

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

A populáris ezotéria és az olvasás piaca

DOMOKOS ÁRON

2007

**EÖTVÖS LORÁND TUDOMÁNYEGYETEM
BÖLCSESZETTUDOMÁNYI KAR**

DOKTORI DISSZERTÁCIÓ

DOMOKOS ÁRON

**A POPULÁRIS EZOTÉRIA ÉS AZ OLVASÁS
PIACA**

Irodalomtudományi Doktori Iskola, vezetője Dr. Kulcsár-Szabó Ernő MHAS.;
Könyvtártudományi Doktori Program, vezetője Prof. Dr. Sebestyén György

A bizottság elnöke: Dr. Keszler Borbála DSc., egyetemi tanár

Hivatalosan felkért bírálók: Dr. Fodor János PhD.
Dr. Nagy Attila PhD.

A bizottság titkára: Dr. S. Sárdi Margit CSc., egyetemi docens

A bizottság további tagjai: Dr. Voit Krisztina CSc.
Dr. Hajdú Mihály, Dr. Kiss Endre (póttagok)

Témavezető: prof. Dr. Sebestyén György, egyetemi tanár

Budapest, 2007.

TARTALOM

1. BEVEZETŐ 1.

1. BEVEZETŐ 2. (A dolgozat tárgya és felépítése. A módszertani megközelítés és a szakirodalom bemutatása.)

2. AZ EZOTÉRIA LEGFONTOSABB FOGALMAINAK MEGHATÁROZÁSAI (LEXIKON)

3. AZ EZOTÉRIA, A TUDOMÁNY ÉS A VALLÁS VISZONYA AZ EURÓPAI KULTÚRTÖRTÉNETBEN

3.1. Az archaikus/mágikus kor

3.2. Kései hellenisztikus kor- Róma (i.sz. I. - i. sz. III.)

3.2.1. Hellenizáció

3.2.2. Szinkretizmus

3.2.3. „Individualizmus”

3.2.4. Hellén filozófia

3.2.5. Asztrológia, Hermész Triszmegisztosz

3.2.6. Misztériumvallások

3.2.7. A gnózis

3.2.8. Kereszténység

3.3. Középkor (Skolasztika)

3.4. Reneszánsz és koraújkor (XV–XVII. közepe)

3.4.1. Az antik örökség

3.4.2. Hermetizmus

3.4.3. Mágia, alkímia, kabbala

3.4.4. Boszorkányság és pogány gyökerek, üldözések

3.4.5. Az új tudós/tudás feltűnése, az átmenet kora

3.4.6. A mechanikus világkép megerősödése

3.5. XVII. század közepe – XIX. század eleje

3.5.1. A természet törvényei

3.5.2. Tudós kontra skolasztika, vallás és tudomány status quója

3.5.3. Titkos társaságok

3.5.4. Pozitivizmus

3.5.5. Romantika, a tudomány elégtelensége

3.6. XIX-XX. közepe

3.6.1. Okkultizmus

3.6.2. Spiritizmus, a tudomány és az ezotéria összehajol

3.6.3. Nyitás Kelet felé

3.6.4. Teozófia

3.7. New Age

3.7.1. A New Age ideológiai üzenetei

3.7.2. Post New Age

4. MI A POPULÁRIS EZOTÉRIA? - A populáris ezotéria önképe

5. A TUDOMÁNY ÉS A POPULÁRIS EZOTÉRIA VISZONYRENDSZERE

5.1. Mi a tudomány?

5.1.1. A tudományfilozófia tudománydefiníciói

5.1.2. A tudásszociológia tudománydefiníciója

5.1.3. A szellemtudomány tudomány definíciója

5.1.4. A kognitív tudományok tudománydefiníciója

5.2. A tudomány önkritikája

5.2.1. A tudomány határai - Misztika

5.2.2. A tudomány határa - Pszichológia

5.3 A tudomány hegemoniája

5.4 Hogyan látja egy gyakorlati tudomány a populáris ezotériát? (Az orvostudomány és az alternatív gyógyászat)

5.5. Hogyan látja a „tudomány” mint filozófia az populáris ezotériát

5.6. A populáris ezotéria tudományképe

5.6.1. A tudományellenes álláspont

5.6.2 A tudománypárti álláspont

5.6.2.1. Az energiától a „kvantumhalandzsáig”

5.6.2.2. „Parapszichológia”

5.6.2.3. „Tiltott találmányok”

5.6.3. „Tudományfelettség?”

6. A TUDOMÁNY ÉS A VALLÁS VISZONYRENDSZERE

6.1. A hittől a tudásig

6.1.1. Hit és tudás együttműködése a középkorban

6.1.2. Hit és tudás viszánya és a tudás „győzelme”

6.1.3. A szekularizáció jelensége

6.2. Mi a vallás?

6.3. Tudomány és vallás viszonya a jelenkorban

6.3.1. Bekebelezés-modell – „Misztikus idegpályák”

6.3.2. Konfliktus-modell – „Isteni szemfényvesztés”

6.3.3. Egy más mellett élés-modell

6.3.4. Együttműködés-modell – „Látszat-együttműködés”

6.4. A vallás reflexiója a tudományra

7. A VALLÁS ÉS A POPULÁRIS EZOTÉRIA VISZONYRENDSZERE

7.1. A „szekularizáció”, a vallási piac és a fogyasztás

7.1.1. A kereszténység válsága

7.1.1.1. Keresztény szekták és fundamentalizmus

7.1.2. A „Keleti” vallások nyugati jelenléte

7.1.3. Mentálhigiéna

7.2. A populáris ezotéria vallásképe

7.2.1. Valláskritika

7.2.2. Szinkretizmus

7.2.2.1. Vallási alapfogalmak használata ezoterikus szerzőknél

7.2.3. Az ezotéria önkritikája

7.3. A vallás viszonya a populáris ezotériához

7.3.1. Mai harcok az ezotériával

7.3.3.1. Harry Potter

7.3.2. Reformkísérletek

8. A POPULÁRIS EZOTÉRIA AZ OLVASÁSKUTATÁSOK TÜKRÉBEN

8.1. Hazai olvasási tendenciák

8.1.1. Az MTA Szociológiai Kutatóintézetének 2004-es felmérése az olvasási szokásokról

8.1.2. A KSH könyvkiadási adatainak olvasásra vonatkozó megállapításai

8.1.3. A TÁRKI 2005-ös felmérése az olvasási szokásokról

8.2. Olvasás és ezotéria

8.2.1. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár ezoterikus könyvekre vonatkozó adatai és az ETO

8.2.1.1. AZ ETO

8.2.1.2. A „Böngészde”

8.2.2. A 2001-es kérdőív adatai

8.2.3. A 2001-es válaszadók véleménye az ezotériáról

8.2.4. A 2007-es megkérdezések adatai

8.2.5. Interjú-kérdések az ezotéria a vallás és a tudomány kapcsolatáról

8.2.5.1. Az ezotéria sem a vallással, sem a tudománnyal nem függ össze

8.2.5.2. Az ezotéria összeegyeztethető a vallással és a tudománnyal is

8.2.6. Egy ezoterikus könyvkiadóról

9. BEFEJEZÉS

10. FELHASZNÁLT IRODALOM

FÜGGELÉK

A TUDOMÁNY FELOSZTÁSA
KÉRDŐÍV

Bevezető 1.

Hogyan írjunk ezoterikus sikerkönyvet?¹

Miket ígérjen a mű?

1. Elsősorban boldogságot, harmóniát, derűt.
2. Megvilágosodást.
3. Önbizalmat.
4. Testi és lelki gyógyulást.
5. Különleges képességeket, különleges élményeket.
6. Energiaszint növekedést.
7. Kiváló párkapcsolatot és szexuális életet.
8. Büntudattól való megszabadulást.
9. Gazdagságot, anyagi bővelkedést.
10. Felívelő karriert.

Milyen kulcsszavakat használjunk?

Benső, önismeret, tudat(osság), kozmikus tudat, út, félelem, gátlások, büntudat, energia, energiaáramlás, hullám, kvantumfizika, meditáció, keleti hagyomány, ősi hagyomány, harmónia, érzelem, intuíció, beavatás.

Hogyan épüljön fel és mi legyen benne?

1. Legyen próza! (Ha terzinákban vagy esetleg hexameterekben íránk meg, szóba sem állnának velünk, de a regény sem a legjobb megoldás, mivel a bevallott fikció gyengíti az ezoterikus hitet.² Válasszunk inkább átmeneti műfajt valahol az esszé, a vallomás, az előadás és a dialógus között.)

2. Legyen rövid!

3. Ha hosszú, akkor legyen tagolt, sorjázzanak egymás után az alfejezetek.

Minden rész 5-10 perc alatt legyen elolvasható!

4. Ne használjunk sok idegen szót, és kerüljük a többszörösen összetett alárendelő mondatokat!

---

¹ A cím persze költői, mivel a receptet senki sem ismeri, nagy bánatukra még a kiadók vagy a szerzők sem. Magyarországon jól megélni, netán meggazdagodni csak a legnagyobb sztárok tudnak (pl. Müller Péter). Ugyanakkor Kovács Anikó, az Édesvíz marketingigazgatója szerint: „A sztárok rosszat tesznek nekünk, mivel gyorsan buknak.” In.: Mártonffy Zsuzsa. Kamatozó kapaszkodó. Hódít az ezoterika. Figyelő. XLIX. 13. 2005. március 31- április 6. 30. o

² „Az emberek ugyanis azt szeretnék, hogy a szerző ne bújjon el a sztori mögé. Ne kelljen egy egész regényt elolvasnia, vagy egy színdarabot végignéznie ahhoz, hogy valamilyen beavatási élményhez jusson, hanem közvetlenül az élet nagy kéréseire kapjon feleletet”- mondja Müller Péter. In.: Bogár Zsolt. A teljesség felé. Ezoterikus könyvek. Magyar Narancs. 2004. január. 9. 27. o.

5. Igyekezzünk aforisztikusan írni: röviden és csattanósan vagy, ha ez nem megy, kicsit hosszabban és érzelmesen!

6. Emeljünk a műbe rövid parabolákat, tanmeséket, esetleg vicceket — a világ kultúrkincseiből bátran merítve!

7. Legyünk személyesek. Saját történetünket és tapasztalatainkat mondjuk el. Az egyes szám első személyen kívül megengedett a többes szám első személy („*mi, emberek*”).

8. A konfessziót ötvözzük az anekdota derűjével.

9. Ha csodáról írunk, csatoljunk bizonyító erejű dokumentumot hozzá! „Előtte-utána” fényképet, jegyzőkönyvet, tanúvallomásokat.

10. Legyenek benne gyakorlati tanácsok! (A gyakorlati tanács legalább olyan fontos, mint a kindertojásban a játék.)

11. Ha vannak benne gyakorlati tanácsok, strukturáljuk őket, lépésről-lépésre javasoljuk a követésüket, és osszuk el pár hétre. De semmi esetre se kelljen hosszú távon vagy napi rendszerességgel gyakorolni.

12. Ha mégis napi feladatokat adunk, hangsúlyozzuk, hogy a gyakorlatokra nem kell 15-20 percnél tovább végezni!

13. Legyen benne Kelet! Főleg buddhizmus.

14. Hivatkozzunk más, már ismert és elismert szerzőre! Ezzel is legitimizáljuk magunkat.

15. Illessük bírálattal a modernitás válságáért felelős elfajzott tudományosságot, a korlátolt, földhözragadt tudósokat.

16. Ugyanakkor kezdjük több mondatunkat azzal, hogy „mint köztudott”, vagy „már a tudomány is elismeri” vagy „mérésekkel is bizonyították” stb.

17. Legyen benne meditáció!

18. Legyen egy utált kollektív mumus benne, aki/ami minden bajunkról tehet! Pl. az ostoba, gonosz materializmus, pozitívizmus, a szülői programozás.

19. Igyekezzünk mindent leegyszerűsíteni! Pl. ha egy összefüggő doktrínarendszerről van szó, fogalmazzuk át először három mondatba, majd egy szintagmába!

20. Legyen benne kultúrtörténeti egzotikum!

21. Egyszerre hangsúlyozzuk művünk újszerűségét és mutassunk rá, milyen ősi tanításokról van szó!

22. Hangsúlyozzuk, hogy bölcsességünk az olvasó számára is elérhető, főként, ha elolvassa a könyvünket! Ki tudja, talán egyszer ő is ír majd egy ilyet.

23. Nyugtassuk meg az olvasót, hogy nem kell megváltoztatnia semmilyen mértékben az életét, vagy csak egy ici-picikét!

24. És egyben éreztessük, hogy mégis kell fájdalmas döntéseket hozniuk az életben.

25. Tegyük nyugtalanná az olvasót: szembesítsük az általános egzisztenciális gondokkal. Aztán bagatellizáljuk őket.

26. Találjunk ki egy betegséget, amelyben rengetegen magukra ismernek, és rögvést csatoljuk hozzá a gyógymódot.

27. Ne feledkezzünk meg a reinkarnációról!

28. Tegyük bele egy kis vallás- és egyházkritikát.

29. Emlegessük egymás mellé felsorolva Jézust, Buddhát, Lao-cé-t, Platont stb, aztán váll veregetve dicsérik meg őket.

30. Legyen a művünk kifizethető! (1500-4000 Ft között)

Milyen legyünk mint szerzők?

1. Legyen ismert a nevünk! Akár más területeken szerzett érdemekkel is rendelkezhetünk.
2. Ha nem vagyunk ismertek, akkor csak a kiadó marketing munkájába bízhatunk.
3. Legyen sok megjelent könyvünk, és nagy példányszámban eladott főművünk! Tegyük nyilvánvalóvá, hogy műveink csak utánnomásban kaphatók!
4. Legyünk öregek, fehér hajúak, szakállúak – az idős bölcs archetípusának megfelelően!
5. Legyünk fiatalok és agilisek – a hős archetípusának megfelelően!
6. Legyen külföldi nevünk!
7. Legyen keleti nevünk!
8. Legyenek a könyv végén elismert ajánlóink, közéleti személyiségek, vagy ezoterikus kollégák, akik nagyon-nagyon megdicsérik!
9. Tartsunk rendszeresen előadásokat, tanfolyamokat, workshopokat!

Milyen legyen a könyvünk vizuális megjelenése?

Alapszínek: A *fehér* alapszínen kívül használjunk *halványsárgát* vagy *égszínkék*et! A színszimbolikában a *kék* a tengerre, a békére, az égre, majd a halhatatlan lélekre, a *sárga* a fényre, a napra és a tudatfelettire utal, a *lila* az érzékeken túlira. A fény valamilyen érzékeltetése amúgy is elengedhetetlen. (Homlokból kiáradó, szívből sugárzó, szemből kiszikrázó fény stb.)

Ha az érzelmekről, a szenvedélyről, az élet intenzitásáról szeretnénk beszélni, jöhetnek az élénk színek, a *vérvörös*, a *narancssárga* vagy újra a *lila*!

Alapszimbólumok: A szimbólumok — melyek minden esetben a gondolkodás, a világlátás mélyebb, összetettebb elemeire kell, hogy utaljanak — egyszerű mértani alakzatokból és színekből építkezzenek, a szimbolika hagyományainak megfelelően.

(Geometrikusak) A kör - mint önmagába záródó végtelen vonal - az örökkévalóságot és a világ végtelenségét jelenítheti meg; a négyzet szabályosságával a világ rendjét, szilárdságát képezi le, a mindenséget alkotó négy elem (levegő, tűz, víz, föld) harmóniáját összegezheti; a csúcsával felfelé tekintő háromszög a tűz és a férfiaság, míg lefelé fordított párja a víz és a női elem megjelenítője. A szimmetrikus, arányos formák természetesen a nyugalmat, egyensúlyt képviselik, a szabálytalanok viszont diszharmóniát, feszültséget sugallnak. (Élőlények) Ha élőlényeket szeretnénk a címlapra, válasszuk a sólymot vagy a galambot. Vagy bármit, aminek szárnya van, és nem csöpög belőle motorolaj, és a világfelettség, a mindent-látás képzetét idézi fel.

(Testrészek) A testrészek közül a legfontosabb a kéz és a fej. A kifordított tenyér a nyitottság, a transzcendens, a kozmikus energiák el- és befogadására utalhat, a szem (a harmadik szem, az átható tekintet) - a végső titok kifürkészésére és megértésére, a fényben úszó fej pedig a megvilágosodásra. A test maga mindig a lélek temploma vagy trafója/kazánháza kell legyen: elosztó energia-központokkal, egészségesen, ragyogóan, isteni tökéletességben. Bármilyen más tegyük is ki a címlapra (mosolygó szép fiatallembert, lehunyt szemű embert lótuszülésben, öreg bölcsöt vagy angyalt, fát, virágot, hegyet vagy folyót), a lényeg, hogy a szimbólum ezt üzenje a könyvvásárlónak: **„Itt nem mindennapi, hanem emelkedett és szép dolgokról lesz szó!”**.

Bevezető 2.

I. Az értekezés tárgya

Umberto Eco – talán a *Foucault-inga* írása idején – a következő tapasztalatáról számolt be: „A Buchmesse standjai közt járva feltűnik, hogy – válaszképpen a történelem nagy racionalista filozófiáinak az összeomlásra, illetve a technikával és a tudománnyal szembeni bizalmi válságra – sokan azok közül, akik az elmúlt évtizedekben világmegváltoztató szándékú racionális tervszerűséget tulajdonítottak a politikai vagy tudományos cselekvésnek, most a szentség és a misztérium felé fordulnak. Ugyanazokban a könyvesbolt-kirakatokban, amelyekben húsz éve *Az ész trónfosztása* volt látható, Lukács könyve helyett most [...] keleti gondolkodók művei, alkímiáról, asztrológiáról, jóvendőmondásról, fekete mágiáról szóló kézikönyvek kínálják magukat. Felütötte fejét az irracionális?” Nem kell azonban folyton a szomszédba menni egy kis irracionálisért, mert ha némi késéssel is, a nyolcvanas évek végén, a magyarországi könyvpiacra is hasonló jelenséggel szembesülhetett az olvasó. A boltok polcain, a standokon életről, halálról, keleti filozófiákról, meditációról, mágiáról, misztikáról, parapszichológiáról, rejtélyes, ősi dolgokról szóló könyvek, füzetek jelentek meg. Azóta a helyzet csak „fokozódott”: újabb és újabb kiadók jelentkeznek, és egyre nagyobb példányszámban látnak napvilágot a könyveik. A könyvkiadás mellett az élet egyéb területein is feltűntek az ezoterikus szemléletű „értelemadó konstrukciók”, szolgáltatások, áruk – legyen szó akár meditációs zenékről, védő amulettekről, gyógyító kristályokról, akár betegségmegelőző technikákról, alternatív gyógymódokról és -eszközökről, akár életvezetési tanácsadásról vagy oktatásról. Lassan itthon is feltehető lesz *Johann Grolle* kérdéssora: „Napi munkáját befejezve miért fordul jósnőhöz egy vállalati osztályvezető, a nőügyi megbízott miért vesz részt boszorkányhívó rítuson? Miért hisz minden harmadik ember a feltámadásban, míg minden második a védőangyalokban?”

II. Az értekezés kérdései

Ezek a tendenciák egy újfajta gondolkodás- és világnézet kialakulására, vagy legalábbis annak lehetőségére utalnak. Hogy mindez csupán –*Tatár György* filozófus kifejezését használva – a „hülyeség globalizációja”, vagy a teljességhez, boldogsághoz vezető út, amelyre végre-valahára az elidegenedett, modern ember újra rátalált – megoszlanak a vélemények. Komolyabb (itthoni) szociológiai felmérések talán kimutathatnák, hogy a társadalom mekkora és melyik részét érintik komolyabban az ezoterikus témák, az azonban kétségtelen, hogy a mindennapokban jelen vannak és hatnak, csak a reakciók különbözőek. A disszertációban nemcsak arra kérdésre kerestem a választ,

hogyan mi az ezotéria, és ha a szót eredeti jelentésében vesszük, miért alkotható meg a „populáris ezotéria” paradoxonnak tűnő összetétele, hanem arra is, hogy mi a története, hisz nem lehet megérteni a jelen állapotot a múlt nélkül. Újdonságnak számít-e és vajon miért van rá szükség? Milyen kérdésekre próbál válaszolni, milyen igényeket igyekszik kielégíteni? Válaszra várt, hogy a jelen valóság-megközelítési rendszerei, illetve ideológiái – az uralkodó tudományos-technikai világgép, és a trónjától megfosztott vallásos világgép – mellett és szemben a populáris ezotéria miként definiálja önmagát. S mivel nyilvánvaló volt, hogy az ideológiák egymásra hatása dinamikus folyamat, így a „Tudománynak” és a „Vallásnak” az „Ezotériára” adott reakcióit is vizsgálat tárgyává kellett tennem. Nemcsak azt igyekeztem feltárni, hogy hányan, milyen motivációk alapján fordulnak az ezoterikus könyvek felé, hanem azt is, hogy miként lehet mérni egyáltalán az ezotéria-olvasást? Vajon van-e az ezotériának helye a könyvstatistikai csoportosításokban, megtalálható-e az ETO hierarchikus rendszerében? Végül pedig ki szerettem volna deríteni, hogy az ezotéria-olvasás hogyan illeszkedik az itthoni olvasási szokásokba?

III. Az értekezés felosztása, módszertana és legfontosabb szakirodalma

A disszertáció bevezetést követő fejezetében (második fejezet) az ezotéria legfontosabb fogalmait meghatározó lexikont állítottam össze *Hans Biedermann* lexikonja és a *New Age Encyclopedia* alapján. Ezt követően AZ EZOTÉRIA, A TUDOMÁNY ÉS A VALLÁS VISZONYA AZ EURÓPAI KULTÚRTÖRTÉNETBEN című fejezetben az ezotéria történetével foglalkozom. Mivel a jelen magam is ideológiailag egy átmeneti, átalakuló korszaknak tekintem, így a múltból elsősorban a hasonló átmeneti korszakokat emeltem ki. Ám mivel minden problémát csak egy nagyobb perspektívából lehet látni, így e korszakok nem is annyira történetiek, mint inkább „történetfilozófiaiak”. Történeti felosztásom *retrospektív*, azaz csak azzal foglalkozom, ami a mából tekintve fontos; illetve *kronologikus*, hisz témánk természetéből adódóan az európai kultúrtörténetet csak így tudjuk áttekinteni. Fontosnak tartom kiemelni, hogy csak Európa történelmét tárgyalom, a hellenizmus mint az európai kultúra lombikja/athanorja ezért kap benne kiemelt helyet. A „Kései hellenisztikus kor - Róma (i.sz. I. - i. sz. III.)” címet viselő szakaszban így külön részt szentelek a „Szinkretizmusnak” a „Gnózisnak” az „Individualizmusnak”, a „Misztériumvallásoknak” és a születőben lévő „Kereszténység” státuszharcának. A „Középkorral” csak mint átvezető szellemi korszakkal foglalkozom, mely a „Reneszánsz és korájkor (XV. – XVII. közepe)” című fejezetet készíti elő. E részben a „Hermetizmus” nevű szellemi irányzatot, és az organikus világgép jellemzőit mutatom be, valamint a modern értelemben vett kísérleti, mechanisztikus tudomány felbukkanását („A mechanikus világgép megerősödése”). Ezt követően foglalkozom a szcientizmus térhódításával, a pozitivizmus kiteljesedésével, de

a titkos társaságok létével és a romantika tudományellenességével is. A XIX. század végén jelentkező okkultizmus tudományos és vallásos ambícióinak érzékeltetést, majd a „New Age” szinkretizmusának hasonló törekvéseit szintén bemutatom. E fejezetben elsősorban *Mircea Eliade* vallástörténeti munkáira támaszkodtam, valamint az itthoni mágiatörténet egyik kiváló szakértője, *Szőnyi György Endre* munkásságára, de fontos felismeréseket vettem át *Keith Thomas Religion and the Decline of Magic* című opuszából, illetve *Leszek Kolakowski*, *Földényi F. László* egyes kultúrtörténeti műveiből is.

Miután a populáris ezotéria legújabb szakaszát is bemutattam, a negyedik fejezetben (MI A POPULÁRIS EZOTÉRIA? - A populáris ezotéria önképe) a populáris ezotéria legfőbb ideológiai megállapításait mutatom be a legkiemelkedőbb hazai és külföldi ezoterikus szerzőket megidézve.

Az ötödik fejezetben (A TUDOMÁNY ÉS A POPULÁRIS EZOTÉRIA VISZONYRENDSZERE) a tudomány és az ezotéria viszonyrendszerét vizsgálom. Mivel korunk uralkodó világképe tudományos, s így minden más szemléletet, ideológiát a maga képére formál - ezért a legfőbb hangsúlyt erre a témára helyezem. Végigveszem a tudományfilozófia reflexióit, a különböző tudomány definíciókat, illetve a tudomány önkritikai megjegyzéseit, abból a célból, hogy jobban megérthessük az ezotéria „tudományosságát” és „tudományoskodását”. Megközelítésem ebben a fejezetben elsősorban tudományfilozófiai és tudásszociológiai. Nagyban támaszkodom közben a tudományfilozófusok közül *Thomas Kuhn*, *Paul Feyerabend*, *Mannheim Károly*, *Laki János* és *Fehér Márta* egyes szövegeire, a magyar természettudósok közül *Bencze Gyuláéra* és *Csányi Vilmoséra*, valamint két kiváló kultúrantropológus, *Farkas Attila Márton* és *Mund Katalin* kutatásaira.

A hatodik fejezetben (A TUDOMÁNY ÉS A VALLÁS VISZONYRENDSZERE) a vallás és a tudomány, régies fogalmakkal a „hit” és az „ész” viszonyát elemzem, bemutatva ennek a viszonynak a manapság is létező négy modelljét: a konfliktus-modell, az egymás mellett élés modelljét, a párbeszéd-modellt illetve a bekebelezés modellt. Ebbe a diskurzusba lép majd be az ezotéria, s ő maga is e modellek közül tud válogatni. A fejezet legfontosabb forrásai *Malcolm B. Hamilton*, *Kamarás István* és *Tomka Miklós* vallásszociológusok neveihez köthető.

A hetedik fejezetben (A VALLÁS ÉS A POPULÁRIS EZOTÉRIA VISZONYRENDSZERE) a vallás és az ezotéria mai harcait veszem szemügyre. Kimutatom, hogy míg az ezotéria a valláspiacon megjelenve a tradicionális vallásokkal konkurálva próbálja kialakítani saját önképét, s ezzel újfajta identitást próbál felkínálni a „végső kérdésekre” máig szomjas európai embernek, addig szinkretista alkatából adódóan rákényszerül, hogy az általa támadott szellemi formákból kölcsönözzön. *Max Weber*től *Christopher Lasch*ig számos szociológus meglátása épül be a fejezetbe.

Rajtuk kívül újra *Kamarás István*, a már idézett *Farkas–Mund* páros és *Ország Csilla* kutatásait használom fel.

A nyolcadik fejezetben (A POPULÁRIS EZOTÉRIA AZ OLVASÁSKUTATÁSOK TÜKRÉBEN) az itthoni ezotéria olvasással kapcsolatos felméréseket tekintem át. A Központi Statisztikai Hivatal, a Szociológiai Intézet, és a TÁRKI adatait, valamint az általam gyűjtött adatokat (a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár kölcsönzési adatai, felmérési eredmények, interjúk) szembesítem az előző fejezetek meglátásaival, valamint összekapcsolom az itthon megállapított olvasási trendekkel, melyek *Gereben Ferenc* és *Nagy Attila* kutatásaiból származnak.

Az értekezés befejező részében (MI A POPULÁRIS EZOTÉRIA?) összesítem a tanulságokat, javaslatokat teszek a további kutatásokra, és a „populáris ezotéria” kifejezést pontosítva írom le a jelenséget.

2. Az ezotéria körébe tartozó legfontosabb fogalmak meghatározásai (lexikon)

Az ezotériára adott fenti meghatározások egyike-másika megközelíti a „hivatalos”, tudományos állásfoglalást. A fogalommal kapcsolatos többi fogalom meghatározásához *Hans Biedermann* kiváló lexikonát³, *J. Gordon Melton* angol nyelvű enciklopédiáját⁴ veszem alapul. Ennek segítségével könnyebben eligazodhatunk a továbbiakban:

Ezoterika: (A gör. eszoterikosz-ból, ’belső’) tkp. azt jelenti, hogy a „befelé fordított”, tehát csak a kiválasztottak számára hozzáférhető titkos tan. A korai keresztény korban mindenképp előtte a gnosztikus szektákban találunk utalásokat bizonyos ismeretek, rítusok, tanok, értelmezhetőségek E.-jára, mégpedig azon szemléleten alapulva, hogy a magasabb dolgok megismeréséhez való adottság terén csak az emberiség egyes egyénei fogékonyak, mint „pneumatikusok”, míg a maradék (a pszichikusok és hülikusok) ilyesmire sohase képesek, és ha netán hozzá is jutnának a titkokhoz, csak megszenteltetnének azokat. Az E. csak olyan szabályos keretek között és szövetségekben lehetséges, amelyek csak jelzésszerűen közlik a tanaikat (hogy csak a beavatottnak legyen róluk tudomásuk) – így például az ókori misztériumok keretei között. Ekképpen mindaz a lényeges valami, amit átélnek, szántszándékkal csak az emberek kis körére korlátozódik, elüt például a keresztény nézettől, amely szerint bárki elérheti az üdvöt, ha törekszik rá. További értelmezésben az E.-t felfogták úgy is, mint a „titkos dolgok vallási tanait”, tehát nem csak olyan tanként, amelyet titokban tartottak.

Misztikus: az általános nyelvhasználat gyakran a „sötét, titokzatos” értelemben használja. Alapjában véve valami mást jelenít meg, mint a mágikus. Amíg a mágia aktív magatartást feltételez, addig a misztika tágabb értelemben a tökéletesség keresése intuitív úton, például valamiféle törekvés az istenséggel való egyesülésre, miközben a racionális gondolkodáson átvezető kerülőutakat szívesen átugorják; a görög műein a szem becsukását jelenti, ezáltal a külvilágtól való elfordulást, összekötve a végső okok bensőségessé tett keresésével. Az ésszerű filozofálás helyére a vallásos meghatottság kerül. Ez csak metaforákban leírható vallásos tapasztalat. A kései ókori misztikus hangsúlyú iskolák (pl. az új-platonizmus) nemegyszer egyfajta ezoterikumhoz jutottak el, mert nem minden embert tartottak alkalmasnak a misztikus megvilágosodásra. Elvileg a misztikában nincs semmi sötét és titokzatos; történetileg csak abból adódott ez a képzet, hogy a misztikus rendszerek (pl. a kabbala) olykor magukkal hoztak

---

³ Hans Biedermann: A mágikus művészetek zseblexikona. Az ókortól a 19. századig. Kentaur könyvek. Bp. 1989

⁴ Melton, J. Gordon: New Age Encyclopedia. Detroit (Gale Research Inc) 1990.

gyakorlati-mágikus határjelenségeket is. Gardett azzal magyarázza az ellentétet a misztika és a gnózis között, hogy miközben az előbbi „elvakított szeme vezetőül a szeretetet fogadja el „csak”, ellentétben a gnózissal, amely valamiféle mélyebb „tudást” ígér a kiválasztottnak, a „nem-tudásba” torkollik, mert ... az Istent nem lehet közvetlenül birtokba venni a földön.”

Gnózis: találóbban „gnoszticizmus”, a kései ókor misztikus tanainak gyűjtőneve egyfajta teozófiai hit értelmében. Már a Krisztus előtti időkben használt fogalom, ma a G.-t szűkebb értelemben jobbra az elburjánzott szekták hitvilágára vonatkoztatják (i.sz 2. sz.), melyekben szinkretikus zsidó, pogány-platonikus és keresztény elemek olvadtak össze. A „gnosztikusok” a jellegzetes dualizmus értelmében a lelket az elvileg rossznak felfogott anyag foglyának tekintették...A testi világ teremtése nem annyira az Isten dicsőségét szolgálja, mint inkább valami hanyatlás eredményét jelöli, és ezért nem az ősitennek kell tulajdonítani a teremtést, hanem valamilyen köztes lénynek. A Megváltó a teremtővel semmiképp se azonos, szellemi lény, ő csak arra szólítja fel az isteni „pneumátót” áthatott lelket, hogy működjenek közre a materiális világ legyőzésében. E szellemvilág értelmében az emberi lélek egyfajta szellemi lény és az isteni szubsztancia része, aki igazi természetét elfelejtve a testi világba került, de előzetes tudását mégis felhasználva a világot illúzióknak foghatja fel és visszatérhet.

Mágia: ez annyi mint egy bizonyos megfelelésekre és szimpátiákra alapozott világkép áthelyezése a gyakorlatba. Indokolatlan volna a mágus „prelogikus” beállítottságát felhánytorgatni, mert a racionálisan felfogható kauzális összefüggés általában nem áll fenn a mágikus művelet és a befolyásolandó tárgy között, ugyanakkor viszont ugyanazokban a korszakokban, ugyanazok a személyiségek teljesen logikusan, racionálisan cselekedtek. Mégse lehet egészében elutasítani valamiféle „paralogikus”, azaz a mágus „normális” logikáján túl létező világkép fogalmát. Maga a M. szó Hérodotoszhoz kapcsolódva a perzsa és méd papok elnevezéséből származik. Az óperzsa „magus”, görögül magosz ősi rokonságban van a német (ver) mögen-nel és az indogermán *magh (tehetni, rábírn) ige törzsből vezethető le, s ez a német Macht (hatalom) eredete. Az összes vallás szigorú különbséget tesz M. és a vallás között. Közös a transzcendens terület elfogadása, de a M. hatalomra tör, s a hatalmat önnön gyakorlati céljaira használja föl. Az irodalom olykor a tudóshoz hasonlítja a mágus típusát. A művelődéstörténész szemében a M. szellemtörténeti tény, amely komoly szerepet játszott és játszik ma is az emberiség történetében.

Okkultizmus: (a lat. occultus, annyi mint titkos) a „természetes módon nem magyarázható dolgokkal” való foglalkozás...a 19. sz. O.-a, epigonális karakterű, és

antitézisként fogható fel a kor materialista haladáshitével szemben. E korszak könyvei többnyire úgy hatnak, mint a régi mágiai művek félresikerült utánezatai, mégha nem is utasítható el teljesen egy bizonyos igazi hagyomány létezése a 19. sz.-i új „hermetikusok” láncszemeként.

Megfelelés: vagy analógia, nem más, mint az „ahogy itt, ugyanúgy ott” elképzelés elfogadása bármiféle kauzális összefüggés segítségül hívása nélkül. A M.-re alapozott világkép gyakorlati következménye a mágia, amely révén az összefüggések és korrespondenciák ismerője technikai segítséggel képességet érez arra, hogy maga is cselekvően beleavatkozzon a világfolyamatba. Az egyetemes harmónia, a megfelelés és kölcsönhatás eszménye egyidős magával az ezoterikus spekulációval, azt is mondhatnánk, hogy az ezoterizmus megszűnne, ha nem meríthetne ihletet ebből az eszméből.

Populáris/modern ezotéria: „A XVIII. század végétől, a XIX. század elejétől megjelenő, zömében áltudományos, erőteljesen spirituális tartalmú eszmerendszerek, illetve ezek szubkulturális megjelenése.”⁵

---

⁵ Farkas-Mund: Technicizált spiritualitás. In.: Liget, 2002. 9.68.

3. Az ezotéria, a tudomány és a vallás viszonya az európai kultúrtörténetben

Hans Jonas szerint az első keresztény évszázad görög-római világa több tekintetben is párhuzamot mutat a modern korral, Spengler kultúraciklus-elméletére hivatkozva pedig kijelenti: „Eszerint ma a császárkor elején élnénk”. A populáris ezotéria történeti-kulturális gyökerei valóban a késő antik időkig nyúlnak vissza, s úgy tűnik, időről időre, szellemi-kulturális válságok idején mint értelemadó konstrukció újból megjelenik, s az épp adott ideológiák színpadán a „jussát” követeli. Mivel a jelent magam is ideológiailag egy átmeneti, átalakulóban lévő korszaknak tekintem, s meg szerettem volna érteni, így a múlt felé fordulva „előképekre”, „szellemi mintákra”, a hasonló „átmeneti korszakokra” koncentráltam. Ám mivel minden problémát csak egy nagyobb perspektívából lehet látni, így e korszakok nem is annyira történetiek, mint inkább „történetfilozófiaiak” lettek. E történetfilozófiai korszakok elkülönítése csak egy átfogó strukturális vizsgálat eredményeképpen lehetséges, mintegy az Annales-iskola „long duree”-jének, nagy társadalom- és gazdaságtörténeti időszakainak tudománysszociológiai/tudásszociológiai pandant-jaként. Történeti tárgyalás-módomban a „tudományt”, a „vallást” és az „ezotériát” dinamikus konstrukcióknak⁶ tekintem, azaz minden korban változó jelentéstartalommal rendelkező valóságmegközelítési módoknak, melyek általában kettesével szövetkezve kritizálják a harmadikat. Gondoljunk csak a már szinte közhellyé vált kultúrtörténeti megállapításra, mely szerint a XVII. század végéig az „ezotéria” (mágia) és a „tudomány” együtt haladt sokszor a „vallás” ellenében, ám a következő századra az új, mechanisztikus „tudomány” már a „vallás” oldalán állva tette elfogadhatatlanná az „ezotériát”. Mivel háromszemélyes ez a játszma, azaz három nézőpontból is vizsgálható, én magam nem kívántam egyik nézőpontba sem bezárkózni, nem szerettem volna egy nyelvjátékot sem kizárólagossá tenni. Ennek köszönhető, hogy a dolgozatban a különböző diskurzusok egymásba tükröződnek. Történeti felosztásom **retrospektív**, azaz csak azzal foglalkozom, ami a mából tekintve fontos; illetve **kronologikus**, hisz témánk természetéből adódóan az európai kultúrtörténetet csak így tudjuk áttekinteni.⁷

3.1. Az archaikus/mágikus kor

---

⁶ Ha például tudományról van szó, mindig a tágabb értelemben vett tudósközösség döntésén múlt, hogy mi számított egyetemi szinten oktatható tudásnak, mi minősült veszélyes tévelygésnek, hogy mely módszerek és témák váltak a tudomány kanonizált elemeivé.

⁷ Fontosnak tartom megismételni, hogy csak Európa történelmét tárgyalom, a hellenizmus mint az európai kultúra lombikja/athanorja ezért kap benne helyet, s a többi kultúrkörre csak akkor térek ki, ha a hatását fontosnak tartom.

Konstruált történetünk első szakasza csak egy referenciapont, s Eliade után az „archaikus ember” korának nevezzük⁸, melyben a vallás, az ezotéria és a tudomány még egységben van. Az archaikus ember világszemlélete, gondolkodása, viszonya a Kozmoszhoz, a Földhöz és önmagához ekkor még nem mutatott törést. Az archaikus ember nem mágikusan látott, meséli Kodolányi János, hanem transzcendentálisan, azaz minden jelenség és minden tény okát felülről eredeztette. De fogalmazzunk szakszerűbben: „Az írásbeliséggel nem rendelkező archaikus csoportok mítoszainak rendszere, a mitológia, általában egyszerre jelentett "tudományos" magyarázatot a jelenségekre, vallási tanítást és hiedelemrendszert, erkölcsi útmutatót és a csoport hagyományainak rögzítését.”⁹

3.2. Kései hellenisztikus kor–Róma (i.sz. I.–III.)

„Tudja maga, micsoda nagy korszak volt a Krisztus utáni második és harmadik évszázad? Nem a hanyatló birodalom pompája, hanem amiatt, ami ugyanez idő tájt a mediterráneumon virágzott. Rómában a pretoriánusok sorra nyúlták a császáraikat, a Földközi-tenger más vidékein meg Apuleiusnak, az Ízisz-misztériumoknak, a neoplatonizmus vagy a gnózis képében diadalmasan visszatérő spiritualizmusnak a korszaka virágzott... A régi szép idők, amikor a keresztények még nem jutottak hatalomra, hogy az eretnekeket a halálba küldjék. Micsoda nagyszerű kor volt az, a Nousz kora, csupa villámló extázis, nyüzsgő jelenés, emanáció, démon és angyalsereg! Szórványok összefüggéstelen összessége, amióta világ a világ, ősrégtől fogva létezik az a tudás, régebbi, mint Püthagorasz, az indiai brahmanok, a zsidók, a mágusok, a gümnoszofisták vagy akár a messi Észak barbárai, Gallia és a brit szigetek druidái.” (Eco: A Foucault-inga)

A kései hellenizmus kora talán az egyik legizgalmasabb kultúrtörténeti korszak. Hans Jonas, aki szerint az első keresztény évszázad görög-római világa több tekintetben is párhuzamot mutat a modern korrallal, Spengler kultúraciklus elméletére hivatkozva kijelenti: „Eszerint ma a császárkor elején élnénk.”¹⁰ Ekkoriban a vallás (politeizmus, császárkultusz), az ezotéria (keleti gyökerű misztériumvallások, asztrológia) és a tudomány (klasszikus kurrikulum) már jól felismerhetően egymás mellett léteznek, de még egy közös szellemi, bár már szinkretikus alapon. Ezek egymásra hatása/dinamikája röviden így néz ki: a hivatalos állami kultuszokká lett régi római vallás – részben a felvirágzó racionalizmus és materializmus hatására – formálissá válik és kiüresedik. Az ezt követő, ezzel párhuzamosan kialakuló világnézeti válságra – amit az újra meg újra föllángoló polgárháborúk és társadalmi válságok is megerősítenek – adott válaszreakcióként beözönlenek és elterjednek a keleti misztériumvallások. A tudomány és a filozófia a saját túlélése érdekében kénytelen ezek elemeit beépíteni önmagába, s

⁸ Eliade: A szent és a profán. 1987. Európa. Bp.

⁹ Mund Katalin: A mítosz szerepe a tudományban. In: Liget, 2007.8.

¹⁰ Hans Jonas: Gnózis, egzisztencializmus és nihilizmus. In: Pro Philosophia Füzetek 2000: 1.

elegyedek velük. Legfőbb ellenségével: a puritán, antiintellektuális, tömegekhez szóló kereszténységgel azonban már nem bír. Bizonyos szempontból a hivatalos kultusz (a „vallás”) és az egyéni vallás („ezotéria”) itt szakad el egymástól, ekkor indul meg az individuális üdvkeresés, s ennek nyomában terjednek el szélesebb körökben az üdvhöz vezető (mágikus) technikák. A megjelenő kereszténység végül maga alá gyűri, integrálja a többi törekvést, s az egész európai kultúra alapja lesz.

3.2.1. Hellenizáció

A Nagy Sándor hódításival meginduló hellenizmus alapjaiban változtatta meg a világ történelmi arculatát. A változás részben kulturális, de adminisztratív, jogi, gazdasági és művészeti is volt.¹¹ A korábbi politikai és vallási struktúrák – a városállamok és kultuszrendszereik, a polisz mint a „világ közepe” és mintapéldák tárháza, a görögök és „barbárok” közti orvosolhatatlan különbség bizonyosságán alapuló antropológia összeomlott, s helyükre – írja Eliade – „fokozatosan belép/ett/ az oikumené fogalma, valamint a „**kozmopolita**” és „**univerzalista**” irányzatok.”¹² Köz-görög nyelven (koiné) beszéltek és írtak Indiától és Irántól Szíriáig, Itáliáig és Egyiptomig, s ez vált a kultúra nyelvévé. A görög típusú nevelés az egész területet meghódította (elsősorban a módos polgárság körében), s az oktatást mint a társadalmi előrelépés és egyszersmind a szellemi tökéletesedés eszközét szinte vallásos tisztelet övezte. A kulturális egység lényege az iskolai oktatás hasonló szerkezete és kurrikulumai voltak; a filozófiai, nyelvi, matematikai, csillagászati, orvosi és más tudományos művek egy meglehetősen egységes kánont képviseltek.¹³ A hellenizmus emberképe a klasszikus korszakhoz képest jelentős elmozdulást mutat: a teremtményiségébe zárt ember sem önmagának, sem létének nem ura, hanem minden szempontból alacsonyabbrendű alkotójánál

---

¹¹ A Talibán által felrobbantott álló monumentális Buddha-szobrok a görög kuroszt-szobrok hatását mutatták. A perzsa Perszeopolisz romjai vagy az észak-indiai szobrászati szintén a hellenisztikus hatást mutatják.) Az utódok (a diadokhosz birodalmak) révén, mint a Ptolemaidák és a Szeleukidák, a görög kulturális örökség hihetetlen mélységben ragadt meg és élt tovább. Ennek a befolyásnak részben örököse, részben pedig nyugati irányú kiterjesztője lesz a római birodalom. V.ö.: Geréby György: Hellenisztikus és patrisztikus filozófia - Egyetemi jegyzet. 2003.

¹² Eliade: Vallási hiedelmek és eszmék története II. Osiris. Bp. 160.

¹³ A kor tudományai és jelentősebb képviselői (akik neve alatt az adott tudományos anyag terjedt, sok álnéven írt mű, bővítések, kommentárok, stb.), tehát durván a császárkori “sillabusz”:

orvostudomány – Hippokratész, Galénosz
matematika – Eukleidész, Arkhimédész etc.

csillagászat – Ptolemaiosz

költészet – Homérosz

grammatika – Dionüsziosz Thrax

zene – “Püthagorasz”

földrajz - Sztrabón

történelem - (sokan: Hérodotosz, Thuküidész etc.)

irodalom - Homérosz, drámaírók, görög líra

filozófia – sztoa, epikureusok, peripatetikusok (arisztotelianusok), platónikusok.

ezen belül:

logika – Arisztotelész

metafizika – Arisztotelész

teológia – Platón (Parmenidész és Timaios)

(„végzeténél”), és ebbe beletörődve eleve lemond arról, hogy feszegetni kezdje a létezés határait.¹⁴ Ez az észben bízó korszak a tudást a létezés határain belül kielégíthetőnek tartotta, s egyfajta „felvilágosodásként” egyre távolabb került a hagyományos vallási formáktól: a birodalmi vallás amúgy is teljesen formális volt, mindössze a lojalitást fejezte ki. Minden nép megőrizhette a maga isteneit, melyeket a pantheon befogadott anélkül, hogy törődött volna az ellentmondásokkal. Molnár Tamás szerint a római vallási képzelet túl szűkös volt ahhoz, hogy mérlegelni tudja, mi forog kockán¹⁵; a hagyományos kormányzati logika pedig azt diktálta, hogy a leigázott népek isteneit el kell ismerni: hisz így megszelídülnek a követőik is. „Ennek a minden vallást (másképpen pedig minden filozófiát és tudást is) egy szintre hozó toleranciának a megjelölésére létezik egy kifejezés: szinkretizmus.”¹⁶

3.2.2. Szinkretizmus

A hellenizáció dinamikája a II. századra végképp felerősödött. A Nagy Sándor által legyőzött Kelet óriási visszahatásának tartott **szinkretizmus** a görög és keleti világértekezések elemeit egymásra vetítve, egymás mellé és egyben választhatóvá téve egészen új formációval állt elő a vallások piacán. Ebben az időszakban **Napkeletet**¹⁷ az első és legjelentősebb „bölcsek” hazájaként magasztalták¹⁸, mely vidéken sikerült a legjobban megőrizni az ezoterikus tanokat és üdvözülési módszereket. Az egyik legtanulságosabb emlék az újplatonista Iamblikhosznak a misztériumokról írt műve, illetve e munka egyes kitételei. A szerző azt állítja, hogy az olyan „barbár szent népek”, mint amilyenek az egyiptomiak és az asszírok, még őrzik a régi tudást, még „ismerik az istenek eredeti neveit”, amit a hellének már elfelejtettek. Ennek pedig az az oka, hogy a keletiek hagyományőrzők, ellenben a hellének folyton újítanak.¹⁹ „Ázsia titáni őseréje” tehát szembeszegült a betolakodókkal, melynek eredményeképpen a görögség lassan elfordult a logosztól, a tudományos megismeréstől, a görög szellem büszkeségétől és dicsőségétől, s a „**gnózis**, a látomások, az **eksztázis** és a **kinyilatkoztatás** révén való megismerés felé haladt.”²⁰ A kései hellenizmus korára Alexandria lett a legtermékenyebb intellektuális központ, ahol Kelet és Nyugat összefogott. Itt

¹⁴ Vö: Földényi F. László: Melankólia. Akadémia. Bp. 1992. 49.

¹⁵ Vö: Molnár Tamás: A pogány kísértés. Kairosz. Bp. 2000.

¹⁶ Umberto Eco: A tökéletes nyelv keresése. Atlantisz. Bp. 1998. 28.

¹⁷ Persze a Kelet ebben a kulturális univerzumban inkább a Közel-Keletet jelentette.

¹⁸ Nagy Sándor brahmanokkal és indiai aszkétákkal folytatott beszélgetésének legendája, amely a keresztény korban egyedülállóan népszerűvé válik, az indiai „bölcesség” majdnemhogy vallásos csodatát tükrözi. vö.: Eliade II. 163.

¹⁹ Mund Katalin felismeri a párhuzamot a mai kelet-kultusz és a hellén rajongás között: „Iamblikhosz véleménye mindmáig eleven idea, ezért nyugodtan átfogalmazhatjuk azt némileg aktualizálva: Ma a „barbár szent népek” az indiaiak, a tibetiek, a kínaiak, esetleg a japánok. Ők még őrzik a régi tudást, az ősi titkokat, amelynek egykor ugyan mi „hellének” – azaz újító nyugati emberek – is birtokában voltunk, ámde mára már elfeledtük azokat. Így pedig kénytelenek vagyunk a szellemi kincseket (bölcsséget, titkos tudást, stb.) őrző Kelet felé fordulni, ha újból birtokolni vágyjuk azokat.” Mund Katalin: Kelet istenei nyugaton. hps.elte.hu/~km/keletist.doc

²⁰ Franz Boll – Carl Bezold: Csillaghit és csillagfejtés. Helikon. Bp. 2005.29.

találkoztak és keveredtek a nagy szellemi áramlatok.: a **babiloni asztrológia**, a **zarathusztrai mágushit**, az **egyiptomi titkos tudományok**, a **misztériumvallások**, a **hellén filozófia**, a **judaizmus** és a **kereszténység**.

3.2.3. „Individualizmus”

Eliade úgy látja, hogy a „hellenisztikus felvilágosodás”, mely a polisz hanyatlásának következménye volt, az „individualizmusnak” és a „kozmpolitizmusnak” kedvezett. Azzal, hogy az egyén a polgári és vallási természetű kötöttségektől megszabadult, új helyzetben találta magát: „feltárult előtte magánya, meg a titokzatosságában és végtelenségében rémisztő Kozmoszba vetett volta.”²¹ A hellén–római pantheon isteneinek haldoklását, a hagyományos mitológiai istenhitet az antik filozófia racionális irányzatai már korábban kikezdték²², a legjobb esetben is ezek az istenek filozófiai fogalmakká szublimálódtak. s tovább már nem voltak képesek valódi eredményeket felmutatni. A római császárság vallástörténetének alapvető jelensége a hivatalos, állami vallás, illetve a kultusz és az egyéni vallásosság között létrejött **szakadás**. A császárok éremverésén a régi vallási szimbólumok, a régi istennevek jelentek ugyan meg, és a templomok változatlan fényben ragyogtak; de mindennek kevés köze volt a birodalom alattvalóinak eleven hitéhez. A szellemi élet reprezentánsai - egy Tacitus, egy Plinius - csak enyhe szkepszissel tudtak már viszonyulni a hagyományos vallás hitéhez és intézményeihez. „Annál jobban érdeklik őket - így Pliniust is - a varázslás különböző praktikái, álomfejtés, kísértetjárás, mindenféle titkos tudomány. Apuleius művei és Iuvenalis szatírái az i. sz. II. században valósággal ijesztő képet festenek az ekkor birodalomszerte, és a lakosság minden rétegében elburjánzott babonás hiedelmekről.”²³ Az emberek „mindennapi gondolkodását” ezek a részben mágikus jellegű, részben áltudományos mezben jelentkező hiedelmek a legkülönbözőbb formában befolyásolták: más-más intenzitással, de nagyjából azonos irányban. Ennek a mindennapi hitnek a központi gondolata, célja és értelme: felszabadulni a mindennapok nyomasztó valósága, a végzet talán kiszámítható, de látszólag befolyásolhatatlan hatalma alól; megváltást nyerni a világon uralkodó félelmetesen rejtélyes hatalmak önkényétől. Kákosy László is hasonlóképpen látja a hellén gondolkodás misztikába fordulásának okát, de ki is egészíti: „A hellenisztikus birodalmak és a rómaiak nem tudták nagyobb mértékben átformálni az uralmuk alá került keleti területek vallásait, világnézetét. Az antik istenek, melyekben a filozófia tanításainak hatására a művelt vezető réteg már sehol sem hitt, főként csak a hivatalos állami szertartásokon szerepeltek. A politikai válságok, a

²¹ Eliade II. 161.

²² Már a klasszikus kor görög irodalmában is megszólalnak a kétely és a tagadás hangjai. Prótagorász (Kr. e. 480–410) kétli, hogy lehetnek, Kritiasz (Kr. e. 460 k.–403) költő pedig tagadja, hogy voltak istenek – azokat „okos ember találta ki”. Vö.: Frideczky Frigyes: Polisz és vallás. Valóság, 2006. június XLIX: 6.

²³ Róma istenei. Összeállította, az előszót, a bevezető tanulmányokat és a jegyzeteket írta: Hahn István. Gondolat. Bp. 1975.

súlyosbodó gazdasági helyzet közepette az államban nem bízó, a csodát áhító tömegek számára a keleti misztériumok istenei és az ősi tanításokon alapuló egyiptomi, kaldeus mágia nyújthatott bizonyos csalóka biztonságérzetet.²⁴ Az emberek kíváncsisága türelmetlenül ostromolta a végzet titkait: elterjedt a csillagjóslás, népszerűvé vált az álomfejtés, divatosak lettek a különféle mágikus szertartások. Akinek például baja volt mással: nevét ólomtáblára véste illő átkok kíséretében, és úgy helyezte el egy istenszobor lábai alá vagy tiszteletre méltó ősenek sírjára. Sokan a gyógyulást inkább isteni intéstől remélték, mint ésszerű orvosi kezeléstől. Elillant hát „az emberiség megváltásának”, az új aranykornak a reménye, s helyébe az **egyén megváltásának célja** lépett.

3.2.4. Hellén filozófia

A hellén filozófia, mely lényegében azonos a tudományokkal, szintén a kor kihívásaira kereste a választ. A filozófia mint mindig a többi terület metatudományaként működött, amennyiben a világegész alapelveit ragadta meg. A világegészről kialakított kép pedig meghatározta az ember helyét és feladatait a világban, s ekként tanította a helyes élet szabályait is. A divatos filozófiák, mint például az **epikureizmus**, a sztoicizmus és a cinikusok tanai elterjedtek az oikumené valamennyi városában. Epikurosz is a „kozmpolitizmust” hirdette, az ő legfőbb célja az **egyén jó közérzete** volt. Epikurosz szerint az emberi lélek nyugalomát elsősorban a félelmek zavarják: fél az istenektől, fél a haláltól, fél az elkerülhetetlen fátumtól. Tanaiban elfogadta ugyan az istenek létezését, ám egyúttal kivonta őket a Kozmoszból, az embert szabadon választható létmódok elé állította, s a lehető legjobb célként az ataraxia révén elnyerhető derűt és boldogságot tűzte ki a számára. A gyönyör azonban elsősorban nem a szenvedélyek gyönyöre, hanem a zavartalanságé. Az ezzel szemben megfogalmazott **sztoicizmus** a transzcendenciát és az ember világát egységben látta. Ebben a monoteista panteizmusban a Kozmosz egy eleven lény, felfogható és barátságos, hiszen az Értelem hatja át, s a bölcs lelke legmélyén fölfedezi, hogy ugyanazzal a Logosszal rendelkezik, mint amely a Kozmoszt mozgatja és kormányozza, s amely minden élőlényt összeköt. A bölcs elfogadja az asztrológia érvényességét, az asztrális fatalizmust is. A bölcsesség gyakorlásával, az erényes étellel pedig, azzal, hogy megszabadul az indulatoktól, s mindenfajta birtoklási vágytól, megvalósítja az **istenivel való azonosságot**, és szabadon dönthet a sorsa felől. A sors (Moirá) és rokonfogalmai (Tükhé, Nemezisz, Aisza) mindvégig a görög/hellén gondolkodás középpontjában álltak²⁵. Csak az önnön korlátait

---

²⁴ Kákósy László: Varázslás az ókori Egyiptomban. Akadémia. Bp. 1974. 106.

²⁵ „A hős nem tagadja meg a sorsát, nem mond rá átkozódva nemet, hiszen – ha szenvedve is – élébe megy. De nem is igenli ezt a sorsot, mert ehhez nem eléggé a sajátja... Hallgatag felmagasztosulással „túr”... A hős számára saját sorsa a tőle, az ő akaratától tökéletesen függetlenül isteni: egész lényével

és létmódja határait szem előtt tartó, a Moira szabta sorsot tudomásul vevő ember élhet az isteni törvény és az emberi igazság rendezett világában.²⁶ A görög filozófia utolsó nagy rendszeralkotója a **neoplatonizmus** megalapítója, Plotinosz (205–270) már a kereszténység térhódítása idején alkotta meg vallásos alapvetésű rendszerét, melyben egy transzcendens istenfogalom és az anyagi világ közötti kapcsolatteremtéssel foglalkozik. Nála találkozhatunk először a görögségtől annyira idegen, de a későbbiekben nagy szerepet játszó megismerési formával: az **extázissal**. Számunkra a neoplatonizmus elsősorban azért fontos, mert ez az eszmerendszer biztosítja a görög és keresztény gondolkodás közötti folytonosságot, ez az eszmerendszer menti át az antik tudományok egy részét a keresztény világba.

3.2.5. Asztrológia, Hermész Triszmegisztosz

Ebben az izgalmas kulturális klímában, ebben a „spirituális vákuumban” tehát hamar teret kapott az irracionalizmus, és nyomában az okkultizmus, amely a keleti kultuszok még erőteljesebb elterjedésének kedvezett. Így jelent meg és vált hallatlan népszerűvé az egyiptomi **Ízisz**, a frígiai **Attisz Kübelé**, a szír-főníciai **Adonisz**, és mellettük egy sor egyéb keleti istenség kultusza. Annak ellenére, hogy az asztrológiát, a kaldeusok tudományát²⁷ időről-időre bírálatok²⁸ érték, a csillagjólás hatalmas népszerűsége tett szert, s a köztársaság kora után a császárság idejére már a császárkultusz vetélytársának számított. Az elhalványult fényű görög és római isteneket egymás után azonosították a Napistennel, s az asztrológia afféle „tudományos teológiaként” kezdett funkcionálni. Az asztrológia hellén világban való elterjedésében nagy szerepet játszott a fiktív szerző, **Hermész Triszmegisztosz** munkája, a **Corpus Hermeticum**²⁹, mely az ősi egyiptomi titkos tudományok tárházaként határozta meg magát. A könyv Ízisz istennő és fia, Hórusz közötti beszélgetés formájában közli a nagy titkokat, így az asztrológia titkait is:

---

igent mondani erre a sorsra egyfelől önlealázás volna, másfelől blaszfémia” – írja Tatár György vallástörténész. (Az öröklét gyűrűje. Gondolat. Bp. 1989.)

²⁶ Gábor György: „Reménységnek foglyai” In: Halmos Sándor (szerk.): A remény él. A zsidó jövő távlatai. Líceum. Debrecen. 2004. 146–58.

²⁷ Az asztrológia ma leginkább használatos formája a Kr. e. III–II. évezredben, Mezopotámia sumér-babilóni kultúrájában keletkezett. Innen terjed szét Indiába, Kínába, Perzsiába és Görögországba.

²⁸ „A döntő csatát az asztrológia helyes vagy téves volta fölött még ugyanebben az időben, i. e. 2. században megvívják... Az új akadémia ragyogó képviselője, Karneadész, rettegett híru dialektikájának minden művészetét kipróbálja... az ellenvetések... egyszerűnek látszanak és egyúttal racionális alapon nehezen cáfolhatónak.” In: Boll–Bezold, i.m. 31.

²⁹ Ld. A. D. Nock – André Jean Festugière (ford. és szerk.): Corpus Hermeticum. I–IV. köt. Paris. 1945–1954. A hermetikai szövegek összegyűjtve és magyar nyelvre fordítva: Hermész Triszmegisztosz összegyűjtött tanításai. A Hermész Triszmegisztosznak tulajdonított tanításokat napjainkig a következő szövegek őrizték meg: 1. a Tabula Smaragdina (a hermetikai tradíció talán legismertebb, viszonylag későkori szövege); 2. az Asclepius (a következő leginkább ismert, latinul fennmaradt, majd részleteiben kopt változatban is előkerült mű); 3. a Poimandrés (amely a más iratokat is tartalmazó ún. Corpus hermeticum korábbi kiadásainak fő vázát képezte); 4. a Stobaiosnál fennmaradt Koré kosmu című szöveg; 5. a korabeli egyházatyák és ókeresztény írók műveiben fennmaradt különböző rövidebb hermetikus töredékek (Alexandriai Kelemen, Tertullianus, Lactantius, Szent Ágoston, Cyrillos, Siudas, Stobaios); 6. végül a Nag Hammadi-i Kódexekben kopt nyelven fennmaradt, sokáig ismeretlen hermetikus irat.

a világ tele van istenekkel és démonokkal. Ezek közvetlen kapcsolatban vannak az egyes csillagokkal, s rajtuk keresztül határozzák meg az ember sorsát. Az ember annak a démonnak a hatása alá kerül, amely születése pillanatában az égbolt csillagainak konstellációjából leolvashatóan a legnagyobb hatású.

A jóslatok és előjelek amúgy igen tekintélyes szerepet játszottak a politikai életben³⁰, mely tulajdonképpen legalizált mágia volt; a láttnoki képesség közvetlenül kapcsolódott a mindennapokhoz, ám a megerősödő asztrológia hasonló ambícióival sokszor túlgyanússá vált. A híres asztrológusokat csak addig látták szívesen az udvarban, amíg jóslataik megfelelték az uralkodónak, s mivel ez nem mindig esett meg, sokszor váltak üldözötté.³¹ Az asztrológusok, ezek a borzongásig tisztelt és félt mágusok a legkülönbébbek lehettek: helyüket kereső figurák, elméletüket magas fokon művelő tudósok, vagy éppen a piac és a cirkusz árnyékában felbukkanó ámítók, tudományukat aprópénzre váltó deklasszáltak, vagy a szellemi káoszban utat és rangot találó szélhámosok.³² Ám a császárok éppoly kevésbé tudták nélkülözni őket, mint a római társadalom többi előkelősége, akik közül némely hölgyek³³ egyetlen mérföldre sem távolodtak el a várostól, és egyetlen ebédet sem fogyasztottak el asztrológiai naptárunk megkérdezése nélkül, amelyet bolygókkal díszített karperecükön magukkal hordtak.

Ám mindezek az eljárások a végzetnek inkább megismerését szolgálták, mint megváltoztatását; hiába volt megírva, mi van a csillagokban és mit jövendölnek az álmok, ha változtatásra nem volt lehetőség. Ezt a változtatást, ezt a Végzettől való felszabadulást adták meg a keleti misztériumok megváltó: meghaló-feltámadó, titkos szertartásokban tisztelt istenei. A császárkor egyéni vallásossága egyre inkább ezek felé a nem római, hanem idegen eredetű titokzatos szertartások felé fordult.

3.2.6. Misztériumvallások

---

³⁰ „Míg Tiberius e törvényt meg nem szüntette, állami intézkedésről nem határoztak haruspicium, az állati belek megvizsgálása nélkül. Hasonlóan mágikus jellege volt a többi jóstudománynak is, melyeket a papok irányította iskolákban oktattak – jövendőmondást a madarak röptéből vagy hangjából, a villámlásból, a fákból.” In.: Kurt Seligmann: Mágia és okkultizmus az európai gondolkodásban. Gondolat. Bp. 1987. 69.

³¹ A kaldeus mágusokat már i. e. 139-ben elűzték Rómából, de mindig sikerült visszatérniük vö.: Seligmann, u.o.

³² Vö.: Gábor György: Csillagok fényében, császárok árnyékában. Asztrológia, kereszténység, hatalom: Firmus Maternus sorsa. In: A bárka és utasai. Orpheusz. 1996. 77.

³³ Jobst Ágnes: Gyógyító csillagok. Balassi. Bp. 2000. 17. :„A csillagjóslás csak a római császárság időszakától terjedt ki a jövendőmondások mindmáig leghűségesebb közönségére, a hölgyekre.”

A misztériumvallások, üdv-ígéretük mindegyike Tükhé istennő³⁴ („a Szerencse”, latinul Fortuna) kétes varázserejének elűzésére törekedett. A vaksorsot irányító Tükhétől, a véletlen istennőjétől, kinek hangulat vezérelte tetteitől az emberek a legjobban tartottak, ám ugyanakkor tőle remélték a legtöbbet is, eljutottak Anankéhoz („szükségszerűség”) vagy Heimarmenéhez („végzet”), a megváltoztathatatlan és könyörtelen, az örökkévalóság óta **megszabott sorshoz**, amely – az asztrológia szellemében – az egész világegyetem súlyát az egyes halandó vállára helyezi. A sorsot tehát az égitegek uralma alatt álló sorsszerűséggel társították, s úgy tartották, az egyéni létezését éppúgy, mint a városok vagy az államok élettartamát, a csillagok határozzák meg. A legfontosabb feladat, melynek megoldását a mágikus asztrológiától és a megváltást ígérő vallásoktól követték, hogy szabadítsa meg az embert ettől a szörnyű súlytól.³⁵ A megoldást végül az a meggyőződés hozta meg, mely szerint egyes isteni lények függetlenek a sorsától, sőt, fölötté állnak. „Az *Ízisz és Ozirisz dicséretében* az istennő kijelenti: „Legyőztem a Sorsot és a Sors szót fogad nekem”. Sőt, mi több, Tükhé (vagy Fortuna) Ízisz egy attribútumává válik. Számos misztériumbölcseleti szöveg bizonygatja, hogy a beavatottakon már nem fog a sors.”³⁶ Az i. sz. I. századra már több száz különféle, Babilonból, Perzsiából, Egyiptomból és más keleti országból érkező, Zeusszal, Jupiterrel, Baállal, Ízisszel, Istárral, Aphroditével stb. azonosuló vallási kultusz és ezeknek számtalan változata létezett. Az antik világ egyik beavatási központja - amiről ma mégiscsak tudunk valamit - a görög Eleuszisz volt. A helyi misztériumok Démétér istennő és annak leánya, Perszephoné mítoszán alapszik. Démétér a mag és a termés istennője, úgy is ismert mint Ceresz, nagyon szerette leányát. Perszephoné, akit Koréként és Proszerpínaként is ismernek, olyan szép volt, hogy beleszeretett Hádész (Plútó), az alvilág istene. Elrabolta Perszephonét, és a halottak földjének királynőjévé tette. Perszephoné elsősorban az emberi lelket jelképezi, és elrablása az alvilágba a lélek anyagba záródását, tehát az emberi élet születését jelzi. A beavatott Perszephoné leereszkedett a halottak világába, majd újra felemelkedett egy gazdagabb, jobb életbe.”³⁷ A misztériumvallások mindegyike ugyanakkor azt hirdette magáról, hogy emberemlékezet óta létezik, és bár sokuk alig száz éve ha működött, egyes mozzanataik

---

³⁴ Graves Tükhét ("szerencse") a régi filozófusok kiagyaltásának (valamiféle törvény megszemélyesítőjének) tartja és nem igazi istenségnek. Ebben a felfogásban Tükhé Zeusz leánya, aki apjától kapott hatalmat, hogy a halandók szerencséséről döntsön. Egy bőségszaruja van, amiből ajándékokkal halmoz el egyeseket, másokat meg mindenükből kiforgat, döntései kiszámíthatatlanok, emellett labdával szokott játszózni. Ha valaki kérkedik a tőle kapott gazdagsággal, vagy netán elfelejtene belőle az isteneknek áldozni azt Nemezis istennő bünteti meg, aki egyik kezében almafaágat tart, a másikban pedig egy kereket, fején szarvasokkal díszített ezüst korona helyezkedik el, s övén korbács lóg. "Nemezis ("igazságos végrehajtás") eredetileg az élet-halál nimfaistennője volt, akit most a Tükhé fölötti erkölcsi ellenőrzés képviselőjeként határoztak meg. Hogy Nemezis kerekere eredetileg a nap-év volt, latin megfelelőjének, Fortunának a nevéből sejthető (ez a vortumna szóból származik, amelynek a jelentése: "aki körbe forgatja az évet")." Graves, Robert: A görög mítoszok I-II. Bp. 1981. 32. a-b.

³⁵ Boll-Bezold, u.o.

³⁶ Eliade, uo. 221.

³⁷ Dr. Kássa László: Exotéria és ezotéria. <http://www.hermit.hu/>

valóban ősi vallási elemeket tettek időszerűvé. E kultuszok türelmet gyakoroltak egymás iránt: nem zárták ki egymást, sőt azt sem kifogásolták, hogy valaki több kultuszba beavassa magát, ezzel is még inkább biztosítva az istenek jóindulatát. E beavató misztériumok „**demokratikus**”³⁸ intézmények voltak, ami igen népszerűvé tette őket az elitista filozófiai iskolákkal szemben. „Mevolt a maga vallása minden rassznak, társadalmi osztálynak és ízlésnek.”³⁹ Minden beavatási kultusz a „megdicsőülés, **megistenülés**, haláltalanítás” programját tűzte ki célul, megváltást ígért a Végzet csillagokban megírt határozatától: ám nem úgy, hogy azt érvénytelenítette volna, hanem oly módon, hogy a megváltott és saját istenével azonosult hívőt érzéketlenné és érdektelenné tette a sors önkényével szemben. Akik hivatalosan még az állam isteneinek hódoltak – valójában már nem tőlük, hanem a rejtelmes keleti istenektől várták egyéni megváltásukat az idegenné vált világban. Az idegenség a korszak egyik legerőteljesebb szellemi áramlatának, a gnoszticizmusnak is a kulcsszava volt.

3.2.7. A gnózis

A gnózisról vagy gnoszticizmusról szólni mindig zavarba hozó, egyrészt mert olyan keveset tudunk róla, másrészt mert a hatását⁴⁰ máig sem vagyunk képesek felbecsülni⁴¹. A „kései ókor misztikus tanainak a gyűjtőneveként”⁴² használt elnevezés elsősorban az Észak-Afrika keleti térségében elburjánzott szekták asztro-mágikus világképére, hitvilágára vonatkozik. Eredete rejtélyes, egyesek a kereszténység előtti, s tőle független fejleménynek tekintik, melynek gyökereit elsősorban „Keleten” kell keresni, mivel semmi köze a nyugati spekulatív gondolkodási tradícióhoz, mások a „kereszténység akut hellenizációjának” tekintik. A gnosztikus szekták (valentiniánus, ofita, markionita, manicheus, stb.) hitvilágának legfőbb jellegzetességét Hans Jonas az abszurditásig vitt metafizikai pesszimizmusban⁴³ látja. Jellegzetes (platonikus) dualizmusának értelmében a lelket az elvileg rossznak felfogott anyag foglyának tekintették: a testi világ teremtése nem annyira az Isten dicsőségét szolgálja, mint inkább valami hanyatlás eredményét jelöli, és ezért nem az ősisztemnek kell tulajdonítani a teremtést, hanem valamilyen köztes lénynek (demiurgosznak). „A gnosztikusok által tanított megváltó tudás elsősorban egy „tikos”, a be nem avatottak előtt titokban maradó „történet” feltárása: a

---

³⁸ Földényi csak részben ad igazat Schopenhauernek, aki az antik misztériumok célját abban látta, hogy a kiválasztottakat elkülöníti a tömegtől. Szerinte Schopenhauer saját kora elitáriánus szemléletét vetíti ilyenkor vissza. Földényi F. László: Melankólia, i.m. 33.

³⁹ Paul Johnson: A kereszténység története. Európa. Bp. 2001. 714.

⁴⁰ Jung például olyan sokat merített az antik gnosztikusok gondolataiból, hogy egyenesen őket tekintette a mélylélektan feltalálóinak, de egyes filozófiatörténészek a német idealizmusban is ezt a szellemiséget ismerik fel. V.ö.: Filoramo: A gnoszticizmus története. Kairosz. Győr. 2000. 7-10.

⁴¹ Dictionary of Gnosis & Western Esotericism. Ed. by Wouter J. Hanegraaff with Antoine Faivre, Roelof van der Broek, and Jean-Pierre Brach. Leiden: Brill. 2005. I-II.

⁴² Biedermann: A mágikus művészetek zseblexikona. Kentaur. Bp. 1989. 142.

⁴³ Hans Jonas: Gnózis, egzisztencializmus és nihilizmus. In: Pro philosophia Füzetek. 2000/1.

Világ eredete és teremtése, a Rossz eredete, az emberek megmentéséért földre szállt isteni Megváltó drámája és a transzcendens Isten végső győzelme, ami a Történelem végével és a Világmindenség pusztulásával válik kézzelfoghatóvá.”⁴⁴ A Megváltó a teremtővel semmiképpen sem azonos szellemi lény⁴⁵, ő csak arra szólítja fel az isteni pneumától áthatott embereket, hogy működjenek közre a materiális világ legyőzésében. E szellemvilág értelmében **az emberi lélek egyfajta szellemi lény** és az isteni szubsztancia része, aki **igazi természetét elfelejtve a testi világba került**, de előzetes tudását mégis felhasználva és a világot illúzióknak felfogva visszatérhet őshonába. Minthogy a világ véletlen baleset vagy katasztrófa eredménye, s minthogy a tudatlanság uralja, a gnosztikus végül rájön, hogy tökéletesen elidegenedett a saját kultúrájától, majd annak minden normáját és intézményét elveti. A gnózis révén elnyert belső szabadság lehetővé teszi a számára, hogy szabadon rendelkezék önmagával, és kénye- kedve szerint cselekedjék. A gnosztikus üdve úgy jelenik meg mint az igaz ismeret és a felvilágosodás birtoklása, s a jövőtől azt várja, hogy szelleme megszabaduljon az anyagtól és a „pneumatikus pleromába” érjen.⁴⁶ A gnózis elterjedése magához vonzott számos más, már meglévő filozófiát (újplatonizmus) és mágikus gyakorlatot a számmisztikától a szómágián át az asztrológiáig, melyek egy igen bonyolult szintézissé olvadtak végül össze: „a világ urát, az angyalokat és démonokat beosztották mindenféle kincsekhez, ajtókhöz, lakatokhoz, pecsétekhez, titkokhoz, és könyv nélkül megtanultattak a hívőkkel misztikus, többnyire érhetetlen nyelveket, amelyek kinyitják előttük az ajtókat, feltörik a pecséteket, kinyitják a lakatokat, felfedik a titkokat... Még olyan amuletteket is viseltettek velük, amelyekre titokzatos jelek voltak vésve, hogy segítségükkel leláncolják a veszélyes földöntúli hatalmakat.”⁴⁷ A gnózis II–III. században az egész kereszténységet elárasztással fenyegette, s csak a kereszténység belső megszilárdulása és a hereziológiai állásfoglalások tudták végül legyőzni.

3.2.8. Kereszténység

A kései hellenizmus általános vallási légköréhez éppúgy hozzátartozott a legszigorúbb aszkézis, amelynek következménye a test és a szenvedélyek elutasítása volt, mint a tökéletes tudásra való törekvés, amely, mint láttuk, nem más, mint vágy az istenivel való közvetlen kapcsolatra. Ezzel a helyzettel találta szembe magát az előretörő kereszténység, mely a többi megváltást hirdető misztériumvalláshoz hasonlóan szintén a híveinek ajándékozta a „mennyei királyságot”, vagyis a csillagok és a sors feletti uralmat. Az alakulóban lévő egyház így egy meglehetősen telített vallási piacon találta magát, s hosszú ideig a pusztta fennmaradásáért kellett küzdenie, e létharcon belül pedig

---

⁴⁴ Eliade II i.m. 294.

⁴⁵ R. McLagan Wilson, *The Gnostic Problem*. London: A. R. Mowbray and Co. 1958.

⁴⁶ Leonhard Atzberger: *Geschichte der christlichen Eschatologie*. Úny. Graz. 1970. 193.

⁴⁷ Biedermann, i.m. 143.

rivális rendszerek és filozófiák vívták egymással számtalan csatájukat. Az első nagy tét szükségszerűen az volt, hogy a kereszténység nem kívánt megmaradni pusztán egy kultusznak a sok közül, hanem egyetemes vallási státust követelt magának. A kereszténység apológétái támadást indítottak a pogány misztériumok és az asztrológia ellen, s balgaságnak és bűnnek nyilvánították, ha valaki Isten helyett annak hatalmas alkotását, a világot imádja úgy, hogy a Napot, a Holdat és a csillagokat teszi meg istenének.⁴⁸ (Már Pál apostol is élesen szembefordult az asztrális hatalmak mindenféle tiszteletével, hirdetve Krisztusnak fölöttük aratott diadalát, s hogy az ember sorsát nem a vak végzet, hanem Isten irányítja.) Fő vádjuk a misztériumokat illetően a buja érzékiség, a testi tobzódás volt. Ám e mögött egy mélyebb teológiai problémájuk is meghúzódott. A misztérium-beavatásokkal az volt a bajuk, hogy önerőből kívánják Istent felfedni a résztvevőknek, azzal az ígérettel, hogy így istenülnek. Aki azonban Istenné akar válni, az minden alázat nélkül, az megfélemezés kreatúra voltáról, s így éppen hogy nem örök életben, hanem örök halálban lesz része. Egyetlen igazi misztériumvallás van, mondja később Alexandriai Kelemen, és ez a kereszténység: „az antik misztériumokban a beavatott újjászületik - a keresztény misztériumban bocsánatot nyer. A megbocsátás elszenvedése jelzi, hogy a keresztény misztériumban az ember nem vesz részt cselekvően.”⁴⁹ A kialakuló kereszténység egyszerre próbálta meg elkerülni, támadni vagy elnyelni a rivális tendenciákat.⁵⁰ Egyszerre kellett definiálnia magát az erősödő judaizmussal⁵¹ és a gnózással szemben. A keresztény egyháztörténetet a II–III. század közt erősen befolyásolta a gnosztikusok elleni küzdelem. Iréneusz például kifejezetten ebből a szembenállásból dolgozta ki és rögzítette az alapvető doktrinális és teológiai témákat. Ilyen például a látható és nyilvános apostoli örökség, amelyet a gnosztikusok szóbeli, ellenőrizhetetlen, ezoterikus tradíciójával állít szembe; ilyen a creatio ex nihilo tana is, amelyet az egyetlen teremtő és a kozmosz jóságának erőteljes védelmével együtt nyilvánvalóan ellenfelei dualista elméletével szemben artikulált és fejtett ki, sőt még a test feltámadása is ilyen, amelynek kialakítása bizonyonnyal a testi világ gnosztikusok közt elterjedt elutasítása ösztönözte.⁵² Az egyház végül fennmaradt, s hatalmas területeken hatolt be a társadalom minden rétegébe, miközben elkerülte vagy elnyelte a túlzó, szélsőséges tendenciákat; simulékony magatartás kialakításával és világi jellegű belső struktúrák létrehozásával sikerült megőriznie egységét, s megvalósítania szándékait. A kereszténység ebben a folyamatban – egyes kritikus meglátások szerint – megfosztotta mitológikus tartalmától

---

⁴⁸ Boll–Bezold, i.m. 36.

⁴⁹ Földényi, i.m. 55.

⁵⁰ A sztoikus tanok a kereszténység egyik legjelentősebb alakjára, Pál apostolra is óriási hatást gyakoroltak, amint ez leveleiből is kitűnik; és sok sztoikus életelv beépült a keresztény etikába és helyet kapott a keresztény normák közt: ez ma is egyértelműen látható.

⁵¹ Az első nemzedékek idején az a veszély fenyegette, hogy a judaizmus nyomtalanul magába nyeli. Vö.: Paul Johnson

⁵² Vö.: Filoramo. i.m. 34-35.

az emberi képzelőerőt, s megbontotta a lélek összhangját a természettel és a világmindenséggel: magas fokú szellemisége és a hétköznapi élet követelményei pedig olyan konfrontációhoz vezettek, mely „belső” igazságát végül elnyomta.⁵³ „Az ár a szabadság valamelyes csorbulása volt, a nyereség a stabilitás és a kollektív erő. A III. század végére a kereszténység készen állt arra, hogy szembeforduljon az ókor leghatalmasabb államalakulatával, a Római Birodalommal – és meghátrálásra kényszerítse.”⁵⁴

3. 3. Középkor (Skolasztika)

A középkorban a vallás, a tudomány és az ezotéria hármásából a tételes vallás, vagyis a kereszténység veszi át a domináns szerepet, s integrálni igyekszik a másik kettőt. A kereszténység azzal, hogy a kialakulásakor magába olvasztotta a misztériumvallások (ezotéria), és a hellén filozófia egyes elemeit, más elemeit pedig tűrte vagy tiltotta, s azzal, hogy az antik filozófián alapuló tudománnyal tisztázta a felmerülő problémákat, azaz az ész számára is hozzáférhetővé tette a hitigazságokat - évszázadokra egyensúlyt teremt közöttük. E az egyensúly azonban a reneszánszra felborul.

Közismert tény, hogy hit és ész, teológia és bölcsélet összhangjának állítása a középkor folyamán alakult ki a katolikus egyházban: e szerint Isten ajándékozta az embernek a hit világosságát, és ezzel olyan igazságokat nyilatkoztatott ki, amelyek minden emberi tudást fölülmúlnak, így minden tudásra való törekvésnek a kinyilatkoztatásba vetett hitből kell kiindulnia. De ugyanaz az Isten kölcsönözte az embernek a megismerő képességet is, s adta vele együtt azt a megbízást, hogy hajtsa uralma alá a földet. A hitnek és az értelemnek tehát Istenben van a forrása, és ezért sohasem kerülhetnek egymással ellentétbe. Mind a tudomány, mind a hit ugyanahhoz az igazsághoz vezethet el, de módszerük már eltérő kell, hogy legyen, mivel a filozófia (s egyúttal minden tudomány is) a teremtett dolgokból indul ki, s ennek vizsgálata során jut el Istenhez, míg a teológia Isten vizsgálatára összpontosít, s a készen kapott kinyilatkoztatást értelmezi. „A skolasztika évei kínálják a történelemben az egyetlen példát a szellemi fegyelemre, amely egyetlen országban sem engedett megjelenni egyetlen, a kívánt egységgel szemben álló írást, beszédet vagy gondolatot sem”⁵⁵ – írja Spengler a Nyugat alkonyában a későközépkorról, melynek vezető filozófiája **arisztotelianus** volt, s melyben a főleg kortársként kezelt antik auktorok gondolatait egyeztették össze a kereszténység dogmarendszerével. A Szentírás, az egyházatyák, a zsinati határozatok, valamint a „Filozófus”, azaz Arisztotelész (bár a 12. század végéig még Platón tanai is elevenen hatottak) tiszteletére alapozott tanítási és kutatási (vitatkozási) módszer az

---

⁵³ „Mindaz, ami kezdetben ezoterikus volt, homályba merült.” In.: Luc Benoist: Az ezoterizmus. Stella Maris. Bp. 1998. 92.

⁵⁴ Filoramo, i.m. 35.

⁵⁵ Oswald Spengler: A nyugat alkonya. I-II. Európa. Bp. 1995.

egyik kapocs, ami a skolasztikus filozófia sokféle irányzatát a közös intézményrendszer szempontján túl tartalmilag és módszertanilag egybekapcsolta. Az arab közvetítéssel nyugatra kerülő antik tudományos szövegek mellett feltűnő mágikus világgépen alapuló írásokról is el kellett dönten, hogy elfogadhatóak-e, illetve ki kell-e zárni őket a legitim tudományokból. (Az individualizmus–ellenes kora középkori egyház a mágiát tiltott és titkos, démoni, ördögi cselekvéssé nyilvánította. Szent Ágoston szerint a mágikus módszerek kivétel nélkül és szükségszerűen magukban rejtik a démonokkal folytatott kommunikációt. Ebben a korban a lét nem megfejthetetlen titok, hanem áttekinthető, Isten szavatolta rend, ezért nincs szükség semmiféle jobbító technikára.) Ám míg a kora középkor még egységesen és kategorikusan elutasította a mágiát, mert személytelen erők kényszerítésén alapul, addig a 12. században „határozott differenciálódás figyelhető meg a kategorizálásban. Megjelenik a természetes – *per definitionem*: nem démoni – mágia kategóriája, amely az ágostoni értelmezésben még *contradictio in adiecto*, önellentmondás lett volna. E differenciálódás azt eredményezi, hogy míg egyfelől egyre határozottabban és keményebben ítélik el a démoni tudományokat az egyetemi státútumok, addig egyre nagyobb tér nyílik az értelmiségiek előtt, hogy más – kellő gonddal kiválasztott – terminusok segítségével bizonyos mágiatípusok elfogadhatósága és tudományossága mellett érveljenek.”⁵⁶ Eme, a vallás által elfogadottá, s így megtűrtté váló **természetes mágia** módszereket kínált fel tanulmányozójának/gyakorlójának. A módszerek segítségével pedig a természetet benépesítő tárgyak és élőlények (a kövek, a növények, az állatok, az emberi testrészek, a hét napjai, a fémek, a bolygók, a csillagok) közti titkos megfelelések (korrespondenciák) mentén a gyakorló megismerhette, sőt „manipulálhatta” a világot. Azzal, hogy a természeti mágia azt állította, hogy a világ egyes részei közti kapcsolatok szigorúan természetesek, s kiismerésük, használatuk démoni segítség nélkül is lehetséges – a természetfilozófiával kapcsolódott össze.

A teológiát uraló abszolút racionális arisztotelizmus ugyanakkor egészen másfajta értelmezést is kínált. Az arab Averroës (1126–98) mutatott erre példát előzőleg, aki Arisztotelészt kommentálva kimondta, hogy a világ örökkévaló, mivelhogy a teremtés is örökké tartó folyamat, így nincs első ember sem, de bűnbeesés és utolsó ítélet sem. Ugyancsak tagadta az egyéni lélek létezését, s pusztán az emberiség közös értelméről beszélt. Ezzel a halál utáni örök élet lehetőségét is kizárta, amely így mindössze az emberiség emlékezetében való (esetleges) megmaradásra korlátozódott. „Averroës tanait követve európai iskola szerveződött, az 1250-es években a párizsi egyetemen Siger de Brabant teremtette meg az úgynevezett latin averroizmust, amelynek késői virágkora a reneszánsz Itáliában, padovai iskola néven ismeretes. Nos ez a Szent

---

⁵⁶ Láng Benedek: Mágia a középkorban. Typotex. Bp. 2007. 42. Az ilyenfajta mágiával való foglalatosság az egyházi vagy a világi tanult értelmiségiek privilégiuma volt.

Tamás-i rendszertől messze eltérő és az ateizmus csíráit is hordozó arisztotelizmus egyben megmutatta a skolasztika gyengéit is, megteremtve az igényt egy szellemileg és lelkiileg egyaránt újító vallási reform iránt, amelynek eredményeképpen a vallásos rajongásnak és az emberi cselekvés lehetőségeit kitágító praktikus mágiának egyaránt teret engedő gondolkodási rendszer jönne létre.”⁵⁷ Az új gondolkodási rendszer keretétül a platonizmus kínálkozott, mely Szent Ágoston és az egyházatyák művein keresztül nem volt ismeretlen a középkorban sem.

3.4. Reneszánsz és koraújkor (XV. – XVII. közepe)

„Nincs a mágiánál és a Kabbalánál alkalmasabb tudomány Krisztus istenségének bizonyítására”⁵⁸

„Mint köztudott – írja Eliade –, az okkult és az ezoterikus fogalma alá tartozó hitek, teóriák és technikák már a késő antikvitás idején népszerűek voltak. Egyeseket, mint például a mágiát, az asztrológiát, a szellemidézést és a halottidézést már kétezer évvel korábban fölfedezték és rendszerezték Egyiptomban és Mezopotámiában. Fölösleges hozzátenni, hogy e gyakorlatok többsége nem tűnt el teljesen a középkorban sem. Sőt bizonyos új kiváltságra tettek szert: rendkívül tisztelték őket, és divatosak lettek az olasz reneszánsz idején.”⁵⁹ A reneszánsz az ezotéria első igazán nagy győzelmi időszaka. A kor emberének gondolkodását ekkoriban alapvetően határozta meg a mágikus-okkult természetfeletti erőkkkel telített világkép. A középkori (teológiai/elméleti) tudományossággal szemben, mely elsősorban Arisztotelész és a kereszténység, a „tudás” és a „hit” közötti összhang megteremtésén fáradozott, s az embernek a túlvilág jutalmait ígérte, a reneszánsz (újabb antik források segítségével) új lehetőséggel állt elő: az ember elhagyhatja a helyét a létezés nagy láncolatából, s még életében megkísérelhet felemelkedni Isten szintjére. A vallás fennhatósága alatt az ezotéria mint filozófia és praxis jelenik meg (természetfilozófiai meglátásai pedig a „tudományhoz” kötik).

3.4.1. Az antik örökség

A reneszánsz – írja mágiatörténeti munkájában Szőnyi György Endre – a kialakuló individualizmus és a késő középkori racionalizmus konfliktusának következményeként visszatekintő korszak volt. Történelemszemléletében az idő ciklikus felfogása, vagyis a nézet, hogy a tisztaság és igazság aranykorából a történelem az azt követő korokon át a jelen vaskorszakába fejlődött vissza, a múlt állandó kutatására ösztönzött. Az emberek

---

⁵⁷ Szőnyi György Endre: Titkos tudományok és babonák. A 15-17. sz. művelődéstörténetének kérdéseire. Magvető. Bp. 1978. 14-15.

⁵⁸ „Nulla est scientia quia nos magis certificet de divinitate Cristi, quam magia et Cabala.” (Pico della Mirandola”)

⁵⁹ Mircea Eliade: Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok. Osiris. Bp.2005. 63.

úgy vélték, hogy a csodálatos múlthoz képest a jelen nem más, mint elviselhetetlen romlottság és elkorcsosulás. A XIV. század gondolkodásbeli, gazdasági, társadalmi és politikai síkon egyaránt a szétesést, a dekadenciát sugallta. Az "ars nova", a "dolce stil nuovo", a "via moderna" és a "devotio moderna" kifejezések már jól jelezték az új igénylését és valami teljesen új születését is az élet minden területén. Fordulat érlelődött a filozófiában és a teológiában, a képzőművészetben és a zenében, valamint a vallási életben is.⁶⁰ A középkori ember számára a hajdani aranykor, a bűnbeesés előtti ártatlan állapot csak a túlvilági életben volt ismét elnyerhető⁶¹. A 15. század **rajongói** azonban hinni kezdték, hogy az aranykor még a földön is visszatérhet, feltéve, ha sikerül birtokába jutni az ősi bölcsességnek, amely visszavezet a hajdani szent tudáshoz. Az 1500 körüli évtizedek a legszebb remények időszakát jelentették Európában. Úgy tűnt, hogy az ember képes legyőzni minden nehézséget, korlátlanul kifejlesztheti alkotó erejét, megteremtheti a közösség, a társadalom igazságosabb rendjét, biztosíthatja a békét és jólétet, s úrrá válhat a természet felett. A kor nagy felfedezései, vívmányai, sikerei nyomán a reneszánsz gondolkodói nem alaptalanul hitték, hogy az ember szabadon érvényesítheti akaratát, hogy a konfliktusok, ellentmondások kiiktathatók életéből, hogy kiküzdheti a legnemesebb humanizmust és az igazi **földi harmóniát**. Olyan kor hajnala virradt fel, melyben a korlátlan tudás és a tökéletes szépség elérhetőnek, megvalósíthatónak látszott.⁶²

A reneszánsz így, bármennyire is előremutató korszak volt, energiáit mégiscsak a múltból, a visszatekintésből nyerte, hatalmas értéket tulajdonítva mindannak, ami régi, ősi, patinás. A humanisták a klasszikus örökséghez, a görög-római irodalomhoz nyúltak vissza útmutatást keresve, megteremtve ezzel a **filológiát**, a humán tudományosság alapmódszertanát. A korai humanisták úgy vélték, hogy világi keresztényként és jó klasszicistaként a papoknál jobban tudják tanulmányozni és megérteni egyfelől a kereszténység, másfelől az istenségre és az emberi természetre vonatkozó, kereszténység előtti elképzelések kapcsolatait. A korai humanisták amatőrizmusa után az egyre inkább tudományosabbá váló reneszánsz neoplatonizmus érdeklődését végül egy horribilis filológiai tévedés terelte a mágia és titkos tudományok irányába.⁶³

---

⁶⁰ Vö: Varga Imre Kapisztrán: A szeretesség kiütkeresése a 14. században. In: Vigilia 1992. 2..

⁶¹ Előtérbe kerül az individualizmus és a partikularizmus. Általánossá válik az anarchia, a hatalmaskodások, a törvényes védelem hiánya, az útonálló veszélye. A százéves háború az érintett országok szeretettségére nézve is sok szellemi és anyagi veszélyt tartogat. A rendezetlen közállapotok miatt a kolostorok földje sok helyütt műveletlenül maradt, a monasztikus szerzetesek a városokba kényszerülnek, s találkozunk olyannal is, hogy koldulnak. Példátlan éhínségek pusztítanak a században, az 1347-től pedig szinte rendszeresen ismétlődő pestisjárvány három év alatt elviszi a lakosság harmadát. Tehetetlenség érzésével és világ végét váró hangulattal tölti el az embereket. Vö.: Varga Imre Kapisztrán u.o.

⁶² Klaniczay Tibor: A reneszánsz válsága és a manierizmus. In: ItK. 1970. 420.

⁶³ Szőnyi György Endre: Titkos tudományok és babonák. A 15-17. század művelődéstörténetéhez [Secret sciences and superstitions. Some aspects of 15th to 17th century European cultural history]. Magvető. Bp. 1978 (Gyorsuló Idő)

3.4.2. Hermetizmus⁶⁴

1471. december 18-án Trevisióban egy olyan latin szöveggyűjtemény látta meg a napvilágot, melynek sikere a kiadástörténet lapjaira kívánczok. A mű – melyet Cosimo Medici kérésére *Marsilio Ficino* fordított le, s a „Pimander, seu de potestate et sapientia Dei” (Poimandrész, Isten hatalmáról és bölcsességéről) címet viselte – elképesztő népszerűségét⁶⁵ senki se látta előre. A könyv a teológia és minden bölcsélet kútfejévé az ősi egyiptomi papnak gondolt Hermész Trismegisztoszt tette meg. A legbölcsebb filozófus, a legkegyesebb pap, a legdicsőbb király, ahogyan néhány évtized múlva *Agrippa von Nettesheim* (1486–1535) jellemezte őt, a mű elején így mutatkozik be: „Mercurius Trismegistus vagyok, akit elbűvölve és nagy csodálattal néztek egyedülálló teológiájáért először az egyiptomiak és barbárok, majd a régi keresztény teológusok is.”⁶⁶ A szinte isteni rangra emelt Hermész Trismegisztosz fedezte fel – vélte Ficino⁶⁷ – az ideografikus írást, ő volt az első teológus, akihez és akinek szellemi utódaihoz tanulni ment Egyiptomba többek között **Mózes, Orpheusz, Püthagorász, Platón**. *Pico della Mirandola* eszmetársaival közösen meg volt győződve arról, hogy **minden vallás egyenértékű**, s valamennyiben egy olyan „természetes vallás” különböző oldalait látták, amelyben az emberiség minden időben és helyen osztozik.

Csak hogy Ficinóék egy sajnálatos filológiai tévedés áldozatai lettek. „A klasszikus antikvitással foglalkozó humanista, mondjuk Cicerót olvasván jól tudta, hogy melyik korról szembesítse önmagát, a rajongó neoplatonisták viszont a bizonytalan múltba, az emberiség hajnalkorába kívántak visszanyúlni. Sajnos, a hermetikus iratokban elmélyedve pusztán alig ezer évvel korábbi gondolatokkal találkozhattak, hiszen, mint *Isaac Casaubon*, az Angliában megtelepedett kiváló késő humanista filológus 1614-ben megállapította: ezek a 3. század körül keletkeztek, s a késő hellén filozófia termékei voltak.”⁶⁸ Mentségükre szolgáljon: tekintélyekre hagyatkoztak, még hozzá nem is akármilyen tekintélyekre. Az egyházatyák, különösen Lactantius, de Augustinus is készpénznek vették Plótinosz utalásait a rendkívül régen élt Hermész Trismegisztossal kapcsolatban, s bizonyos elismeréssel szóltak a Corpus Hermeticum

---

⁶⁴ D.P.Walker és Frances Amelia Yates voltak azok, akik bevezették és meghonosították a tudományos köztudatban a 'reneszánsz hermetizmus' fogalmát, melynek jelentősége abban áll, hogy tudomásul vesszük és érvényes modellként használjuk a mágikus-organikus világképet és annak elemeit, mind a preindusztriális periódusban, így a reneszánszban is, mind a tudományos forradalom idején, a 17.században, s csak e század végén tekintjük szerepét csökkenő jelentőségűnek.

⁶⁵ Már a következő évben újra ki kellett adni, s a mű 1641-ig 24 újabb kiadást ért meg különféle formátumokban. Vö.: Pál József: A hermetikus hagyomány a reneszánsz korában. In: Ezoterikus látásmód. i.m. 25.

⁶⁶ Idézi Pál József. uo.

⁶⁷ Maga Ficino a következőképpen rangsorolta az ősi bölcsesség, a prisca theologia forrásait ősiségük, vagyis értékességük szerint: (1) Zoroaster, (2) Mercurius Trismegistus (Hermész latin neve), (3) Orpheusz, (4) Aglaophemosz, (5) Püthagorasz, (6) Platón (Theologia Platonica, 1482.). Plótinosz-kommentárjaiban Ficino azt állította, hogy az ősi bölcsesség egyszerre kezdődött a perzsáknál Zoroasterral és az egyiptomiaknál Hermész Trismegisztossal. Ezután került a görögökhöz, akiknél Orpheuszon kezdve s a többiekén át egészen Platónig jutott el, aki aztán többé-kevésbé be is építette filozófiájába ezt a tudásanyagot.

⁶⁸ Szőnyi, i.m.16.

teológiai fejtegetéseiről. „De mi volt az a tartalom, amely olyan mélyen érintette a középkori gondolkodást újraértelmező reneszánsz embert, hogy miatta még kritikai érzékét is hajlandó volt elaltatni? Az, hogy míg az újrafelfedezett tudás egyfelől könnyen összeegyeztethetőnek látszott a kereszténységgel, tehát alkalmas volt reformideológiának, másfelől teret engedett az individuum kibontakozásának, **az ember Isten szintjére való emelkedésének** is.” A *Pimander* szerint tehát az ember isteni eredetű, és közvetlenül is rokona a csillagok démonainak. Tevékenységében, a teremtő aktusban mágusként mutatkozik meg az ember, s különösen ez a tulajdonsága az, amely felgyújtotta a reneszánsz filozófusainak képzeletét, érthetően izgalmasabbnak tartották, mint Ádámot, aki a föld porából lett összegyúrva, s meggondolatlansága folytán örökös munkára, robotolásra ítéltetett. A Biblia csak az utolsó ítéletkor ígéri beváltani a Krisztus által elhozott feloldozást, a *Pimander* viszont felfedi Hermésznek, hogy az ősidőkben elvesztett megszentelt állapot az intellektus által a földi életben is visszanyerhető: „ha megtanulod úgy ismerni magad, mint aki fényből és életből vétetett... visszatérsz az életbe”. A mű még ennél is tovább megy. Egyenesen arra szólítja fel az embert, legyen maga is istenné: „**ha nem teszed magad Istennel egyezővé, nem ismerheted meg Istent**: mert egyvalami csak a hozzá hasonló által ismerzik meg”. Az ember számára semmi sem lehetetlen, sőt kötelessége is mind magasabbra törekedni.⁶⁹ Az Istenhez való felemelkedés csodás folyamata pedig a mágia segítségével érhető el, amely így megszentelt cselekvéssé, az ember Istennel való egyesülésének eszközévé válik. A mágusnak, aki ismeri ezeket a rendszereket, aki eligazodik láncolataikban és birtokában van azoknak a titkoknak, amelyek segítségével a természeti jelenségeket befolyásolni lehet, s ezáltal az emberek sorsát alakíthatja, önmagát is ismernie kell. Agrippa von Nettesheim egészen odáig megy, hogy kijelenti: „Aki tehát önmagát megismeri, önmagában mindent megismer, megismeri mindenekelőtt Istent... a világot... az összes teremtményt.” A mágus már-már teremtővé, a tudás Művészevé válik. A reneszánsz mágia így kialakuló tanítása hatalmas lökést adott a humanizmus fejlődésének, hiszen az ember hatalmát a természet fölé emelte, akaratát és képességeit – kivételes egyedeiben persze – korlátlaná nyilvánította. A hermetizmus divatja a reneszánsz humanisták körében Eliade szerint arra utal, mennyire türelmetlenül igyekeztek megszabadulni az arisztotelészi racionalista rendszertől, amely „gettóba” zárta a katolikus gondolkodást: a mágiát és az okkultizmust tanulmányozva szerették volna meghaladni a kereszténységet, s szerettek volna eljutni egy őseredeti és egyetemes valláshoz.

---

⁶⁹ Még olyan gyakorlati, realista, minden misztikától távol álló gondolkodó, mint Machiavelli is tulajdonképpen ezt a mindenható emberi akaratot fogalmazta meg a „virtu”-ról szóló tanításban, s „fejedelme”-re is rávetül Pico mágusának árnyéka. Vö.: Klaniczay: A reneszánsz válsága és a manierizmus. In.: ItK. 1970. 419–450.

3.4.3. Mágia, alkímia, kabbala

A hermetikus irodalomban a mágikus nem választható el a misztikustól és a vallásostól, sem a külső a belsőtől, ugyanis a gnózis alapja egy asztro-mágikus világkép. A külső természeti korlátok legyőzése és a belsőké egyaránt elérendő cél, s a hozzá vezető eszközök a titkos tudományok – kabbala, alkímia, asztrológia, mágia, orfikus misztériumok – birodalmában találhatók. A mágia képessé teszi az embert, hogy varázsszavakkal segítségével ellenőrizze a csillagok démonait, s így biztonságosan vezesse lelkét a felsőbb világokban tett utazása során. A hermetikus felfogás innentől fogva alapvetően megváltoztatta a mágia státusát a gondolkodás rendszerében. Mint láttuk, az individualizmusellenes középkori egyház üldözése a mágiát tiltott (s így titokban végzett) cselekvéssé, primitív rituálék származásává degradálta (más kérdés, hogy számos kutató, de a 16–17. századi reformátorok számára is a középkori egyház szertartásai sem voltak egyebek mágikus istengyalázásnál). Ficino és kortársai filozófiájában a mágia, és ezen belül például az alkímia is – nagy részben a hermetikus iratok hatására – modern diszciplínává, hovatovább a filozófia és teológia segédtudományává vált. A „reneszánsz kori Európában művelt alkímia elsősorban egy olyan mágikus rendszerként (és egyben gyakorlati szisztémaként) értelmezhető, amelynek legfőbb célja az emberi test tökéletességének, sőt személyes halhatatlanságának elnyerése volt.”⁷⁰ A hermetikus alkímia „a kozmosz kettős, mikrokozmosz és makrokozmosz arculatait egyaránt és intenzíven szem előtt tartja... és hangsúlyozza a kettő közötti **analógia** törvényét. Az alsóbb rendű, mikrokozmosz összefüggéseket alárendeli a makrokozmosz... teológiai és pneumatológiai vonatkozásainak. Mindemellett a hermetika nem csak „gnosztikusan” feltárja a kozmológiai összetevőket és összefüggéseket, és nem csak „prófétikusan” kifejti az analógia törvényét, hanem „mágikusan” realizálja és alkalmazza is azokat.”⁷¹ Az eddigiekben láttuk a kifinomult, intellektuális mágia behatolását és térhódítását a 15–16. század emberének gondolatvilágába, ahol összefonódva a neoplatonista filozófiával, kétségtelenül a kor, ha nem is egyetlen és legjelentősebb – de egyik meghatározó eszmeáramlata lett.⁷² Joseph Blau írja: „A 16. században a mágia majdnem hivatalosan elfogadott volt. Az egyetemeken nem tanították mágiát, de a hallgatók közül sokan foglalkoztak vele. A mágia sokkal többet jelentett ráolvasásnál és varázsigénél, s valójában elvei sokkal jelentősebbek voltak, mint gyakorlata. A mágia ellen ugyanakkor

---

⁷⁰ Farkas Attila Márton: Az emberi test jelentése és szimbolikája az európai alkímiában. In: Mikrokozmosz és makrokozmosz. Balassi. Bp. 2002. 133. Az alkímiáról azóta, írja ugyanitt Farkas, két nézet uralkodik: az egyik az alkímiát kezdetleges, kísérletező kémianak tartja; a másik egyfajta archaikus lélektannak.

⁷¹ Horváth Róbert: A hermetika és az alkímia szellemi érvényéről. In: Rosarium philosophorum. Articus. Bp. 2001.

⁷² „A korszak legeredetibb gondolatai többnyire mágiával foglalkozó könyvekben találhatóak” (Blau, 1944. 78.). E gondolatok népszerűségét mutatja popularizálódásuk, bekerülésük az irodalomba. Faust doktor figurája – legszínvonalasabb megfogalmazása Marlowe drámájában – akár az egész korszak embereszményének szimbóluma is lehetne.

két oldalról is megindult (vagy folytatódott) a támadás⁷³, részben a teológia részéről, részben a klasszikus antikvitással foglalkozó humanisták oldaláról, akik az arisztotelészi tradíciót folytatták. „Pico testvére, Giovanni is írt egy traktátust *Adversus Astrologiam* címmel, s Johann Wier, Trithemius tanítványa egyenesen odáig ment, hogy az egész *prisca theologia*-t gonosz pogány babonának nevezte a *De praestigiis daemonum*-ban. (A démonok tekintélyéről, 1566.)”⁷⁴

3.4.4. Boszorkányság, pogány gyökerek, üldözések

A mágia nemcsak az elit körében volt jelen ekkoriban, hanem más formában a szélesebb tömegekében is: a pogány kultuszokban és a „boszorkányságban”. A mágia elleni küzdelemhez, valamint a boszorkányvadászkodás terjedéséhez a 16. század folyamán jelentősen hozzájárultak a reformáció nyomán kialakuló hitviták, majd vallásháborúk. Ami a középkori skolasztikát fütötte (az ész és a hit összehangolása), Luther számára eleve lehetetlenségként tűnt fel, s hirdetőit a pogányok közé sorolta. A hitcikkelyek számára nem a dialektikus igazság (vagyis Arisztotelész logikája) ellen vannak, hanem kívülről, alatta, fölötté, körülötte és azon túl. Nem értett egyet Szent Tamással abban, hogy az a hívő, aki jót cselekszik, kegyelmi állapotában hozzájárul saját üdvözüléséhez, és nem értett egyet Erasmus-szal, aki az embert az eredendő bűn dacára jónak képzelte, s szüntelenül arra emlékeztette, milyen nagy hasznot húzhatna a kereszténység a klasszikus kultúra beolvasztásából; Arisztotelész Etikáját pedig szintén elítélte, amely szerint az erkölcsi erényekre neveltetéssel lehet szert tenni. A bűnbeesés után – hangzott alapállítása – nem lehet szabad akaratról beszélni, mert az embert attól kezdve az abszolút énközpontúság és saját kielégülésének őrjöngő hajhászása jellemzi. Ha valaki azt hozta föl ellene, hogy nem mindig erkölcstelen hajlamokról vagy tettekről van szó, hisz az ember olykor azt keresi, ami jó és nemes, és iparkodik közeledni Istenhez, arra azt felelte, hogy e cselekedetek ugyancsak bűnösök, hiszen forrásuk az énimádat. A reneszánsz arisztokrácia „istenülése” vagy a népi vallásosság rontást kivédő praktikái egyként a bűnösségből erednek. Luther nagy jelentőséget tulajdonított a mindenütt jelen levő, kísértő Sátán ténykedésének⁷⁵. Az egyik leghíresebb hozzá kapcsolódó legenda, hogy wartburgi cellájában – ahol híres Biblia-fordítását készítette – hozzávágta tintatartóját a megjelenő Sátánhoz. A népi babonák elleni küzdelem jegyében a reformáció másik irányzata, Kálvin János hívei ugyancsak kíméletlen harcot folytattak a keresztény közösségek fő ellenségeinek tartott boszorkányok,

---

⁷³ (I. Yates, 1964. 157–68.)

⁷⁴ Joseph Blau: *The Christian Interpretation of the Cabala in the Renaissance*. New York. 1944.

⁷⁵ Bár úgy tűnt, hogy az isteni gondviselés révén az ördög hatalma korlátozás alá került, az egyéni felelősség kérdésének felértékelődésével az ördög mégis központi helyet kapott a protestantizmus személyes életteireiben. Bornemissza Péter talán a legismertebb önértékelő magyar példa erre, akinek véleménye szerint az emberek azzal teszik a legnagyobb szolgálatot a Sátánnak, ha kétségbe vonják létét, az „ördögi kísértetek” (kísértések) pedig éppenséggel az egyén lelki gyengeségeire világítanak rá.

"kútmérgezők", "gyűjtogatók", valamint a – színleg ellenük föllépő, "valójában" azonban ugyancsak a Sátánnal szövetkező – népi kuruzslók, javasasszonyok, bábák ellen. A Kálvin vezetése alatt álló Genfben sűrűn lobbantak lángra a boszorkányokat égető máglyák. A reformáció és a boszorkányüldözések összefüggéséről átfogó magyarázatot dolgozott ki az angol Keith Thomas *Religion and the Decline of Magic* (A mágia hanyatlása és a vallás) című könyvében. Értelmezése szerint⁷⁶ azért nőtt meg az emberekben a boszorkányok ártó tevékenységétől való félelem, mert a reformáció eltörölte a keresztény vallásgyakorlatból a középkorban elfogadott vagy megtúrt "fehér mágiát", vagyis az egyházi áldásokat és átkokat, a paraliturgia termékenységét elősegítő szertartásait, és mindenekelőtt a szentek és csodatévő ereklyéik kultuszát.⁷⁷ Minthogy így az emberek megfosztva érezték magukat attól a hagyományos rendszertől, amely feltételezésük szerint védelmet adott a boszorkányok rontó tevékenysége ellen, a boszorkányrontás kárvallottjai egyre fokozódó mértékben a bíróságok segítségével keresték a védekezést vagy az elégtételt. A kora újkori világi bíróságok és az inkvizíció szörnyűséges kényszerítő eszközei miatt ez egykettőre járványszerű vádaskodáshoz⁷⁸ vezetett. Ami a feltételezhető "mélyebb okokat" illeti, a nagy boszorkányüldözések kialakulásában jelentős szerepe lehetett a kora újkor természeti katasztrófáinak, gazdasági válságainak és társadalmi feszültségeinek. A vádaskodások általában olyan időszakokban szaporodtak el, amikor az aszályok, éhínségek, járványok és háborúk megpróbáltatásaitól megviselt falusi és városi közösségek bűnbakok elleni vádaskodással reagáltak a nehéz helyzetre és annak társadalmi-emberi konfliktusaira.

3.4.5. Az új tudós/tudás feltűnése, az átmenet kora

A 16. század közepétől a mágus alakja már nem a művésszel, hanem egyre inkább a tudóssal azonosult. Ennek az új típusú mágusnak első reprezentánsa az egy századdal korábban élt a német teológus, történetíró, humanista, bencés szerzetes. Trithemius volt, akinél az olyan misztikus operáció, mint az angyalok megidézése, összemosódott a gyakorlati célok megvalósításával, amelyek viszont a korabeli technikai ismeretek számbavételét is igénylik. Tanítványának, Agrippa von Nettesheimnek filozófiájában az egyház őskeresztény szellemben való megreformálásának szükségességét hangoztatta, s elítélte a „pogány” humanizmust. Lelkes híve volt a zsidó kabbalisztikának és a mágiának, megkísérelte az újplatonizmus egyes elemeit összekapcsolni a mágiával. A "tudományos" mágia elméletének is ő volt a megteremtője, s emellett a teológia és boszorkányüldözés kritikusaként, a természettudományok mélyebb értelmének

---

⁷⁶ Keith Thomas: *Religion and the Decline of Magic*. London. Penguin. 1973.

⁷⁷ A tridentini zsinat utáni reformkatolicizmus, ha a szentek kultuszát nem számolta is fel, sok mindent megfogadott a középkorias "fehér mágia" elleni protestáns kifogásokból. Vö: Klaniczay, u.o.

⁷⁸ A boszorkányvád gyakran olyan nehezen kezelhető társadalmi kapcsolatok feszültségeiből pattant ki, mint például a szomszédság. Vö: Klaniczay, uo.

lankadatlan hirdetőjeként is fellépett. A 16. század folyamán az ezoterikus filozófia egyes „segédtudományai” vulgarizált formában kerültek be az akkoriban kialakuló szaktudományok rendszerébe. S e hermetikus gondolatok olyan elméleti-gyakorlati felfedezések ösztönzői lettek, amelyek már a 17. század tudományos forradalmát készítették elő.

A mechanika⁷⁹ szintén az ezoterikus tudományok érdeklődési centrumában állt, hiszen az ember által készített és működésbe hozott gépek, szerkezetek, akárcsak a művészi alkotások, a teremtés aktusára emlékeztettek, s pontosan összevágtak a reneszánsz ember természetfeletti hatalomra törő elképzeléseivel. Természetesen mindennek számukra úgy volt értelme, hogy a mechanikus mozgást is élő, lélektől mozgatott organikus mozgásnak képzelték, s lehetett-e az ember számára mámorítóbb alkotás, mint saját képére és hasonlatosságára formált „lelkes” teremtmény létrehozása? Már a késő hellén misztikus iratok, így Hermész Triszmegisztosz munkái is nagy tisztelettel beszéltek az ősi egyiptomiak által készített „mozgó aranyszobrokról”, vagy a görög Héron gyártotta automatákról. Ezek éppolyan csodái voltak a mechanikának, mint a fémátalakítás a korabeli alkímiának, s egyként természetfeletti magyarázatot kaptak. Mindez nem változtatott azon a tényen, hogy a mágusnak, hogyha igazán csodás dolgokat akart véghezvinni, jól kellett értenie a természettudományokhoz, optikához, geometriához, asztronómiához, de a zenéhez is, s csak ezután léphetett magasabb szintre, hogy matematikával kevert teológia segítségével kapcsolatba lépjen a természetfeletti erőkkel is. A mechanikával is foglalkozó újfajta tudóst Frances Yates rózsakeresztes típusúnak nevezi⁸⁰, azért, mert műve azt a stílust és ideológiát vetíti előre, amely majd a titkos társaságok fennmaradt alapító manifesztumaiban visszhangzik. Mi jellemzi ezt a mentalitást? Továbbra is hermetikus-ezoterikus érdeklődés, miként a neoplatonikus iskola korábbi szakaszában. „A nagy reneszánsz mágusok individualizmusa itt már azonban valamiféle közösségi érzésbe csap át, fontos szerepet kap a vallási megbékélés eszméje, az irénizmus, különféle filantropikus célok, amelyek társadalmi utópiákban fogalmazódnak meg.”⁸¹ Az interkonfesszionista, azaz egyik vallásfelekezethez sem tartozó gondolkodók a társadalmi-politikai helyzet változása következtében nemegyszer komoly veszedelembé kerültek, s a rózsakeresztes filozófus, akár ténylegesen hozzátartozott egy titkos szervezethez, akár nem, kénytelen volt rejtőzködővé válni. Ezt a törekvését még támogatta az a korábban is népszerű hermetikus gondolat, hogy az igazán nagy dolgok s a legmélyebb igazságok csak kevesek számára felfoghatók, s távol kell tartani őket a tömegektől.

---

⁷⁹ A 17.században természetesen számolni kell azzal, hogy az új, mechanisztikus eszmék nem egyenlően oszlanak meg a szellemi elit és a társadalom alsóbb rétegei között.

⁸⁰ Vö: Yates, Francis Amelie: *The Hermetic Tradition in Renaissance Science*. In: *Art, Science and History in the Renaissance*. Ch. Singleton. Baltimore. 1968. 263.

⁸¹ Szőnyi, i.m. 72.

3.4.6. A mechanikus világnép megerősödése

A XVII. század elejére két, gyökeresen ellentétes világnézet állt szemben egymással⁸², amelyeket **organikus** és **mechanikus** jelzőkkel különböztethetünk meg. Az organikus természetfelfogás a középkori és az ezt kiteljesítő reneszánsz gondolkodást képviselte, világnépe antropomorf, analógiája az élő szervezet volt. Szimbolikus megfelelésekre épült (a Corpus Hermeticum által közvetített „évezredes” hagyomány alapján) s mint ilyen, igényt tartott és megkísérelte a mindenség totalitásának leírását, hiszen **minden mindennel összefügg**, tehát egy princípium mentén leírható. A mechanisztikus rendszerben éppen ellenkezőleg, nyitott és változtatható modellel dolgoztak, a nem jól működő elemektől megszabadultak, és nem törekedtek a valóság vagy elképzelt valóság totális leírására. A mechanikus gondolkodás nem kívánta a hermetikusok módjára mindhárom világot leírni, szerényen megelégedett a fizikai valójában adott égbolt vizsgálatával, ezt azonban valós számok segítségével, nem pedig 'numeris abstractis' tette. A reneszánsz természetfilozófus számára az egész világ, a planéták makrokozmoszától az ember mikrokozmoszáig egyetlen lelkes állat módjára, gigantikus szervezatként élt és mozgott, ahol a különféle mozgásokat nem külső törvények keltették, hanem a mozgó testek belső vonzódásai és a világot eltöltő spiritus harmóniára törekvése. Az organikus világnép híveinek és képviselőinek hagyományos tekintélytisztelete a század végére csak tovább erősödött, az ősiség, felsőbbrendűség tudatával és a mechanisztikus forradalom képviselőinek lenézésével párosulva. „Úgy tűnik, hogy a korábbi, többé-kevésbé egységes világnép felbomlása, amelyben még össze lehetett békíteni Arisztotelészt és Platont, egy vallásháborúkkal, földrajzi felfedezésekkel kísért korban mindkét felet a politikai, közéleti valóságból való menekülésre ösztönözte, az egyiket a makro- és mikrokozmosz szimbolikus-emblematikus leírásának világába, isteni misztériumok kutatásába, ahol a Természet túlnyomórészt mint szimbólum, titkok tárháza szerepel, stabil helye van a létezés arany láncolatában, a másik felet viszont a Natura nem számmissztikai elvek, hanem valódi számok geometrikus harmóniája alapján felépülő immanens valósága felé, annak okait és összefüggéseit kutatni készítette.”⁸³

---

⁸² „Ebben az átmeneti időszakban még nagyon is lehetséges egy strukturálatlan, kaotikus rendszertelenségről beszélni, melyben a legkülönbözőbb eredetű és minőségű eszmék keringenek, s melyeknek értékét az és csak az adja meg, hogy hogyan és mire használják őket. Nyilván más értékeket rendelhetünk hozzájuk, ki-ki világnézete szerint. [...] A 16. század második felétől azonban a mechanisztikus és organikus gondolkodás egyre élesebben válik el egymástól. [...] Az organikus világnép alapján álló titkos tudományok ezután már nem lesznek többé abban a helyzetben, hogy a tudományra jelentősebb mértékben hassanak.” Szabados Imre: A Kepler-Fludd polémia jellemző vonásai. Matematikai poétikák a középkortól a felvilágosodásig:

<http://www.btk.elte.hu/celia/regimod/szabados.html>

⁸³ Szabados Imre: u.o.

3.5. A XVII. század közepe – XIX. század eleje

„Egyre nehezebb volt különválasztanom a mágia világát attól, ami manapság a precizitás univerzumának számít. Olyan személyiségekről, akiket az iskolai tananyagban mint a babona sötétjét a matematika és a fizika fényével oszlató tudósokat ismertem meg, kisült, hogy fél lábbal a Kabbala talaján álltak, és csupán a másik fél lábukkal a saját laboratóriumukban.”(Umberto Eco: A Foucault-inga)

A 17. század elején ezotéria (mágikus-hermetikus-rózsakeresztes-misztikum) és tudomány még együtt haladt, sokszor mindkettő eretnekként és ellenzékiként a tételes vallás ellenében. Az együttélés azonban nem sokáig tartott, a kialakuló mechanisztikus természetszemléletnek inkább a puritanizmus által megtisztított vallás felelt meg, amely a gondolkodás olyan rendszerét hozta létre, amelyben a jelenségek ezoterikus magyarázata már elfogadhatatlan volt. A következő fokozat csak a felvilágosodás után következett be, amikor a tudomány szembefordult a vallással is, emancipálódott alóla, s lassan átvette a helyét. Az ezotéria ettől kezdve magányos gondolkodók vagy titkos társaságok különségévé vált, ám bizonyos szempontból tovább élt a fölvilágosodás eszméiben is, valamint a modern (természet)tudomány megföllebbezhetetlenségének eszméjében, már-már szakrális tiszteletében. A romantikával pedig újra felbukkan.

3.5.1. A természet törvényei

Hogy a természeti mágián és a természettudományon valaha ugyanazt értették, annak bizonyítéka az empirizmus megalapítójának, Francis Baconnak (1561–1626) azon kijelentése, amely a természet megismerésében az emberi fennhatóság kiterjesztésének eszközét látta. A tudós az ok-okozati összefüggések feltárására törekedett, míg a mágus a dolgok vélt összefüggésén alapuló mágikus technikákkal próbálta valóra váltani elképzeléseit.

A természet törvényeihez vallásos áhitattal közeledő Kepler az 1619-ben megjelent, a *Világ harmóniája* című könyvének bevezetőjében ezt írja: „Te, aki a természet fényével ébresztesz bennünk vágyat a kegyelem fénye iránt, hogy azzal a dicsőség fényébe vezess bennünket, hálát adok Neked, Teremtő Istenem, aki gyönyörködtem alkotásaidban és örvendeztem kezed művében. Íme most befejeztem munkámat, belefektetve elmém minden erejét, amellyel kegyes voltál ellátni; azok számára, akik fejtegetéseimet olvasni fogják, nyilvánvalóvá lesz a Te műved dicsősége, és végtelenségéből annyi, amennyit elmém korlátoltsága felfoghatott.”⁸⁴

Kepler, ez a vallásos, számmisztikával telített, csapongó fantáziájú, ugyanakkor a tényeket legmesszebbmenően és legkritikusabban tisztelő és figyelembe vevő kutató és

---

⁸⁴ Idézi Simonyi Károly: A fizika kultúrtörténete a kezdetektől a XX. század végéig. Akadémia. Bp. 1992.

megélhetési asztrológus⁸⁵ a természeti folyamatok okainak, mérhető jellemzőinek vizsgálatát érezte magáénak. Kiválóan fogalmazta meg az új tudós és hermetista mágus közötti különbséget: „az ő munkájában (értsd: Fludd) nagyon sok a kép, az enyémben betűkkel világossá tett matematikai ábrák. Látnivaló, hogy ő igen gyönyörködik a dolgok ködös talányaiban, míg én magukat a dolgokat, melyek homályba burkoltak, az értelem fényébe vonni törekszem. Az első mód a 'kémikusok'-ra, hermetikusra, paracelsistákra jellemző, a másik a matematikusokra.”⁸⁶

3.5.2. Tudós kontra skolasztika, vallás és tudomány status quo-ja

A kritika nélküli behódolás, az ókor szervilis tisztelete a tudomány területén – paradox módon – a reneszánsz szelleméből következett. Az új tudományos felfedezéshez hiteles görög szövegekre, jó latin fordításra volt szükség, amiből aztán csak meg kellett keresni a vonatkozó passzust: a tudományos kutatás így részben filológiai problémává degradálódott. Newton világosan látta, hogy a skolasztikusok szörszálhasogatásával megtámogatott arisztotelészi hagyomány terméketlen: olyan érvelés a dolgok benső, rejtett tulajdonságairól, amely e tulajdonságok okát maguknak a dolgoknak a sajátos belső törekvésében kereste. Newton általános szabályokat akart azonosítani, amelyek meghatározzák, hogyan történnek a dolgok.⁸⁷ 1693-ban Newton nyíltan kifejtette ezt a gondolatát Richard Bentleynek írva: „Hogy a gravitáció az anyag veleszületett, inherens és lényegi tulajdonsága [...] számomra oly nagy képtelenségnek tűnik, hogy úgy hiszem, nincs ember, aki elfogadja, ha megfelelően jártas a filozófiai gondolkodásban”. Úgy látta, hogy ezeket a külső törvényeket közvetlenül és teljes mértékben Isten rendelte, éppen úgy, ahogy a társadalom törvényeket rendel az állampolgárok fölé. Az a keresztény nézet, mely szerint az egy igaz Isten fektette le a természeti törvényeket, és „hatalmi szóval tartotta fenn őket”, a természet ésszerűségébe, ellentmondásmentességébe és előrejelezhetőségébe vetett erős hitet eredményezett.⁸⁸ A vallás és a tudomány status quo-ja erősödött, amikor az egyház rájött, hogy a reformáció elleni küzdelemben csak művelt, tudományosan is képzett emberekkel szerezheti vissza az elvesztett hatalmat a lelkek fölött. Ehhez a legfőbb eszköze természetesen az iskola volt. A jezsuiták vezetésével megalakultak a máig is működő kiváló oktatási intézmények. A továbbiakban a tudósok nem provokáltak, az egyház pedig úgy tett, mintha nem venné

---

⁸⁵ Kepler is gyakorolta az asztrológiát, azonban kizárólag megélhetését biztosítandó, és egyáltalán nem tekintette azt tudománynak. Fludd-dal ellentétben nem tulajdonított neki sem tudat- vagy jellemformáló, sem természeti erőt. Fludd, Keplerrel ellentétben nem a geometriát tartja a legfontosabb tudománynak, hanem a 'chymia' alkímiától el nem határolt rendszerét. Vö: Szabados i.m.

⁸⁶ Idézi Simonyi. u.o.

⁸⁷ John D. Barrow: A fizika világképe. Akadémia. Bp. 1994. 174.

⁸⁸ A hatalmas Philosophiae Naturalis Principia Mathematica kiadása 1687-ben, majd az Optika című mű 1704-ben (angol nyelven) azonban többet hozott, mint a tudományos gondolkodás forradalmát. Megváltoztatta a közönség gondolkodását is. A Principia volt az első tudományos „kultusz-könyv” (azaz olyan könyv, amelyről olvasnak, de amelyet nem olvasnak), és megteremtette azt, amit „newtonianizmusnak” nevezhetnénk.. Idézi John D. Barrow u.o.

észre a tudósok ravaszkodásait, ahogy nézeteiket az egyház számára szalonképessé igyekeznek tenni. Békés egymás mellett élés, enyhe gyanakvással mindkét fél részéről, néha termékeny együttműködés – ennyiben foglalható össze a XVII. század végi viszonyuk. A tudósok között még sok az őszintén vallásos – mi más készítette volna Descartes-ot arra, hogy elzarándokoljon Lourdes-ba, hogy hálát adjon a Boldogságos Szűzanyának, amiért megszabadította kételyeitől –, a papok, szerzetesek között pedig egyre több a tudós.

3.5.3. Titkos társaságok

Amíg a középkorban az egyetemek voltak a pezsgő tudományos élet központjai, a XVII. század végére kiestek ebből a szerepből, s helyüket a tudományos társaságok, folyóiratok vették át. Itáliában már korábban működtek tudós társaságok: így többek között az 1603-ban Rómában megalakult Accademia dei Lincei, vagy a Firenzében 1657-ben alapított Accademia del Cimento. 1660-ban megalakult az angol Royal Society, 1666-ban az Academie des Sciences. 1665-ben megindult a Philosophical Transactions folyóirat, ugyanebben az évben a Journal des Savants, és végül 1682-ben látott napvilágot Leibniz folyóirata, az Acta Eruditorum. A tudományos élet sokban hasonlított a maihoz: a tudósok cikkeket küldtek be a folyóiratokhoz, leveleztek egymással, feladatokat tűztek ki, prioritási harcokba bonyolódtak, intrikáltak, lobbiztak, legtöbbször nemzeti alapon. Ám a vallási, társadalmi, kulturális intézmények általános megújítási vágya, a tudás reformja más csatornákon is jelentkezett.

A természettudományos gondolkozás térhódítása, s a boszorkányüldözések elől rejtőzködésbe menekülő ezotéria is a társaság formáját „választotta”, s a titkos társaságok világát hozta létre. A korai XVII. században gomba módra jönnek létre a titkos társaságok; legjelentősebb a legendás *Christian Rosenkreutz* által alapított Rózsakeresztes Testvériség, mely kezdetben három konkrét művön kívül inkább csak a legendákban létezett, s bár *Descartes* és *Leibniz* is megpróbálta felkutatni, mindketten sikertelenül jártak. A rózsakeresztesek első kiáltványa 1614-ben, Németországban jelent meg. A címe: *Fama Fraternitatis* (A Szerzet hívása), s fölötte a következő szavak voltak olvashatók: Széles e világ egyetemes és általános megújítása. Az utóbbi négy évszázad során aligha volt a reformációnak még egy olyan kiáltványa, amely azonnal ekkora visszhangot keltett volna a mindenkori kortársak közt, mint a rózsakereszt legmagasztosabb szerzetrendjének felhívása Európa minden tanult emberéhez és uralkodójához. Csak az első nyolc évben a Fama megjelenése után több mint 300 művet adtak ki, melyekben a legkülönbözőbb körök nyilvánítottak véleményt a rózsakeresztes jelenségről. Valamennyi keresztény felekezet hittudósai, a gyógyítás ódon galénusi és új paracelsusi iskoláinak orvosai, a régihez ragaszkodó arisztoteliánusok és a hermetikus bölcsélet hívei, alkimisták, csillagjósok, jogászok, politikai közírók és íróemberek,

mind-mind állást foglaltak, szenvedélyesen támadva vagy védve a láthatatlan szerzetet, valamint minden érték általa meghirdetett újraértékelését a vallás, a társadalom és a tudomány területén. Ez nemcsak Németországban zajlott így, hanem Angliában, Németalföldön, Franciaországban, Olaszországban, Csehországban és Svédországban is, tehát a rózsakeresztről szóló vita hamarosan összeurópai méreteket öltött. A korai rózsakeresztesek, azaz a manifesztumok szerzői és legközelebbi barátai természetesen saját koruk gyermekei voltak. Bírálatauk az akkori idők vallásvilágában és tudományában túlsúlyban levő merev dogmák ellen irányult, amelyek nem kapcsolódtak semmilyen megélt vallási tapasztalathoz vagy valódi tudományos kutatáshoz. A Fama Fraternitatis végső soron arra szólít föl, hogy teremtsünk összhangot hit és élet, illetve tudás és tapasztalat, elmélet és gyakorlat között. Ezért nyúlt vissza a szerző a hermetikus bölcsülethez, a középkori misztikához, alkímiához, sőt a mágiához, melyek közvetlen kölcsönhatást jelentenek az ember mint mikrokozmosz és a mindenség-megnyilvánulás, azaz makrokozmosz között.⁸⁹

Másik jelentős, ekkor kialakuló titkos társaság a Szabadkőműves Társaság volt, melynek alapjai a katedrális építők céhből kinövő formációihoz köthetőek, vagyis a késő középkoriak. A szabadkőművesek azonban csak a legendás *Cagliostro* és *Saint-Germain* működéséből kinövő újkori újjáéledés után váltak jelentőssé – az első szabadkőműves páholyt 1717-ben alapították Londonban,⁹⁰ ezután azonban igen gyorsan áttekered a kontinensre és Amerikába, 1751-re végül már a Szentszék elítélését is magára vonta.

3.5.4. Pozitívizmus

Az ezotéria, majd a vallás egyetemes rendező szerepét a XVIII., majd a XIX. századra egyértelműen a tudomány pozitívizmusa vette át. A tudomány a vallást és az ezotériát egyaránt kizárta a valóság megismerésének, a tudásnak a területéről azzal a céllal, hogy fölszabadítsa az emberiséget az eredendő bűn béklyója alól, hogy a „túlvilág meséje” helyett megmutassa az emberiség állandó tökéletesedésének káprázatos útját, s visszaadja önmagának. A pozitívizmus nem a metafizikának, hanem a pozitív - tehát tapasztalati úton ellenőrizhető, funkcióval rendelkező - tudományoknak az elismerését

---

⁸⁹ A rózsakeresztes eszmék hatása az európai fejlődésre. Beszélgetés dr. Carlos Gilly-vel, az amszterdami Hermetikus Filozófiai Könyvtár könyvtárosával. In: Pentagram 2000 :3.

⁹⁰ Akkori jelentős szabadkőművesek Sincerus Renatus (Sigmund Richter 1710), és Jacobite Scots (1750). Ekkor alapítja meg William Stukeley (1687-1765) a modern Druida Szövetséget, illetve ekkor jön létre az Arany Rózsakeresztes Testvériség, melynek tagja például II. Vilmos porosz király (1786-97), de ekkor éled újjá a Templos Lovagrend is, mely először a Baron von Hund (1755) által alapított német szabadkőműves páholyhoz, a „Szigorú Megfigyelés”-hez, kapcsolható. Ekkor jön létre a francia mágus, Martinez de Pasqually (1727-79) alapított Ordere des Chevalier-Macons, Elus Cohens de l’Universe, olyan tanítványokkal mint Louis Claude de St-Martin (1743-1803). A korszak további jelentősebb alakjai Jean Baptiste Willermoz (1767), aki a Fekete Sas Rózsakeresztes Rendjét hozza létre, Giacomo Casanova (1725-98), és Franz Anton Mesmer (1734-1815), a mesmerizmus megalapítója. A korszak legjelentősebb ezoterikus gondolkodója Emanuel Swedenborg (1688-1772). Vö: Tarr Dániel: Hermetika. <http://www.terebess.hu/keletkultinfo/tarrdaniel4.html>

jelentette. August Comte a jelenségek megismerését tartotta fontosnak, a lényegiségek kutatását, már ha van ilyen, nem. Hiszen azt, ami a gyakorlati élethez szükséges, a tények szükségszerű összefüggése, a természeti törvények biztosítják. Ezekkel azonban nemcsak leírhatók a dolgok, hanem meg is jósolható a jövőbeli alakulásuk. Az egész emberi élet leírható szabályszerűségek és jelenségek összességéként, ami ezen felül esik, nem érdekes. Comte a megismerés történetének három szakasza közt tett különbséget:

1. Teológiai szakasz: az ember a természeti jelenségeket természetfeletti, de személyes formában ható erők alakításának tudta be. Ennek további fokozatai a fetiszizmus, a politeizmus és a monoteizmus.

2. Metafizikai szakasz: az ember a jelenségek okát már nem természetfölötti lényeknek tulajdonítja, hanem a törvényszerűségek észlelését elvont fogalmakba transzponálja, helyezi át (pl. természet, erő).

3. Pozitív szakasz: az ember nem az abszolút tudásra, hanem a közvetlenül adott jelenségekre és a szükségszerű összefüggésekre figyel.

A tudomány szerepe ekkorra végleg megváltozott: míg korábban a világmagyarázat szerepét töltötte be, a természet vallás nélküli megértését szolgálta, a XIX. századra a társadalmi hasznosság lett a legfontosabb jegye.

3.5.5. Romantika, a tudomány elégtelensége

A romantika idejére a polgári fejlődés eléggé körvonalazódott ahhoz, hogy mindent önmaga ellentétébe lehessen fordítani. A végzetes individualitásigény és az uniformizálódás megoldhatatlan és kétségbeejtő dilemma elé állította az erre fogékony embereket. Az újkori tudománnyal szemben örök elvárásokat szegeztek szembe: „Úrutazásról álmodunk – írta *Novalis* –, de nem mibennünk van-e a világmindenség? Nem ismerjük szellemünk mélységeit. A titokzatos út befelé vezet. Sehol máshol, csakis bennünk van meg az örökkévalóság a maga világaival, a múlt és a jövő. A külvilág pusztán árnyékvilág, amely a fény birodalmába veti az árnyait.”⁹¹ A befelé vezető úttal hatalmunkba keríthetjük a saját transzcendentális énünket, saját énünk énjévé válhatunk. Ez a lépés a szellem reflexiója, mely során a szellem az "összeszedettség" állapotába jut. Ezt nevezte Friedrich Schlegel vallásnak.: „És nem éppen ez a bensőségesség a legalapvetőbb adottság a valláshoz, vagy még inkább maga a vallás?”⁹² E befelé vezető úton juthatunk el a valláshoz - ez *Novalis* és *Schlegel* közös meggyőződése. A tudománnyal szembeni szkepszis mindvégig a romantika egyik attribútuma. *Blake* a parttalanná vált rációt bírálta, amelyet nem érznek, hanem tudásnak nevezett el. Aminek az lenne a rendeltetése, hogy eszköz legyen – vélte – kizárólag céllá változott. A tudás

⁹¹ *Novalis*: Himnuszok az éjszakához. In: *Novalis és a német romantika költői*. Európa. Bp. 1985. 13.

⁹² *Friedrich Schlegel*: A filozófiáról. *Dorotheának*. In: *Gond* 1998: 17. 148.

Blake szerint a bűnbeesés következménye, s az ész eredendő ártatlansága veszett el ezzel.⁹³ Dosztojevszkij 1875-ben jegyezte fel a következőket: „Századunkban a tudomány megdönt mindent, amiben mind ez idáig hittünk. Minden vágyad, minden bűnöd veled született szükségleteidből következik, melyek nem találnak kielégülést, tehát valahogy úgy fest a dolog, hogy ki kéne elégíteni ezeket a szükségleteket. Ez a kereszténység és a keresztény erkölcs radikális tagadása. Krisztus nem ismerte a tudományt.”⁹⁴ A modernitásban a romantikával jelentkezett a tudománnyal szembeni első kritika, melyben a személyes élet követelte vissza régi jogait: a tudomány válaszai ugyanis soha nem személyesek, s a világegyenlet, a mechanika törvényszerűségei nem válaszok arra a kérdésre, hogy miért vagyok én. „Az ember életét nem az a tudás határozza meg döntően, hogy tudja még meddig fog felkelni a Nap, hanem az hogy nem tudja, mikor kel fel az ő utolsó napja, noha jól tudja, hogy eljön a nap, sőt, jobban és mélyebben tudja.”⁹⁵

3.6. XIX-XX. közepe

„Az okkult tanok híve viszont exhibicionista. Ahogy Péladan mondta: az olyan beavatási titok, amelyre fény derül, fabatkát sem ér. Kár, hogy Péladan nem beavatott, hanem okkultista volt. A tizenkilencedik század az árulkodás évszázada. Fennen lobogtatja mindenki a mágia, a teurgia, a kabbala, a tarokk titkait. És talán még hisznek is benne.”(Umberto Eco: A Foucault-inga)

A XIX. század a tudományos gondolkodás egyeduralmának időszaka: „a kor vallása a tudomány”. A hagyományos vallás kiüresedésének lehetünk tanúi. Az egyház nem tud választ adni az embert érintő legfontosabb problémákra és meglehetősen rosszul (s ha jól, akkor is késve) reagál a természettudományos felfedezésekre. Az ezotéria és vallás innentől mindig a tudományhoz fordul legalizációért. Legyen szó akár szellemidézésről, akár teológiáról, akár vallástörténetről (a racionális történeti elemzés segítségével megérteni a keresztény hit alapjait), akár filozófiáról vagy akár pszichológiáról – a kísérlet, az indukció és a tudományos közösségek munkáján alapuló bizonyítás válik a valóság megközelítésének egyetlen elfogadható módjává. A racionalista filozófiákról ugyanakkor hamar kiderül, hogy nem képesek betölteni a spiritualitás helyén tátongó űrt. Irracionalista filozófiák bukkannak fel (elsőként Schopenhauer - mintegy szinte azonnali ellenreakcióként a virágzó és hódító racionalizmusra), s nyomukban beszivárognak Nyugatra az egzotikus keleti kultuszok. A divatossá váló okkultizmus sokak számára jelent egyfajta szórakozást, mások úgy tekintenek rá mint a korabeli természettudomány élenjáró vívmányára, megint mások mély vallásos filozófia

---

⁹³ Földényi: A festészet... 368.

⁹⁴ Idézi: Milosz: Az Ulro... 71.

⁹⁵ Gáspár Csaba László: A lélek nyugtalansága. Vigilia 2005: 11. 920.

megnyilatkozását látják benne. Az ezotéria egyre inkább a lelki élet, a pszichológia, a mentálhigiéna területére vonul át, s így a tételes vallások konkurenciájává kezd alakulni.

3.6.1. Okkultizmus

Az okkult kifejezést az Oxfordi Értelmező Szótár szerint először 1545-ben használták abban az értelemben, hogy „ésszel föl nem fogható, meg nem érthető, a megértés, vagy a közönséges tudás határain túl lévő”.⁹⁶ XIX. századi feltűnése már erősen epigonális karakterű, s egyfajta antitézisként fogható fel a kor materialisztikus tudományfelfogásával szemben, ám, mint majd látjuk, a tudományosságról mégsem mond le. E korszak okkult könyvei többnyire úgy hatnak, mint a régi mágiai művek félresikerült utáinzatai, „még ha nem is utasítható el teljesen egy bizonyos igazi hagyomány létezése.” Az okkultizmus divatját egy francia papnövendék, az 1810-ben született Alphonse-Louis Constant teremtette meg, akit az írói álneve alapján Eliphas Léviként ismertek. Lévi korábbi olvasmányai (Jacob Böhme, Swedenborg, Saint-Martin és más 18. századi theozófusok) nyomán alakította ki teljes egészében mágikus, beavatási procedúrákra alapuló rendszerét, s könyvei hatalmas sikert arattak. „Tanaiban kulcsszerepe van az asztrális fénynek nevezett médiumnak, mely közvetíti az emberi intellektus felé a felsőbb világ üzenetét. A megértés az akarattól függ, s ebben akár Nietzsche is előlegezi. A megértés metodológiája pedig az **analógiák** felismerése, mely szerinte a „**tudomány utolsó szava, s a hit első szava**”⁹⁷. Követője Papus álnéven egy új ezoterikus rend megalapításáról adott hírt, melybe a kor számos vezető értelmiségije is belépett, de ekkoriban alakult meg az angol Golden Dawn (Arany Hajnal Hermetikus Rend) a francia Martinista, Kabbalista, Rózsakeresztes páholy vagy a német Ordo Templi Orientis (Keleti Templomos Rend) is. Mindannyian egy transzcendens világgal való kapcsolat lehetőségét keresték, azt, hogy hogyan kapcsolódhatnak a lét köre felett lévő szellemi entitásokhoz. „Talán azért nőtt meg annyira az okkultizmus és a mágia iránti érdeklődés – magyarázza egy mai okkultista – , mert az általános képzettségű ember eltávolodott egyrészt a kereszténységtől, másrészt a tudománytól az eltelt száz évben.”⁹⁸

---

⁹⁶ Vö: Mircea Eliade: Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok. Osiris. Bp. 2002. 61.

⁹⁷ Hermetika, mágia. Ezoterikus látásmód és művészi megismerés. Szöveggyűjtemény. Szeged. 1995. 576. Lévi például A transzcendens mágiában ad egy huszontét állomásból álló utat a kereső kezébe, ami segíti őt a hermetikus-mágikus megismerésben. Megadja a legfontosabb szabályokat az alábbi módon: "Négy dolog szükséges a megismeréshez: / Tanulás révén szerzett világos értelem. / Rettenthetetlen bátorság. / Törhetetlen akarat. / Diszkréció, amit senki és semmi meg nem törhet és el nem tántoríthat."

⁹⁸ Dr. Kássa László : A mágia XIX. századi gondolkodói. <http://www.hermit.hu/>

3.6.2. Spiritizmus (a tudomány és az ezotéria összehajol)

Az okkultizmusnak szinte regisztrálhatatlanul sok irányzata volt és van, tűnt le és éledt újra, s napjainkban is keletkeznek új irányzatok, szerveződnek új okkultista társaságok. A három legnépszerűbb okkult mozgalom közül a század elején a spiritualizmusnak volt a legtöbb hódolója, 1900-ban például a magukat spiritualistának vallók száma több millióra rúgott. A spiritizmus ugyan ősi alapeszme, de a modern spiritualizmus megszületése jól datálható. Mégpedig 1848. március 31-ére, „amikor a New York-i Hydesville-ben, egy tanyán két fiatal nővér, Kate és Margaret Fox beszélgetést folytatott egy meggyilkolt házaló szellemével... A spiritualizmus nagyon rövid időn belül végigsöpört az Egyesült Államokon, és valóságos mániává vált Európában⁹⁹, elemi erővel ragadta magával a művelt közönség figyelmét... nem is szólva a köznapi emberek egész légiójáról.”¹⁰⁰ A spiritualizmus fő tétele szerint a személyiség a halál után tovább él egy magasabb, spirituális testben, és az élők egy emberi közvetítő, egy médium segítségével képesek kommunikálni az eltávozottakkal. Ez a spiritualizmus végül két formát öltött. A **tudományos spiritualizmus** okkult kellékei ellenére lényegét tekintve pozitivista irányzat volt, mely azt állította, hogy a spirituális jelenségek tudományosan vizsgálhatók, és végső soron a modern tudomány meg is adja a magyarázatukat; másik formája, a misztikus spiritualizmus leginkább egyfajta **alternatív vallásra** hasonlított, melyből hiányzott a tudományos dimenzió. A spiritizmus tehát egy kidolgozott technikával, többé-kevésbé kifejtett bölcsélettel rendelkező, magát **tudományként és vallásként**, átfogó világnézetként beállító szellemi mozgalom, „amelynek története talán onnan indítható, amikor a szellemek, kísértetek és a szellemidézés már nem a mágikus, babonás világkép részeként, hanem a félig-meddig tudományos igénnyel folytatott vizsgálatok segítségével, a természettudományos megítélés igényével lép fel... nem éles és nem feltűnő ez a határvonal.”¹⁰¹

3.6.3. Nyitás Kelet felé¹⁰²

Az újkori, immár tudományos Kelet-kutatás a XVIII. században kezdődött. Egyik első, jelentős állomása Napóleon egyiptomi expedíciója, valamint a brit gyarmatokon megjelenő tudósok ténykedése volt, amit hamarosan számos vállalkozó kedvű utazó útnak indulása követett. A keleti vallások tanításai a XIX. században a gyarmatok közigazgatásában dolgozók, valamint a hittérítők érdeklődését keltették fel: ekkor

---

⁹⁹ „Az asztaltáncoltatás járványa volt az, amely Magyarországra is hamar áterjedt – német közvetítéssel. Olyan divat lett, hogy az 1853. áprilisi és májusi lapok szinte másról sem írnak.” Tarjányi, i.m. 44.

¹⁰⁰ Maria Carlson: A divatos okkultizmus. In: Az okkult az orosz és a szovjet kultúrában. Európa. Bp. 2004.155.

¹⁰¹ Tarjányi Eszter: A szellem örvényében. Universitas. Bp. 2002. 27.

¹⁰² Ebben a fejezetben sokat merítettem Mund Katalin: Kelet istenei nyugaton c. munkájából: hps.elte.hu/~km/keletist.doc

fedezték fel a buddhizmust, a Védákat és mindenféle keleti tanokat, hagyományokat, s a filológiai munka mellett hamarosan megindult a régészeti lelőhelyek feltárása is. A szanszkrit, tibeti, páli nyelv megismerése révén lehetővé vált a különféle szent szövegek lefordítása és tanulmányozása¹⁰³. A Kelet-kutatók és a Kelet közötti kapcsolatot egyedül a szövegek jelentették: a tudományos szövegmagyarázatok így a keleti vallások intellektuális filozófiájával is megismertették a művelt érdeklődőt. A tudományos felfedezések árnyékaként persze – mintegy azokkal párhuzamosan – azonnal megjelent az okkult elem. A nyelvfilozófus Friedrich Schlegel, aki a szanszkrit nyelvvel foglalkozott és értekezést írt a hindu bölcsesetről, keltette fel Schopenhauerben az indiai filozófia iránti érdeklődést. Schopenhauernek, az irracionális filozófia egyik legjelentősebb képviselőjének köszönhetően azután a buddhizmus beszüremlett Európába is, s gyökeret vert a nyugati kultúrában. Schopenhauer filozófiájában egy kozmikus, gonosz akarat áll minden mögött, mérhetetlen szenvedéseket okozva az embernek. Az öngyilkosság haszontalan, mert a lélekvándorlás tana igaz. Az egyetlen kiutat Indiában fedezték fel, s ez a Nirvána. Igaz, hogy ezen eszme ellentétes a keresztény tanítással, ám „az emberi faj ősi bölcsességét nem szüntetheti meg az, ami Galileában történt”. Schopenhauer ezt az ideát, a Nirvánát helyezi Isten helyébe. A Nirvána nála a Semmivel, a békés kimúlással azonos: a megsemmisüléssel az ember kiszabadul a világot uraló vak akarat démoni hatalma alól.

3.6.4. Teozófia

Ez a fajta buddhizmus-értelmezés a teozófusok olvasztótégelyében összekeveredett mindenféle misztikus, okkultista elemmel, s egy sajátos újgnosztikus szinkretista rendszerré olvadt össze. A Petrovna Blavatsky nevéhez kapcsolható teozófia azt jelenti: „isteni bölcsesség”, s már Blavatsky előtt is sok misztikus rendszer kapta meg ezt a címkét. A teozófia szerint az ember eredendően spirituális lény, mely az Egyetemes Szellem emanációjaként keletkezett. Magadat ismerni annyit jelent, mint istent ismerni. „Ebből következik a teozófia két központi tétele: (1) Isten immanenciájáról és transzcendenciájáról; (2) illetve arról, hogy istenben minden lény egyesül. Ezen ősi egységből, az emanáció révén alakult ki a következő hierarchia: az Akarat, Bölcsesség és Intellektus hármassága, melyből származik az élőlények sokasága, beleértve az emberfölötti és ember alatti lények rendjeit.”¹⁰⁴ A lélek a teozófia hitvallása szerint örökéletű, s az egyén reinkarnációi során végigjárja a létezés nagy láncolatát, míg el nem éri a Tökéletes Ember státuszát. Ezen a szinten megszűnik a halál és a lélek kész az örök életre. Az út e felé a megvilágosodás felé a karma. Ez az az erő, mely

---

¹⁰³ „A Keleti Nyelvek Intézetét 1795-ben alapították, 1814-ben létrejön a szanszkrit tanszék a Collège de France-on, és 1853-ban megalapítják a Journal Asiatique-ot.” V.ö.: Benoist, i.m. 113.

¹⁰⁴ Szőnyi, i.m. 577.

meghatározza az egyén képességeit és egész jellemét, követve a lelket új és új létezéseken keresztül. A végső cél természetesen az Abszolútummal való egyesülés, a nirvánába jutás. A teozófia csakúgy, mint a korábbi hermetikus-ezoterikus rendszerek, elismerte bizonyos mágikus technikák jogosságát, melyeken keresztül transzcendens erők hívhatók segítségül a nehézségek leküzdésére. A kereszténységgel szemben erősen ellenérzésekkel viseltettek, szerintük a világ nagy vallásai tulajdonképpen nem mások, mint valami módon megkopott, mondhatni: csökevényes maradványai egy valaha létezett ősi, nagy bölcsességnek, amelyhez a buddhista tanok rendkívül közel állnak. Az okkultizmus erőteljes elterjedtsége elképzelhetetlen a Teozófiai Társaság szerepe nélkül, amelyet Blavatszkij alapított 1875-ben, s aki követőivel (Annie Besant, Alice Ann Bailey, stb.) együtt az európai. gnosztikus eszméket az indiai hagyományokkal ötvözte. Tevékenységükkel elősegítették a keleti vallások nyugati misszióját, s megkezdték egy leendő egységes világvallás igényének terjesztését s annak szervezését, mely a 20. sz. második felében a New Age mozgalomban realizálódott.

3.7. New Age

A XX. század második felére a vallás egyre inkább egy szabadon választható áruajtává válik, amelyiket a „megvétel” előtt érdemes kipróbálni, hogy működik-e, s amelyet egy idő után el is dobhatunk.¹⁰⁵ „Érzékelhető, hogy *a hit és tudás* a New Age-ben sajátos gnosztikus ötvözetet alkot. Jellemző példája ennek az előzőleg parapszichológiával foglalkozó E. Mitchell úrhajós, aki a Holdon misztikus élményben részesül, s ideleln azonnal megalapítja az *Institute of Noeti*-et, hasonlóképpen az objektív tudomány területéről - ahogy New Age-ben nevezik - a szubjektív tudományba átlépő F. Capra, az egykori Berkeley-fizikus, aki szerint a kvantum- és a relativitáselmélet is támogatja a misztikus tradíciókba vetett hitet.”¹⁰⁶

„1971-től 1975-ig - idéz Christopher Lasch egy hippy-gyermeket - kitapasztaltam az >>est<< meditációt, a Gestalt-terápiát és a bioenergetikát, a rolfingot, a masszázst, a kocogást, az egészséges étkezést, a taichit, az Esalent, a hipnózist, a modern táncot, a meditációt, a Silva-tudatkontrollt, az Arciát, az akupunktúrát, szexterápiát, a Reich-féle terápiát és még sok egyebet – az Új öntudat egész vegyesfelvágottját is.”¹⁰⁷ A „New Age” kifejezés számos ezoterikus, metafizikai és keleti vallási elemet, gyakorlatot és irányzatot foglal magában, amelyeket a valláskutatók is alig tudnak kategorizálni. Ami

---

¹⁰⁵ Farkas Attila Márton: Buddhizmus Magyarországon avagy az alternatív vallásosság egy típusának anatómiája. MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 50. 1998. 69.

¹⁰⁶ Kamarás István: Új típusú vallási válaszok a válságra. In: Magyar Tudomány 1999: 5.

¹⁰⁷ Christopher Lasch, uo. 126.

biztosan elmondható róla: 1. nincs egyedüli vezére; 2. nincs központi szerve; 3. nincs alapítási története; 4. nincs hivatalos képviselője.¹⁰⁸ Miller szerint leginkább egy hálózatra hasonlít, egy olyan szervezetre, mely egyszerre működik úgy, mint egy független egész, és úgy, mint egy független rész. Jól látja, hogy általában sztereotípiákban gondolkodnak követőiről: „a világiak hajlamosak úgy gondolni rájuk, mint ... álmodozókra, a társadalom szempontjából közömbös nárcisztikus személyekre... a keresztények Lucifernek látják őket, az Antikrisztus szolgáinak, [pedig közülük] ... sokan nagyon intelligens emberek, humanisták és picit keresztények.”¹⁰⁹

A New Age (Új Kor) mozgalom az 1960-as és 70-es években, az USA-ban született, és két évtized alatt az egész nyugati világban elterjedt.¹¹⁰ Alig húsz év alatt „világszerte tíz- és százezrek kezdtek meditációs gyakorlatokba, és fedezték fel „harmadik szemük jelenlétét”, hagyták el fizikai testüket asztrális utazásokra, „kommunikáltak” a szellemvilágba távozott rokonokkal, földön kívüliekkel, tudomást szereztek az emberi civilizáció megmentésére készülődő galaktikus parancsnokságok létezéséről akár a Szíriuszon, az Orionon, vagy a Fiastyúk csillagkép támaszpontjain. Ezrek és ezrek nyertek beavatást áloméletük kozmikus dimezióiba, megélték egészségjövőjükre meghatározó halálközeli élményt, szóba elegyedtek őrzőangyalokkal, csatornájává váltak harmincezer éves lemuriai papoknak, felfedeztek magukban univerzális gyógyító energiát, a látnoki auralátás képességét.”¹¹¹

A világi (tudomány) és a keresztény (vallás) kutatók kezdettől fogva intenzíven foglalkoztak vele; a megjelent tanulmányok mindenesetre eltérően ítélik meg a gyökereit, a lényegét, a megjelenési formáit és a jelentőségét. A New Age-ről azt tartják, hogy az új vallási mozgalmak döntő többségével szemben ennek az utópikus mozgalomnak tisztán nyugati gyökerei vannak. Némely szociológus, mint például Colin Campbell ezzel szemben a Nyugat keletizálódásáról („The Easternisation of the West”) értekezik, vagyis egy teljes kulturális paradigmaváltást fogalmaz meg, melynek során nem csupán a keleti vallási elemek dominanciájáról beszél, hanem a tudományos gondolkodáson át a gazdasági életig a kultúra minden területét átható változásról.¹¹² Mások állítják, hogy ez egy nyugati vallási-világnézeti mozgalom, akkor is, ha a keleti misztikát használja fel céljai érdekében. Közismert, hogy az európai történelem során az ötszáz- és ezredéves évfordulók mindig óriási, szinte apokaliptikus feszültségeket és váradalmakat hordoztak magukban. A keresztény háttérű kultúra ugyanis – a keleti misztika végtelen hosszú, hanyatlásból felemelkedésbe, majd újból hanyatlásba forduló

---

¹⁰⁸ New Age Encyclopedia, i.m. 4.

¹⁰⁹ Miller, Elliot: A crash course on the New Age Movement. Describing and Evaluating a Growing Social Force. Michigan, Baker Book House. 1993. 20.

¹¹⁰ Erről bővebben lásd. Eillen Barker: General Overview of the 'Cult Scene' in Great Britain. In: New Religious Movements in 21. 29.

¹¹¹ Bistey Zsuzsa, i.m. 16.

¹¹² Campbell 2001. 35-48.

korszakainak időtlen folyamával szemben¹¹³ – kezdetben és végben gondolkodik. A nyugati korfordulók világképét mindig az „Ez már a vég!” és az „Újnak kell jönnie!” életérzése jellemezte. Ilyesmi a statikus, számunkra végtelen korszakokban gondolkodó ázsiai kultúrákban egyszerűen nem is jöhetett volna létre. A New Age világképének kerete sors-, vagy inkább végzetszerű (determinált), mint minden olyan vallási-világnézeti irányzaté, amelyik egy korforduló idején keletkezik. Az ősi asztrológiai világkép szerint az állatöv jegyei kb. 2140 évenként egyet fordulnak, s a nekik tulajdonított hatásnak megfelelően a világ is változik. Eszerint a Halak jegyét és korszakát a hatvanas években felváltotta a Vízöntő korszaka.

3.7.1. A New Age ideológiai üzenetei

A mozgalom társadalmi üzenete ennyiben foglalható össze: Itt a Vízöntő Korszaka, spirituális evolúciójában az ember kinő végre kiskorúságából és hibáiból, végre úrrá lesz személyi szinten önmaga egzisztenciális gondjain, általános szinten pedig gazdasági, társadalmi problémáin. Egy nagy krízist követően az új társadalmat az egyenlőség, a testvériség és a szellemi harmónia fogja jellemezni: hierarchia mentes lesz, és egymással egyenértékű helyi központos hálózata (network) szövö majd át. A társadalom átváltozása az egyének spirituális fejlődésével, átváltozásával kezdődik el., mert csak akkor változhat meg a közösség, ha a tagjai megváltoznak előtte. Ehhez fel kell ismerni, hogy minden vallás közös forrásból, Istentől ered, így ugyanarról beszélnek, csak más „nyelven”. Az Univerzális Vallás lényege az önmegvalósítás, ami istenmegvalósítás is egyben, amelyet még számtalan néven illetnek: „... az ember számára egy csodálatos spirituális fejlődési utat mutat, amelyen eljuthat a célhoz, aminek szintén több neve van az adott kortól és kultúrától függően: megvilágosodás, megszabadulás, örökkévalóság, Istennel vagy a kozmikus tudattal való egyesülés.”¹¹⁴ Az emberi lelket tehát újra fel kell fedezni: „a psziché világa felfedezésre, átvilágításra és megerősítésre vár... de ennek a léleknek a megtisztítása, újjáépítése többé már nem lehetséges az emberi szellem, a magasabb Én, a halhatatlan önvaló közreműködése nélkül.”¹¹⁵ Az Istennel való egyesülés tulajdonképpen visszatérés hozzá – a gnózis szellemében: azaz a sötétségből, az anyagi világ börtönéből a fénybe. A mozgalom holisztikus világ- és emberképébe a Föld védelme éppúgy beletartozik, mint az alternatív gyógy módok elsőbbségben való részesítése, vagy az emberi jogok védelme,

---

¹¹³ A hindu kozmológiában a juga (szanszkrit kifejezés) az idő mértékegysége. 1000 juga megfelel 1 kalpának, a „Brahma-napjának” és 4320 millió évig tart. Jelen korunk a Kali-juga alá esik a hindu számítás szerint és 432 000 évig tart. A kezdetét Krisna halálára, kb. i. e. 3120-ra teszik. Ez a negyedik kor az ún. vaskor (az arany, az ezüst és a bronz előzte meg) a legpocsékabb, az emberek élettartalma csökken, hitványabbak és csúnyábbak lesznek, nem tanulmányozzák a Védát, a céljuk, hogy jóllakjanak és dőzsöljenek. Ebben a korban háborúk dúlnak, szörnyű betegségek terjednek el, és minden, ami valaha értéknek számított, elveszik. Ám ez is véget ér egyszer, a kör lezárul, és újra kezdődik, a vaskorból újra aranykor lesz (Kṛta-juga). Vö: Drury, 1994 .

¹¹⁴ Szabó Judit: Az ezotéria árnyékoldalai. i.m. 12.

¹¹⁵ Bistey Zsuzsa, i.m. 70.

eklektikus tanaiban sok minden megfér egymás mellett. Szisztematikusságot nélkülöző teológiája¹¹⁶ elveti a rossz létezését, melynek pszichológiai következményeképp a pozitív gondolkodás mellett tör lándzsát: „A New Age az erkölcsi önnevelés hangoztatásával átvette azt a szerepet, amelyet a 18-19. században a protestantizmusból kibontakozó divatetikának tulajdonítottunk. A 20. század utolsó harmadától kibontakozó irányzat tehát egy olyan divatetikára épült szemléletmóddal azonosítható, ahol a pozitív életérzés, az önbizalom és a saját sors sikeres kézben tartása a vezérelv.”¹¹⁷ Sokféle ágának és megnyilvánulási formájának közös-filozófiáját Kamarás István így foglalja össze: 1.) *minden egy*, 2.) a végső realitás nem a holt anyag, hanem maga *a lét, a tudatosság, a fény*, 3.) *minden Isten*, az ember is, 4.) az ember *megvilágosodásához spirituális technikára* van szükség, 5.) döntő jelentőségű *az élmény és az intuíció*, 6.) a legtöbb New Age mozgalomban felbukkan a *reinkarnációnak és a karmának* egy nem autentikus változata, 7.) míg a neoprotestáns szekták és a keleti vallások általában evolúcióellenesek, a New Age-ben eléggé általánosan elterjedt az evolúció spiritualizált változata.¹¹⁸

3.7.2. Post New Age

A mai amerikai tanulmányok már a New Age végéről értekeznek, és Post New Age vagy Next Age szellemiségről írnak. Az Új Kor ugyanis nem jött el. Az emberiség nem nőtt fel, és nem fedezte föl magán a fölötte lévő új csillagkép automatikus hatását. „A megjósolt katasztrófák sem következtek be, hogy az új világrend alapjai a régi romjain épülhessenek fel. A láthatatlan világban végbement változásoknak semmi nyoma „itt lent”. Az emberiség nem lett jobb: a szegények és gazdagok közötti feszültség nem csökkent, a háborúk folytatódnak, a nemzetiségi ellentétek nem csitulnak... a 90-es évek elejére a New Age első nagy hirdetői is elvesztették a mozgalom víziójába vetett hitüket, és ennek cikkekben adtak hangot. Személyes spirituális fejlődésüket fontosnak tartották, de hogy az Új Kor a társadalomban is láthatóan beköszönjön már nem tartották reálisnak.”¹¹⁹ A New Age hullámai Kelet-Európában két évtizedes késéssel jelentkeztek, ám már itt is vegyül a Post New Age hozzáállással, melynek jellemzője a végletekig vitt individualizmus: az önfejlesztő technikák privát használatba kerültek, az okkult technikák pedig a pszichiátria és a mentálhigiénia területén szelídebb változatban élnek tovább. A mai „New Age” csoportok, állapítja meg rezignáltan Miller, már nemcsak fiatalokból állnak, nincs bennük törekvés, hogy elkülönüljenek a társadalom

¹¹⁶ Barker, Eileen : New Religious Movement. A Practical Introduction. London, HMSO. 1992. 32.

¹¹⁷ Zsolt, im. 99.

¹¹⁸ Kamarás István: Új típusú vallási válaszok a válságra. Magyar Tudomány. 1999.5.

¹¹⁹ V.ö.: <http://www.apologia.hu/>

többi részétől; a rock zene nem kötelező a számukra, a kormányzás ellen nem emelik fel a szavukat, és sem a drogfogyasztásban, sem a szabad szerelemben nem járnak élen.¹²⁰

---

¹²⁰ Miller, Elliot, i.m. 18.

4. A populáris ezotéria önképe, önmeghatározása(i)¹²¹

”A homo sapiens a múlté, a lényeg az, hogy enged-e Uránusz Vízöntő-operációjának, hogy végbemenjen benned új lényed születése, transzcendens érzékszerveid felélesztése, mely minden egyéni és földi kataklizma fölé emel” (Szepes Mária).

Az ezotéria/ezoterika szó a görög 'ezoterikosz' (latinosan 'ezoterikus') melléknév főnévi formája, melynek jelentése: belső, benső (ezo=befelé). Szűken vett jelentését, miszerint az ezotéria minden valláshoz, doktrínához hozzátartozó két aspektus (a külső és a *belső*, a felszín és a *lényeg*, a betű és a *szellem*, a széles út és a *keskeny út*, exoterikus és ezoterikus) egyike – maguk az ezoterikus szerzők is elfogadják, s úgy tartják, az ezotéria az emberiséggel egyidős jelenség, mivel az ember, mint spirituális lény az idők kezdete óta választ keres élete Nagy Kérdéseire. A következőkben a legjelentősebb ezoterikus szerzők szövegrészleteinek a segítségével igyekszem bemutatni a populáris ezotéria legfőbb ideológiai állításait a világról és önmagáról:

1. A ma embere lelki, szellemi válságban van. A rossz közérzet, a félelmek, a szorongás, a lelki otthontalanság, a szellemi kiüttlanság nyilvánvaló ténye világunknak. Az ezotéria jelenlétét és történetét a kultúrában két archetipikusnak mondható jelenség segítségével próbálja elmagyarázni. Az egyik az emberiség ősi élménye – mely különbözőbb változatokban és mítosztörténetekben szinte valamennyi vallásban megtalálható – a bukás, a bűnbeesés élménye, az aranykor elvesztése; a másik az ehhez szorosan kapcsolódó archetipikus alkotóelem: az emberiség vágya az elveszett harmónia után, az istenlét visszaszerzésére irányuló eltökéltség, az exaltatio, az istenülés.

„Az emberiség abba az állapotba jutott, amelyet Jézus az Istentől való elhagyatottságnak nevez...Az elsötétedés régóta tart, de folyamata századunkban vésszesen felgyorsult.”¹²²

„Az ember megbukott...Azért utasítottak ki, mert elmévé váltak, és elveszítették tudatosságukat...”¹²³

---

¹²¹ Bistey Zsuzsa, Szabó Judit, Müller Péter, Szepes Mária, Osho és Deepak Chopra alapján.

¹²² Müller Péter: Lomb és gyökér. Édesvíz Kiadó. 1993. 174.

¹²³ Osho: Éberség. 16.

„Mi a feszültség benned? Az azonosulásod mindenféle gondolattal, félelemmel, halállal, anyagi csóddal... ezerféle félelem van benned.”¹²⁴

„Mert a boldogság . mindenki érzi . valahol elveszett. És bármennyire kettős a világ, és kettős a lelkünk természete: a szétszakítottságot nem viseljük el... És vissza akarunk térni az Egybe.”¹²⁵

2. A válsáért éppúgy felelnek a hagyományos vallások, mint a modern, materialista tudomány. A keresztény vallás megfosztotta az embert a méltóságától azzal, hogy állandó büntudatban tartotta, a racionális tudomány pedig elidegenítette benső szükségleteitől. Miattuk nem ismeri aranykori múltját, alig érti keserves jelenét, és reménytelen jövőjét:

„Kiderült mára, hogy az egyoldalú természettudományos szemlélet, a pusztán ráció és objektív megismerés világnézete, amely száműzött minden spirituális és nem kézzelfogható dolgot, nem hozott üdvözülést, sőt, lelki kiüresedést, céltalanságot, elértéktelenedést, elidegenedést és hasonló lelki állapotokat eredményezett. Ma az ezzel való konfrontáció korát éljük, és a modern ész krízise készítet a változásra és a kiútkeresésre minden területen.”¹²⁶

„A tudomány nem más, mint a tévedések tárháza, semmi köze a valósághoz, és csak sajnálni lehet azokat, akik fanatikus módjára hisznek benne.”¹²⁷

„A materializmus... nem jelöl ki semmilyen irányt. Aki követi ezt az irányzatot, egy idő után rájön, hogy végállomás sincs. Minden siker viszonylagos, és az eredményeknek nincs semmi jelentőségük, mert az egész élet értelmetlen. Az emberek azonban semmitől sem rettegnek jobban, mint attól a gondolattól, hogy az életüknek nincs értelme. Ha felébred bennük a gyanú, hogy cél nélkül élnek, kapva kapnak az élet értelmének bármilyen magyarázatán.”¹²⁸

---

¹²⁴ Osho: Éberség. 118.

¹²⁵ Müller Péter: Lomb és gyökér, 25.

¹²⁶ Gánti Bence: A transzperszonális pszichológia.

¹²⁷ Dethlefsen 1992. 11. old.

¹²⁸ Kun Ákos: Az ezotéria kivitelezése. <http://vmek.oszk.hu/00100/00110/00110.rtf>

„... a vallás is ópiumként működik. Minden vallás ellenzi a drogokat, mert ők maguk is ugyanazon a piacon üzletelnek, és ellenzik a versenytársat.”¹²⁹

„A vallás megbukott. A tudomány megbukott.”¹³⁰

„Mihelyt feltámad benned a büntudat, a pap máris a karmai közé kaparint”¹³¹

3. A válsággal párhuzamosan, illetve arra adott reakcióként, ugyanakkor valami történik a világgal, valami történik az emberekkel, ami eltérni látszik a korábbi korszakoktól. A hagyományos válaszoktól eltérő (alternatív) kezdeményezések: az organikus-mágikus világszemlélet felélesztése, a keleti holisztikus világlátás elsajátítása, a tudatállapotok elmélyült megismerése, a modern tudás ötvözése az ősi bölcsességekkel — mind valami forradalmi változásnak a jelei:

„Világszerte tíz- és százezrek kezdtek meditációs gyakorlatokba, és fedezték fel „harmadik szemük jelenlétét”, hagyták el fizikai testüket asztrális utazásokra, „kommunikáltak” a szellemvilágba távozott rokonokkal, földön kívüliekkel, tudomást szereztek az emberi civilizáció megmentésére készülődő galaktikus parancsnokságok létezéséről akár a Szíriuszon, az Orionon, vagy a Fiastyúk csillagkép támaszpontjain. Ezrek és ezrek nyertek beavatást áloméletük kozmikus dimezióiba, megéltek egészjövőjükre meghatározó halálközeli élményt, szóba elegyedtek őrzőangyalokkal, csatornájává váltak harmincezer éves lemuriai papoknak, felfedeztek magukban univerzális gyógyító energiát, a látnoki auralátás képességét.”¹³²

„A jelek „egy világméretű szellemi ébredés félreismerhetetlen, bár bizonyos gondolkodás számára aggasztó...jelenlétéről tanúskodnak.”¹³³

„... újfajta tudatosság kezd behatolni az emberi világba: egy új típusú, amelyet csak ezzel a jelzővel illethetünk: transzcendens, spirituális....Úgy kezdődik, hogy az ember magasabb szinten kezdi érzékelni élete folyamatát.”¹³⁴

---

¹²⁹ Osho: Éberség. Édesvíz. 2005. 31.

¹³⁰ Osho: A megértés könyve. Édesvíz. Bp. 2006. 71.

¹³¹ Osho: A megértés könyve. Édesvíz. Bp. 2006. 46.

¹³² Bistey Zsuzsa: Vízöntőkori újjászületés. Egészségforrás. 1991.16.

¹³³ Bistey Zsuzsa: u.o..

¹³⁴ Redfield, James: Mennyei prófécia Magyar Könyvklub. 1995. 9.

„Az események iszonyú sebességgel felgyorsultak. S közben mégis új ember van születőben. Először nyílik ugyanis alkalom arra az emberiség történetében – legalábbis írott történetében -, hogy a bensőt és a külsőt, a jobb és a bal félteke eredményeit szintézisbe hozzuk. Ezért jelenik meg újra és újra az ősrégi hagyomány.”¹³⁵

„Az orvostudományban, s az élet számos területén naponta repedeznek a materializmus jégpáncéljai, betörnek az eddig megtagadott léleknek a titkai, az ősi gyógymódok, az akupunktúra, az ájur-véda, a természetgyógyászat, a magát agykontrollnak nevező, ősi tibeti jóga, a hipnózis, a reinkarnációs hipnózis, a holisztika, a fényadás.... Mind-mind arra várnak, hogy ölelkezzenek a tudomány külső eredményeivel.”¹³⁶

„Az ezotéria egy új tudományág, amely egyesíti a legújabb agykutatási eredményeket, ősi kultúrák bölcsességeit és a modern tudomány mélylélektani meglátásait. A módszer feltárja problémáink gyökereit, tudatosabb gyógyuláshoz és mélyebb önismerethez vezetve.”¹³⁷

4. Az ezotéria a válságból való kilábalásra kínál módot, a tökéletesedésre, a fejlődésre, az exaltációra, az emberlét keretein való túllépésre. A végső cél az isteni szintjére való felemelkedés. Fontos eleme e gondolkodásnak, hogy míg a keresztény vallás a megistenülést csak a túlvilági létben tartja elképzelhetőnek, az ezotéria arra törekszik, hogy legyőzze az emberfaj elé állított elemi korlátokat, és az egyéni, individuális lelket még földi életében az ideák világába emelje. (A mágikus rendszerek mindenkori programja: túllépni az emberlét közönséges határain, Istennel osztozni a teremtő hatalom és a mindentudás képességében.)

„Nem azért vagyunk ezen a bolygón, hogy kiépítsük a magunk személyes uralkodási rendszerét, hanem azért, hogy fejlődjünk.”¹³⁸

„Az ezotéria az ember számára egy csodálatos spirituális fejlődési utat mutat, amelyen eljuthat a célhoz, aminek szintén több neve van az adott kortól és kultúrától függően: megvilágosodás, megszabadulás, örökkévalóság, Istennel vagy a kozmikus tudattal való egyesülés.”¹³⁹

---

¹³⁵ Müller Péter: Lomb és gyökér. i.m.135.

¹³⁶ Müller Péter: Lomb és gyökér. i.m. 135

¹³⁷ Egy internetes lap hirdetése.

¹³⁸ Redfield, James: i.m.219.

¹³⁹ Szabó Judit: Az ezotéria árnyékoldala. Bioenergetic Kiadó. 2002. 12.

„Ezen az úton járni azt jelenti, hogy felismeréseinket, még a leghíresebbeket is, azonnal át kell helyeznünk a valóságba... s magunk is megújulunk. Röviden az ezotéria maga a fejlődés. A legcsekélyebb ezoterikus „felfedezés”(nek is)... közvetlen hatása van a lét minden területére, ez szükségképpen megváltoztatja a világhoz való viszonyunkat, egyes szokásainkat azonnal hatálytalanítja.”¹⁴⁰

„Nagy lehetőség rejlik bennünk...Freud megnyitott egy dimenziót a tudatos alatt, Sri Aurobindo megnyitott egy dimenziót a tudatos felett...nem vagyunk olyan aprók.... A felszín hatalmas mélységeket és magasságokat rejt.”¹⁴¹

„Az ember nem azért inkarnálódik erre a világra, hogy lustálkodjék és élvezze a napsütést, hanem azért, hogy fejlődjék, és képességei szerint szolgálja ezt a világot.”¹⁴²

5. Az ezotéria tehát értelmet és célt ad az emberi életnek, az élet értelmét, a transzcendenciát tárja fel. („Értelemadó konstrukcióként” határozza meg magát):

„Az emberi lélek, a psziché világa felfedezésre, átvilágításra és megerősítésre vár, hogy az elkövetkező, próbatételes időkben egyensúlyát megőrizhesse, feladatát végrehajthassa”¹⁴³

„Az emberélet olyan terv, amelyet minden egyes embernek meg kell valósítania. Ezért el kell hagyni a platóni árnyékbarlangot, s bátran szembe kell nézni a vakító valósággal. Látványa szokatlan és idegen lesz, mégis ez az a valóság, amelyről titokban mindenki álmodik....Az ezotéria a kollektív homályból a valódi emberség éber tudatába akarja elvezetni az embert.”¹⁴⁴

„Az emberi léleknek - amely a megismerés kedvéért kivettetett az időt és a teret nem ismerő egységből – szubjektív időútját a materiális világ sötétségén keresztül kell bejárnia, s ezalatt kell megtanulnia, hogyan

---

¹⁴⁰ Dethlefsen, Thorwald: A sors mint esély. Ezoterikus pszichológia. Arkánum. 1992. 16.

¹⁴¹ Osho: Éberség. 23.

¹⁴² Dethlefsen, 98.

¹⁴³ Bistey, i.m.70.

¹⁴⁴ Dethlefsen, Thorwald, i.m. 49.

fejlődjék, hogyan válják tudatossá – célja pedig az eredeti egységhez való visszatérés, amellyel próbáját befejezi.”¹⁴⁵

„Mindannyian igazságra vagyunk szánva. Nem megérkezésre, hanem igazságra. Mert az út mindig mérhetetlenül fontosabb, mint a cél maga, hiszen az út és az ember, aki járja egy.”¹⁴⁶

„az ezotéria kimondott célja nem más, mint a véletlen mögött álló törvények megismerése.”¹⁴⁷

„A transzcendens: Az öt érzékszerv fölötti tudatélmények meghatározása. A látható világ a láthatatlanban gyökerezik.”¹⁴⁸

6. Ahhoz, hogy erre az útra valaki rálépjen, saját tapasztalatokra, felismerésekre kell szert tennie. Meg kell ismerni önmagát, fel kell ismernie eddigi téveszméit, s meg kellene értenie a transzcendens valóságot: minden létezés egységességét. Az ezotéria gyakorlójának egy „metanioán”, egy „felébredési” folyamaton, egy lelki átváltozáson kell átmennie:

„Mindaz, ami fent van, ugyanolyan, mint ami lent van, és mindaz, ami lent van, ugyanolyan, mint ami fent van.”¹⁴⁹

„Mint fent, úgy lent, mint a nagyvilág, úgy a kisvilág – ahogyan a Smaragdtábla tanítja az analógia törvényét. Ez azt jelenti, hogy egyrészt a makrokozmosz rendje ugyanaz, mint a mikrokozmoszé (az atom szerkezete és a galaxis szerkezete azonos), másrészt pedig, hogy a világ alacsonyabb síkjain létező és végbemenő dolgok a világ magasabb síkjain létező és végbemenő dolgok tükörképei. Ezek a tükörképek a szellemi szintek másolatai, többé-kevésbé sűrűsödött, anyagiasult, tehát elfátyolozott és nehezen felismerhető formában. Akár a „kisvilágot” (az embert), akár a „nagyvilágot” (a kozmoszt) ismerjük meg, következtetéseket vonhatunk le a még nem ismert tükröződés működéséről.”¹⁵⁰

---

¹⁴⁵ Dethlefsen, i.m. 164.

¹⁴⁶ Bistey, i.m.127.

¹⁴⁷ Peter Orban, 18

¹⁴⁸ Szepes Mária: Az álom mágiája. Édesvíz. Bp. 2003.44.

¹⁴⁹ Az ezotéria alapeszméje a Tabula Smaragdinából

¹⁵⁰ A teozófiáról: <http://www.globenet.hu/teozofia/>

„Ahhoz, hogy változni tudjunk, előbb el kell fogadnunk azt, akik vagyunk.”¹⁵¹

„Külső körülményeid csakis akkor rendeződnek, ha előbb magaddal kerülsz harmóniába... Rossz közérzetünk alapvető oka, hogy nem úgy élünk, ahogyan ÉN-ünk szeretné...”¹⁵²

„Olykor nyitott szemmel alszol, máskor csukott szemmel, de mindig álmodsz – álom vagy.”¹⁵³

„Bármit gondolsz... sosem engedi meglátnod azt, ami van. Ezért ragaszkodnak a buddhák mind egyetlen dologhoz: Ébredj fel! Folyamatosan évszázadok óta minden tanításukat bele lehet foglalni egyetlen mondatba: Légy éber!”¹⁵⁴

„Az új szféra tulajdonságait pusztán logikával felfedezni nem lehetséges. Ebbe az új szférába be kell lépnünk, és bizonyos élményeket ott kell élnünk.”¹⁵⁵

„A teremtés nem öntudatlan robbanás, hanem végtelen Intelligencia műve: minden ízében értelmes alkotás. Minél mélyebbre hatol az ember a titkaiba, annál inkább elcsodálkozik ennek az Intelligenciának formáló értelmén, törvényteremtő logikáján, emberfeletti tudatosságán.”¹⁵⁶

7. A felismerések közé tartozik, hogy ma transzcendencia valójában immanencia, az istenség bennünk lakozik. Emberi méltóságunk ebben az igazságban rejlik.

„A külső vallás pótszere a belsőnek. Miért gondold, hogy csak másoktól kaphatod meg az igazságot, amely saját lelkedben, szellemedben él?”¹⁵⁷

„Valójában álruhás istenségek vagyunk, és a bennünk rejlő isteni csíra a teljes anyagi megvalósulásunkat (is) keresi”¹⁵⁸

---

¹⁵¹ Szabó Judit, i.m.107.

¹⁵² Müller Péter: Lomb és gyökér, 100.

¹⁵³ Osho: Éberség.,7.

¹⁵⁴ Osho: Éberség, 26.

¹⁵⁵ Bistey, i.m.92.

¹⁵⁶ Müller Péter: Kígyó és kereszt, 200.

¹⁵⁷ Szepes Mária: A mindennapi élet pszichológiája. Édesvíz. Bp.2003. 131.

¹⁵⁸ Deepak Chopra: Az élet hét törvénye. Édesvíz. Bp. 2003. 11.

„Nem mondta-e maga Jézus is, hogy amit ő tesz, mi is megtehetjük, sőt többet is? Ezt a gondolatot sohasem vettük komolyan, egészen mostanáig.”

„Ha tudatára ébredünk, hogy kik is vagyunk valójában, akkor ebben az önismeretben bármely álmunk beteljesítésének képességét is felfedezzük.”¹⁵⁹

8. A felismerések közé tartozik, hogy a lélek halhatatlan, hogy a halál csak a test pusztulása, az újjászületés más testben pedig egy elrejtett igazság:

„A lélek halhatatlan. Ebben én nem hiszek, de tudom, mert megtapasztaltam.”¹⁶⁰

„A reinkarnáció tényét nem ismerték fel, s ez mérhetetlen türelmetlenséget és igazságtalanságot szült. Egyetlen életbe próbálták belezsúfolni a Lélek fejlődésének végtelenül hosszú folyamatát.”¹⁶¹

„Számталanszor éltél már, nagyon-nagyon öreg vagy. Nem vagy új ezen a földön, idősebb vagy, mint a Föld, mert te már éltél más földeken, más bolygókon.”¹⁶²

„Ha a reinkarnáció életünk ténye, valósága, akkor éppoly kevésbé lehet igazolni, mint az élet egyéb kézenfekvő realitását.”¹⁶³

„A reinkarnáció tükrében szemlélve, az emberi és isteni lények egymáshoz való viszonya is alapvetően megváltozik...Ha a reinkarnáció tényét elfogadjuk, az isteni kegyelem, az isteni szeretet erői – az evolúció folyamatában – mint általunk felismerhető, lényünkbe építhető erők jelentkeznek.”¹⁶⁴

„Ennek a könyvnek a célja, hogy átadjam neked az örömet. Mert nincs nagyobb öröm a világon, mint leleplezni a halált és az elmúlást.”¹⁶⁵

---

¹⁵⁹ Deepak Chopra, i.m.16.

¹⁶⁰ Müller Péter: Kígyó és kereszt, 11.

¹⁶¹ Müller Péter: Kígyó és kereszt.,41.

¹⁶² Osho: Éberség. 101.

¹⁶³ Bistey, 303.

¹⁶⁴ Bistey 330.

¹⁶⁵ Müller Péter: Kígyó és kereszt.

9. A felismerések közé tartozik, hogy az univerzumban létezik egyfajta életerő vagy egyetemes energia, melynek elnevezése irányatonként más és más lehet. Ez az energia jelen van mindenben, a növényekben, állatokban, a vízben, a kövekben, az élelmiszerekben és a levegőben.:

„Az "életenergiát" "csakráinkon", "auránkon" illetve táplálkozással és légzéssel juttatjuk be a szervezetünkbe. Testünket energia vezetékek hálózák be, ezek gondoskodnak arról, hogy szerveink megfelelő energia ellátást kapjanak. Mivel az életenergia átáramlik a csakrákon is, befolyást gyakorol lelki és szellemi állapotunkra. Egy egészséges testben egyenletesen áramlik az életenergia és a két erő a "Yin és Yang" egyensúlyban vannak. Ha az energia vezetékek eltömődnek (stressz, egyéb pszichikai problémák, helytelen táplálkozás vagy esetleg előző életekben elkövetett bűnök miatt), felbomlik az egyensúly, amit a betegségek megjelenése követ. Éppen ezért a legfontosabb feledat a betegségek megelőzésében az energia vezetékek tisztántartása, illetve a test, lélek, szellem harmóniájának fenntartása.”¹⁶⁶

„/Krisztus/ tökéletesen megnyitotta magát az energia számára, és annyira könnyűvé vált, hogy képes volt járni a vízen... Egyszer mindannyian elérjük majd azt a magas rezgésállapotot, amikor a mai alakunkban képesek leszünk átlépni a mennyországba.”¹⁶⁷

„Az egészséges egyensúlyt az jelenti, ha valakiben a pozitív kiárasztó és a negatív befogadó energiák a szükségeshez mérten váltják egymást, a lélegzés ritmusához hasonlóan. Ez megfelel a lélek androgunitásának, amely csak így töltődhet fel frissítő energiákkal.”¹⁶⁸

„Most tapasztaljuk meg, hogy nem anyagból, hanem dinamikus energiából felépülő világegyetemben élünk. Minden, ami létezik, a szent energiamezőben létezik, s ezt a mezőt érzékelni, érezni is tudjuk. Mi, emberek ki is tudjuk vetíteni energiánkat, ha figyelmünket a kívánt irányba összpontosítjuk (ahová a figyelem irányul, oda áramlik az energia); ezáltal

---

¹⁶⁶ Több szerző véleményének összefoglalása. Vö: Farkas - Mund: Technicizált spiritualitás. Liget 2002.

9.

¹⁶⁷ Redfield, James: Mennyei prófécia, 232-33.

¹⁶⁸ Szepes Mária: A mindennapi élet mágiája, 62.

hatást gyakorolhatunk más energiarendszerekre, és növelhetjük az életünkben előforduló véletlenek gyakoriságát.”¹⁶⁹

„Ha megtapasztaljuk az isteni energiához fűződő belső kapcsolatunkat, a bizonytalanság és az erőszak véget ér. Minden misztikus hagyomány erről a kapcsolatról beszél, amely együtt jár a könnyűség, a lebegés és a szüntelen szeretet érzésével.”¹⁷⁰

„A szellemi út szempontjából tulajdonképpen minden gyakorlat szubtilis fénylő energia és meditációs gyakorlat. Mindig arról van szó, hogy egy másik szintre kerülünk, hogy összeszokjunk és végül az energia „világával”, nem pedig a külső materiális világgal azonosuljunk.”¹⁷¹

10. Mivel a felismerések sohasem elméleti meglátások, hanem az életvitelbe megnyilvánuló és megnyilvánítandó, megélt igazságok, csakis gyakorlatok során épülnek be az ember életébe. A tudatbefolyásoló gyakorlatok illetve mágikus technikák – eszközök a mindent átfogó energia kezeléséhez, véső soron a válságok leküzdéséhez, ai „istenüléshez”:

„A valóságos transzformáció, a potenciális ember valóságos emberré történő átváltozása sokkal többet jelent, mint a tapasztalatok megváltozását. Ez ugyanis az energia alapvető megváltozását vonja maga után.”

„Mivel a mai ember – mind a vallásos, mind pedig a materialista, racionalista entellektüel – a mágikus képességeket önmagában sohasem tapasztalta meg, kívül pedig csakis a mélyen lesüllyedt, babonás és hatástalan változatával találkozott, azt hiszi, hogy mindez nincs is: egy primitív kor nevetséges hordaléka.”¹⁷²

„Valójában a mágia nem egyéb, mint lelki tartalmak egyetlen megvalósítási módja. Minden vágy, minden szenvedély, de minden eszme is csakis mágikus módon tud megvalósulni. A mágia: a realizálás pszichontechnikai útja.”¹⁷³

---

¹⁶⁹ James Redfield, 101

¹⁷⁰ James Redfield, u.o..

¹⁷¹ Richard Inger: A belső energia felélesztése. Hermit Kiadó. Bp. 2004.

¹⁷² Müller Péter: Kígyó és kereszt, 151.

¹⁷³ Müller Péter: Kígyó és kereszt...151.

”A homo sapiens a múlté, a lényeg az, hogy enged-e Uránusz Vízöntő operációjának, hogy végbemenjen benned új lényed születése, transzcendens érzékszerveid felélesztése, mely minden egyéni és földi kataklizma fölé emel”¹⁷⁴

„A mágia valójában erőt jelent. A képzelet önmagát megvalósító varázsserejét.”¹⁷⁵

11. A populáris ezotéria eszmerendszere és a hozzákapcsolódó praxis-gyűjtemény számára az egyén a fontos, nem a közösség. A konkrét lelki-szellemi-fizikai válságban szenvedőnek ajánlja fel magát. Gyakorlati módszereket kínál szinte minden krízishelyzetre: betegségekre, egészségügyi problémákra, pszichés nehézségekre (önértékelési gondokra, stresszre, káros szokásokra, szorongásra, depresszióra, halálfélelemre), és interperszonális nehézségekre (elmagányosodásra, párkapcsolati válságokra). Az egyén számára a végső gyógyulást, a végső megoldást minden esetben magában az egyénben véli felfedezni:

„Mert te, az ember még nagyobb rejtély, még hatalmasabb misztérium vagy. Mivel állításomat csak tagadni vagy elfogadni tudod, légy bölcs, és ne tedd egyiket sem - győződj meg róla magad!

Utadat helyetted nem járhatom, de a valóság megértésében tudok segíteni, mert megmutathatok neked egy ösvényt, amelynek a végén a szabadság és a korlátlan lehetőség vár... Ez az út a TALEN, a Válaszok Könyve. A TALEN egy eszköz, amely mindennapi életed problémáira éppúgy megadja a választ, mint tudatod spirituális fejlődésére. Használatával elkerülheted az előtted álló szakadékot, mert megláthatod – és felolthatod – karmikus kötéseidet, megtalálhatod sorsod kulcspontjait, döntéseid várható következményeit...Csak a valóságot képes eléd tárni, a valóság pedig... kiemel az anyagi világból, és felrepít a Mindenségbe, a csillagok és a végtelen lehetőségek birodalmába.”¹⁷⁶

---

¹⁷⁴ Szepes Mária: A mindennapi élet mágiája, 14.

¹⁷⁵ Szepes Mária: A mindennapi...9.

¹⁷⁶ A. J. Christian: Talen. A válaszok könyve. Édesvíz. Bp. 2006.

5. A tudomány és a populáris ezotéria viszonyrendszere

„Most már nem megvilágosodást, hanem információt kerestem.”

„Aztán nagyon jó legyen, sőt, mi több, csodajó legyen ám ez a könyv, ez a fémek históriája. Népszerű, olvasmányos, de tudományos is. Ragadja meg az olvasó képzeletét, de tudományosan ragadja meg.”

„Találtam ott egy skizofrén könyvesboltot, már a két szimmetrikus kirakatáról leritt a tudathasadás. Az egyikben számítógépekről meg az elektronika jövőjéről szóló művek, a másikban kizárólag okkult tudományok. És bent is, ugyanígy: Apple és Kabbala.”¹⁷⁷

Mint azt a történeti fejezetben láthattuk, a vallás, a tudomány és az ezotéria (történetileg változó konstrukcióként elismerve őket) dinamikus viszonyából mára a tudomány dominanciája vált jellemzővé. Vagyis a polgári társadalom, a demokrácia 17-18. századi megszületésével a tudomány kezdte betölteni az emberiség abszolútumának a szerepét: elvesztette ugyan metafizikai ambícióját, de képessé vált új eszközök alkotására. Közhely, hogy a tudomány „korunk vallása”. Pontosabb a megfogalmazás, ha azt mondjuk: a tudomány világképünk alapja, illetve a tudomány világképe korunk uralkodó világképe, amely minden más világképet, értéket, ideológiát, szemléletmódot kiiktat, vagy a saját képére formál át.¹⁷⁸ Hosszú időn át a tudomány legitimációját az Egyházhhoz, illetve a keresztény világképhez való illeszkedés adta meg. Az újkori szekularizációval végleg emancipálódott a vallás alól, olyannyira, hogy ma a tudományos-technikai világképhez való hasonulás által nyerhető el mindenfajta legitimáció.

A szekularizációs tendencia ellenére a vallásosság és a spiritualitás igénye folyamatosan fennmaradt, s ennek az oka legfőképp abban kereshető, hogy a vallás helyét sok tekintetben elfoglaló tudomány bizonyos kérdésekre nem volt képes az egyén lelki-szellemi fejlődését megalapozó magyarázatokat adni.

Az ezotéria az új helyzetre többféleképp reagál(t): vagy felhasználja a tudománnyal szemben a tudomány önkritikáját, a kultúr- és modernségkritikát, illetve a posztmodern relativizmust (s így radikálisan „tudományellenessé” válik), vagy elfogadja a tudományosság bizonyos kritériumait, és azt igyekszik a saját képére formálni (s így a tudományt is integráló szemléletként, afféle „tudomány felettiként” határozza meg magát), vagy egyszerűen a tudományosság látszatával igyekszik elismerést szerezni magának (s így „áltudományos” lesz). Mindeközben a modern ember lelki nyavalyait is

¹⁷⁷ Az idézetek mindegyike Umberto Eco: A Foucault-inga c. művéből valók.

¹⁷⁸ Farkas Attila Márton - Mund Katalin: Technicizált spiritualitás, avagy a modern okkultizmus kulturális szemantikája. Liget, 2002. 9. 67.

ápolva, a transzcendencia felé való nyitottságával a vallás szerepkörét is magára vállalja.

5.1. Mi a tudomány?¹⁷⁹

A tudomány a valóság megismerésének egyik módja. Célja ebben azonos a mitologikus-vallásos, a misztikus, a hétköznapi-praktikus, illetve a művészi megismeréssel is. Mindegyik arra törekszik, hogy az emberi tudatban minél tökéletesebb képét hozza létre a világnak, ezáltal segítse az embert az alkalmazkodásban, a túlélésben,¹⁸⁰ szorongásai, félelmei legyőzésében.

A mai értelemben vett tudomány/tudományos megismerés a maga módszertani, intézményi hátterével alapvetően modern jelenség. **Magát a tudományos gondolkodást a XVII. századtól kezdődően az emberi gondolkodás módszertani szabályok által vezetett s ezért legracionálisabb formájának tekintették, melynek segítségével a világ értékmentesen, elfogulatlanul leírható.**

Eme felfogás az empirikus episztemológiára épült, melynek értelmében a tudás forrásaként a gondolkodástól független tapasztalatot fogadták el, s így a világra vonatkozó bármely megállapítás csak az érzékelésben nyerhette el végső igazolását. A megismerő számára tehát csakis a tapasztalatok adottak, s ezekben semmi nincs, ami alapot adna arra, hogy bármi „mögöttük” vagy „fölöttük” állóra következtessünk. Módszertani tekintetben az induktív eljárást tekintették legelfogadhatóbbnak: a megismerő eszerint nem rendelkezik a priori tartalmi tudással, ismeretekre nem intuíció, hanem egyedi megfigyelési állításokra épülő általánosítások útján tesz szert, ráadásul bármiféle szubjektív elfogultságtól mentesen, objektíven hajtja végre mindezt. Ezek az előírások tették lehetővé a metafizikától elkülönített „pozitív”-nak nevezett tudomány létrejöttét, mely - önképe szerint - a megfigyelhető tényekre koncentrálna, megfelelően alátámasztott és dokumentált megállapításokkal dolgozott. A XIX. századra Comte az emberi gondolkodás történelmi fejlődésének csúcspontjaként írta le a pozitív stádiumba jutott tudományt, melynek célja a magyarázatok és előrejelzések megalkotásán keresztül a természet feletti uralom megszerzése volt.¹⁸¹ **A nyugati kultúra —mai kifejezéssel élve az információs társadalom¹⁸² — sorsa, úgy tűnt, hogy összefonódik a tudomány sorsával,** vagyis azzal az eszmével, hogy valamennyi megszerezhető tudásunk egyetlen egységes rendbe tartozik, hogy a világ mint rejtvény tökéletesen

¹⁷⁹ A keleti és a nyugati tudományosságoknak meglehetősen eltérőek a kritériumai, így pl. a kínai terminológiában egy az európai típusú tudományos nyelvezettől teljesen eltérő megnevezési mechanizmust alkalmaznak. Igen jelentős a természet- és társadalommagyarázat konceptuális sémáinak különbsége a keleti és a nyugati tudományokban. Dolgozatomban a modern európai tudományossággal foglalkozom elsősorban.

¹⁸⁰ Kun András István: Bevezetés a tudományos közlés elméleti alapkérdéseibe. Jegyzet. 2005.

¹⁸¹ Vö.: Laki János: Empirikus adatok, metodológia, gondolkodás és nyelv a XX. századi tudományfilozófiában. In.: Tudományfilozófia. Osiris. Bp. 1998. 7-8.

¹⁸² Vö.: Sebestyén György: Légy az információs társadalom polgára! Budapest . ELTE Eötvös Kiadó, 2002.

megfejezhető, s hogy az ember sorsa kiszabadítható irracionális esetlegességéből.¹⁸³ Max Weber *A tudomány, mint hivatás* című előadásában ugyanakkor azt írja, hogy aki az élet értelmére kérdez, ne forduljon a tudományhoz, mert erre a kérdésre a tudománytól választ nem fog kapni. **A tudomány szellemének centruma ugyanis a végtelen haladás gondolata, s így az egész, a teljesség, az abszolút elérhetetlen a tudomány horizontján belül.** Weber azt javasolja nekünk, hogy ha az élet értelmére kérdezzünk, forduljunk a valláshoz és a művészetekhez, ne a tudományhoz.¹⁸⁴

A tudomány fogalma (a "tudomány" kifejezés jelentése) mindmáig tisztázatlan. Gyakran csak címkeként használják, hogy nevet adjanak egy-egy kutatási területnek. A létező különböző definíciók pedig aszerint változnak, hogy milyen tevékenységet végzett az, aki alkotta.¹⁸⁵

5. 1. 2. A tudományfilozófia tudománydefiníciói

A következőkben a tudomány filozófiai önreflexiójának egyes XX. századi állomásait vesszük szemügyre abból a célból, hogy a modern kori ezotéria megerősödését, kibontakozását, létezését jobban megérthessük, hisz korunk alapvetően tudományos világképéhez mint ideológiához minden más szemléletnek, ideológiának viszonyulnia kell. Vagy még érthetőbben: ma a tudomány mint domináns világmagyarázat szolgáltatja a tudás és értelmezés nyelvét, akár a kozmosz ismeretéről, akár az erkölcsről, akár a politikáról, akár a szexualitásról, akár a születésről és a halálról - vagy akár az ezotériáról legyen szó. A tudomány filozófiai önreflexiói két végpont között helyezkednek el: 1. A tudomány objektív, folyamatosan közelít az egyetlen igazság felé, ennek következtében elméletileg egységes, és idővel képes bármely kérdésre határozott és helyes választ adni. 2. A tudomány szubjektív, következtelen, heterogén, eredményei esetlegesek, igazságát maga konstruálja, s nem több egy mítosznál a sok közül.

A tudomány lényegével a tudományfilozófusok foglalkoznak. Arra kérdeznék rá, mi a célja a tudománynak, mi érhető el általa, milyen módszereket kell követnie. A tudományfilozófiáról mint a filozófia többé-kevésbé önálló ágáról csak a XX. század eleje óta szokás beszélni.

(A „bevett nézet” korszaka) Ekkor alakították ki a tudomány működésére vonatkozó egységes elméletet, az ún. „bevett nézetet”, mely a logikai pozitivisták/logikai empiristák által (Bécsi Kör) feltett kérdéseken alapult. A pozitívizmushoz képest a megismerés mentális kategóriákat használó értelmezése helyett ők a nyelvet állították a

---

¹⁸³ Miklós Tamás: Hans Peter Duerr, akit elvitt az ördög, de visszajött. In: Hans Peter Duerr: Sem Isten - sem mérték. Atlantisz. Bp. 1998. 195.

¹⁸⁴ Vö: Max Weber: : A tudomány és a politika mint hivatás. Kossuth Könyvkiadó, Budapest, 1995.

¹⁸⁵ Természetesen már maga ez a szemlélet is egy a tudomány meghatározásai közül, annak is leginkább a tudásszociológiai hagyomány enyhén relativisztikus ágához tartozik...

középpontba, „melyben a kognitív folyamatok testet öltenek, vizsgálhatóvá, a rájuk vonatkozó elgondolások... ellenőrizhetővé válnak.”¹⁸⁶ Ez a hagyomány - röviden - a tudományos tudást azonosította a formális vagy formalizálható elméletekkel, és így a tudományfilozófia feladatát abban látta, hogy egyrészt meghatározza a releváns formális nyelvek és elméletek logikai tulajdonságait, másrészt kidolgozza a formális rendszerek és a nyelvi formába öntött tapasztalat logikai viszonyát. E „bevett nézet” szerint a racionalitás szabályai az empíriával összeegyeztethető logikai következtetések.

A tudomány tehát empirikus - mindenki (de legalábbis a kompetens személyek) által tapasztalható - tényeken alapul, amelyekből induktív általánosítások útján, logikailag összefüggő (konzisztens, koherens) állításrendszereket (elméleteket) konstruálhatunk, elsősorban előrejelzések készítésére. A tudomány haladása - mind az adatok gyűjtése, mind az elméletek fejlődése szempontjából - kumulatív jellegű: a tudomány története eszerint az ismeretek folyamatos felhalmozása, mely fokozatosan bővülő rendszerezett tudást eredményez. A kumulálódott ismeretek közül néhány elveszhet, megcáfolódhat, de a jelentősebb felfedezések "örökérvényűek".

A tudományt egy valami különbözteti meg minden másfajta megismeréstől: az igazolás kényszere, amely szerint minden tudományos állítást empirikus állításokra kell tudni visszavezetni (demarkációs kritérium) és ezen a módon ellenőrizni.¹⁸⁷ A metafizikai állítások így értelmetlenekké és feleslegessé válnak, a metafizika fogalmai pedig üressé, hisz csak arról lehet értelmesen beszélni, ami verifikálható a mindennapi életben. (A logikai empiristák a metafizikusokat megtévedt költőkhöz hasonlítják, akik érzéseiket rossz, teoretikus formában akarják kifejezni.) A „bevett nézet” a demarkációs kritérium létrehozásával világos különbséget tett tudás, nem tudás és áltudás között.

(A posztmodern korszak) A XX. század második felére e nézet - vagyis hogy a tudomány az igaz és a hamis állításokat el tudja különíteni egymástól, azaz képes az igazolt igaz tudásra szert tenni - megrendült, s vele együtt **a tudomány önképe drámai változáson ment keresztül.**¹⁸⁸ A második világháború utáni idők legnagyobb hatású angolszász filozófusa¹⁸⁹, Thomas S. Kuhn *A tudományos forradalmak szerkezete* című - történeti, azaz szellemtudományi - munkájában szembesítette a tudomány tényleges empirikus menetét a (természet)tudomány idealizált önképével, kijelentve, hogy a tudományban nincsenek objektív tények, a tapasztalatok függenek a „szemléletmódtól” és a használt fogalmaktól.

---

¹⁸⁶ Laki, 8.

¹⁸⁷ Vö.: Szegedi Péter: *Perlekedő tudáselméletek*.

¹⁸⁸ A „bevett nézet” kritikáival itt nem foglalkozom. Elég annyi, hogy az újabb kritérium, a falszifikáció már a tudományos hipotézisek kísérleti cáfolhatóságát hangsúlyozta. Popperi értelemben az egy hipotézis verifikációjára addig gondolni sem szabad, amíg a cáfolatára irányuló minden elképzelhető erőfeszítés kudarcot nem vallott.

¹⁸⁹ Richard Rorty: *Thomas Kuhn, a kövek és a fizika törvényei*.

Állítása szerint az addig megírt munkák torz képet adtak a tudomány történetéről, mi több, kialakítottak egy téves tudományfölfogást, mely „fogva tartotta” a gondolkodókat, s célként egy „új tudománykép”¹⁹⁰ körvonalazását jelölte meg. „Kuhn forradalminak nevezhető új meglátása az volt, ha a tudomány tényleges történetén számon kérjük azt az ideált, amit addig az analitikus filozófia kidolgozott, akkor a tényleges tudomány nem minősül tudománynak a szerint a kritériumrendszer szerint, ami adva volt. Miért nem? Mert megmutatható, hogy a tudomány tényleges menetében azokat a normákat, amelyek a tudományt definiálják, nem követték. Még a legnagyobbak sem, és még a Galileivel kezdődő újkori modern tudomány nagyjai sem.”¹⁹¹

Kuhn megmutatta, hogy **a miénktől eltérő paradigmákban (más korokban és társadalmakban) született elméletek is a tudás eseteinek tekinthetők.** Azaz, hogy az emberi megismerés folyamán a racionalitás többféle normarendszere volt *érvényben*, és hogy a megismerő tevékenységet vezérlő elvek koronként (és társadalmanként) különböztek (A világlátás és -értelmezés, a megismerés e különböző módjait *a paradigmák* vezérlik). Ha tehát a kutató nem akarja a sajátján kívüli, az attól eltérő egyéb mentalitásokat minden további nélkül nem racionálisnak vagy egyenesen irracionálisnak minősíteni, **akkor a racionalitásnak még mélyebben fekvő fundamentumot kell találnia**, amely a racionalitás metakritériumául szolgál, s lehetővé teszi a különböző racionalitások közötti választást.¹⁹² Ez „nem történhet egyszerűen a saját meglévő normarendszerünk alapján, hiszen amíg a szóban forgó probléma nincs megoldva, saját racionalitásunkat nem tekinthetjük eleve kitüntetettnek (mérccének), viszont így helyzete szimmetrikus az összes többi jelöltével, azaz csupán relatív értéksorrend megállapítására nyújtana módot.”¹⁹³

Paul Feyerabend osztrák származású tudományfilozófus mindebből később azt a következtetés vont le, hogy mivel **az elméletek, sőt a gondolkodásmódok közti választás nem lehet racionális, ezért nincs olyan módszer sem, ami jobb lenne a másikonál.** A tudományos racionalizmus teljesen értelmetlenül - állítja a relativista elmélet - az emberi szellem legnagyobb termékének tüntette fel magát, ráadásul olyan sikeresen, hogy „az emberek ma éppolyan kritikátlanul fogadják el a tudósok kozmológiáját, mint ahogy valaha a püspökét és bíborosokét.”¹⁹⁴ Feyerabend úgy látta, hogy **a tudomány a huszadik századra ideológiai „túl-hatalommá” vált**, melynek következtében legtöbb riválisa eltűnt, vagy olyannyira megváltozott, hogy a

---

¹⁹⁰ Thomas Kuhn: A tudományos forradalmak szerkezete. 1984 [1970], 20.

¹⁹¹ A mai tudományfilozófiai vitákról. A Sokol-botrány és ami mögötte van. Beszélgetés Fehér Mártával. Letre, 56.

¹⁹² „Kuhn természetesen egyedül nem tehetné volna idejétműlttá e kérdést. Segített neki ebben az analitikus filozófia önkritikája - a kései Wittgenstein, Quine, Sellars, Goodman és mások művei -; ez az önkritika volt az analitikus filozófia legfontosabb témája akkoriban, amikor A tudományos forradalmak szerkezete először megjelent” - írja Rorty. i.m.

¹⁹³ Fehér Márta: A tudásszociológia mint tudományelmélet. Janus. 1983. I. 3.

¹⁹⁴ Paul Feyerabend: A tudomány egy szabad államban. In.: Tudományfilozófia. Bp. Osiris. 1998. 154.

tudománnyal való konfliktusuk nem merülhetett fel többé, „ezért **nem lehetségesek többé** - írja -**olyan eredmények, amelyek különböznenek a tudomány eredményeitől**: a vallásokat „demitologizálták”, azzal a céllal, hogy elfogadhatóvá tegyék őket a tudományos korszak számára, a mítoszokról olyan „interpretációt” adtak, mely megszüntette az ontológiai implikációit.”¹⁹⁵ **Az általános relativizálás eredményeként előállt posztmodern szakaszban a racionálisnak tekintett gondolatok érvényessége viszonylagossá, ideiglenessé vált, a tudomány kritériumai pedig feloldódtak.** Ezzel a tudományelmélet egyik legfontosabb kérdésköre, jelesül, hogy miben különbözik a tudomány más tudásfajtáktól, veszélybe került,¹⁹⁶ s az irracionalitás régi démona újra kiszabadult a palackból.

5. 1. 3. A tudásszociológia tudománydefiníciója

A tradicionális tudományfilozófia és a tudósok túlnyomó többsége számára a racionális megismerés és az igaz tudás a kutatótól és a környezetétől független módszer segítségével érhető el. Véleményük szerint ugyanis azt, ami igaz és racionális. éppen az jellemzi, hogy benne szociális/szociológiai tényezők nem működnek közre, hiszen - nézetük szerint - a természetre vonatkozó tudást csak eltorzítaná, ha benne társadalmi faktorok jelennének meg. Ezzel szemben **a tudásszociológia alapfeltevése az, hogy a társadalmi rendszerek és az ismeretrendszerek között összefüggés van, vagyis a tudás „léthez kötött”.**¹⁹⁷ A tudásszociológia egyik kidolgozója, Mannheim Károly fő tétele szerint vannak olyan gondolkodásmódok, amelyeket nem érthetünk meg adekvát módon addig, amíg homályban marad társadalmi eredetük.¹⁹⁸ A „gondolkodás szerkezetének megváltozását”¹⁹⁹ vizsgálva ő és követői arra jutottak, hogy a társadalom befolyásolja a tudást, amennyiben növeli bizonyos elképzelések vagy nézőpontok megjelenésének, elfogadásának vagy elutasításának a valószínűségét. Mannheim szerint a gondolkodás nemcsak a hétköznapi ismeretek és a politikai ideológiák esetében fonódik össze a társadalmi léttel, hanem a humán- és társadalomtudományokban is. Mannheim különbséget tett a racionális és nem racionális, az igaz és hamis vélekedések társadalmi eredete között, de ugyanakkor még nem terjesztette ki programját a matematikára, valamint a természettudományokra. **„Ez a típusú tudásszociológia arról akar számot adni, hogy mi szabja meg azt, hogy mi számít valódi tudásnak, racionális gondolkodásnak, konkluzív érvelésnek egy adott korban, továbbá, hogy miért változnak meg a racionalitás standardjai... Tehát nem a tévedés és eltévelyedés,**

---

¹⁹⁵ Paul Feyerabend: A tudomány egy szabad államban. In.: Tudományfilozófia. Bp. Osiris. 1998. 164.

¹⁹⁶ Vö.: Kiss Endre A posztmodern filozófia mint metafizológia

¹⁹⁷ Vö.: Mannheim Károly: A tudásszociológia. In : Tudásszociológiai tanulmányok. Osiris. Budapest. 2000. 299.

¹⁹⁸ Mannheim Károly: Ideológia és utópia. Atlantisz 1996, 10.

¹⁹⁹ Kiss Endre: Finomítás, sűrítés, kiterjesztés. (Mannheim Károly Marx-értelmezése)

az igaz útról való letérés eseteit akarja szociológiailag magyarázni, hanem éppen azt, **hogymitől számít egy út helyesnek, egy igazság igazságnak.**²⁰⁰ A tudásszociológia későbbi iskolája, az edinburgh-i iskola által kidolgozott ún. „erős program” már abból a feltevésből indult ki, hogy a megismerés lényegileg kollektív (elvileg sem kivitelezhető magányos vállalkozásként, hanem közösségi tevékenység), s a tudományban nemcsak a tudás fejlődésének irányát befolyásolja a társadalom, hanem magának a tudásnak a tartalmát is: a természettudományokban éppúgy, mint a humántudományokban. A tudásszociológus feladata itt az, hogy emberi közösségek (pl. tudós-kollektívák) gondolkodásmódját és tudását, valamint a különböző „racionalitások” egymástól való eltérését magyarázza meg. Az, **hogymi számít tudománynak/tudásnak/racionálisnak egy adott korban, relatív,** s egy relativista, „mivel nem hisz a kontextusfüggetlen vagy kultúrák feletti racionalitási normák létében, nem hiszi, hogy a racionálisan és az irracionálisan vallott nézetek két külön, minőségileg különböző osztályt alkotnak.”²⁰¹ Mindezek eredményeképpen a tudásszociológia belátásaival dolgozó tudományfilozófusok és tudománytörténészek többsége **egyre kevésbé beszélt „a tudományról”, helyette inkább a tudásról, a tudás termelésének praxisairól, inskripciókról, leképezési technikákról kezdett el értekezni,** s a "tudomány" kifejezést az érdeklődő nagyközönségnek szóló írásokra hagyta.²⁰²

5. 1. 4. A szellemtudományok tudománydefiníciója

A szellemtudományok XIX. századi öneszmélését - a természettudományok mintaképe határozta meg, annyira, hogy az induktív módszerrel dolgozó és általános törvényeket megállapító **természettudományok analógiájára értelmezte önmagát.**²⁰³ E felfogás alapján például a történelem abban különbözik a fizikától, hogy egyelőre nem sikerült kidolgozni az adatgyűjtés standard eljárásait és nem sikerült megtalálni az érvényes törvényeket. A humán- és társadalomtudományok tehát ugyanolyan tudományok, mint a természettudományok, csak még preparadigmatikus állapotban vannak.²⁰⁴ A kérdés, miként válhatna a társadalomtudományból „komoly tudomány”. Lehetséges-e olyan módszertant kidolgozni, amellyel „legalábbis megközelítheti a természettudományos

---

²⁰⁰ Fehér Márta: A tudásszociológia mint tudományelmélet.

²⁰¹ Barry Barnes- David Bloor: Relativizmus, racionalizmus és tudásszociológia. In.: Tudományfilozófia. Osiris. Bp. 1998. 193.

²⁰² A szöveg számít, az elme nem - Interjú Mario Biagiolival. Szabad Vátozók. Margócsy Dániel, 2007. március, 4. szám

²⁰³ Gondoljunk például a szociológia elnevezésre, mely Comte-tól ered, aki eredetileg a „társadalmi fizika” (physique sociale) kifejezéssel kívánta jelölni az akkoriban születő új tudományt, s aki alapvetően egy olyan tudományként határozza meg a szociológiát, melyhez legközelebb a biológia áll, hiszen rajta keresztül kapcsolódik a társadalom tudománya az élővilág tudományához.

²⁰⁴ Vö.: Laki János: A tudomány története - a történet tudománya. In: Tudomány és történet. Szerk.: Forrai Gábor és Margitay Tihamér. Typotex, 2002.

eljárásokat, s a természettudományos törvényekhez hasonló egyszerű képletek segítségével írhatja le a társadalmat, az emberi cselekvéseket, viszonyokat?”²⁰⁵

A szellemtudományok legtipikusabb képviselőjét a (mai értelemben vett) hermeneutikát, Schleiermacher teremtette meg - az értelmezést a szöveg újratemtéseként fogva fel -, a hatáskörét Dilthey terjesztette ki a társadalomtudományokra, filozófiailag pedig Heidegger alapozta meg. Heidegger arra mutatott rá, hogy a Descartes-tól származó, a külvilágot objektumként az énnel mint szubjektummal szembeállító felfogás prekonceptiót tartalmaz; fenomenológiailag helyesebb "világban-benne-lét"-ről mint elsődleges világhoz való viszonyulásról beszélni. A „világban-benne-lét” egyik természetes tulajdonsága a kölcsönhatás mint megismerés.²⁰⁶

Anélkül, hogy e kérdéskör mélyére ásánánk, vagy történetileg bemutatnánk, e rövid fejezetben Hans-Georg Gadamer következtetéséhez csatlakozunk, mely szerint **a társadalmi-történeti világ tapasztalatát a természettudományok induktív eljárásával nem lehetett tudománnyá tenni.** „Bármit is jelentsen a tudomány - írja Gadamer - ... a történeti megismerés... az egyedi, nem egyszerűen valamely általános törvényszerűség igazolására szolgál. Eszménye inkább az, hogy magát a jelenséget értse meg, egyszeri, történeti konkréciójában.”²⁰⁷ A szellemtudományok, véleménye szerint különben is távol állnak attól, hogy alárendelt helyzetben érezzék magukat a természettudományokkal szemben, mivel a humanizmus örököseiként, azaz, ha úgy tetszik, a tudományos gondolkodás elsősülöttjeként csak a büszkeség lehet osztályrészük. Gadamer azt állítja, hogy **a művészet, a vallás, a hagyomány vagy a mindennapi józan ész nem kevésbé közvetít valódi tudást és igazságot, mint az egzakt tudományok.** Nem is próbálja ezeket hierarchikus rendbe állítani; úgy véli, más módon és más céllal „működnek”, vagyis a tudományok által képviselt objektivistatechnicista idea életünknek és lehetőségeinknek csak egyik szelete. Gadamer épp ezért a természettudományos és humán kultúra kettőségére szavaz, nem látja e két gondolkodási rendszer összeolvashatóságának lehetőségét: az ember két világ polgára²⁰⁸. „Lehet, mondja, hogy a természettudományban vannak cáfolhatatlan állítások, de a szellemtudományokban az ilyesmik csak közhelyek és dogmák. Elég egy pillantást vetni a hagyományra és a dolgok lezáratlan sokféleségére, hogy világos legyen: az igazság elsősorban szemlélet (megértésre való törekvés) és nem metodológia (kutatási szabályok) kérdése.”²⁰⁹

---

²⁰⁵ Mund Katalin - Farkas Attila Márton: Naturalista evangélium. In.: Liget, 2004, 8.

²⁰⁶ Vö.: Martin Heidegger: Lét és idő. Budapest, Gondolat, 1989, 13. §

²⁰⁷ Hans-Georg Gadamer: Igazság és módszer. Osiris. Bp. 2003. 34.

²⁰⁸ Hans-Georg Gadamer: „Két világ polgára”. In.: A modern tudományok emberképe. 243.

²⁰⁹ Szabó Márton: A diszkurzív politikatudomány alapjai. L'Harmattan Kiadó. Bp. 2003.

5. 1. 5. A kognitív tudományok tudománydefiníciója

A tudományos racionalitás kitüntetettsége kérdésének megoldására, a tudás mibenlétének a feltárására - a posztmodern elméletek mellett - új programok jöttek létre. A hatvanas évektől kibontakozó megismeréstudományi szemlélet minden olyan tudományterületet (pszichológia, szemiotika, kibernetika, rendszerelmélet, neurobiológia, etológia, antropológia) magában foglalt, melynek valamely szelete a megismerési folyamatokkal foglalkozott, legyen az emberi, állati vagy gépi; molekuláris szintű vagy „globális”. Kialakulásában nagy szerepe volt a mesterséges intelligencia koncepciójának, amely szerint az emberi gondolkodás megérthető, ha gépekkel lehetséges utánozni. E megközelítés a megismerést tisztán szabályalapú algoritmusokkal modellálta, és a megismerési rendszerek felépítésében központi szerepet tulajdonított a szimbólumoknak.²¹⁰ **Nem „a tudomány mibenlétével” foglalkozott, hanem inkább azoknak a problémáknak a vizsgálatát tűzte ki maga elé, amelyek az ismeret- vagy tudásreprezentációval, a tudásváltozással és a tudás formális jellemzésével kapcsolatosak**, mivel a megismerést mint a világot leképező modellek kialakítását (reprezentációját) és kezelését fogta fel. A hagyományos kognitivisták felfogás pszichológiai ihletésű, és egész szellemében a klasszikus empirizmust követi, amely megkérdőjelezett mindenféle arisztokratikusságot, különleges bejárást igénylő tudásértelmezést. „Abból indult ki, hogy a természetmegismerés helyes módját maga a természet írta elő, és jórészt: írta is be az ember (és más élőlények) agyába, magatartás-struktúrájába. A tudományfilozófia tehát nem normatív, hanem deskriptív feladatot kell, hogy megoldjon.”²¹¹ E gondolatmenetben **nincsen eltérés a köznapis ember és a tudós gondolkodás között, s nemigen törődik hiedelem és az igaz tudás megkülönböztetésével, mivel számára a boszorkányokról és az elektronokról való tudásunk egyaránt mentális reprezentáció**. Ilyen értelemben például a vallások és hitvilágok között sem lehet igazról és hamisról beszélni, hiszen a maga módján valamennyi "igaz": más és más körülmények között mindegyik "elfogadható", amennyiben mindegyik több-kevesebb fogalmi, érzelmi irányultsággal az emberi lét feltételeire adja meg a maga választát.²¹² A kognitív vallástudomány például az emberi elme más kognitív területeken megfigyelhető tulajdonságaival magyarázza a vallást és az egyes vallásokat, azok hiedelemvilágát, rítusait és szent szövegeit. Vagyis a vallás egy mellékterméke az emberi faj egyéb kognitív képességeinek és az evolúció törvényeinek.

---

²¹⁰ Magyar Nagylexikon. 14. kötet. Bp., 2000. 174.

²¹¹ Fehér Márta, i.m.

²¹² Vö.: Gábor György: A jobboldal politikai antimodernizmusa. Élet és Irodalom. 2007. július 20., 29. szám

5. 2. A tudomány önkritikája

A tudomány XX. századi filozófiai önkritikája mindig egy tágabb kontextusba illeszkedik, mégpedig a kultúrkritika, más szóval a modernitás kritikai diskurzusába. A húszas-harmincas évek válságirodalma a kapitalista gazdasági és társadalmi rendszer súlyos helyzetére reagált. Ezzel egy időben, s részben ennek következményeként megrázta Európát a parancsuralmi ideológiák és rendszerek térhódítása is, mely helyzetet újra szinte minden addiginál súlyosabb társadalmi és spirituális válságként éltek meg sokan a korszak gondolkodói közül. Úgy látták, hogy a kibontakozóban lévő tömegtársadalmakban végpusztulás fenyegeti az emberi értékeket és az emberi személyiséget. Ortega y Gasset a tömegek barbár és pusztító lázadásáról értekezett, Paul Valery az európai szellem válságáról, Unamuno a „kereszténység agóniájáról”, Ludwig Klages a hatalomittas, pragmatikus emberi tudatról, mely legyűri az emberi lelket; T. S. Eliot a **kialakulatlan hitek és meggyengült tradíciók koráról, melyben az emberek spirituálisan alig-alig élnek, s melyben a radikális individualizmus és a materializmus elpusztította a hagyományos közösségeket, értékeket, tekintélyeket.**²¹³ A II. világháború után Adorno és Horkheimer a **racionalizmusban már a természet és elsősorban a társadalom alávetésének, az uralomnak az eszközt** látták.²¹⁴

Az újkori racionalizmussal kezdődő tudomány - állították egyre többen - a természettel szemben mindig kérdezőnek tételezte magát, a természet pedig a válaszadó volt, ám ez a párbeszéd sokkal inkább egy kinvallatáshoz volt hasonlatos. A "tudás diadalának", "a természet leigázásának" a kora, mely mindenfajta szorongástól, s egyben a transzcendencia igényétől való teljes megszabadulást ígerte, veszélyes elbizakodottságnak tűnt a szemükben. A tudomány mint ideológia felismeréséhez számosan kapcsolódtak a későbbiekben is, egészen addig, hogy a tudomány inherens felsőbbrendűségének a feltételezését nemcsak a tudományban fedezték fel, hanem a tudományon kívül is: a tudomány felsőbbrendűsége „szinte mindenki által elfogadott hittétellé vált. Mi több, a tudomány már nem csupán egy bizonyos intézmény a többi között; manapság a tudomány a demokrácia alapszövege, éppúgy, ahogy korábban a társadalom alapszövege az Egyház volt. Persze az Egyházat és az Államot mára gondosan szétválasztották. Az Állam és a Tudomány azonban szorosan összefonódik.”²¹⁵ A II. világháború után a racionalizmus, a felvilágosodás, a modernitás megítélése egyre erőteljesebben két osztatúvá vált: „egyfelől a piactudomány, a jóléti társadalmak diadalától, a demokrácia végső győzelmétől, a tudományok és a technika biztosította soha nem látott fejlődés örömétől..., optimizmustól... volt hangos a nyugati

²¹³ Vö.: Hankiss Elemér: Az ezerarcú én. 320.

²¹⁴ V.ö.: A modern tudományok emberképe. Gondolat. Budapest, 1988. 12-13.

²¹⁵ Paul Feyerabend: A tudomány egy szabad államban. In.: Tudományfilozófia. Osiris. 1998. 153.

világ, másfelől azonban újra föltámadtak és megfogalmazódtak a kétségek a nyugati civilizáció..., a megőrizhető, illetve elérhető emberi jóléttel és jólléttel kapcsolatban.”²¹⁶ **A racionalitás, az analitikus gondolkodás túlzásba kerülése egyre gyakrabban visszhangzott váddá alakult, mondván, a modern embernek egyre nehezebb eligazodni a világban: „a modern mindennapi tudatnak rendkívüli nehézségeket okoz az a par excellence újkori feltételrendszer, amelynek erőterében egyrészt egy mindenoldalúan elismert (és elismertetett) tudományos, racionális világban él, amelyben mindennek megvan a "maga oka", a "maga törvénye", amelynek eltérő szféráival ugyanúgy gondosan elválasztott szaktudományok foglalkoznak, mint ahogy a modern kórházban az összes beteg szervvel a racionálisan elválasztott, külön kórházi osztályok, másrészt, ezzel egyidejűleg, csak az egész egyéni és társadalmi létnek nincs "értelme"”**²¹⁷ A tudománnyal szemben megfogalmazott posztmodern kijelentések ugyanakkor nem maradtak válasz nélkül, elég, ha a dolgozatunk szempontjából fontos Alan Sokal, a New York Egyetem elméleti fizika professzorának 1994-es tréfáját idézzük fel. Hírhedt halandzsza-írásában „*A határok áttörése - Arccal a kvantumgravitáció transzformatív hermeneutikája felé*”-ben azokat a szociológusokat, történészeket és filozófusokat parodizálja ki, akik a természeti törvényeket társadalmi termékeknek tekintik, illetve azokat, akik szívesen flörtölnek olyan avantgárd területekkel, mint a kvantummechanika vagy a káoszelmélet, a tapasztalat töredékes és véletlenszerű természetéről szóló állításaik felékesítése végett.²¹⁸ (A populáris ezotéria egyes szerzői is - mint majd látjuk -, ugyanezt teszik. Lásd: Kvantumhalandzsza)

5. 2. 1. A tudomány határai - misztika

A tudományos gondolkodás minden erővel igyekszik száműzni a misztikumot, a misztikus gondolkodás pedig a racionalitást. Mindkét megismerési mód akkor éri el csúcsteljesítményeit, amikor ezt az erőfeszítését teljes siker koronázza. Ugyanakkor az emberben mindkét megismerési mód jelen van. A természet úgy alkotta meg az emberi gondolkodást - állítja Mérő László matematikus, kutató-pszichológus, hogy e két alapvetően ellentétes megismerési mód kevert stratégiájából áll össze. Maga az ember nem lehet meg egyik nélkül sem. Van, akiben az egyik erőteljesebb, van, akiben a másik. De mindnyájunkban jelen van mindkettő.²¹⁹ Egy legutóbbi, a misztikáról szóló konferencián Mérő a gondolkodásnak, **a megismerésnek egy különleges módját**

---

²¹⁶ Hankiss Elemér: im. 322

²¹⁷ Kiss Endre: Antiszemitizmus mint metafizika, 8.

²¹⁸ Bencze Gyula: “Kiszera méra bávatag” posztmodern módra. In.: Népszabadság 1997. február 15

²¹⁹ Vö: MérőLászló: A játékelmélet és a racionalitás pszichológiája. Sok út vezet a nirvánába. In: Élet és tudomány. 1997. 15. 13.

vázolta fel²²⁰, mely nem racionális és nem irracionális, és amely rokonságban állhat a misztikus megismeréssel, de legalábbis kinyithatja a tudatunkat annyira, hogy ne vessük el annak lehetőségét. Ez a különleges gondolkodásmód az ő elnevezésében a transzlogika, melynek lényege, hogy közben az ember spontán módon toleráns az ellentmondásokkal. Ez a gondolkodás azonban nem lehet racionális gondolkodás, mert a racionális gondolkodásnak nem lehet ellentmondás a kiindulópontja. A kísérletek során különböző érdekes, a racionális gondolkodás számára nem követhető megoldásokat adtak a kísérleti alanyok. Megoldásuk megoldás volt, mert nem tévedtek. De gondolkodásuk útja nem volt se racionális, se irracionális. Azaz, állapították meg, vannak a megismerésnek értelmes, de nem racionális módjai, s a misztikus megismerés (mely sokszor csak paradoxonokkal fejezhető ki) is lehet ilyen.

A tudomány és a megismerés érvényes rendjeként elismert misztika keveredésének ugyanakkor a tudomány berkeiben is tanúi lehetünk: köztudott, hogy olykor egészen fantasztikusnak tűnő elképzelések komoly tudósok agyából pattantak elő pl. a kvantummechanika filozófiai konklúzióiként. „Wigner Jenő kétféle valóságról beszél, Everett multiverzumokról, azaz egymással párhuzamos valóságokról, illetve folytonosan szaporodó-burjánzó alternatív világokról, Wheeler pedig a múlt megváltoztathatóságának lehetőségéről. S mindezt ugyanannak a megmagyarázhatatlan jelenségnek, a kvantummérések paradoxonjának (az ún. "Schrödinger macskája-elv") kapcsán.”²²¹ De végső soron mindazok az elméletek és kutatások is ide sorolhatók, amelyek eredetileg valóságos tudományos problémákból indulnak ki, ám a tudományos eszméket egy idő után mindig valamiféle misztikus teológiai konklúzióikra futtatják ki. Értendőek ez alatt mindazok, akik kurrens tudományos módszerekkel, vagy népszerűbb tudományos elméletekkel akarnak a tudományra már nem igen tartozó eszméket és elképzeléseket aládúcolni - azaz voltaképpen a tudomány segítségével a misztikumnak *ideológiai alátámasztást* adni.²²² A fizikus Fritjhof Capra a modern fizikát, főként a kvantummechanikát próbálja analógiába vonni, illetve összeegyeztetni az európai ember számára misztikusnak tűnő keleti tanokkal (főként a taoizmussal), s ezen keresztül akarva-akaratlan bevezeti azt a nyugati okkultizmus világába.

5. 2. 2. A tudomány határai - pszichológia

A modern új vallási mozgalmak, irányzatok a csodát, a misztikumot leginkább a pszichológián, a mentálhigiénián mint szaktudományon keresztül kapcsolják be érveléseikbe (ez az „ezoterikus pszichológia”). A teljes, felszabadult, boldog élet ígérését a vallásoktól átvéve a tudomány segítségével kívánják beteljesíteni. Ez a

---

²²⁰ Magyar Pax Romana - 48. kongresszus. Fides et ratio. A hétköznapok misztikája. Budapest 2006.

²²¹ Farkas Attila Márton — Mund Katalin: Technicizált spiritualitás. In.: Liget, 2002. 9. 72-73.

²²² Farkas Attila Márton — Mund Katalin: Technicizált spiritualitás. In.: Liget, 2002. 9. 72-73.

tudomány, természetét tekintve, sokkal megragadhatatlanabb, szubjektívebb, épp ezért a belőle vett analógiáknak sem kell pontosnak lenniük. Az ezoterika (ill. általában a spiritualitás) és a pszichológia összefonódását illetően szinte jelképszerű az a gyakorlat, amely a könyvesboltok polcain egymás mellé rendezi a klasszikus pszichológiai szakmunkákat és az ezoterikus kiadványokat. AZ ETO igyekszik ugyan rendet tartani itt is, és fent tart egy „Szellemi nevelés. A megismerés útja” (133.25-ös) alcsoportot, mely az „Okkultizmus” osztálya alá tartozik, a boltokban, antikváriumokban, szabadpolcos helyeken azonban a kettő keveredik. Jellemző, hogy számos pszichológus, illetve pszichológushallgató kezd el okkultizmussal, különféle ezoterikus-spirituális irányzatokkal foglalkozni. Ugyanakkor – mintegy ennek egyfajta tükörképeként – az alapjában véve ezoterikus érdeklődésű emberek többsége pszichológiával is foglalatosskodik, mi több, sok fiatal éppen hogy spirituális érdeklődésének hatására felvételizik pszichológia szakra. **A megoldás a tapasztalat fogalmának újfajta értelmezésében rejlik. Az ezoterikus világkép szerint ugyanis az igazság csak az egyes ember számára nyilvánulhat meg, ezért a "valódi tudás" mindig saját tapasztalatunk eredménye, másnak átadni, mástól átvenni nem lehet. A pszichológia, a lélektan szerepe itt válik döntővé, hiszen az „ezotéria” eredeti jelentését ('belső'), szubjektivitását kihasználva a tudomány objektivitásával tudja a mai ember számára is elfogadhatóvá, legitimé tenni.** Farkas Attila Márton elemzése alapján úgy tűnik, hogy például a hazai (nyugati típusú) buddhizmus inkább a "tudományos" alapokra helyezkedő új vallási irányzatok közé sorolandó, vagyis a szó hagyományos értelmében nem is igazán vallás, hanem inkább misztikus és mágikus bölcsélet, egyfajta életfilozófia és/vagy mentálhigiénés gyakorlat. Az „integrál pszichológia” elnevezésű szemlélet főteoretikusa Ken Wilber egy teljes rendszert igyekszik kialakítani, melyben keletnek és nyugatnak, ősi és modernnek, továbbá a pszichológiáknak, vallásoknak, természet- és társadalomtudományoknak, és a filozófiáknak is megvan a helye. (Ezt a szemléletet az élet több mint húsz területére is alkalmazza: integrál pszichológia, integrál filozófia, integrál egészségügy, integrál pszichoterápia, integrál politika, integrál üzlet, integrál művészetek, integrál ökológia, integrál spiritualitás stb.) Egy internetes oldal így foglalja össze a lélektan és az ezotéria kapcsolatát: **„Az ezotéria egy új tudományág, amely egyesíti a legújabb agyutatási eredményeket, ősi kultúrák bölcsességeit és a modern tudomány mélylélektani meglátásait. A módszer feltárja problémáink gyökereit, tudatosabb gyógyuláshoz és mélyebb önismerethez vezetve. Egyszerre képes belső gátjainkat érzelmi, energetikai és testi szinten oldani és gyógyítani. A módszer szelíd, fájdalommentes és tiszteletben tartja egyéni igényeinket, teherbírásunkat. Természetgyógyászati és pszichológiai eszközei egyszerűek, hatékonyak.”**²²³

²²³ <http://www.internettudakozo.hu/talalati.html?termekek=ezoterikus+st%FAAdi%F3>

5.2.3. A tudomány (ön)kritikája – Összefoglalás

Befejezésül pár pontba szedtem a tudománnyal szembeni alapvető, s mára már szinte közhellyé váló kritikai megállapításokat:

1. A modern tudomány **elszakadt az ember igazi igényeitől**. Nem lettünk bölcsebbek, csak okosabbak, ami azt jelenti, hogy a külvilággal jobban tudunk bánni. A racionalitás, az intellektualitás túlsúlya az érzelmi szféra elhanyagolást eredményezte.

2. A modern ember **tudása csak szűk szelete a világnak**, a természeti valóságnak, mégpedig az a szelete, amelyik az analitikus, racionális algoritmusokkal, a lépésről lépésre leírható gondolatmenetekkel feltárható. Ehhez képest rengeteg mindent nem tudunk, nagy területek, egész tudásóceánok vagy egész világok vannak esetleg zárva előttünk.

3. A modern tudomány kísértetiesen **hasonlít a valláshoz**: megvannak a maga dogmái, templomai, papsága, hierarchiája, szertartásai. És bár hallatlan eredményeket mondhat magáénak, mélyen lenézi azt, aki "nincs benne a brancsban".

4. A modern tudomány(os elit) megfelelő etikai önkorlátozás nélkül szörnyűségekre használta/ja tudását, ember- és természetpusztítóvá vált, pl. **ökológiai katasztrófahelyzet** elé állítva az emberiséget.

5. A tudomány üzlet. A célja nem az igazság, hanem a **hatalom és a pénz** megszerzése.

6. A modern tudomány **oly mértékben specializálódott, olyan részleteket kutat, melyek immár teljesen elszakadtak a hétköznapi jelenségeitől**. Ráadásul igen ritkán fordít energiát arra, hogy eredményeit közérthető módon is megfogalmazza. Így hát a **szakadék a közemberek és a tudomány művelői között** egyre mélyül.

7. A tudományos megismerésen kívül **léteznek más érvényes megismerési módok**. A tudományos megismerés és a misztikus megismerés - avagy a tudomány és a hit, az értelem és a hit - nem egymástól elkülönített, egymásnak ellentmondó világok, hanem egyrészt egyikből fejlődik a másik, másrészt egyik sincs meg a másik nélkül.

5.3. A tudomány hegemoniája

A tudomány világgépünk alapja, vagy más megfogalmazással: **a tudomány világgépe korunk uralkodó világgépe**, amely minden más világgépet, értéket, ideológiát,

szemléletmódot a saját képére formál át. Helyzete — mint majd e rész végén található idézetből is kitetszik — egyértelműen **transzcendens**. „Az iskolákban szinte minden tudományos tárgyat kötelező tanulni. Egy hatéves gyerek szülei - írja Feyerabend - eldönthetik, hogy a protestantizmus vagy a zsidó hit alapelveire okíttatják-e a gyerekeiket, vagy egyáltalán nem részesítik vallásos nevelésben, de a tudományokkal szemben nincs meg ez a szabadságuk. Fizikát, csillagászatot, történelmet kötelező tanulni, nem lehet helyettük mágiát vagy asztrológiát tanulni, vagy legendákat tanulmányozni.”²²⁴ **A társadalom minden tagja - iskolázottsága és foglalkozása szerint - valamilyen tudományhoz kapcsolódik, annak valamilyen mértékű, és minőségű művelője, akár tud róla, akár nem. A társadalom szövetében ennek alapján találja meg helyét és szerepét, s ennek alapján nyeri el a társadalom elismerését és tiszteletét is.** (A szakmák/foglalkozások rendszere pedig gyakorlatilag a tudomány-felosztási rendszereket követik. Ma egyidejűleg több tudomány-felosztási rendszer létezik és van érvényben, hogy csak a legfontosabbakat említsük: érvényben van az ENSZ (UNESCO), a Magyar Országgyűlés, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) és az EU általános tudomány-felosztási rendszere, tudomány-struktúrája. Ezek gyakran még köszönő viszonyban sincsenek egymással.) **Az ETO igazán nem népszerű, és nem könnyen elsajátítható témaköre, mindmáig a tudomány struktúra szintű szemléletét képviseli.**²²⁵ A tudománynak mindenfajta kritikájával együtt a mai társadalomban "megalapozatlanul" is biztosítva van a helye mint „a” **vezető tudásforma, mivel a mai világ haladás- és biztonságigényét egyedül ő képes kielégíteni.** Mindazok az eredmények, technikai vívmányok, melyek századunkban megjelentek, hogy megkönnyítsék, hogy izgalmasabbá tegyék életünket, akkor is "igazolják" a tudományt, ha nem tesszük fel a kérdést, hogy vajon a tudományos tudás-e az igazi tudás.²²⁶ Eme igazi tudás és az igazi tudomány számtalanszor megtépzott ideája (a tudomány objektív, az egyetlen igazságot közelíti, ennek következtében elméletileg egységes, továbbá bármely kérdésre határozott és helyes választ képes adni) most is a fő ösztönzője a tudósoknak: „Hiába olvastunk el tucatnyi tudományfilozófiai és szociológiai tanulmányt, amelyek bizonyították, hogy az adott esetekben a tudomány szubjektív, következtelen, heterogén, eredményei esetlegesek, igazságát maga konstruálja stb. -, nem tudunk szabadulni ettől az ideáltól.”²²⁷ **A tudomány ma — mindenfajta filozófiai önreflexiója után — történeti meghatározottságát és pluralitását elismerve alapvetően diszkurzív természetűnek tartja magát, s legfőbb jellemzőjének a folyamatos kérdezést (a minden tapasztalatra való nyitottságot), a**

²²⁴ Paul Feyerabend: I.m.: 154.

²²⁵ B. Hajdu Ágnes – Babiczky Béla: Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába. Bp., 1988. 9-17.

²²⁶ Vajda Mihály: A kontinentális filozófia helyzete a 20. század végén. In.: Magyar Tudomány, 2002/3 289. o.

²²⁷ Szegedi Péter, u.o.

problémafelvetést tartja, mely a válaszkeresés és a problémamegoldás útján/útjain újabb kérdésekhez vezet el. A fejlett társadalom a tudós közösséget bízza meg a tudomány művelésével, fejlesztésével, megőrzésével, vagyis a természetre vonatkozó, a társadalom javára felhasználható ismeretek megszerzésével-kezelésével. **Tudás és áltudás különbsége ma leginkább a tudósközösséghez való tartozás alapján ismerszik meg.** „Ez a specializálódás - írja Bencze Gyula egy az áltudományossággal hadakozó cikkében - a tapasztalat szerint kiemelkedően hatékonynak bizonyult, és ez ideig semmi ok nem áll fenn ennek a munkamegosztásnak a megváltoztatására. Feltétlenül hangsúlyozni kell azonban, hogy a tudomány intellektuális tekintélye nem művelőinek személyes tudása vagy a felhalmozott ismeretekhez való hozzáférés miatt jött létre, hanem eredendően abban a folyamatban rejlik, amelynek a során a tudás létrejön és új felismerésekhez, megbízható ismeretekhez vezet. **A tudományt ugyan gyarló emberek művelik, azonban a tudomány maga már nem ruházható fel emberi attribútumokkal,** az a társadalom állandóan korszerűsödő és megújuló közkincsét képezi.”²²⁸

5. 4. Hogyan látja egy gyakorlati tudomány a populáris ezotéria gyakorlati ágait?

(Az orvostudomány és az alternatív gyógymódok)

Nem túl régi, de azért már közhely az a megállapítás, hogy egy adott korszakban és kultúrában élő ember ön- és világképe az adott korszakra és kultúrára jellemző. Így az is például, hogy mit tekint egészségnek, miért tartja fontosnak az egészséget, s hogy az ő felfogásában hol húzódnak az egészség és betegség közötti határok. Az is erősen kultúrafüggő, hogy mivel magyarázzák a betegséget, és milyen gyógymódokat alkalmaznak ellene. „A '90-es években az a felfogás terjed, amely szerint nem választhatók mereven szét egymástól, nincs tiszta egészség és tiszta betegség, egyfelől a betegségben is egészen a végsőkig ott van az egészség visszaszerzésének, a megromlott egyensúlyi állapot megszüntetésének lehetősége: - a betegség tehát nem egyéb, mint a szervezet egészének megromlott egyensúlyi állapota...”²²⁹. A tendenciák arra mutatnak, hogy ember és természet viszonya átértelmeződik, a természetet leigázó ember eszménye leértékelődik, és ugyanakkor elfeledett, megtagadott tradíciók kerülnek be az ezredvégi világba.²³⁰

²²⁸ Bencze Gyula: Fajtalan háború. Jegyzet Egely György cikkéhez

²²⁹ Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor (2000): Látható és láthatatlan világok az ezredfordulón. Új Mandátum Kiadó, Budapest, 2000. 55.

²³⁰ Egy fordított útvonalra még a nagy tudományátkozó Feyerabend hívta fel a figyelmet: „Kína egyike volt azon kevés országnak, amely egészen a XIX. századig mentesek voltak a Nyugat szellemi dominanciájától. Azonban a XX. század elejének új nemzedéke, mely megunt a régi hagyományokat és kötöttségeket, és amelyre hatással volt a Nyugat anyagi és intellektuális hatalma, importálta a tudományt. A gyógynövények alkalmazását, az akupunktúrát, az étetéssel való gyógyítást... a jin-jang kettősséget, a csi-elméletet neveltségessé tették, és eltávolították az iskolákból és a kórházakból, kizárólag a nyugati orvostudomány eljárásait tekintették értelmesnek.” Feyerabend, i.m. 165.

Az eme tradíciókból megszülető természetgyógyászat sokszor explicit módon hirdeti, hogy a valódi orvosok csak tüneti kezelést nyújtanak, a testet gyógyítják, ám a betegség túlmutat a földi szférán. A betegség számukra spirituális tartalommal bíró jelenség, így kezelése is csak úgy lehet hatásos, ha a transzcendens alapokat érinti. A hivatalos orvoslás azonban a gyógyítás feladatát a biokémiai folyamatok befolyásolásában látja, melynek alkalmazása magas fokú - világi - mesterségbeli tudást előfeltételez.²³¹ A következőkben röviden bemutatjuk, hogyan látja egy gyakorlati tudomány a populáris ezotéria egyes gyakorlati ágait.

Összesen 12 alternatív gyógymódot vizsgált meg a Magyar Tudományos Akadémia, hogy állást foglaljon: melyek kerülhetnek szóba gyógyhatású terápiaként is – számolt be róla a Népszabadság 2004. január közepén. Mindössze három olyat találtak, amelynek hatásosságát tudományos módszerekkel is bizonyítva látták, így a hagyományos kínai orvoslásról (*akupunktúra, akupresszúra, testgyakorlat, táplálkozás, köpölyözés*), a manuálterápiákról (*csontkovácsolás vagy mozgásszervi problémák gyógyító masszázsa*, módszerei), illetve az úgynevezett *neuráalterápiáról*, ideggyógyászati kezelésekről állapították meg, hogy a **hagyományos orvoslással egyenrangú gyógymódok**. A többi 9 vizsgált módszert két csoportba sorolták: *a homeopátiáról, a hagyományos tibeti orvoslásról, illetve az úgynevezett antropozófusi, lelki, misztikus orvoslásról, az aurvédikus, indiai gyógymódokról* egyelőre **nem kielégítők a bizonyítékok, de közel vannak a „befogadáshoz”**. Az utolsó csoportba került a *biológiai fogorvoslás, a méregtelenítő kúrák, a biorezonancia-alapú gyógyítás, a véroxigenizáció*, illetve a csak diagnosztikus célú eljárások (például az *iriszdiagnosztika*). Ezek hatását az előzőeknél is több vizsgálatnak kell megalapoznia. Az akadémiai állásfoglalás szerint több eljárás, így a bájolás, a rontáslevétel, az oldás-kötés, a csakratisztítás, a léleksebészet vagy a távgyógyítás **nemcsak tudománytalan, hisz hatásukra minimális bizonyíték sincs, hanem káros is**, mert a betegek többnyire ezek javára hagyják el a hagyományos terápiát, vagy el sem mennek a szakorvoshoz. **Az orvostudomány területén a végső szót azonban a Btk. mondja ki, amikor mindenfajta orvoslást a hazai egyetemen szerzett vagy külföldi egyetemen szerzett és honosított (egyenértékűségi záradékkal ellátott) orvosi oklevélhez köti.**²³²

²³¹ Az „Élesben” című közéleti vita-show-ban (M1) 2004. január 23-án szintén kísérletet tettek arra, hogy a hagyományos gyógyászat, a (már) orvosilag elismert természetgyógyászat és a harmadik csoportba tartozó, a „minimális bizonyítékkal sem rendelkező” gyógyító célzatú tevékenységek konfliktusába bepillantást nyerjünk. A műsorba igyekeztek minden oldalnak hangot adni. A meghívottak persze reprezentálták saját csoportjukat. Ennek megfelelően jelen volt egy akadémikus (a fent említett MTA-állásfoglalás papíros változatával a kezében), egy az integratív-orvoslást képviselő egyesület képviselője, egy reiki-mester, egy „távgyógyító” és (telefonon közvetve) egy „természet- és humán műveltséggel egyaránt rendelkező közszereplő”, a szkeptikusság polgári aktivistája, Vágó István. Noha a műsor alcíme „Gyógyította-e már meg önt természetgyógyász?” volt, a műsor mégis inkább a tudományosság kérdése körül forgott.

²³² A kuruzslásról szóló passzus a Btk-ból ezt írja: „285. § (1) Aki jogosulatlanul, ellenszolgáltatásért vagy rendszeresen az orvosi gyakorlat körébe tartozó tevékenységet fejt ki, vétséget követ el és egy évig terjedő szabadságvesztéssel, közérdekű munkával vagy pénzbüntetéssel büntetendő.

A második csoportba, azaz a „befogadáshoz” közelálló gyógymódok közé tartozik a *homeopátia*. Ennek egész gyógyítási rendszere — magyarázza egyik szakértője és gyakorlója, Bóna László — „arra a megtagadott, babonaságnak, mágiának tartott, a tudományból száműzött gondolatnak a teljes kísérleti, empirikus végiggondolása, miszerint egy betegséget nemcsak ellenszerével lehet gyógyítani, hanem az a gyógyszer is képes egy beteget meggyógyítani, ami egy egészségeset megbetegít. Pontosabban, amilyen tüneteket kivált egy adott növényből készült gyógyszer egy egészséges emberen, ugyanolyan tünetek meggyógyítására lesz képes egy beteg esetében.”²³³ Már a cikk alcíme is igen árulkodó: „A homeopátia radikálisan új és radikálisan ősi kísérlet a gyógyítás tudományos és művészi, tudományos és hitbéli vonásainak egyesítésére.” **A reneszánszból megismert mágus világszemlélete bontakozik ki előttünk, aki az organikus világkép képviselőjeként, természetfilozófusként, művészként, már-már papi minőségben a világ harmóniájáért felel: „A homeopata gyógyítónak tehát valahogy az egész világot az egyes jelenségek, jelek mögött meghúzódó belső, összetartozó lények, esszenciák, immanenciák világaként kell látnia. Ez teszi a gyógyítás művészévé. De egyben ez teszi őt a tudomány számára megragadhatatlanná.”**²³⁴

A hivatalos, akadémikus vonalból származó Karasszon Dénes²³⁵ *Hermeneutikai problémák az orvostörténelmi kutatásban* c. írásában a homeopátiát ellenben már nem egy a befogadáshoz közel álló módszernek tekinti, hanem tévtannak. Indulatos értekezésében visszavezeti a mágiára, amit - meglehetősen történelmietlenül - áltudománynak minősít. A tudománnyal ellentétben - mely a természeti törvények helyes felismeréséből származó racionális ismeretek rendszere - a mágia helytelen felismerésekre épül. Ebből eredően törvényei áltörvények, igazságai áligazságok. „Különös, hogy - bár történelmi evidenciák tanúsítják a homeopathia sikertelen, sőt káros voltát - ez áltudománynak még ma is vannak hívei. Ma is vannak, akik a gyógyszerek kémiai, sőt molekuláris szerkezetének és hatásmechanizmusának ismerete — a receptorok szerepének elfogadása és térbeli helyeződésüknek pozitron-emissziós tomográfia segítségével végzett meghatározása — helyett inkább Hermes Trismegistos varázserejében bíznak. A tényleges farmakológiai hatás bizonyítása azonban ma már nem hermetikus-, hanem tudományos módszerekkel megoldható, sőt megoldott feladat.

---

(2) A büntetés büntett miatt három évig terjedő szabadságvesztés, ha a kuruzslást az orvosi gyakorlatra jogosultság színlelésével követik el.

(3) E § alkalmazásában orvosi gyakorlatra jogosult az, akinek hazai egyetemen szerzett vagy külföldi egyetemen szerzett és honosított (egyenértékűségi záradékkal ellátott) orvosi oklevele van, illetőleg az a külföldi állampolgár, aki az egészségügyért felelős miniszter engedélye alapján oklevelének honosítása nélkül fejthet ki orvosi tevékenységet, feltéve mindegyik esetben, hogy nem áll az orvosi tevékenységtől eltiltás hatálya alatt.”

²³³ Bóna László: Homeopátia -- a művészi gyógyítás. In.: Ökotáj, 1990. 20-21. sz.

²³⁴ Bóna, uo.

²³⁵ Az MTA Művelődéstörténelmi Bizottságának tagja, az állatorvos-tudomány doktora

Miután tudományos módszereink a „hasonszenvi gyógyszerek” tényleges hatását nem bizonyítják, napjainkban lévő alkalmazásuk etikai kérdéseket is felvethet.”

5. 5. ÖSSZEFOGLALÁS - hogyan látja a „tudomány” mint filozófia és mint praxis az ezotériát

1. A hagyományos tudományfilozófia a tapasztalatra alapuló nyelvi kijelentések logikai elemzésén keresztül mindenfajta metafizikai kijelentést elvetett. E terület állítólagos tézisei - számukra - teljesen értelmetlenek, állításai látszatállítások, azaz jelentés nélküliek voltak, s az ilyen jellegű elgondolásokat inkább az életérzés kategóriája alá soroltak.²³⁶ Bármennyit is módosult ez a klasszikus felfogás a mai tudományos közösségek — relativizmus ide, relativizmus oda, mindmáig az **ellenőrizhető tényeken alapuló, logikailag összefüggő (konzisztens, koherens), a külvilág bizonyos jelenségeit helyesen leíró előrejelzésre is képes modelleket-elméleteket — tartják tudományosan elfogadhatónak. Azaz, ha el is ismerik, hogy a tudomány modelljei emberi művek, nem tartják őket önkényesnek, mivel a valósággal való kötelező egyeztetés próbáján nem buktak meg. A kísérleti módszert azért fejlesztették ki, hogy megvédjen bennünket a szubjektivitás csapdáitól. Nem alkalmazható mindenre, de az emberiség történelmében mind ez ideig mégiscsak ez teszi leginkább lehetővé, hogy bizonyos mértékig szembeszálljunk tulajdon előítéleteinkkel, és közelebb kerüljünk a valósághoz.**²³⁷ Az ezotériát épp ezért **áltudománynak és elutasítandónak tartják: az alternatív gyógymódok** nagy részét azért utasítják el, „mert hatástalanok vagy veszélyesek, a "csodákat" (pl. könnyező madonnaszobrok vagy Uri Geller **parajelenségei**) azért, mert egyszerű szemfényvesztések, a **telepátiát**, mert a dokumentációja nem meggyőző és nincs kiszűrve belőle az öncsalás, az **ufológiát**, mert ellenőrizhetetlen és dokumentálatlan beszámolókon alapszik, a "**piramisok titkát**", mert hamis állítások és ostobaságok zagyvaléka, az **asztrológiát**, mert semmilyen statisztika nem támasztja alá.”²³⁸ Vagy ahogy Csányi Vilmos fogalmazta meg a problémáját a ma „oly divatos paratudományok” hiedelemvilágával kapcsolatban: „Megérzésekre, sejtésekre, metaforákra alapozva nagyon komplex konstrukciók készíthetők és kommunikálhatók: telepátia, telekinézis, akaratátvitel, kanálhajlítás, bioenergia, gyógyító kézrátétel, apró zöld emberkék a galaxisból és az elme megannyi más érdekes szüleménye. **Érdeklődve hallgathatjuk őket mindaddig, amíg nem kell megfelelniük a gyakorlat kritériumainak, a megismételhetőség, az előre megjósolható és ellenőrizhető előfordulás egyszerű természettudományos kritériumainak. Csak ennyi az oly hön**

²³⁶ Vö.: Rudolf Carnap: A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül.

²³⁷ Vö.: George Klein: Vak akarat és önző DNS. Magvető, Bp. 2001.

²³⁸ "A tudomány nem világmagyarázat" Laczkovich Miklós.(az MTA lev. tagja, egyetemi tanár, ELTE) vitacikke. Magyar Tudomány, 1997/8

óhajtott befogadás, a tudományhoz tartozás feltétele. S ennek nem tudnak megfelelni.²³⁹ A tudomány mai álláspontja szerint tehát az ezotéria a tudomány területén kívül helyezkedik el.

2. A szellemtörténet jegyében meginduló **eszme- és tudománytörténeti írások foglalkoztak először érdemben az ezotériával (és az okkult hagyományokkal) már nemcsak mint a mai érvényes tudást előkészítő megismeréssel, hanem mint saját kontextussal bíró tudománnyal.**²⁴⁰ A harmincas évektől megjelenő mágiatörténeti munkák (itt elsősorban Francis Yates-re gondolunk) maguk is sokban hozzájárultak az ezoterikus tanok nagyközönség általi befogadásához.²⁴¹ Az ekkor fellendülő kutatások - írja Eliade - „egy sor olyan fölbecsülhetetlen értékű művet produkált, amelyek radikálisan **megváltoztatták az ezoterikus spirituális hagyományokról kialakított fogalmainkat és értelmezésünket.**”²⁴² Az ezoterikus(hermetikus) világszemlélet rekonstrukciója során ugyanakkor nemcsak eme fogalmakat értelmezték át, hanem magának a tudománynak az önképét is alakították. Az alkímiát például sokáig egy embrionális, naiv, tudomány előtti tannak, vagy egy rakás, kulturális szempontból jelentéktelen, ostoba babonagyűjteménynek tekintették, ekkortól kezdve azonban a saját korának legmagasabb fokú tudományaként ismerték fel. Kimutatták, hogy az organikus-hermetikus paradigma az őt háttérbe szorító mechanikus-racionalista világrépre is ösztönző hatással volt: így például a reneszánsz mágus természethez való viszonya, kísérletező kedve, manipulációs hajlama a későbbi kísérleti alapú tudományosság megalapozója lehetett; a rózsakeresztesek és más világjobbító titkos társaságok együttműködése/filantropiája pedig a tudományos társaságok éthoszában élt tovább.

3. Mivel a tudásszociológus számára a tudás mindaz, amit az emberek tudásnak tekintenek, mindaz, amit elfogadnak és ami szerint élnek,²⁴³ függetlenül annak abszolút érvényétől vagy érvénytelenségétől,²⁴⁴ - nos, a tudásszociológus számára az ezoterikus irányzatok, tanok minden korban és társadalmi közegben a kutatás tárgyai lehetnek. Nem csoda, ha **egyes szociológiai vizsgálatok a maguk szempontjai szerint nem találtak különbséget tudomány és ál-, helyesebben paratudomány között,**²⁴⁵ s az

---

²³⁹ Csányi Vilmos: „A két kultúra mítosza”. A természettudományos gondolkodásról. In.: Magyar Tudomány, 2007/02 138?-

²⁴⁰ „Mind Észak-Amerikában, mind Nyugat-Európában komoly iskolák szerveződnek a tanult mágia közép- és koraújkori forrásainak kutatása köré. A mágia mint vallástörténeti, tudománytörténeti és szociológiai kutatás tárgya a történettudományok teljes jogú témájává lépett elő.” Láng?

²⁴¹ Persze nem szabad megfeledkezni a század két leghíresebb földezéséről sem, a Nag Hammadi gnosztikus könyvtáráról és a Holt-tenger melléki kéziratokról, melyek titkos vagy ezoterikus csoportoktól származtak.

²⁴² Mircea Eliade: Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok. Bp. Osiris. 2002. 69.

²⁴³ Szirbik Gabriella: A tudásfüggő társadalom tudása.

http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/32/32_tarstud_szirbik.htm

²⁴⁴ Peter L. Berger - Thomas Luckman: A valóság társadalmi felépítése. Józsefvég K. 1998.

²⁴⁵ Vö.: Szedegi Péter: Perlekedő tudományelméletek, u.o.

etruszk madárjósítás, vagy az asztrológia ugyanúgy tudomány lehet a szemükben, mint az asztronómia. Ezzel a tudomány belső racionalitását tágították ki, hogy beleférjen mindenféle vélekedésrendszer: mágia, mitológia, alkímia, vallásos szektarianizmus, egyszóval minden olyan kulturális tényező, amelyet a korábbi tudománytörténet-írás a tudomány fejlődésétől távolinak tekintett.

5. 6. A populáris ezotéria tudományképe

Mint láttuk, a természettudomány az ezotériát a tudomány területéről kiutasítja. Ám mivel a tudomány világképe korunk uralkodó világképe, semmi sem maradhat tőle érintetlenül: a mindenkori tudomány-felfogás befolyásolja azt, ahogy a mindenkori tudományon kívüli szféra megjelenik a világban. Mivel a tudományosságban a hiperracionalitás, az elfogulatlan és a módszeres objektivitás uralkodik, így a populáris ezotériára is ez lesz a jellemző, azaz mindent megtesz, hogy tudományosnak tudhassa és mutathassa magát. Annak ellenére, hogy a populáris ezotéria ideológiai szinten inkább tudományellenes (s ilyenkor felhasználja a tudománnyal szemben a tudomány önkritikáját, a kultúr- és modernségkritikát, illetve a posztmodern relativizmust), a legtöbb irányzata alkalmazkodik hozzá. Ilyenkor vagy elfogadja a tudományosság bizonyos kritériumait, igyekezve azt a saját képére formálni (integratív-holisztikus szemléletként, „tudomány felettiként” állítva be magát), vagy egyszerűen a tudományosság látszatával igyekszik elismerést szerezni magának (s így „áltudományos” lesz). A következőkben ezeket a reakciókat vesszük szemügyre.

5.6.1. A tudományellenes álláspont

Az ezotéria főideológusai szerint a tudomány (és itt elsősorban a természettudományokra gondolnak) materialista²⁴⁶, azaz mindenfajta szellemi jelenséget az anyagi (kül)világból vezet le. „A "tudományos" jelző olyan kritériummá vált - hívja föl rá Feyerabend nyomán Dethlefsen a figyelmet - amellyel bármely megállapítás, elmélet vagy gondolat helyessége mérhető. Valamennyien tudományos kategóriákban gondolkodunk olyan területeken is, amelyeknek tulajdonképpen a tudományhoz semmi köze sincsen. Így magas fokú "tudományhívóvé" válunk anélkül, hogy tudatában lennénk a szó képtelenségének.” E tudomány a külvilág látható, mérhető, (kísérletekkel megismételhető) jelenségeit vizsgálja; ez egy állandó rendet próbál teremteni a megjelenési formák sokfélesége között; a valóság „hogyan”-jára kérdez rá. Mindehhez vezetője a „ráció”, mely szigorú logikai axiómákra (az azonosság törvénye, az ellentmondás-mentesség törvénye, a kizárt harmadik törvénye) épül, vezérfonala pedig a kauzalitás, mely elsősorban időbeli egymáskövetést jelent. A

---

²⁴⁶ Deepak Chopra a Deconstructing Dawkins című írásában arról értekezik, hogy „a materializmus babonája” kiírtja az embereket.

tudomány világképe az exoterikus világképnek felel meg - állítják -, mert a külvilágban keresi minden probléma okát, melyet aztán meg szeretne változtatni. A változtatás érdekében a tudósnak fel kell osztania a világot és a darabjairól értékítéletet kel hoznia: „a „világ felosztásának” ez a mechanizmusa alkotja minden (valóban minden) cselekvés és gondolati tevékenység alapját.”²⁴⁷

Ez a világkép eldologiasította az emberi létezt, az ész nagyképműen és arrogánsan trónol, míg a fontos emberi értékek, érzelmek apródként vagy udvari bolondként lehetnek csak jelen. Dethlefsen a következő kérdéseket teszi fel a tudománynak: - Boldogabbá tette-e az embert? Segít-e az emberi problémák megoldásában? Válaszol-e a legbensőbb emberi kérdésekre? Az emberi tudat lépést tart-e a technikai vívmányokkal?²⁴⁸ A válasz mindegyik kérdésre: nem.

A tudomány ebből a szemszögből egy hasznavehetetlen, felesleges, hibás alapokon nyugvó rendszer, amin ideje végre túllépni: „**A tudomány nem más, mint a tévedések tárháza, semmi köze a valósághoz, és csak sajnálni lehet azokat, akik fanatikus módjára hisznek benne.**” Orban hasonlóan marasztalja el a tudományt az emberi sors kérdése kapcsán: „Ha megkérdezzük a tudósokat, hogy miért történik valami, például hogy miért kaptam el tegnap az influenzát, azaz miért kerültem kapcsolatba az influenzavírussal...akkor így hangzik a válaszuk: véletlen...”²⁴⁹ Mivel az ezotéria kimondott célja nem más, mint a véletlen mögött álló törvények megismerése²⁵⁰, az emberi bölcsesség megtalálása („a felsőbb állapotok tényleges meghódítása, vagy másképpen az Önvalóval, minden állapotok principiumával való egyesülés”²⁵¹), így ahhoz, hogy az ezotéria ösvényén elinduljon valaki, a fent említett **tudományos, materiális és profán szemléletmóddal le kell számolni, vagy módosítani kell. Ha nem teszi, az előbb-utóbb elérkező válság rá fogja kényszeríteni:** „A materializmus... nem jelöl ki semmilyen irányt. Aki követi ezt az irányzatot, egy idő után rájön, hogy végállomás sincs. Minden siker viszonylagos, és az eredményeknek nincs semmi jelentőségük, mert az egész élet értelmetlen. Az emberek azonban semmitől sem rettegnek jobban, mint attól a gondolattól, hogy az életüknek nincs értelme. Ha felébred bennük a gyanú, hogy cél nélkül élnek, kapva kapnak az élet értelmének bármilyen magyarázatán.”²⁵² „Kiderült mára, hogy az egyoldalú természettudományos szemlélet, a puszta ráció és objektív megismerés világnézete, amely száműzött minden spirituális és nem kézzelfogható dolgot, nem hozott üdvözülést, sőt, lelki kiüresedést, céltalanságot, elértéktelenedést, elidegenedést és hasonló lelki állapotokat eredményezett. Ma az ezzel való konfrontáció korát éljük, és a

---

²⁴⁷ Peter Orban...13.

²⁴⁸ Dethlefsen 1992. 11.

²⁴⁹ Peter Orban, 14

²⁵⁰ Peter Orban, 18

²⁵¹ Benoist, i. m. 24.

²⁵² Kun Ákos: Az ezotéria kivitelezése. <http://vmek.oszk.hu/00100/00110/00110.rtf>

modern ész krízise készlet a változásra és a kiútkeresésre minden területen.”²⁵³ **A „krízis-érv” az egyik leggyakoribb érv az ideológusok magyarázataiban:** „Kell, hogy lehessen másként is! Joggal mondhatjuk ugyanezeket a szavakat, ha ember alkotta világunkra, erre a jobbára örült világra tekintünk. Vagy ha elolvassuk a XX. század történelmét. Utóbbi mindig javaslom, mert az a század volt valamennyi közül a legörültebb. Ha valaki ezt elolvassa, vagy akár csak megnézi az esti tévéhíradót, vagy szemügyre veszi a saját életét, ami sok esetben boldogtalanság, egyik probléma a másik után... Szóval bárki, aki mindezt egy kicsit is világosan látja, arra a következtetésre kell jusson, hogy: „Kell, hogy lehessen másként is élni az életünket!” Másként, mint ily sok zűrzavar, ily sok erőszak, ily sok konfliktus, ily sok probléma megteremtésével.”²⁵⁴

A változáshoz az előítéleteket (a kultúra által belénk táplált gondolkodást és érzelmeket) el kell vetni, a mindig szkeptikus ész, a ráció uralmától meg kell szabadulni („Az értelem nagyon hasznos eszköz, ám nem tartozik lényegiségünkhöz. Az értelem, a fizikai test és az érzelmek összedolgozva mozgatják létünk „járművét”, ám jobb nem a kormánykerékhez ültetni őket.”²⁵⁵), és **máshogyan kell merni kérdezni.**

Az új felismeréseket azonnal át kell helyezni a valóságba, **hagyni kell hatni őket a személyes életre**, s így kinek-kinek megváltozik a világhoz való viszonya, rossz szokásait maga mögött hagyja, szellemileg fejlődni kezd. Az ezotérikus gondolkodásra való átállás valódi metanoia: „az emberélet olyan terv, amelyet minden egyes embernek meg kell valósítania. Ezért el kell hagyni a platóni árnyékbarlangot, s bátran szembe kell nézni a vakító valósággal. Látványa szokatlan és idegen lesz, mégis ez az a valóság, amelyről titokban mindenki álmodik.”²⁵⁶

A populáris ezotéria legtöbb irányzata tehát ideológiai szinten alapvetően **tudomány- és modernitásellenes**. Válságtudatuk és diagnózisuk a két világháború közötti válságirodalom felismeréseihez kapcsolódik, tudományképük így szintén egy kissé megkésett. Vádjuk leginkább az „elidegenedés” és a „modern ember lelki válságának” a jelenségéből indul ki, átvittebben ember és természet, ember és transzcendencia viszonyának felborulásából, illetve ennek tapasztalatából. A krízisért a tudományos racionalizmus világ- és emberképét teszik felelőssé, s a válság legyőzését a vallási vagy az ő szóhasználatukkal a spirituális szféra irányában való elmozdulásban látják.

5.6.2. A tudománypárti álláspont - Áltudományosság

Az ezotérikus eszmék, okkultista irányzatok legtöbbször mégis alkalmazkodnak korunk elvárásaihoz, magukra öltik a modern technikai-tudományos világgép köntösét, mintegy álcaképpen. Farkas Attila Márton és Mund Katalin az álcázás

²⁵³ Gánti Bence, i. m.

²⁵⁴ Interjú Echard Tolléval, kézirat

²⁵⁵ Solara, <http://ezopszicho.shp.hu>

²⁵⁶ Dethlefsen, i. m. 47.

egyik típusát „felszíni álcázásnak” nevezik. Ebben a „tudományos módszer” tulajdonképpen semmilyen formában nincs jelen, s csupán a külsőségekre korlátozódik. „Így például - írják - a természetgyógyász (az „igazi” orvosokhoz hasonlóan) gyakorta fehér köpenyt ölt, s mellette nagy előszeretettel használ „tudományos segédeszközöket” is: műszereket, grafikonokat és egyéb kellékeket...De nézzünk más példát! Bizonyos ezoterikus könyvek és folyóiratok csak úgy hemzsegnek az olyan illusztrációktól...amelyek feltűnő hasonlóságot mutatnak valódi tudományos könyvekben szereplő ábrákkal...Egyébként ennek kapcsán is megfigyelhető, hogy az okkultizmus sokszor csodálatra méltó fejlődésről, illetőleg adaptációs készségről tesz tanúbizonyságot.”²⁵⁷

Az ezoterikus irányzatok azonban ritkán állnak meg a tudományos álcázás felszínén. Többségük a tudományos világtól merít. Azaz nem csupán a puszta külsőségeket veszik át, hanem bizonyos tartalmi elemeket is. Már a XIX. század végére fellendülő az okkultizmus iránt érdeklődő, elsősorban középosztálybeli réteg vezető egyéniségei is a tudományok akkoriban újnak számító felfedezéseiből merítettek analógiákat. Így a fizikában a mechanika törvényei, a biológiában pedig a darwini evolúció elmélete, valamint a sejtelmélet volt nagy hatással az újítani vágyók képzeletére. Beszédes címet visel a teozófia egyik meghatározó figurájának Annie Besant-nak az egyik értekezése: „Definiáljuk Isten fogalmát, Isten logikus és tudományos igényű definíciója”. A Rudolf Steiner-féle antropozófia előszeretettel ásta bele magát az akkori fizika és biológia bizonyos irányzataiba, és hozott onnan számos elemet: analógiákat, terminusokat, alapeszméket. Victor Charon misztikáról, és a gyakorlati okkultizmusról szóló könyve már a bevezetőjében a modern tudomány és az ősi tudás egymásra találásáról beszél: „A biológia addig redukálta az anyagot, míg eljutott az anyagot szervező intelligens létezőig: a szellemig. S ezen a ponton megtörtént a találkozás a tudomány és az ősi hagyomány, a kinyilatkoztatások igazsága között.”²⁵⁸

Charon testvére, a nem rég elhunyt Szepes Mária, a hazai ezotéria egyik legismertebb alakja szintén minden művében hangsúlyozza a modern tudomány és a hagyományos hermetika közötti kapcsolatot: „A tudományos gondolkodás a legnagyobb mértékben utópisztikussá vált világszerte. S kétségtelen, hogy ez a magatartás átíveli a fizikai, faji, politikai határokat, sőt ideológiai ellentéteket is... A tudósok, kísérletezők internacionalista csoportjának belső magatartása ma egyre világosabban idézi fel a hermetikus ember archetípusát, akinek tudományos kísérleteit szintén kozmikus imagináció hatotta át, s a megismert jelenségek értelmét filozófiai szemlélete

---

²⁵⁷ Farkas-Mund, 69

²⁵⁸ „Ez könyv a kutatónak készült, aki személyesen akar tudáshoz, meggyőződéshez jutni és nem sajnálja a fáradságot érte. A világon semmit sem adnak ingyen. Minél magasabb rendű a cél, annál többet kell dolgozni és szolgálni érte. A misztika az élet legnagyobb élményét: a megvilágosodás extázisát kínálja annak, aki végigjárja a kijelölt utat.” -írja ugyanitt. Vö: Victor Charon: A misztikus út.

viszonylatában kereste meg.”²⁵⁹ A modern tudós és a hermetista mágus közötti párhuzam nemcsak a hozzáállásukban ismerhető fel szerinte, hanem a felismeréseikben is: „A biológia ma már az anyagot szervező intelligens életerőről beszél, de az ember szervezete és a kozmosz analógiája is felmerült előtte új, valójában igen régi csodaként. A kabbala például a kozmoszt kitárt karú emberrel ábrázolja. Az atomfizika gyakorlatilag igazolta az alkimisták legfőbb tételeit. Az orvostudomány a jóga meglepő eredményeiről értekezik. A modernebb történelemkutatás prehisztorikus, úgynevezett mágikus kultúrákat rekonstruál, igen szellemes számításokkal. Az asztronómia kezd ráébredni a kozmikus hatások és a Föld közötti szoros összefüggésekre, s ezzel veszedelmesen közeledik immár a lemosolygott asztrológiához. A pszichológia pedig szorgalmasan gyűjtögeti egy álomszótár kulcsszavait. Itt tartunk tehát.”²⁶⁰ Itt bizony. **Bár a felsorolt „evidenciáktól” a legtöbb tudós sikító-frászt kapna, az idézet arra mindenesetre megfelelő, hogy érzékeltessük azt a mindennapi ezoterikus retorikát, mely a látszólagos jártasságát a természettudományon belül az ezotéria legitimációjára használja fel:** „Azt, hogy az élet örök, nem egzaltált hiszékenységgel, hanem a természettudomány kísérleti tényei bizonyítják, az anyag és az energia megmaradásának elvével.”²⁶¹ **A modern elméleti fizika kiemelkedő szereplői vagy bármilyen elismert tudós teológiai irányú kijelentései szintén lehetőséget adnak az igazolásra:** „Heisenberg, korunk egyik legkiválóbb fizikusa szerint a fizika csak tüneteket, okozatokat regisztrál. Ezért a fizika végösszege a metafizika. A filozófia. Ilyenformán a látható dolgok gyökere az elme láthatatlan dimenzióiban található.”²⁶² Ezek a tudósok olykor maguk is lehetőséget adtak, hogy életművük egyfajta legitimációs kapaszkodó legyen, mivel hogy személy szerint ők sem voltak teljesen mentesek attól a látásmódtól, amit a populáris ezotéria magáénak vall. Mindenek előtt C. G. Jung életművét és szerepét kell itt megemlíteni. Thomas King rámutat arra, hogy a New Age követői Jung művéből "azokat a szakaszokat idézik, amelyek az I Ching-gel, az asztrológiával és a zennel foglalkoznak, a katolikusok pedig azokat, amelyek témája a keresztény misztikusok, a liturgia és a kiengesztelődés szentségének pszichológiai értéke”²⁶³. Farkas és Mund egyenesen addig megy, hogy **Jung munkásságát az ezotéria (az ő terminológiájukban modern okkultizmus) legfőbb legalizációs eszközének tekintik:** „Amikor Jung a különböző álmokat archaikus szimbólumokként értelmezte, akkor voltaképpen az „archaikus” fogalmán keresztül beintegrálta a különféle ősi vallási, szakrális elemeket, mítoszokat egy tudományos tárgyalási

---

²⁵⁹ Szepes: Az áldozat, 26.

²⁶⁰ Szepes Mária: Az álom mágiája, 7-8.

²⁶¹ Szepes Mária: Az áldozat..21.

²⁶² Szepes: Az áld. 21.

²⁶³ King, Thomas M. SJ: "Jung and Catholic Spirituality", in: America, 1999. április 3., 14. . Felsorol katolikus személyiségeket és lelki intézményeket is, akiket egyértelműen Jung pszichológiája inspirál és irányít.

univerzumba, azaz lényegében legitimálta ezeket a tartalmakat. A nyugati ezotériához vonzódása mellett nagy teret szentelt bizonyos keleti elemekkel történő foglalatosságnak is. (Így például külön művet írt a mandaláról, sőt e fogalmat kiterjesztette számos nyugati ezoterikus kulturális képződményre, felhasználta a pszichológiában, és ezáltal egyfajta - mára már széles körben elterjedt - jungi terminussá tette azt.) Jung munkássága azért rendkívül fontos, mert végső soron ő volt az, aki révén - sok esetben pusztán a reá történő hivatkozással - legitimálódott az okkultizmus.²⁶⁴

5.6.2.1. Az energiától a kvantumhalandzsáig

„Amikor az ellentétek e rendkívüli együttlétezését nyugalomban átéljük, összekötjük magunkat az energia világával, - a kvantumtengerrel, a nem anyagi valósággal, amely az anyagi világ létének forrása. Ez az energiatenger áramló, dinamikus... és mégis változatlan, csendes, nyugodt, örök és néma” - írja Deepak Chopra, az indiai származású spirituális guru és természetgyógyász.²⁶⁵ **A tudományos ízű, a tudományosság hangulatát árasztó kifejezések, illetve a máshonnan átvett valódi, avagy saját, házilag gyártott ártéterminusok használata mindennapos az ezoterikus szerzőknél. „Így például előszeretettel kölcsönzik a fizikától az „energia” szót, de nem fizikai értelemben, hanem olyan vallási tartalmakat jelölnek vele, mint az erő vagy a szellem.**²⁶⁶ Az "életenergiát" "csakráinkon", "auránkon", illetve táplálkozással és légzéssel juttatjuk be a szervezetünkbe. Testünket ugyanis energia- vezetékek hálózák be, ezek gondoskodnak arról, hogy szerveink megfelelő energiaellátást kapjanak. Mivel az életenergia átáramlik a csakrákon is, befolyást gyakorol lelki és szellemi állapotunkra. Egy egészséges testben egyenletesen áramlik az életenergia és a két erő a "Yin és Yang" egyensúlyban vannak. Ám ha az energiavezetékek eltömődnek (stressz, egyéb pszichikai problémák, helytelen táplálkozás vagy esetleg előző életekben elkövetett bűnök miatt), felbomlik az egyensúly, amit a betegségek megjelenése követ. Éppen ezért — hangoztatja egyöntetűen az alternatív gyógyászat összes irányzata — a legfontosabb feladat a betegségek megelőzésében az energiavezetékek tisztántartása, illetve a test, lélek, szellem harmóniájának fenntartása. Az energia persze a „csodák” mögött megbújó magyarázattá is válik: „Krisztus tökéletesen megnyitotta magát az energia számára, és annyira könnyűvé vált, hogy képes volt járni a vízen.... Egyszer mindannyian elérjük majd azt a magas rezgésállapotot, amikor a mai alakunkban képesek leszünk átlépni a mennyországba.”²⁶⁷ **Az 'energia' kifejezés modernebb**

²⁶⁴ Farkas Attila Márton — Mund Katalin: Technicizált spiritualitás. In.: Liget, 2002. 9. 79.

²⁶⁵ Deepak Chopra: Az é.7. 31.

²⁶⁶ Farkas-Mund, 73.

²⁶⁷ James Redfield: A mennyei prófécia. 233-234.

változataként egyre gyakrabban használják az elméleti fizikából származó 'kvantum' kifejezést is: „Jézus szombaton is gyógyított...A mai elméleti fizika nyelvén úgy mondhatnánk: az egész anyagvilágot létrehozó szubatomi valóság kvantumszintjével állt állandó kapcsolatban.”²⁶⁸ A kvantumfizikából vett analógiák segítségével a kataklizmák is „megmagyarázhatókká” válhatnak: „Valószínű, hogy a mikrovilág szintjén a valószínűségi függvényekkel jellemezhető kvantumfizikai folyamatokból álló kvantumkáoszból minden egyes másodpercben sokmillió pillangóeffektus indul el, és terjed lavinaszerűen a makrovilág felé... olykor azonban ezen mikrofizikai pillangóeffektusok egyensúlya felborulhat, aminek eredménye makrofizikai szintű katasztrófa vagy más, váratlan esemény lehet.”²⁶⁹ A metafizikának a kvantummechanika révén újra létjogosultságot adnak az ezoterikus gondolkodók, még akkor is, ha sem egyikhez, sem a másikhoz nem értenek. Mivel a kvantummechanika a tudományos intellektus legmodernebb csúcstermékét, aki ezzel foglalkozik, az up to date a szellemben, ám mégis olyasvalami, ami megmagyarázhatatlan jelenségeket prezentál a kultúra felé. S ez utóbbi a legfontosabb: a kvantummechanika az áhított csodát hozza vissza - akaratlanul is.²⁷⁰ „A huszadik század filozófiája azzal a döbbenetes felismeréssel lepte meg a világot, hogy a molekuláknál kisebb, szubatomi világokban a termodinamika második törvénye, az entrópia nem érvényes. Mint mondják: kvantumszinten a múlt, a jelen és a jövő fogalmi már nem alkalmazhatók. Így megtörténhet az is, hogy az okozat előbb jön létre, mint az oka, s az is, hogy ami ott egyidejűleg történt, azt csak a mi tudatunk bontja föl múltba, jelenre, s jövőre, mivel ebben a sorrendben érzékeljük. Más szóval az idő nem magában a történésben van, hanem a mi korlátozott tudatunkban van.”²⁷¹

5.6.2 2. „Parapszichológia”

Okkultizmusnak (a latin *occultus* annyit, mint titkos) Biedermann a „természetes módon nem magyarázható dolgokkal való foglalkozást nevezi.”²⁷² Ebből a jelentésből (és abból a tapasztalatból, hogy a tudományok számára még sok jelenség és folyamat ismeretlen) vezetett el az út a XX. század parapszichológiai kutatásaihoz: az olyan dolgokkal való foglalkozásig, melyek a tudományos megítélés alól kivonják magukat, melyek a tudományos módszer előtt egyelőre rejtettek. Ilyenek: a gondolatátvitel (telepátia), a gondolatolvasás, a tárgyak gondolatok segítségével történő mozgatása (telekinézis), az érzékszervekkel meg nem magyarázható észlelések (ESP), a jövőbe- vagy múltba látás, valamint a tárgyak testhez történő tapadása. **Mind a laikus érdeklődők, mind a többi**

---

²⁶⁸ Müller: Lomb, 26.

²⁶⁹ Héjjas István: Buddha és a részecskegyorsító. Édesvíz. Bp. 2004. 40.

²⁷⁰ Vö.: Farkas Attila Márton — Mund Katalin: TEchnicizált spiritualitás. In.: Liget, 2002.

²⁷¹ Müller: Lomb, 13

²⁷² Hans Biedermann: A mágikus művészetek kislexikona. Kentaur könyvek. Bp. 1989. 249.

tudós számára a legfontosabb kérdés még ma is az, hogy ezek a jelenségek egyáltalán léteznek-e, abban viszont meglehetősen sokan egyetértenek, hogy tudományos kutatásuk fontos vagy legalábbis szükséges. „A tudományos parapszichológia tárgyát — írja a hazai parakutatók egyike — a következő módon definiálják: az ember és környezete közötti olyan kölcsönhatások, amelyek nem magyarázhatók a jelenleg ismert fizikai törvényekkel.”²⁷³ A tudományos jelző arról árulkodik, hogy képviselői ismerik és elfogadják a tudomány módszertanát. **Ez az irányzat abban különbözik a köztudatban élő parapszichológiától, hogy tárgyát nem ezoterikusan, azaz nem hagyományos szimbólumok és analógiák alapján közelíti meg, hanem a tudomány ok-okozati gondolkodásmódjával.** „Ezt a fajta parapszichológiát egyetemeken...és önálló kutatóintézetekben...művelik...Néhány felsőoktatási intézményben lehet parapszichológiából PhD-fokozatot szerezni. Többek között a budapesti ELTÉ-n is van néhány évenként egy féléves kurzus parajelenségek és parahitek tudományos vizsgálatáról.”²⁷⁴ Sajnálatos módon a kifejezetten ilyen jelenségek kutatására létrejött intézmények sokszor nagyon elfogultan értékelik a megfigyeléseket, hisz erős érdekük fűződik a sikerhez, és amikor egy másik intézet emberei ellenőrizni akarják azokat, azok sikertelenségre vezetnek. Ellenőrzött körülmények közt e jelenségeket még senki sem tudta eredményekkel alátámasztani. Nincs olyan ember, aki mondjuk 10-ből 9-szer eltalálná a másik szobában lévő ember által gondolt számot, vagy aki minden körülménytől függetlenül tudná a távmozgatás jelenségét produkálni stb. Amit a tudományos parapszichológia mindeddig ki tudott mutatni, az néhány igen gyenge, magyarázatlan kölcsönhatás emberek és a környezetük között; ezek olyan gyenge hatások, hogy a mindennapi életben alig lehet szerepük, arra pedig végképp nem alkalmasak, hogy érdemben hozzájáruljanak egy általános világmagyarázó elv felismeréséhez. Amit pedig híveinek az okkult parapszichológia nyújt, egyfajta érzelmi biztosságot a világ spirituális egységének és rendezettségének reményével, az a tudománynak egyszerűen műfaji okból nem mond semmit, pontosan úgy, ahogy a vallások vagy a művészetek sem.²⁷⁵ Az „Egy parapszichológiai kutatóintézetben világosan sikerült kimutatni, hogy...” - típusú érvelés tehát megint a tudományos-álca, áltudomány kategóriájába tartozik.

5.6.2.3. „Tiltott találmányok”

Az ezoterikusok körében igen népszerű az egyik leghíresebb, utóbb mellőzött európai feltaláló: Nikola Tesla. A XX. század elején élt kutató a rádiótechnika, a robotika, a váltóáramú energetika területén elért tudományos eredményei után állítólag rábukkant a

---

²⁷³ Vassy Zoltán: Igazolt tények, nyitott kérdések, illúziók és félreértések a parapszichológiában. In.: Mérleg, 2003.. 86.

²⁷⁴ Uo. 86.

²⁷⁵ Vassy, 97.

mágnes áram plazmafizikai előállítási módjára. A különféle - a tudomány által fel nem karolt - felfedezéseket és találmányokat (a magyar olvasóközönség számára) Egely György gyűjtötte össze „Tiltott találmányok” című könyvében²⁷⁶, amelyben együtt említi Edisons, a Curie házaspárt a XX. század végi „elnyomott” feltalálókkal. A konklúzió pedig nyilvánvalóan nem lehet más: Edisons kinevették, amikor az izzólámpát megalkotta, és lám azóta Edison találmánya széles körben elterjedt. Hasonlóképpen nevetnek ma ki számos feltalálót, ám éppen Edison példája mutatja, milyen helytelen is ez. Ezáltal tehát Edison és **a többi neves hajdani tudós és feltaláló legitimálja a XX. század mellőzött (ám az ezoterikus berkekben nagy becsben tartott) feltalálóit.**²⁷⁷ Egely nevéhez is fűződnek találmányok, az egyik legismertebb az ún. „Egely-kerék”, egy olyan műszer, amivel naponta többször is megmérhetjük „bioenergia szintünket”. Már ha van ilyesmi, mert a hivatalos tudomány képviselői, és a tudományosság standardjait szem előtt tartó szkeptikusok többszörösen is cáfolták megállapításait. Az, hogy ezek a találmányok, amelyek többnyire egy csapásra megoldanák az emberiség szinte minden problémáját, nem terjedtek el általánosan. Ez nem csupán a kor „szellemi sötétségének”, vagy a tudósok stupiditásának köszönhető az ezoterikusok szerint, hanem elsősorban annak, hogy a tudós társadalom összeszövetkezve a gazdasági érdekekkel, nem engedi érvényesülni ezeket a felfedezéseket. Hargitai Károly Egelyvel közösen írt könyvében olvashatjuk a következő sorokat, amelyekből voltaképpen egy klasszikus összeesküvés-elmélet körvonalazódik ki: "Az energia kicsatoló készülékek minőségileg is új típusú világot teremtenének. Nem hasonlítható egyik szerkezet sem a szokásos találmányokhoz. Ezek a készülékek drasztikusan megváltoztatják korunk gazdasági, politikai és valószínűleg társadalmi struktúráját is, ezért rendkívül erős érdekek fűződnek ahhoz, hogy ne valósulhassanak meg ezek a készülékek."

Migdal orosz elméleti fizikus az egész jelenséget így jellemzi: „**Az áltudománynak vannak állandósult, majdnem változatlan vonásai. Az egyik: nem szenvedheti a cáfoló okfejtéseket. Ehhez jön a nagyképűség és műveletlen pátoasz. Az áltudomány nem aprólékoskodik, csak globális problémákat old meg, és lehetőleg olyanokat, amelyek után kő kövön nem marad a létező tudományban.** Kisebb jelentőségű munkája rendszerint nem is volt. Soha semmi kétsége, és feladata csak a tompaeszü emberek meggyőzése a saját nyilvánvaló igazságáról. Szinte mindig nagyszerű közvetlen gyakorlati kiutat ígér ott, ahol ilyesmi nem lehetséges. Ami úgyszólván kivétel nélküli: a tudatlanság és a hozzá nem értés, minden komoly szakember számára nyilvánvaló módon. S végül: az agresszivitás.”²⁷⁸

---

²⁷⁶ Vö: Egely György: Tiltott találmányok. Egely Kft., 2000.

²⁷⁷ Farkas Attila Márton — Mund Katalin: Technicizált spiritualitás. In.: Liget, 2002. 9. 85.

²⁷⁸ A. B. Migdal: Az igazság keresése. Gondolat, Budapest 1987

5.6.3. Tudományfelettség?

A tudomány önkritikájából kiinduló ezoterikus szemléletek egyik ágát képviseli az önmagát tudomány felettinek, illetve a-tudományosnak nevező holizmus. „Kezdjük belátni, hogy olyan helyzetbe kerültünk a természettel, mint a kisgyerek, aki nem tudja többé összerakni a mackót. Látjuk, hogy a természet és különösen a földi ökoszisztéma egy egész. Holisztikus, egészséges szemléletről van immár szó. Vagyis nem hihetjük azt, hogyha a mackónak kitépjük a karját, akkor azt a kart ugyanúgy vissza is illeszthetjük. Ha pedig a mackó nem is mackó, hanem mondjuk a kiskutyánk, akkor nagy baj van. A bennünket körülvevő természet egy egész, és ezt az egészet óvatosabban kellene kezelni! Nem az alávetés, a kicsikarás, a kínzás és a leigázás szándékával, hanem a beilleszkedés, a harmónia és az összefüggések feltárása felől.”²⁷⁹

A holisztikus szemléletnek ma elsősorban az ökológiai mozgalmak a gerjesztői, de megjelent a természettudósok körében²⁸⁰ és persze megjelent a tudományfilozófiában is. A tudományfilozófiában körülbelül 30 évvel ezelőtt, Thomas Kuhn azóta híressé vált könyvében bukkant fel a holizmus gondolata. Kuhn a tudományos gondolkodás korszakait úgy jellemzi, hogy ezekben az egyes gondolatok és eredmények, és az alkalmazott módszerek nem egymástól függetlenül, szervesen, összefüggéstelen halmazban léteznek, hanem egy egészet alkotnak. Ebből nem szabad kiemelni egyetlen elemet sem, mert az elem vagy nem emelhető ki, vagy ha kiemeljük, többé nem az, ami korábban volt. „Ugyanúgy, ahogy a földön nem írhatunk ki egy fajt anélkül, hogy az egész rendszer összeomlását előbb-utóbb elő ne idéznénk, ugyanígy a gondolkodásmódunkban, mentalitásunkban ilyen szerves egészek vannak, amelyekből az elemek nem vehetők ki, nem helyettesíthetők mechanikusan valami hasonlóval. Erre egy önálló tudományág is kialakult: a rendszerelmélet. A rendszerelméletnek az a feladata, hogy megkülönböztessen olyan rendszereket, amelyek ilyen mechanikus rendszerek, tehát analitikus szemlélettel jól kezelhetők, és olyan rendszereket, amelyek esetében az analitikus szemlélet nem működik, csak a holisztikus.”²⁸¹

A modern tudomány világképe	A holisztika világképe
Nincs kapcsolat tény és érték között	Tény és érték különválaszthatatlan.
A természet kívülről ismerhető meg.	A természet a hozzánk való viszonylatában tárul fel.
A jelenségek a kontextusból kiragadva	A jelenségeket csak kontextusukban lehet

²⁷⁹ Monory M.A - Tillmann J. A. : Ezredvégi beszélgetések. Fehér Mártával. /A beszélgetést Kurdy Fehér János készítette./ 1991. Kijárat Kiadó, Budapest, 1998.

²⁸⁰ James Lovelock: Gaia. Göncöl Kiadó Bp., 1990

²⁸¹ Monory M.A - Tillmann J. A. Uo.

absztrakt formában vizsgálhatóak.	megismerni (részvevő megfigyelés)
A cél a természet fölött gyakorolt tudatos, empirikus ellenőrzés.	A tudatalatti elme az elsődleges; a cél a bölcsesség, a szépség és a kegyelem elérése.
A leírások absztraktak, matematikaiak; csak az a valóságos, ami mérhető.	A leírásban keveredik az absztrakt és a konkrét; a minőség megelőzi a mennyiséget.
Az elme független a testtől, a szubjektum független a tárgytól.	Az elme-test, szubjektum-tárgy ugyanazon folyamat két megközelítése.
Az idő lineáris, a fejlődés végtelen.	Az idő folyamata körkörös, önmagába visszatérő.
Elvileg mindent megtudhatunk a valóságról.	Elvben a valóságnak csak egy töredékét ismerhetjük meg.
A logika vagy-vagy alapon működik; az érzelmek mellékjelenségek.	A logika mindkettő-és alapon működik (dialektikus); a szív pontos algoritmusokkal dolgozik.
Atomizmus: 1. Csak az anyag és a mozgás valóságos 2. Az egész csupán a részek összege. 3. Az élő rendszerek elvben szervetlen anyagokra redukálhatóak: a természet végeredményben halott.	Holizmus: 1. A folyamat, a forma, a viszony az elsődleges. 2. Az egészek rendelkeznek olyan tulajdonságokkal, amikkel a részek nem. 3. Élő szervezet vagy az elme nem redukálható le alkotóelemeire; a természet élő.

A modern tudománnyal szemben a holisztikára egyfajta vallásos-apokaliptikus szemlélet a jellemző: „... az biztos, hogy ez a kor nem húzza sokáig. Az a feladat áll előttünk, hogy meg kell változnunk. Az előtt a döntés előtt állunk, hogy megvárjuk-e azt a pillanatot, amikor rá leszünk kényszerítve a változásra, és akkor próbáljuk menteni a menthetőt, vagy pedig tekintetbe vesszük az elkövetkezendő 10-20 évet, és megkezdjük azt az adaptálási folyamatot, ami a viselkedés, a fogyasztási szokások, a termelési rendszer stb. átalakításával jár.”²⁸²

²⁸² Monory M.A - Tillmann J. A. : Ezredvégi beszélgetések. László Ervinnel. Kijarat Kiadó, Budapest, 1998.

6. A tudomány és a vallás viszonyrendszere

A hit és az ész, vagyis egyfelől egy transzcendens hatalom létében való meggyőződés és az iránta érzett feltétlen elkötelezettség, másfelől az emberi értelem evilági megismerő képességébe vetett feltétlen bizalom viszonyában a nyugati kultúra az elmúlt két és félezer évben több nagy fordulatot élt meg. A hit, a vallás az antikvitás bizonyos idején és a középkorban az ember büszkesége, tudásának foglalata, legsajátabb aktivitása és méltóságának letéteményese volt. A XVI-XVII. századtól fellépő új tudásforma, a hittől eltérő logikájú és értékrendű empirikus tudomány perspektívájából azonban e korábbi értékalapok megkérdőjeleződtek. Newton törvényei, világszemlélete egy mechanisztikus világszemlélet alapjává vált, mely szerint a világegyetem egy önfenntartó mechanizmus, mely nem igényli Isten működését. Ez a tudomány nem azt mondja el, mi a valóban valóságos vagy valóban fontos. Hanem lehetővé teszi, hogy olyan dolgokat hajtson végre az ember, amelyekre azelőtt nem volt képes. Nincsenek sem metafizikai, sem erkölcsi vonatkozásai. Ettől fogva tehát a tudományos tudás vette át az emberi méltóság megvalósítójának, védelmezőjének a szerepét, s a vallásos gondolkodásmódokra és életformákra egyre inkább úgy tekintettek, mint amiket ésszerű és mindenképpen magasabb rendű megfelelőik váltották fel. A vallás így egyfajta reflexiós mozgásra kényszerült: fel kellett dolgoznia, amit a más felekezetekkel és vallásokkal való találkozás jelentett; el kellett fogadnia a tudományok tekintélyét, amelyek a világról való tudás társadalmi monopóliumát birtokolták; végül pedig alkalmazkodnia kellett az alkotmányos állam feltételeihez, amely egyfajta profán erkölcsben alapozta meg önmagát.²⁸³ A "reflexiós mozgás" kifejezése azonban azt a hamis képzetet keltheti, mintha e folyamat egyoldalú és lezárt lenne: a tudomány (vagy a populáris ezotéria) éppúgy alakult e diskurzus alatt.

Tudomány és vallás viszonyára mára alapvetően négy modellt tudunk felállítani:

- a) Konfliktus-modell: mindkettő önmagát tekinti az „igazság” birtokosának, behatolnak egymás területeire.
- b.) Egymás mellett élés-modell: a különbözőség hirdetése, mindkettő külön világ, nincs párbeszéd
- c.) Párbeszéd modell.
- d.) Bekebelezés-modell

A következőkben röviden áttekintjük vallás és tudomány középkori kapcsolatát, és körbe járjuk a szekularizáció jelenségét. Ezt követően a vallás definíciói segítségével

---

²⁸³ Jürgen Habermas: Hit, tudás- megnyitás. In.: Nagyvilág

próbáljuk megérteni a modern tudományosság vallás-képét, mely meghatározza a vallás önképét is, majd egy-egy példát mutatok a létező modellekre.

6.1.A hittől a tudásig

6.1.1. Hit és tudás együttműködése a középkorban

Hit és tudás mára sokszor meghaladottnak vélt problémája, harca, egymáshoz való viszonya a középkori gondolkodók, filozófusok, teológusok számára még igazi, mély, gondolati probléma volt. Közismert tény, hogy a hit (teológia) és az ész (bölcselet) a katolikus egyházban ekkor került összhangba: e szerint Isten ajándékozta az embernek a hit világosságát, és ezzel olyan igazságokat nyilatkoztatott ki, amelyek minden emberi tudást fölülmúlnak, így minden tudásra való törekvésnek a kinyilatkoztatásba vetett hitből kell kiindulnia. De ugyanaz az Isten kölcsönözte az embernek a megismerő képességet is, s adta vele együtt azt a megbízást, hogy hajtsa uralma alá a földet. A hitnek és az értelemnek tehát Istenben van a forrása, és ezért sohasem kerülhetnek egymással ellentétbe. Mind a tudomány, mind a hit **ugyanahhoz az igazsághoz vezethet el**, de módszerük már eltérő kell hogy legyen, mivel a filozófia (s egyúttal minden tudomány is) a teremtett dolgokból indul ki, s ennek vizsgálata során jut el Istenhez, míg a teológia Isten vizsgálatára összpontosít, s a készen kapott kinyilatkoztatást értelmezi.

Polányi Mihály szerint Szent Ágoston fektette le a keresztény középkori racionalizmus alapjait. „Polányi felhívja figyelmünket arra, hogy a katolikus filozófia a görög tudományos racionalizmus által uralt szellemi környezetben öltött először alakot: Ágoston megtérése előtt maga is komoly érdeklődést tanúsított a tudományok iránt. Csak a megtéréshez közeledve kezdte a pusztán csak tudományos ismeretek megszerzésére törekvést sivár szellemi zsákutcának tekinteni. S lelkében a tudomány és a hit közötti küzdelmet az Isten bizonyossága iránti olthatatlan vágya döntötte el. Ettől fogva már hit és ész különválasztására, majd olyanfajta kibékítésére törekedett, melyben az ész szolgálóleányként támogatja a hitet a kinyilatkoztatás küszöbéig, onnan kezdve viszont a hit tár fel új utakat az észnek.”²⁸⁴ Az értelmezési kötelességgel felbukkanó racionalizmus először a skolasztikus filozófiában vált világnézetté, amelynek nyíltan bevallott célja az volt, hogy a vallás terén felburjánzó egyéni élmények közt rendet teremtsen a dogmák igazolásával, az ész segítségével. A skolasztika filozófiája abból indult ki, hogy az igazság - harmonizált és rögzített hittételek formájában - ismert. A feladatban, hogy ezeket a hittételeket értelmezzék, szerepet kaptak az észérvek, melynek segítségével érvelni lehetett egyik vagy másik felfogás mellett. Az álláspontok közötti érvelést elősegítette a tételek filozófiai rendszerezése, melyből kialakult a

---

²⁸⁴ Vö.: Békés Vera : "COGITO ERGO CREDO" – hit és ész viszonya Polányi Mihály tudományfilozófiájában...

skolasztikus gondolkodás jellegzetes végterméke, a teológia filozófiai rendszere. Míg a skolasztikus megközelítésmód nem változott, a filozófiai gondolkodás színvonala óriási mértékben fejlődött. Legfontosabb része a logika lett, s a hittételek értelmezésén túl egyre nagyobb szerepet kapott az a törekvés, hogy a hit igazságait logikai szükségszerűségként is értelmezzék és alátámasszák. Azzal azonban, hogy a vallási doktrína empirikus kérdésekben is kinyilatkoztatásra törekedett, méghozzá nem empirikus tények, hanem a Szentírás alapján, a vizzály lehetőség adva volt.

6. 1. 2. Hit és tudás vizzálya és a tudás „győzelme”

Hit és tudás, hit és ész viszonya a XVI-XVII. századtól fellépő új tudásforma, a hittől eltérő logikájú és értékrendű empirikus tudomány megjelenésétől egyre inkább vizzályá alakult, míg végül a tudományos tudás vette át az emberi méltóság megvalósítójának és letéteményesének szerepét, a vizzály pedig egyre inkább meghaladottnak tűnt/tűnik. A tudomány legtöbb riválisa eltűnt vagy annyira megváltozott, hogy konfliktusuk többé nem merül fel: a vallásokat **demitologizálták**, azzal a kifejezett céllal, hogy elfogadhatóvá tegyék őket a tudományos korszak számára, a mítoszokról olyan interpretációt adtak, mely megszüntette az ontológiai implikációit.²⁸⁵

Hit és tudás konfliktusa, vizzálya - Tatár György vallásfilozófus szerint²⁸⁶ - nem utolsósorban azért is tűnik ma meghaladottnak, mert a nyugati közgondolkodás számára a felvilágosodás fokozatosan átalakította olyan ellentété, amely egyfelől a tudomány módszeresen **bizonyító megismerése**, másfelől a tudománytalan **hiedelmek** közt áll fenn. Mára szinte mindenki meggyőződésévé vált, hogy hit és tudás ellentétén valami olyasmit kell érteni, mint ami a mindenség hatnapos teremtése és a kozmikus háttérsugárzás elemzési eredményei közt feszül. Hit és tudás hol harcban, hol szövetségben álló erői így az utókor szemében mint tudatlanság és tudás, mint „reakció” és „haladás” erői jelennek meg. Azáltal, hogy az újkorban a tudományra testálódott az abszolút igazság letéteményesének a szerepköre, sokak szerint megszűnt a transzcendencia. Ebben a helyzetben „a tudomány által feltárt igazságon túl - állítja Tillmann J. Attila filozófus - nincsen semmi. Illetve, ami mégiscsak homályban marad, azt majd a holnapi tudomány fogja feltárni. Ezáltal az, ami túl van a tudományon, jelesül, hogy „a világ van” elsikkad, és válasz nélkül marad. ...erre a kérdésre, „az egyetlen misztériumra” a tudomány, sem a mai, sem a holnaputáni állapotában nem ad választ, mert nem tartozik az illetékességi körébe. Azáltal viszont, hogy abszolút érvényességre tart igényt már jó kétszáz éve, a tudható és a hihető viszonylatrendszere egészen megváltozott.”²⁸⁷ Válság van, állapítják meg egyre többen: a világ

²⁸⁵ Vö.: Paul Feyerabend: A tudomány egy szabad társadalomban. In.: Tudományfilozófiai szöveggyűjtemény. Osiris. 164.

²⁸⁶ Vö.: Tatár György: Minden ismeret forrása. I.n.: Holmi. 2006. 8. 10085-1095.

²⁸⁷ Tillmann J. Attila: Beszélgetés a celluloid angyalokról. In.: Filmvilág

transzcendens dimenziója elveszett, e világ törvényei a hatékonyság, a haszonelvűség, a profitmaximalizálás, szabadsága pedig a véletlen szabadsága. „Hiába nő – képtelen mértékben – az információk mennyisége, ha az emberek egyre nehezebben döntenek alapvető kérdésekben, elsősorban azért, mert nem rendelkeznek átfogó világismerettel, azaz világ-képpel, átfogó világmagyarázattal (ami eddig a vallások alapvető funkciója volt).”²⁸⁸

Az elmúlt néhány évben több olyan nagy, nemzetközi, összehasonlító kutatásra került sor, amely az értékekkel és a vallással foglalkozott. A téma iránti érdeklődés egyáltalán nem véletlen: a modernizációról folyó társadalomtudományi viták egyik középponti kérdése, hogy a társadalom működéséhez szükség van-e központi értékrendszerre, továbbá hogy ennek a funkciónak a hagyományos vallási érték és kultúra mennyire képes megfelelni, illetve ha és ahol elvallástalanodás (szekularizáció) zajlik, akkor és ott mi kerül a vallás helyére.

6. 1. 3. A szekularizáció jelensége

A vallásszociológiában hosszú ideig elevenen élő szekularizációs tézis alapja az új, modern kor pozitivista tudományfelfogása volt. Ezt a felfogás két óriási hatású személyiség, Immanuel Kant és Auguste Comte gondolataival artikulálható. Előbbit a *Mi a felvilágosodás?* című tanulmányában a címben szereplő kérdésre adott válaszával: „A felvilágosodás az ember kilábalása maga okozta kiskorúságából. Kiskorúság az arra való képtelenség, hogy valaki mások vezetése nélkül gondolkodjék. Magunk okozta ez a kiskorúság, ha oka nem értelmünk fogyatékoságában, hanem az abbéli elhatározás és bátorság hiányában van, hogy mások vezetése nélkül éljünk vele.”²⁸⁹ Az utóbbit azon kijelentésével lehet fémjelezni, amely szerint a vallást felváltja a tudomány, az új „vallás” papjai pedig a társadalomtudósok, azaz a szociológusok lesznek.²⁹⁰

A szekularizáció fogalma kezdetben jogi értelemben az egyházi javak kényszerű kiszolgáltatását jelentette a szekuláris államhatalomnak. Később ezt a jelentést vitték át a kulturális és társadalmi modernség kialakulásának egészére. Az elvallástalanodást több 19. századi tudós is megjövendölte gondolván, hogy a tradicionális vallási formák a civilizáció fejlődésével párhuzamosan elhomályosodnak, a transzcendens pedig átadja a helyét az immanensnek. A folyamat magyarázatának jellege mindig annak a függvénye - magyarázza *Hamilton* -, hogy a vallásnak a társadalomban betöltött szerepét illetően milyen elmélet hívei vagyunk (lásd a következő fejezet). Ha a vallást valaki az elnyomásra vagy a nélkülözésre adott válasznak tekinti, akkor a szekularizáció

---

²⁸⁸ Kamarás István: Új vallási jelenségek. I.n.: Kis magyar religográfia. Pannónia. Pécs, 2003. 189.

²⁸⁹ Kant, Immanuel: Vallás a puszta ész határain belül. Budapest, Akadémia Könyvkiadó, 1980, 77. o.

²⁹⁰ Comte, Auguste: Előadások a pozitív filozófiáról. Ötvenegyedik előadás, in: Felkai Gábor – Némédi Dénes – Somlai Péter (szerk.): Olvasókönyv a szociológia történetéhez I. Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig, Budapest: Új Mandátum, 2000, 15-38.

magyarázatában a növekvő jólétről és a demokráciáról fog beszélni; ha úgy látja, hogy a vallás a világ nem értésének és a félelemnek az eredménye, akkor a szekularizáció a dicsőséges tudomány erősödésének lesz a következménye, amely immáron kordában tudja tartani a természeti világot; ha vallást az emberi életkörülményekre adott neurotikus válasz kollektív formájának tekinti, akkor a szekularizációt azért tarja lehetségesnek, mert az emberiség mint faj érettebb fejlődési szakaszba lépett, vagy ha a vallást értelemadó konstrukciónak tekinti, akkor a szekularizációt az ebben bekövetkezett válság következményeként tartja számon, vagy esetleg egy a kornak megfelelőbb konstrukciónak...

A "szekularizációhoz" ellentétes értékelések kapcsolódtak attól függően is, hogy az egyházi tekintély világi hatalom által történő átvételét sikeres megszelídítési aktusnak, vagy jogtalan kisajátításnak látták. Az egyik olvasat szerint a vallásos gondolkodásmódokat és életformákat ésszerű és mindenképpen magasabb rendű megfelelőiké váltották fel; a másik olvasat a modern gondolkodás- és életformákat jogtalanul eltulajdonított javakként diszkriminálta. „Az előbbi modell hajlik arra, hogy a haladásba vetett optimizmussal értelmezze a varázstalanított modernség történetét, míg az utóbbi a hontalan modernség széthullásának képét vetíti elénk.”²⁹¹ Mivel a tapasztalat azt mutatatta, hogy a változatlanul szekularizálódó közegben is magától értetődőnek tekintik a vallási közösségek létét, **az ún. szekularizációs tézist egyre több cáfolat érte**: kiderült egyrészt, hogy a modern tudás fő jellemzője nem a letisztult, racionális világmagyarázat, hanem éppen az egyetemes megalapozások és a végső elvek nélküli töredezett tudás, amelyben az emberek – az információ növekvő mennyisége ellenére - egyre nehezebben döntenek alapvető kérdésekben. A szekularizációs elmélet azon pontja, amely szerint a tradicionális formákon túl **új típusú vallási igény** mutatkozik, helytállónak bizonyult, bár közel sem olyan mértékben, ahogyan azt megjósolták. Jó példa erre a Gallup Intézet millenniumi felmérése²⁹²: e szerint ma az emberiség mintegy 92%-a tartja azt, hogy van Isten, a megkérdezettek 87%-a saját bevallása szerint vallásos; azoknak az aránya viszont, akik valamilyen felekezethez/közösséghez tartozónak érzik magukat, már csak 32%. A szekularizáció hatása különösen erős Európában, ahol a globális 32%-hoz képest a rituális életet élők aránya 20%, Kelet-Európában alig 14%. (Az USA-ban 50% feletti.) A felmérés szerint az Egyesült Államok kétszer annyira vallásos, mint a tradicionális Európa. Magyarország világviszonylatban inkább „kevésbé vallásos” országnak számít, a rituális közösséghez tartozásban pedig elmarad a középmezőnytől a maga 14%-ával.

---

²⁹¹ Habermas: Hit, tudás - megnyitás, I.n.: Nagyvilág, XLVI. évfolyam, 12. szám 2001. december

²⁹² A módszertanát ugyan érték bírálatok, de arra alkalmas, hogy az elvallástalanodás határoltóságát érzékeltesse: <http://www.gallup-international.com>

Egyszóval a szervezett keretekhez ragaszkodó vallásosságban valóban mutatkoznak a hanyatlás jelei, de ez nem mondható el a vallásosságról általában: kétségkívül egyre több jel arra mutat, hogy a világ racionálisabb, haszonelvűbb, gyakorlatiasabb, anyagiasabb lett, az ember lényegét tekintve azonban a transzcendensre nyitott, vallásos lény maradt, a vallásosság nem veszett el, csak átalakult.²⁹³ Elterjedtek „a szervezett vallásosságon kívüli, privát, egyéni gyakorlatok, kezdve az egyéni imádkozással, a babonán és a vallási rádióműsorok hallgatásán át az asztrológia és a magazinokban közölt horoszkópok iránti érdeklődésig”.²⁹⁴ A szekularizációs folyamatban kettős tendencia figyelhető meg: a hagyománybomlás, valamint a különböző új vallási gondolatok megjelenése tekintetében. Ez a fellendülés pedig az „identitás piac” bővülésével jár együtt; s ennek a piacnak nem elhanyagolható a vallási dimenziója sem.²⁹⁵ A vallási fellendülés a hatvanas években vette kezdetét, akkor, amikor a felfutó, és a hetvenes évek elején csúcsvirágzását élő ellenkultúra újrafelfedezte a múlt század végén kialakult újokkultizmust. A fentiek ellenére mégis érdemes végigvinnünk a szekularizációs-tézis többértű kifejtését²⁹⁶, jelentését, hogy a továbbiakban jobban érthessük a populáris ezotéria jelenlétét: A szekularizáció

1. a vallás olyan elhalványulására utal, melynek során a korábban szokásos vallási **szimbólumok, doktrínák, valamint intézmények presztízsüket és jelentőségüket veszítik**, s a folyamat ily módon egy vallás nélküli társadalomba torkollik.

2. az evilági életnek szentelt nagyobb figyelemre utal, arra, hogy a tekintet a természetfelettiről **a mindennapi élet problémái felé** fordul. A vallási célok és csoportok a társadalmi céloktól és a nem-vallási csoportoktól megkülönböztethetetlené válnak.

3. arra utal, hogy a társadalom leválik a vallásról, azaz a vallás visszavonul saját szférájába, **magánéleti kérdéssé válik** és teljességgel benső jelleget ölt, magán a valláson kívül pedig a társadalom életének egyetlen aspektusára sincs befolyással.

4. arra utal, hogy a vallás olyan átváltozáson megy keresztül, amelyben a vallásos elképzelések és intézmények nem vallási formát öltenek: a valaha isteni hatalomban gyökerezőnek vélt ismeretek, szokások, intézmények tisztán ember alkotta és csakis az

---

²⁹³ Kamarás István: A homo religiosus jövője. In.: Kis magyar religográfia. Pannónia. Pécs, 2003. 358.

²⁹⁴ Malcolm B. Hamilton: Vallás, ember, társadalom. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia.

Aduprint, Bp 1998. 206.

²⁹⁵ Tomka, i.m. 1995, 39-41.

²⁹⁶ Vö.: Hamilton:, i.m. 207-208.

ember hatáskörébe tartozó jelenségekké alakulnak át – valamiféle **antropologizált** vallássá.

5. a világ tulajdonképpeni **deszakralizációja**: ahogyan az ember és a világ egyre inkább racionális – oksági magyarázatok s az emberi tevékenység tárgyává válik, ahol a természetfelettinek immár nincs szerepe, a világ elveszíti szakrális jellegét.

6. a társadalomnak a szakrálisról a szekuláris felé haladása, amelyben megszűnik a tradicionális értékekhez és gyakorlatokhoz való bármiféle kötődés, az ember elfogadja a változásokat, és valamennyi döntését és tettét **racionalizmus és pragmatizmus** vezérli.

6.2. Mi a vallás?²⁹⁷

A vallás komplex jelenségvilága két alapvető dimenzióra bontható. Egyfelől beszélhetünk a **külső, intézményesített**, a rítusokban kifejeződő vallásról, (ezt érdemes a *religio* kifejezéssel jelölni), másfelől a személyes, az **egzisztenciális**, az alanyi átélést illető vallásról (erre a *confessio* szót alkalmazhatjuk).²⁹⁸ A vallás fölötté kérdések sokszor túlmennek a tudomány hatáskörén. Épp ezért két főbb álláspont körvonalazódott vele kapcsolatban:

1. a vallás nem tehető tudományos vizsgálódás tárgyává, mert *sui generis*, ontológiai valósága van, így a tudomány hasztalan vizsgálja; a vallás valóságáról csak metafizikai szinten lehet gondolkodni.

2. a vallás vizsgálható, mivel emberi produktum, így egyetlen megközelítése lehetséges: a tudományos.

A vallást tárgyának tekintő, a vallási jelenségek gazdag sokféleségét komplex módon, az ágazati szaktudományok egész sorára támaszkodva vizsgáló **vallástudomány** a hit előfeltevéseit és a teológia megfontolásait felfüggesztette. Megalkotói a 19. század végén abból a felismerésből indultak ki, hogy sem a hívő önértelmezés, sem a teológia, sem a vallási világot elemző szaktudományok nem alkalmasak önmagukban a vallás lényegének megismerésére és a vallási világ sokféleségének kielégítő feltárására. Az így megszülető vallástudomány egy olyan szintetikus és lényege szerint **leíró tudomány**á vált, amelynek fő célkitűzése a vallási jelenségek számbavétele és az ezeket vizsgáló tudományágak tematikusan közös eredményeinek összefoglalása, módszereinek és felismeréseinek felvonultatása. A vallástudomány fogalma így egyszerre jelentette/jelenti a vallás vizsgálatában nyert interdiszciplináris felismerések összegzését, de azoknak az ágazati szaktudományoknak (vallásszociológia,

---

²⁹⁷ Ebben a rövid szakaszban elsősorban az alábbi műre támaszkodtam: Malcolm B. Hamilton: Vallás, ember, társadalom. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia. Aduprint, Bp 1998.

²⁹⁸ Vö: Mezei Balázs: Ezredvégi számvetés. Attraktor. Gödöllő. 2005. 19.

vallásfenomenológia, vallásetnológia, vallásfilozófia, valláspszichológia) a szintézisét is, amelyek saját módszereikre és előfeltevéseikre hagyatkozva vállalkoznak a vallási valóság egy-egy dimenziójának elemzésére.

A vallást emberi produktumnak tekintő és rá irányuló számtalan definíciós kísérlet elsősorban a humán/társadalomtudományok területéről származott. (Ám mindegyikre jellemző, hogy nem minden kulturális és történelmi jelenséget ölel fel, ami hagyományosan vallásként osztályozható, vagy hogy más olyan jelenségeket is beleért, ami egyébként nem fogható fel vallásosként.)

Akad, aki úgy látta, hogy a vallás lényege a „**spirituális lényekbe vetett hit**”, akad, aki valamiféle titokzatos és **okkult hatalom élményében, a szentnek, az isteninek a csodálatában** találta meg a különféle vallások közös nevezőjét. A mögöttes lényegkeresőkkel szemben a **szociológiai megközelítés** abból a megfontolásból indult ki, hogy a spiritualitás csodálatának konkrét formái összefüggenek az eltérő társadalmi és pszichológiai körülményekkel, és elsősorban tudásközvetítő, magatartásszabályozó, közösség-szervező erejük miatt érdemesek a vizsgálódásra. A vallás tanulmányozásának eme szociológiai megközelítése abban a tizenkilencedik századi racionalizmusban, ill. pozitívizmusban gyökerezett, amely megkérdőjelezte a vallásos gondolkodást, illuzórikusnak, irracionálisnak és haszontalannak bélyegezve azt egy olyan modern társadalomban, amelyben a valóság megismerésének uralkodó módja a tudomány, s amelyben a tudomány felsőbbrendű gondolatrendszerei és magyarázatai mellett a vallás eszméi elsorvadnak, meghalnak. Ezek a gondolkodók a vallást ugyanolyan objektív módon és tudományosan tanulmányozandó, magyarázandó **természeti jelenségként** kezelték, mint bármely más természeti jelenséget. Durkheim szerint például a vallás „szent, azaz elkülönülten tekintett, tiltott dolgokkal kapcsolatos hiedelmek és aktusok egységes rendszere, amely egyetlen morális közösségbe, az egyházba egyesíti mindazokat, akik magukénak vallják ezeket.” Durkheim a vallás definíciójának lényeges elemeként a vallásos hitképzetek és cselekedetek kötelező jellegét emelte ki. Szerinte a társadalomtól származik a hitképzetek kötelező jellege, mivel ez az egyedüli olyan instancia, amely az egyén számára hatalommal meghatározott hitképzeteket kötelezően szabhatna ki; más hitképzetek is lehetnek ugyan, de ezeknek nincs kötelező jellegük. A vallási lényeg megragadni kívánó meghatározások mellett a vallást funkcionális oldalról is megközelítették: e nézet szerint a vallás olyan hiedelem- és aktusrendszer, amelynek segítségével valamilyen embercsoport az emberi élet legfőbb kérdéseinek a megoldását kísérli meg. *Max Weber* szerint a vallás az élet nehézségeire és igazságtalanságaira adott válasz, amely ezek értelmezésével és feldolgozásával növeli az ember önbizalmát. Mindez nem áll messze a pszichológiai magyarázatoktól sem, mely a vallás szerepét kognitív szempontból abban látja, hogy magyarázatok hiányában magyarázattal szolgál; pszichoterápiai értelme pedig Jung szerint, hogy értelmet ad a

létezésnek, csökkentvén a félelmekből és szorongásokból táplálkozó frusztráció érzületét.

A sok vallással kapcsolatos definíció közül az alábbiak a legjellemzőbbek, és sokszor összekapcsolódnak: a vallás

1. az ember kapcsolata istennel és istenekkel vagy természetfeletti lényekkel,
2. a Szent által intézett szociális szervezet (E.Durkheim).
3. középpontjában a Szent áll (ennek a szentnek a meghatározásai a különböző szerzőknél teljesen eltérő: E.Durkheim, R.Otto, M.Eliade),
4. középpontjában a kultusz áll.
5. egyik leglényegesebb jegye az érzelmi támogatás.
6. a kollektív kötelezettség előállítója, közösséget konstituáló produktum.

6.3. Tudomány és vallás viszonya a jelenkorban

Tudomány és vallás mai viszonya nagyjából összefoglalható az alábbi kérdéssel: Vajon mindaz, amit természettudományosan tudható, illetve gondolható az emberi lénynek a biológikumban elfoglalt helyéről, **összeegyeztethető-e** az emberi lényre vonatkozó különböző vallásos elképzelésekkel? (Vagy esetleg kibékíthetetlen ellentét feszül a kettő között?) „Volt idő, amikor minden problémánkra — írja Csányi Vilmos — a hiedelemvilágból vártuk a megoldást, a vallás természetes igényét hihetetlen méretű és komplexitású szociális konstrukcióvá fejlesztettük, amely egész életünket átfogta, és a gyakorlati problémák tökéletlen megoldása helyett a hiedelemvilág harmóniáját és stabilitását kínálta.”²⁹⁹ A vallások azonban nem foglalkoztak a bizonyítással, a hit elegendő és egyetlen feltétele volt tanaik elfogadásának. A hívő számára ugyanis érdektelen bármiféle kicsinyes bizonyosság. Ám később, az ipari forradalommal kezdődően, és még ma is, folytatja a gondolatsort, **a gyakorlat birodalmához fordultunk, technikai, technológiai megoldásokat** kerestünk és keresünk mindenre, a katasztrofális eredmény már jól mutatkozik. „Sokan – tévesen – azt hiszik, hogy a tudomány teljes egészében a gyakorlat birodalmához tartozik, hogy a tudós pontosan tudja, mit csinál, és teljes mértékben felelős a jó megoldások elkészítéséért. Ez nem így van, nem így volt, és sohasem lesz így. A tudomány mindkét birodalom gyermeke.”³⁰⁰ Csányi tudományképe a tudományelmélet korai felismeréseit követve megkülönbözteti a

---

²⁹⁹ Csányi Vilmos: A természettudományos gondolkodásról. In. Magyar Tudomány, 2007/02 132.

³⁰⁰ Uo.

felfedezés és az igazolás kontextusát: a tudós naív hittel, sokszor szertelenül, furcsa logikával szerkeszti elméleteit, melyek sosem igazságok, vagy törvények, hanem csupán modellek; be lehet őket indítani, szabadon változtatni, egyszerűsíteni, bonyolítani, lehet velük játszani, és ki lehet őket próbálni a gyakorlatban. A kísérlet során az elmélet sorsa eldől: vagy eredménytelen a gyakorlatban, és akkor rövidesen a szemétdombra kerül, vagy valamivel jobb, mint amit eddig alkalmaztunk, valamit pontosabban ír le vagy jósol meg, mint a előző elmélet, és akkor használjuk, amíg egy jobb nem akad. „Ennyi a tudomány, nem több és nem is kevesebb. Ami a gyakorlati világban ezután jön, amikor vakcina lesz a vibriókból, a radioaktivitásból atombomba, az elektromos delejből számítógép, az már nem tudomány, az már technológia, fajunk kiirthatatlan szenvedélye az ideakonstrukciók anyagi megvalósítására, függetlenül a végeredmény kárától vagy hasznától.”³⁰¹— fejezi be gondolatmenetét. A tudomány tehát a folyamatos bizonyítás kötelezettségével egyre közelebb kerül a valóság feltárásához, egyre megalapozottabb „ideakonstrukciókat” épít, melyek elfogadásához nem szükséges hit. Optimizmusa a „szupertudomány” gondolatáig viszi el, mely közös elvekre, közös nyelvre épülve a valóság értelmes és összefüggő egészét is meg tudja majd ragadni, nemcsak a részleteit.³⁰²

A vallásnak tehát az emberi társadalom fejlődése szempontjából volt fontos szerepe. kontextust teremtett egy erkölcsi kód számára, így egységes etikai szabályok alapján működő közösséget hozott létre. Az etológiai és antropológiai nézet szerint ugyanakkor ez akár meg is növelhette az adott csoport túlélési esélyeit. Sőt - egyesek úgy gondolják - a vallás annyira sikeressé tette a csoportos túlélést, hogy ez a tendencia mindvégig kiválasztott maradt "evolúciós történelmünk" folyamán. Mások szerint viszont a hit annyira modern dolog, hogy semmiképpen nem befolyásolhatta az evolúciót, ám valósága kutatásra érdemes. "Ha pedig szelektív módon képesek vagyunk csak a vallásos élményt erősíteni, az azt is jelenti, hogy létezik olyan idegpálya, amely az istenhitért felelős. Isten-modul ugyan nincs az agyunkban, de a vallásos hitért külön idegpályák felelősek" - mondja. Vilayanur Ramachandran neurobiológus.

6.3.1. Bekebelezés-modell - „Misztikus idegpályák”

Vilayanur Ramachandran neurobiológus, 1997-es kísérletei során a temporális epilepszia és a spirituális fogékonyság között összefüggést talált. Észrevette, hogy a halántéklebény epilepsziájában szenvedő betegek kb. negyede megrázó vallásos élményekről számol be. A betegek azt mondták, hogy Isten jelenlétét érezték, vagy

---

³⁰¹ Uo.

³⁰² A részletek ugyanis egymás felé mutatnak: a biológiai jelenségek mögött kémiai reakciók állnak. Ebből a felismerésből született a molekuláris biológia, de a galaxisok keletkezésének magyarázatához is szükségünk van az elemi részek fizikájára. A magasabb szintű jelenségek mögött tehát az alacsonyabb szintek mechanizmusait kell feltárni. V.ö.: Csányi, i.m.

hirtelen megértették az egész kozmosz értelmét. Ezek az élmények mindig roham közben jelentkeztek, de olyan enyhe rohamok esetében is, melyeket csak az érzékeny elektroencefalogram mutatott ki. A rohamok között ezek a betegek az Istenről való gondolkodásban merültek el. Ramachandran háromféle magyarázatot adott. Az első, hogy a roham által előidézett érzelmek egyszerűen „túlcsoordulnak”, és a betegek ezt úgy dolgozzák fel, mintha valami különösen spirituális dolog történt volna velük. A második lehetőség az, hogy a roham arra készíti a bal féltekét, hogy a látszólag megmagyarázhatatlan érzelmekhez „mesét költson”. A bal félteke „mesélő” képessége nem ismeretlen a neurológusok számára. Harmadikként felmerül az a magyarázat, hogy a roham ideje alatt „leáll” az agynak az amygdala nevű része, mely többek közt azért felelős, hogy különbséget tudjunk tenni a fontos és a lényegtelen dolgok között.³⁰³ A bekebelezés-modell e klasszikus példája a **neuroteológia** a tudományos kutatás egy viszonylag³⁰⁴ új területe, amely a tradicionálisan spirituálisnak mondott szubjektív élmények evolúciós vagy neurobiológiai alapjaival foglalkozik, s képviselői úgy sejtik, hogy a vallásos élmények az agyi struktúrák által keltett jelenségek. A kutatók egyelőre csupán egynéhány olyan kísérletre tudnak hagyatkozni, amelyek azt igazolják, hogy a testben változások következnek be, amikor imádkozik vagy medítál valaki: a légzése szaporábbá válik, az oxigénfogyasztása 20–30%-kal csökken, a vére savasabbá válik, s a bőrellenállása jócskán nő; mindez ellazulást jelez. Mindehhez az is társul, hogy a meditáció kezdete után ötven másodperccel az elektroencefalogramon alfa-hullámok, sőt théta-hullámok is megjelennek, márpedig az utóbbi rendkívül szokatlan nyitott szem esetén, hiszen rendszerint annak a jele, hogy a kísérleti személy alszik és álmodik. Mindez ugyanakkor legfeljebb annyit bizonyít, hogy a medítáló egyén transzszerű állapota az agyi elektromos tevékenységben is megmutatkozik.³⁰⁵

Egyik kutatásukban 76 tibeti buddhista szerzetes meditációs képességeit vizsgálták egy olyan teszttel, ahol a két szemnek két különböző képet mutatnak. Általában ilyenkor az agy egyik képről a másikra ugrik néhány másodpercenként, mivel megpróbálja kihámozni, hogy mit is lát. Azok a szerzetesek, akik az 'egy pontra koncentráció' meditálást gyakorolják - vagyis egész tudatukat egy tárgyra vagy egy gondolatra összpontosítják - , képesek voltak az ide-oda csapongást lelassítani, sőt, teljesen le is állítani. Egy másik tesztet is kaptak a szerzetesek, mégpedig "mozgás által indukált vakságot okozó" képet, amelyen sok, folyamatosan mozgó pont között egy mozdulatlan pontot kell nézni, addig, amíg a többi, szintén mozdulatlan pont eltűnni látszik. A szerzetesek átlagosan 4,1 másodpercig tudták fenntartani a 'vakság' állapotát, míg ugyanezt egy átlagos ember 2,6 másodpercig bírja. A legtapasztaltabb medítáló több

---

³⁰³ Vö: <http://www.origo.hu/tudomany/tarsadalom/20050329hitre.html?pldx=1>

³⁰⁴ William James, a valláspszichológia mindmáig sokak által tisztelt úttörője például magától értődonek tartotta, hogy a vallás titkát az emberi agyban kell keresni.

³⁰⁵ Johann Grolle: Forródrót a mennybe? In: Valóság. 2002. július XLV. évfolyam 7. 112-119.

mint 12 percig volt képes ezt az illúziót megtartani. S hogy mi dolga az ilyen tudománynak a hittel? Semmi, állítják óvatosan a tudósok, legalábbis ami a hittételeket illeti. Azt azonban kimutathatják, hogy mi zajlik az agyban, amikor az a hitre hangolódik rá.

6. 3. 2. Konfliktus-modell - „Isteni szemfényvesztés”

A tudomány részéről a konfliktus-modellt képviselő biológiai alapvetésű új ateizmus a vallást nemcsak túlhaladott társadalmi képződménynek tekinti, hanem kifejezetten károsnak is. Az „új ateisták pápájának” nevezett *Richard Dawkins* oxfordi evolúciós biológus munkásságával győzelemre igyekeznek vezetni a tudást Isten hatalmával szemben. Hogy szavai nem találnak süket fülekre, az is bizonyítja, hogy legutóbbi, *God Delusion* (Isteni szemfényvesztés) című könyve az Egyesült Államokban és Nagy-Britanniában közel harminc hétig a bestsellerlistákon, s elindult a „**bright-mozgalom**”. Dawkins szerint az "testamentum Istene az irodalomtörténet egyik legellenzesebb figurája: igazságtalan, rasszista, homofób, gyermekgyilkos és megalomániás, hogy csak párat említsünk az ellene felhozott vádak közül.” Ez a szemlélet, saját önképe szerint naturalista, s mentes minden emberfelettitől: „nincs szüksége szellemekre, tündérekre, a húsvéti nyúlra vagy akár Istenre.” Az új ateisták ugyan nem merészkednek odáig, hogy a vallásokat nevezzék ki minden földi rossz okozójának, de azt szentül hiszik, hogy alig van olyan gaztett, amelyet ne tudna legitimálni az istenhit. *Michael Schmidt-Salomon*, a Giordano Bruno Alapítvány elnöke a vallásokat a legolcsóbb és legveszélyesebb ideológiai robbanószereknek nevezi, melyeket az emberiség létrehozott: „Egy világi vállalat vezetője - legyen bármilyen tehetséges - képtelen lenne rávenni beosztottait, hogy akkora pusztítást vigyenek végbe saját életük árán, mint a szeptember 11-i terrortámadások végrehajtói. Az idáig meg nem szelídített vallásoknak ugyanakkor gyerekjáték követőikből előhívni a legrosszabb énjüket.”³⁰⁶ A 21. század technológiai felkészültségét tekintve - magyarázza - nem engedheti meg az emberiség magának, hogy olyan emberek irányítsák a világ történéseit, akiknek a világnézete egy ötéves gyerek értelmi szintjének megfelelő. A legmagasabb szintű technikai tudás és a naiv gyermekmesék együttélése ugyanis hosszú távon katasztrofális következményekkel járhat. Ha komolyan vesszük a modern tudomány vívmányait - jelenti ki -, akkor megállapíthatjuk, hogy a homo sapiens nem a teremtés koronája, hanem egy akaratlan, kozmológiailag jelentéktelen és mulandó kis jelensége egy minden céltól és értelemtől mentes univerzumnak.

---

³⁰⁶ A legolcsóbb és legveszélyesebb ideológiai robbanószerek (Interjú Michael Schmidt-Salomon filozófussal, a Giordano Bruno Alapítvány elnökével) In: Magyar Narancs, 2007. 09. 04.

Természetesen az istenhívők sem hagyták szó nélkül a bright-mozgalom elméleteit; többek között *Alister McGrath*³⁰⁷, aki szintén tudós: a molekuláris biológia szakértője és vallástörténész A Dawkins-szemfényvesztés című könyvében azt vetette az evolúciós biológus szemére, hogy túlságosan magasra emeli a tudomány rangját, miközben pontatlanul idézi a Szentírást, érvei pedig sokszor nem többek az internetről összehalászott zavaros idézeteknél. Végül azt az állítást, hogy az istenhit egy veszélyes vírus, egyszerűen "áltudományos baromságnak"³⁰⁸ nevezte.

6. 3. 3. Egymás mellett élés-modell

A tudomány és vallás egymás mellett élésének modellje tulajdonképpen a „fides et ratio” hagyományvonalán található. Sejthetően mindkét oldal képviselői között akadnak számosan akik a hit és az ész megismerési rendjeit autonómaknak tekintik, ráadásul nem a teljes függetlenséget hangsúlyozzák, hanem egymást kiegészítő módoknak tekintik őket. *Max Planck* így fogalmazta meg annak a paradigmaváltásnak a lényegét, amely a 20 században a vallás és tudomány közötti kapcsolatban végbement: „Mindkettőnek, vallás és természettudomány munkájához szükség van az Istenben való hitre. Csak a vallás számára az Isten a gondolkodás kezdeténél, a tudomány számára a végénél. Az egyiknél az **alapot** jelenti, a másikinál a **betetőzését** minden világnézeti elmélkedés felépítésének... Akárhová és bármily messzire is tekintünk, vallás és természettudomány között sehol sem találunk ellentmondást, sőt teljes egyetértést éppen a döntő pontokban. Vallás és természettudomány nem zárja ki egymást, mint némelyek manapság hiszik vagy félnek tőle, hanem feltételezik és kiegészítik egymást.” A protestáns teológia kiváló képviselője *Paul Tillich* szintén így látja. Szerinte az ész megismerő szerkezetét a hit nem rombolja le. Lehetségesnek és szükségesnek tartja a tudományos elemzést, a pszichológiai és fizikai, valamint történelmi vizsgálódásokat, s e kutatásokat nem korlátoztatja semmi. Sőt mit több, úgy gondolja, hogy a természettudomány, a pszichológia és a történelemtudomány szövetségesei a teológiának abban a harcában, „amit az igazi kijelentés természetfölötti torzításaival szemben vív... A kijelentés az ész mélységének és a lét alapjának megnyilvánulása. A kijelentés a létezés titkára és végső meghatározottságunkra utal. Teljesen független attól, amit a tudomány és a történelem mond azokról a feltételekről, amelyek között megjelenik, ugyanakkor nem teheti sem a tudományt, sem a történelmet a maga függvényévé.”³⁰⁹ *Richard Feynman* a nyugati civilizáció két fontos örökségét

---

³⁰⁷ McGrath így vall magáról: „A 60-as évek észak-ír Belfastjában növekedtem fel, Istent tehetetlen illúzióknak tekintettem, kényelmes úrnak öregek számára. A hétköznapi okoskodást is elfogadtam, miszerint a vallásnak vége”. McGrath Oxfordban molekuláris biológiával foglalkozott, s ateizmusa kezdett megrendülni, majd áttért a protestáns keresztyén hitre. A történetteológia professzora lett Oxfordban, majd az oxfordi Evangélizációs és Hitvédelmi Központ igazgatója.

³⁰⁸ Alister McGrath: *Dawkin's god : Genes, memes, and the meaning of life.* Blackwell Publishing. 2005

³⁰⁹ Paul Tillich: *Rendszeres teológia.* Osiris. Bp. 1996. 107-108.

hangsúlyozza: a tudomány kalandozó szellemét, mely mindig az ismeretlen felé törekszik, a felé az ismeretlen felé, amelyet ismeretlennek kell elfogadni ahhoz, hogy kutatható legyen; és a keresztény etikát, mely a felebaráti szeretet alapja, s a szellem alázata. „Ez a két örökség logikailag teljes mértékben összhangban van egymással. De a logika nem minden; az embernek szívre van szüksége ahhoz, hogy egy eszmét kövessen. Ha az emberek visszatérnek a valláshoz, hova mennek vissza? Olyan hely a modern egyház, amely kényelmet biztosít egy embernek, aki kételkedik istenben - vagy még inkább: aki nem hisz istenben? Vagy olyan hely a modern egyház, amely helyet biztosít és bátorítást ad az ilyen kételyeknek? Ez ideig vajon nem úgy nyújtottunk szilárdságot és kényelmet e konzisztens örökségek egyikének vagy másikának megtartására, hogy közben a másik értékeit sértettük? Vajon ez elkerülhetetlen? Hogyan tudnánk inspirációt nyújtani a nyugati civilizáció e két tartóoszlopának megtámasztására, hogy azok teljes életerejükben, egymástól való félelem nélkül állhassanak egymás mellett? Vajon nem ez a mai idők központi problémája?”³¹⁰

6.3.4. Együttműködés-modell - „Együttműködés vagy látszat-együttműködés”³¹¹

Az értelmes tervezés vagy intelligens tervezés³¹² (angolul intelligent design, továbbiakban IT) egy vallási oldalról indított együttműködési ajánlat, mely heves ellenállásba ütközik a tudomány oldaláról. Ahogyan a tudomány tekintélye nőtt a társadalomban, a bibliai történetet a kutatások által igazolt tényekkel is alátámasztani törekedtek. Következő lépésben a tudományos alapossággal kellően nem megrostált és ellenőrzött bizonyítékokkal alá nem támasztott ismereteket kinevezték „teremtéstudománynak”. Végül, az elmúlt évtizedben a „teremtéstudomány” különös mutációjaként született meg az IT, amely már az élővilág elemi változásának darwini modelljét is elfogadta, csupán a „mindenható és vak” evolúció ellen hadakozott. (Szerintük az evolúció elmélete, amúgy a „materialista ideológia” évszázados kísérlete önmaga igazolására.) Az új koncepció szerint **az evolúció elégtelen**: nem magyaráz meg minden jelenséget, és léteznek az „elfogadott” elméletnek ellentmondó jelenségek is. A „nagy ugrások” – állítják az IT hívői – a tudomány számára örökre megoldhatatlan rejtélyt jelentenek, és csak egy „Intelligens Tervező” közreműködésével értelmezhetők. Ez a tudományosnak maszkírozott, ám a valóságban a hit logikájára építő koncepció pontosan megfelel a katolikus egyház „hivatalos” doktrínájának. Az IT elfogadja a „mikroevolúciót” – egy kutya- vagy virágfajta új változata létrejöttének magyarázataként –, ám az élet kialakulását és az ember keletkezését leíró

---

³¹⁰ Richard Feynman: A felfedezés öröme. Accord Kiadó. 2005. 147.

³¹¹ E fejezet nagy rész Marosán György: Intelligens tervezés avagy az ész trónfosztása című írása nyomán készült. In: Beszélő, 2005. 12.

³¹² Tasi István (szerk.): A tudomány felfedezi Istent / intelligens tervezés – az evolúcióelmélet új riválisa Felsőörs, Aeternitas Irodalmi Műhely – Értelmes Tervezettség Munkacsoport, 2004

„makroevolúciót” elveti. Így meghatározott pontokon „megálljt” parancsol az értelemnek. Ez az, ami visszariasztja a tudósok többségét. Azt sugallja, hogy bizonyos problémákra nem található tudományos magyarázat. Az pedig kifejezetten aggodalommal tölti el a kutatókat, hogy ez a szemléletmód, politikai támogatással, képes elzárni kutatási irányokat. E veszély már ma is valóságos: bár nagyon változatos és különböző fajsúlyú erkölcsi, ideológiai vagy politikai megfontolásokból kiindulva, de világszerte egyre jelentősebb és befolyásosabb erők igyekeznek akadályozni az összejtek, a fogamzás szabályozásának kutatását vagy éppen a „Big Bang” előtti korszakra vonatkozó kozmológiai vizsgálatokat. Az IT körüli vita így sajátos és talán önmaga jelentőségén is messze túlmutató kontextusba ágyazódik, melynek lényege a tudomány és a haladás (és e kettő összekapcsolódása) modern kori pozitív víziójának megingása az utóbbi évtizedekben. A napjainkban folyó vita nem a darwini elmélet helytálló voltáról szól. Az „értelmes tervezettség” koncepciója nem tudományos alternatívája az evolúció elméletének. Ez a vita a hit és a tudomány évszázados küzdelmének új szakaszát jelzi.³¹³ Az evolúció azonban – szemben Tasi állításával – nem hipotézis. Olyan elmélet, amely egyre több tudományterületen bizonyítja alkalmazhatóságát és helytálló voltát. Az „Intelligens Tervezettség” modellje ezzel szemben valóban hipotézis, amely bizonyításra vár. A könyvek, amelyekre a cikk szerzője hivatkozik, nem tudományos művek, szerzőik előítéleteik szerint „csemegéznek” a tényekből. A sugalmazott interpretáció fogalmai jellegzetesek: „megmagyarázhatatlannak tűnik”, „pillanatnyilag nem sok esély”, „feltehetően”. Olyan **tudományos álarcba** öltöztetett, népszerű tudományként felkínált művekről van tehát szó, amelyekben keverednek a valódi tények az ideologikus szómágiával.

6.4. A vallás reflexiója a tudományra

Azzal, hogy a vallás az újkorban elveszítette vezető szerepét, s a vallásos gondolkodásmódokra és életformákra egyre inkább úgy tekintettek, mint amiket ésszerű és mindenképpen magasabb rendű megfelelőik váltották fel - a vallás egyfajta reflexiós mozgásra kényszerült: fel kellett dolgoznia, amit a más felekezetekkel és vallásokkal való találkozás jelentett; el kellett fogadnia a tudományok tekintélyét, amelyek a világról való tudás társadalmi monopóliumát birtokolták; s végül pedig alkalmazkodnia kellett az alkotmányos állam feltételeihez, amely egyfajta profán erkölcsben alapozta meg önmagát.

Közismert tény, hogy hit és ész, teológia és bölcsélet összhangjának állítása sok évszázada hittani norma a katolikus egyházban. Így tanították az elődök már a klasszikus skolasztikában, majd pedig erről a témáról dogmatikai érvennyel mondott

---

³¹³ Békétlen egymás mellett élés. In:Népszabadság, 2003. május 12.

véleményt az I. Vatikáni Zsinat. Jó száz évvel később 1999. szeptember 14-én jelent meg II. János Pál pápa 13. enciklikája, amelynek latin kezdőszavai: "**Fides et ratio**", magyarul "Hit és ész"³¹⁴. A vallás legújabb reflexiójának tekinthető enciklika többek között az olyan 'tudomány' és 'bölcselet' ellenében is felszólal, amely - a liberalizmus, a pozitivizmus vagy éppen a szocialista eszmék nevében - az értelem mindenhatóságát hirdeti, s „rögeszméjét” követve a hit száműzésére tesz kísérletet a mindennapokból és gondolkodásból. A posztmodern világának mély filozófiai válságáról beszél, amely messze jelentősebb, mint a szellemi generációváltásokból természetesen adódó, időről időre következő megrázkódtatások sora. Horváth Pál így foglalja össze az írás filozófiai mondanivalóját: „Fides és ratio, hit és ész működésének **közös célja** az igazság megismerése, közös tárgya tehát maga az igazság. A dokumentum egész gondolatmenetében figyelembe kell vennünk, hogy a Szentatya ezen a számára alapvető fontosságúnak bizonyuló fogalmon, az igazságon (veritas) következetesen a 'Teremtő adta rendeltetésének megfelelőt' (teológiai jelentésszint) vagy a 'létrejött jelentésének megfelelőt' - 'a dolog az ami, aminek lennie kell' -t (filozófiai jelentésszint) ért, vagyis fejtegetését a teljes klasszikus bölcséleti hagyomány és különösen a skolasztikus szintézis interpretációjára alapozza. Ez gyökeresen más, mint mai, köznapi igazságfogalmunk, vagy a verifikálhatóság elvének alávett logicista, az érzéki bizonyosságnak alárendelt scientista igazságfogalom. Hit és ész közös célja tehát nem más, mint **az igazság birtokbavétele, megragadása**. Ezt az igazságot azonban nem olyan modern teóriák szerint ítéljük meg, mint a korrespondencia-elmélet ('megfelel a tényeknek') vagy a koherencia-elmélet ('egybecseng az emberek által általában igaznak tartott elméletekkel'), sőt értékeléséhez a megtapasztalhatóság vagy a használhatóság ténye sem elegendő.”³¹⁵

II. János Pál hit és ész viszonyát elemezni akaró gondolatmenetének kiindulópontja a filozofáló észnek, mint a világra való rácsodálkozásnak, ős-kíváncsiságnak a bemutatása. Ez a világ valamennyi kultúrájában meglelhető 'implicit filozófia' "egy olyan alaptudás-anyag, amelyben az emberiség szellemi örökségének egy válfaját láthatjuk".³¹⁶ Mindez annak elismerését jelenti, hogy az ész és vele a bölcsélet nem szorul a hit vagy a teológiai tudás legitimációjára, hanem közvetlenül a teremtő és magát az emberi észnek is megmutató Istenből fakad. Legalább implicit módon rá, mint végső Igazságra, Valóságra irányult a klasszikus filozófiai megértés minden törekvése s az ész ezen az úton találkozhatott az ezen Igazság belső, mélyebb misztériumát befogadni akaró hittel. „Mindebből adódik, hogy II. János Pál értelmezésében a

---

³¹⁴ II. János Pál: Fides et ratio kezdetű enciklikája a Katolikus Egyház püspökeihez. A hit és az ész kapcsolatának természetéről. Szent István társulat.. Az Apostoli Szentszék. Könyvkiadója. Budapest, 1999.

³¹⁵ Horváth Pál: Fides et ratio - pápai körlevél a hit és az ész kapcsolatáról. In: Vigilia 1999/8. számában, 651-658.

³¹⁶ II. János Pál: Fides et ratio. Uo.

filozófia nem 'ancilla theologiae', nem pusztán 'szolgálója' a hittudománynak, hanem az igazság keresésének autonóm és alkalmas útja.³¹⁷ Az enciklika nem mulasztott el figyelmeztetni annak veszedelmére sem, amikor valaki az önmagáért való csupasz hit nevében az emberi tudás valódi értékeire emelt kezét. A hit és az ész általi megismerés tehát két autonóm megismerési rend: az analitikus ész 'elfogad', az elkötelező hit pedig 'befogad', miközben e két megértési mód Krisztus megtestesülése révén belép a reális idő, a történelem dimenziójába. Ám itt is megmarad a két szféra autonómiája: a hit mint elkötelező személyes döntés megalapozza és szabadságára ébreszti ugyan "az értelem és akarat szellemi természetét", de sem helyettesíteni, sem önmagában igazolni nem képes azt. A vallás oldaláról tekintve a hit Isten ajándéka, kegyelem, s más dimenzióba tartozik, mint a tudomány. Viszont csak általa rendeződik el körülöttünk a világ, és kerül helyére életünk és a tudomány is.

---

³¹⁷ Uo. 654.

7. A vallás és a populáris ezotéria viszonyrendszere

Az állam és a vallás elválása és az individuális vallásszabadság ma minden³¹⁸ egyénnek lehetővé teszi, hogy vallását megválassza, megváltoztassa vagy hogy egyáltalán ne is legyen vallásos. A születés, a státusz által a többi ember számára meghatározott vallási hovatartozás helyére ma már mindenki számára egy formálisan szabad döntés lépett, amelyben az egyén explicit egyetértéssel vagy anélkül köti magát egy közösséghez. A „szekularizáció”, a keresztény vallás intézményi háttérbeszorulása, illetve a vallásosság illetően való „individuaizálódása” a spiritualitás megélésének új formáit engedte érvényesülni. Egyesek szerint³¹⁹ a jövő a hagyományos vallások helyett inkább a lehetséges életstílusok és tudatformák sokféleségét kínálja (vallási piac). Ezt a vallási kultúrát sok szempontból az okkult és az ezoterikus vallás képviseli a legjobban. Anélkül gyakorolható, hogy az ember konfliktusba kerülne hétköznapi foglalkozásából adódó szerepével, eksztatikus, mágikus tevékenység formái pedig lehetővé teszik, hogy az ember átadja magát az irracionálisnak a mindennapok racionalitásával szemben.³²⁰ Az ezoterikus tanítások gyakorlása a profán világ gondjaira is megoldást kínál: ez az eszme képezi az alapját a mai vallásfelfogásnak, amely a spiritualitást egyfajta pszichológiai terápiaként, mentálhigiénés módszerként értelmezi. Az ezotéria a valláspiacon megjelenve a tradicionális vallásokkal, elsősorban a kereszténységgel konkurálva próbálja kialakítani saját önképét, s ezzel újfajta identitást próbál felkínálni a „végső kérdésekre” máig szomjas európai embernek. Szinkretista alkatából adódóan azonban rákényszerül, hogy az általa támadott szellemi formákból kölcsönözzön. A következőben elsősorban a kereszténység és az ezotéria viszonyát teszem vizsgálat tárgyává

7.1. A „szekularizáció”, a vallási piac és a fogyasztás

Az elvallástalanodást több 19. századi tudós is, például Tylor, Frazer, Marx, később Freud is megjövendölte; valamennyien úgy gondolták, hogy a tradicionális vallási formák elhomályosodnak a civilizáció fejlődésével párhuzamosan, a transzcendens pedig átadja a helyét az immanensnek. A szekularizációs elmélet úgy tartotta, a vallás ellentétes a modernizációval, régmúlt és túlhaladott kulturformákból él, és valójában olyan, a társadalmi fejlődésből kimaradó rétegekre támaszkodó jelenség, amelynek létjogosultságát a történelem lassan felszámolja.³²¹ Mint láttuk az elméletnek szembesülnie kellett azzal, hogy bár a szervezett keretekhez ragaszkodó vallásosságban

³¹⁸ Természetesen továbbra is az Európai kultúrkörrel kapcsolatban értendők a megállapítások.

³¹⁹ Vö.: Don Cupitt: *Eltűnt istenek nyomában. A vallásosság jövője.* Vince. Bp. 1997.

³²⁰ Hamilton, i.m. 27

³²¹ Tomka Miklós: *A vallászociológia új útjai.* In: Replika 1996. 163.

valóban mutatkoznak a hanyatlás jelei (az intézmény krízisét általában az „odatartozás nélküli hit” jelszavával szokták jellemezni), maguk a vallásos válaszok nem tűntek el. Az egész nyugati világról elmondható, hogy a személyes vallásos meggyőződés, valamint az intézményi (egyházi) elköteleződés és szervezeti tagság egyre inkább függetlenednek egymástól,³²² ám a vallásosság, a transzcendencia iránti igény megmaradt. A vallás ugyanis az ember eredendő tanácsstalanságából indul ki, melyet azonban meg kíván szüntetni: átfogó világmagyarázattal szolgál, s jó tanáccsal lát el.³²³ Néhol a vallási fundamentalizmus erősödött föl, és adott identitást azoknak, akiket a sok újdonság elbizonytalanított, gyakoribb tendencia azonban a központosított egyházi intézmény elfogadottságának csökkenése, a sokféle vallási mozgalom és intézmény keletkezése. Ezek között Tomka Miklós. a következőket említi: 1.) a nagy keresztény egyházakon belüli vallási kisközösségek, 2.) neoprotestáns szekták, 3) nem európai eredetű vagy szinkretista mozgalmak, 4.) kultuszok, 5.) kvázi vallási szervezetek.³²⁴ A felekezeti illetve egyházi vallásosság mint kategória mellett egyre inkább a vallásosság stílusa kerül előtérbe, s olyan új meghatározások alakultak ki, mint „egyházon kívüli”; „magánzó”; „a maga módján vallásos”; „barkácsolt vallásosság”.

A szekularizációs folyamatban tehát kettős tendencia figyelhető meg: egyfelől a hagyománybomlás, másfelől a különböző új vallási gondolatok megjelenése, amelyeknek képviselői azért, hogy tagokat és hívőket szerezzenek, egy kevésbé formális szabad vevőkört alakítanak ki. A vallásszabadság egy olyan konfesszió szabadságot akart létesíteni, amely mindenkinek lehetővé tette, hogy abból a vallásból, amelybe beleszületett, kiléphessen és egy másikat válasszon, vagy egyáltalán ne válasszon helyette. A monopolizált valláspiacon az állam által támogatott egyház „ingyenes” vallást kínált minden polgár számára, s az ellátás költségeit (az egyház költségeit) egyházi adókból (amit az állam vetett ki) finanszírozták. Amikor azonban az állam befolyása csökkent a valláspiacon, a belépési költségek lecsökkentek, és új vallások szaporodtak el. Az új mozgalmaknak a nagy egyházakkal, egymással és a kultúra más kínálataival is konkurálniuk kellett. A kínálat és kereslet pedig végül egy piac alapelemeit hozta létre. Az új vallásos mozgalmak ezáltal – ha akarták, ha nem – valláspiacot³²⁵ teremtettek. „A nagy egyházak plébánosaival és más hivatalos személyekkel ellentétben a kultuszvezetőknek, papoknak, guruknak, az ezoterika több specialistájának és az új vallásoknak egy kemény konkurenciaharcban hétről-hétre biztosítaniuk kell pénzellátásukat, és rá vannak kényszerítve arra, hogy mindig találjanak vevőt. Az ezoterika, okkultizmus és az új vallásos mozgalmak keletkezésében

---

³²² Vö: <http://www.gallup-international.com>

³²³ Vö: Mezei Balázs: Ezredvégi számvetés. Attraktor. 2005. 13.

³²⁴ Tomka M. i.m. 165. o.

³²⁵ V.ö.: Ország Csilla: Vallás piac és vallásszabadság. SZTE JGYTF Német Nyelv és Irodalom Tanszék. Szeged 2002.

ezért a vallás piac fejlődése egyértelműbben és világosabban vizsgálható, és ismerhető fel, mint még a polgárság előtti körülményekkel megpecsételt nagy egyházakban. De a vallás piacon egy tovább szélesedő véleménnyel szemben a nagyobbik részt nem a szervezett új vallásos csoportok birtokolják, hanem az okkult elképzelések és praktikák.³²⁶

A modernitáson belüli vallásos válaszok feltűnése, az új vallási mozgalmak megjelenése elválaszthatatlan a fogyasztás jelenségétől, mely maga is egyfajta válaszként értelmezhető: „Minden civilizációnak választ kell adnia a lét végső kérdéseire. S ha az adott civilizáció elveszti ezt a képességét, vagy akár csak elbizonytalanodik ezen a téren, akkor előbb-utóbb megfogalmazódnak máshonnan jövő válaszok. Így bontakozik ki pl. a reneszánsz és a reformáció a késő középkori európai civilizáció válságából. És így bontakozik ki a huszadik század második felében a fogyasztói társadalom.”³²⁷ A fogyasztás növekedése átalakította a háztartások életstílusát, fogyasztói szokásait, elérhetővé tette korábban luxuscikkeknek minősülő javak tömeges fogyasztását. Ennek ellenére a fogyasztói társadalom kialakulását és működését több oldalról éles kritika érte. A baloldali kritika egyrészt felhívta a figyelmet arra, hogy a fogyasztói társadalomban a fogyasztás nem a szükségletek kielégítésének, hanem a társadalmi státuszkülönbségek megjelenítésének eszközévé vált. A fogyasztás hivalkodó fogyasztás lett; a létfenntartás eszközéből öncéllá változott, ezzel hozzájárul a kapitalista piacgazdaság eldologiasodott viszonyainak kritikátlan helyben hagyásához, a radikális szükségletek elfojtásához, az egydimenziós gondolkodás kialakulásához, az értéktelen tömegkultúra térnyeréséhez. A konzervatív kritika szerint a fogyasztói társadalom hedonizmust szül, és szétrombolja a társadalmi integrációt biztosító értékrendszert, a »protestáns etikát«. Az új típusú mentalitásról, életmódról, gondolkodásról, rendszerről szóló milliányi szakirodalom közül ezúttal *Christopher Lasch* és *David Riesman* észrevételire utalnék, akik a megnövekvő szabadidő és a munka leértékelődéséből vezetik le a kialakuló „kényelem kultuszt”³²⁸, és hedonizmust, valamint az ez ezzel együtt járó racionalizálódást („a fogyasztás.. is...racionalizálódik... Ma azért esznek téstát, mert erősít... bármit fogyaszt annak értelme van”³²⁹). A fogyasztói kultúra létrejöttét és vele párhuzamosan a hedonizmus kialakulását sokan éppen a vallás háttérbeszorulásával magyarázzák, bár bizonyos értékutatások már arról adnak számot, hogy széles körben megjelent egy, a fogyasztói felhalmozással szembeni ellenállás, s a közösségi értékek felértékelődtek.³³⁰ Lasch jó szemmel állapítja meg, hogy „a huszadik század szorongásaitól, depressziótól,

---

³²⁶ U.o.

³²⁷ Hankiss Elemér: *Az ezerarcú én*. Bp. Osiris. 2006. 462.

³²⁸ David Riesman: *A magányos tömeg*. Polgár. Bp. 1996. 213

³²⁹ Riesman, 40

³³⁰ Zsolt Béla: *Divatszociológia*. 164-166.

homályos hiányérzetektől, belső ürességtől gyötört „pszichológiai embere” nem személyisége felnagyítására és nem is lelki transzcendenciára vágyik, hanem lelki békére.³³¹ S bár a transzcendencia igény továbbra is él, egyre inkább átfordul egyfajta immanenciába: „Korunk társadalmának az erkölcsi közérzetét ez az én-centrikusság határozza meg. A természet meghódítása, az új határvidék felkutatása helyett ma az önmegvalósítást keressük.”³³² Épp ezért korunk közérzete inkább terápiás és nem vallásos. Az emberek ma nem a személyes megváltásra szomjaznak... hol van már egy valaha volt aranykor visszavárása -, hanem a személyes jól-lét, egészség és lelki biztonság érzésére, pillanatnyi illúziójára.³³³ A New Age hódítását annak köszönheti, hogy — mint oly gyakran a divat is — az egyént emeli a középpontba, és a személyiség fejlesztését tűzi ki célul. A New Age a befelé fordulás által ígér védelmet, míg a fundamentalisták és a tradicionális vallások a kifelé forduló lélek számára nyújtanak intézményes kapaszkodókat.³³⁴ Az így létrejövő civil vallás tipikusan nyugati, elsősorban az Egyesült Államokbeli jelenség. „Inkább ideológia, mint racionális képződmény vagy „knowledge”-típusú tudás, de olyan ideológia, mely nem tulajdona egyetlen társadalmi csoportnak sem, a nemzeti célok vallásos koncepciója, a történelem mitologizálása, életmódvallás.”³³⁵ Ez az életmódvallás a modernitással talán leginkább összeillő vallásos kultúra formája: „Ezt a vallási kultúrát az okkult és az ezoterikus vallás képviseli a legjobban. Anélkül gyakorolható, hogy az ember konfliktusba kerülne hétköznapi foglalkozásából adódó szerepével... Eksztatikus, mágikus tevékenység formái lehetővé teszik, hogy az ember átadja magát az irracionálisnak a mindennapok...racionalitásával szemben.”³³⁶

7.1.1. A kereszténység válsága³³⁷

Thomas Woolston 1710-ben azt állította, hogy a kereszténység 1900-ra el fog tűnni az ember életéből. A kereszténység történelmi és társadalmi létfeltételei a 20. században a megelőző másfél évezred viszonyaihoz képest valóban drámai módon és gyorsasággal megváltoztak. Jószerével a felvilágosodás és a francia forradalom koráig a hit természetes, a vallásgyakorlat töretlenül általános volt. Az egyház, az egyházak társadalom- és közösségépítő tényezőt jelentettek, intézményeik révén a társadalmat működtető erők közé tartoztak. A kereszténység áthatotta a közéletet és a kultúrát, a hívő közösségek zöme pedig anyagi eszközökben sem szűkölködött. Az intézményes

---

³³¹ Lasch, i. m.24.

³³² Lasch, i.m. 39.

³³³ Lasch: i.m. 18.

³³⁴ V.ö.:Zsolt Péter: Divatszociológia. Pro Die. Bp. 2007. 97.

³³⁵ Kamarás István: Homo religiosus az ezredfordulón. In: A századvég szellemi körképe. Pécs. 1995. Jelenkor. 214.

³³⁶ Hamilton, 27.

³³⁷ Ez a fejezet nagyban támaszkodik Horvát Pál: Vallástörténet című művére.

népegyház és a hivatalos államegyház világa volt ez, amelyben Európa országaira természetes módon alkalmazhatjuk a keresztény jelzőt. A változás első jele a vagyoni és hatalmi térvészés volt, amely a felvilágosodás és a forradalmak korától tépázta a kontinens katolikus és protestáns közösségeit., majd a hit, a hitgyakorlat, a vallásos szocializáció lassan megszűnt a társadalomhoz való tartozás evidenciája lenni. Az egyházak hatóköre és befolyása a közélet és az egyéni lét világában is összezsugorodott, alkalmivá vált. „Ez a folyamat az 1950-es évekre eljutott oda, hogy a keresztény világban az emberek töredéke 'keresztény'. Elvont és távoli kulturális gyökéreként a társadalom nagy többsége kereszténynek vallja magát, ám az emberek fele-kétharmada 'hisz' csupán, a formális egyháztagságon túl pedig vallását már csak a népesség 10-20%-a gyakorolja. A liberális közgondolkodás számára a vallás 'magánügy', a szocialista felfogás szerint meg egyenesen 'ópium', amelynek társadalomszervező, világnézeti értelemben és erkölcsileg normatív küldetését már a formális egyháztagok többsége sem gondolja komolyan.”³³⁸

Bár a statisztika szerint Európa lakosságának háromnegyede még ma is keresztény, s csak 19%-a vallja magát ateistának vagy vallástalannak, mégis tagadhatatlan tény, hogy a Nyugat kereszténysége súlyos válságban van. A statisztika ugyanis nem fejezi ki a valóságot. „Az európai keresztények 550 milliós számában Magyarország 10 millióval szerepel. De valóban ennyien vannak-e ma hazánkban, akiknek életében a vallás, a kereszténység bármely változata meghatározó szerepet játszik? Hazánkban népszámlálás utoljára 1949-ben kérdezte a vallási hovatartozást, ezeket a számokat nem alkalmazhatjuk a mai viszonyokra. A valós helyzetet sokkal jobban jelzik a személyi jövedelemadókból az egyházaknak felajánlható egy százalékra vonatkozó adatok. Az elmúlt három évben az adófizetők 10-12%-a vette a magának a fáradságot arra, hogy egy kis cédula kitöltésével arra utasítsa az államot, hogy adójának egy százalékát utalja át valamely egyház, felekezet számára. A katolikus egyház javára az adófizetők 7%-a rendelkezett. Ha feltételezzük, hogy a személyi jövedelemadót nem-fizetők (alacsony jövedelműek, nyugdíjasok) között nagyobb a vallásosak aránya, a valamely keresztény felekezethez komolyan kötődők részaránya akkor sem igen haladja meg a lakosság 15%-át. A vallásgyakorlásra vonatkozóan az utóbbi években végzett szociológiai felmérések is hasonló arányra utalnak. Ezt az arányt bizvást kivetíthetjük az egész európai kereszténységre. Ratzinger bíboros állapította meg nem régiben, hogy véget ért a kereszténység történetének több mint másfél évezredes korszaka, a keresztény társadalom időszeke, a keresztények ma újra kisebbséget jelentenek, olyan mértékben, ahogy ez az ókor vége óta még soha nem állt fenn. Egyháztörténészek és történeti demográfusok egyöntetű becslése szerint a IV. század elején, Nagy Konstantin türelmi

---

³³⁸ Horváth Pál, i.m.

rendeletének megjelenése előtt a keresztények aránya a Római Birodalom lakosságában 15% körül volt.³³⁹

7.1.1.1. Keresztény szekták és fundamentalizmus

Egy ilyen radikális leépülésre, tömeges rendeltetés- és identitásvesztésre a kereszténységhez tartozó felekezetek sem voltak felkészülve. Nem meglepő tehát, ha a változás már 1900 körül az egyházak nagy önazonosság-válságát indította el, amelyből kivezető utakat csak az utóbbi évtizedekben sikerült találni. A kibontakozó válság legkorábbi jelei a protestáns kereszténység világában mutatkoztak. A századforduló protestáns teológiája a racionális vallástudomány bástyái mögé menekült előle, a hívő emberek zöme viszont már nem látogatta az istentiszteleti alkalmakat. A hitben tájékozódni akaró kisebbség számára az intenzív, akár a világ ellenében is megélt vallási élmény kínálkozott, amely szektásodást, radikális kisközösségi vallásosságot szült, a 'nagy egyház' világában pedig egzisztenciális és perszonális irányzatokat, a vallás ellenében a hitre összpontosító törekvéseket erősített. Így alakulhattak ki a konverzionista szekták (pl. pünkösdi mozgalom), amelyek a hagyományos vallásokban nem mindenki számára hozzáférhető üdv javakat kínálták föl a híveknek; a prófétikus szekták (pl. Jehova tanúi), akik a gonosz világgal szemben lépnek fel; az introverzionista szekták (pl. a hutterek), akik számára az erkölcsi fedhetetlenség és az inspirált kifejezés a fontos; vagy a manipuláló szekták (pl. Scientológia), amelynek tagjai a világban akarnak jobban élni, a világban keresik a megváltást, de vallásos (és jobbára okkult) eszközökkel.³⁴⁰ Másik megoldásként, egyféle ellenszekularizációként ettől az időtől kaptak lábra az 'új-fundamentalizmus' irányzatai, amelyek a vallási értékekhez való ragaszkodásban a 'romlott' világ kirekesztésének eszközét látták. A modern kereszténység számára általában is dilemmát jelentett: a hit elveit, normáit és gyakorlatát kell-e hozzáigazítani a modern világ realitásaihoz, vagy éppen ellenkezőleg, a hit érintetlen tisztaságát megőrizve, a világ ellenében is ragaszkodni kell a régi, bevált elvekhez és gyakorlathoz. Az amerikai neokonzervativizmus például a vallási fundamentalizmus sajátos változataként a romlott és barbár Európa ellentársadalmaként fogalmazta meg magát.

7.1.2. A „Keleti” vallások nyugati jelenléte

A nyugati ember Kelet felé fordulása nem új keletű. Már az antik kor embere is csodálattal tekintett Keletre, és ez a csodálat mit sem változott a hellenizmus idején. A középkor folyamán is a nyugati ember kultúrájának szerves részét képezi, s ezt többek

---

³³⁹ Katus László: Az európai kereszténység „alkonya”? Egy kis történeti-statisztikai számvetés. In.: Új Ember. 2000. november 12. LVI. évf. 46.

³⁴⁰ V.ö.: Kamarás István: Homo religiosus az ezredfordulón. In.: Kis magyar relig. i.m. 18-19.

között az olyan utazók, mint Marco Polo vagy éppen a jezsuita hittérítők mesés történetei tartottak életben. A Keleti Bölcs mitikus alakja például számos középkori történet, alkimista, hermetikus irat kulcsfigurája. (Egyébként ezekben az iratokban a Kelet fogalmában már keveredik a Közel- és a frissen felfedezett Távol-Kelet.) A bölcsök kövét, a varázspont, avagy a mágikus papiruszt hol perzsa, zsidó vagy mór kereskedő, öregember, vagy utazó birtokolja és adja át a főhősnek, hol pedig egy indiai mágus.

A II. világháborút követő időszakban a különféle új ezoterikus irányzatok (New Religious Consciousness), vallások elterjedése, felvirágzása két eltérő utat követett Európában és Amerikában, mutat rá Melton.³⁴¹ A különféle „új” (elsősorban keleti) vallások fokozatos térhódítása Nyugat-Európában szinte azonnal elindult/folytatódott, mihelyt a háború után a kedélyek lecsillapodtak. Megkezdődött Ázsiából a bevándorlás, valamint a vállalkozó szellemű európai utazók is újból útnak indultak Indiába, Kínába és a többi távol-keleti országba. A polgári szalonokból indult mágikus, okkult-vallási irányzatok a mesmerista mágikus (rózsakeresztes, spiritiszta, új-templárius) rendek, a teozófia és az antropozófia folytatták virágzásukat, miközben fokozatosan mind több keleti elemmel bővültek tanaik. „Amerikában viszont az 1924-es ázsiaiakat kirekesztő törvény (Asian Exclusion Act) megakadályozta az ázsiai országokból származók bevándorlását az országba. A törvény egészen 1965-ig érvényben volt, amikor Kennedy és Johnson elnökök szövetségeseket keresve a vietnami háborúhoz, eltörölték azt. A határok megnyílásával százezer számra áramlottak be Ázsiából a bevándorlók, köztük a számtalan vallási misszionáriussal, guruval, jógival, mesterrel. Ez az időszak éppen egybeesett a háború után született „baby boom” nemzedék nagykorúvá válásával. A népesség hirtelen megugrása gondot okozott először az iskoláztatásban, majd a munkavállalásban is, ti. nem volt elegendő munkalehetőség. Egy új szubkultúra alakult ki a városokban, a csövesek (street-people) kultúrája. Ezek a társadalom perifériájára szorult emberek azonban nagyon hamar egy sajátos idealizált életstílus, a szabadság szimbolikus figuráivá váltak, s főként nyaranta számos egyetemista csatlakozott hozzájuk.”³⁴² A Keletről érkezett vallási tanítók elsőként ezeket az utcán élő generációkat célozták meg. Majd a hozzájuk a nyári vakáció idején csatlakozó hippik révén pillanatok alatt egész Amerikában szétterjedt mozgalmakat hoztak létre. A hatvanas évek generációja a politikai tiltakozások és a kulturális újítások, kísérletezések lázában égett. Tiltakoztak a vietnami háború, a környezetszennyezés és a szegénység ellen, tüntettek a nők és az állatok jogaiért. Különféle drogokkal kísérleteztek

---

³⁴¹ Vö: Melton, J. Gordon : How New is New? The Flowering of the "New" Religious Consciousness since 1965. In: The Future of New Religious Movements. Macon, GA: Mercer University Press. 1987. 59-79.

³⁴² Mund Katalin: Racionalizált spiritualitás: a csodakeresés formái egy deszakralizált világban. In: Áldás és Átok. Tanulmányok a transzcendensről 4. Szerk.: Pócs Éva, Balassi Kiadó, Budapest. 2006.

„alternatív tudatállapotok” létrehozására, liberalizálták a szexuális erkölcsöket, alternatív életkörülményeket alakítottak ki (pl. kommunákat), és új típusú zenéket hallgattak. Mondhatni, egész megjelenésükben, ruházódásukban, hajviseletükben a hagyományos polgári értékrend (a bibliai vallás és a haszonelvű individualizmus) elleni tiltakozásukat fejezték ki.³⁴³ A nyugati határok megnyitása következtében a külföldi buddhista tanítók is elindultak, hogy megismertessék a "Tant" a nyugati világgal. „Az 1959-es kínai kommunista hatalomátvétel, majd a tibeti buddhizmus csaknem végleges elpusztítását teljessé tevő kulturális forradalom (1966-76) egyetlen pozitív hatással járt: a tibeti szerzetesek önkényes vagy erőszakos száműzetése a tibeti buddhizmus szellemi gazdagságát hozzáférhetővé tette a nyugatiak számára. 1959 után a lámák, köztük a dalai láma is, megkezdték nyugati missziójukat és tibeti irányzatot képviselő központokat hoztak létre szerte a világon..”³⁴⁴

Kelet-Európába természetesen csak jóval később³⁴⁵ juthattak el a „keleti” eszmék és képviselőik, a különböző guruk – de itt is jelentős hatást váltottak ki. Általában „nyugatról” érkeztek, onnan is azért, mert a telítődött spirituális piacról már kiszorultak, Farkas Atilla Márton egyenesen addig megy, hogy kijelenti: a „vallási tanítók pontosan ugyanazzal a céllal érkeznek, mint a bankárok illetve üzletemberek: befektetni és profitálni.”³⁴⁶

7.1.3. Mentálhigiénia

A jólét növekedése nem a kiváltság nélküliekkel való több törődést hozta magával, hanem a kiváltságosok tovább kényeztetését, s főként lelki, szellemi istápolását. David Riesman az életbölcsesek tanítására törekvő irodalom elterjedést (Amerikában) már közvetlenül a háború után kimutatta: „Carnegie 1948-ban megírta új könyvét a „How to Stop Worrying and Start Living”-et, amelyben az önmanipuláció többé már nem a különböző társadalmi és gazdasági sikerek elérésére, hanem inkább arra való, hogy az ember sorsába és társadalmi helyzetébe belenyugodjék.”³⁴⁷ Christopher Lasch a lelki békéről beszélve a pszichológiát szekularizált vallásként állítja be: A XX. század szorongásokkal teli embere gyógyítókhoz „fordul abban a reményben, hogy elérje a megváltás modern megfelelőjét, a „lelki egészséget”. A terápia mind az életerős individualizmus, mind pedig a vallás egyenes ági leszármazottja, ám ez nem jelenti azt, hogy a „győzelmes terápia” a maga jogán vallássá vált volna. A terápia antivallás.(...) Aligha jut eszükbe (...), hogy arra bátorítsák a páciens, rendelje alá szükségleteit és

³⁴³ V.ö.: Mund Katalin: Kelet istenei nyugaton c. munkájából: hps.elte.hu/~km/keletist.doc

³⁴⁴ Kárpáty Ágnes: Buddhizmus Magyarországon, avagy egy posztmodern szubkultúra múltja és jelene. MTA PTI Etnoregionális Kutatóközpont. Munkafüzetek 76. Budapest, 2001.

³⁴⁵ „... ahogy tehát megyünk nyugatról keletre, úgy kell mindig 30 évet ugranunk, hogy ugyanazt a divatszociológiai jelenséget figyelhessük meg. A változó divatdominancia időbeli megjelenésének ezt a törvényszerűségét harmincéves szabálynak nevezzük.” Zsolt Péter: Divatszociológia. 186.

³⁴⁶ Farkas Atilla Márton: Buddhizmus Magyarországon, i.im. 25.

³⁴⁷ Riesman, i.m. 217.

érdekeit valaki másnak, egy rajta kívül álló ügynek, hagyománynak.”³⁴⁸ A Keletről átkerült vallási eszmék alkalmazkodtak az új pszichológiai igényekhez–kereslethez, s így magának a vallásnak a célja is megváltozott. Az olyan ideák, mint „megszabadulás”, „megvilágosodás”, vagy éppen a „Nirvána elérése” helyett egyre inkább olyan ideák kerültek előtérbe - szorítván ki vagy értelmezvén át az előbbieket - mint amilyenek az „önmegvalósítás”, az „önfelszabadítás”, avagy a „lelki harmónia elérése”. A törekvők már nem valamiféle végső megváltást keresnek, hanem evilági sikert, boldogulást, illetőleg gyógyulást testi-lelki bajaikból. Kifejezetten divatba jött – az eredeti keleti vallásoktól teljesen idegen – a halált követő „új életek”, jövendőbeli újjászületések kultusza, ami végtére nem más, mint az afeletti öröm megnyilvánulása, hogy egyáltalán létezik előző és következő élet, mint olyan. „Ráadásul az „előző életekkel” való foglalatosság is rövid idő alatt egyfajta miszticizált önismeretté, spirituális töltetű populáris pszichoanalízissé lesz. Számos beszámoló szól arról, hogy az „előző életekre” történő visszaemlékezések „mélyebb önismeretet adnak”, hogy gyógyítják a pszichét, hogy elűzik a depressziót, hogy értelmet adnak az életnek, és nem utolsósorban feloldják a halálfélelem adta görcsöt, mivel egy „előző élet” megtapasztalása a halhatatlanság reményét csillantja meg. Azaz a reinkarnáció hite és átélése itt a mentálhigiéné egyik (igen fontos) megjelenési formája. Ez az elképzelés, inspirációt nyerve a pszichoanalízistől, pedig olyan obskurus új „tudományok” megjelenését is magával hozta, mint a reinkarnációs terápia.”³⁴⁹

7.2. A populáris ezotéria vallásképe

Az ezotéria teoretikusai szerint az emberiségnek nagy szüksége van egy spirituális megújulásra, mert nemcsak a tudomány van krízisben, hanem a tradicionális vallások is. Valami alapvetően megváltozott, a dolgok már nem úgy működnek, mint régen, a régi formák kiüresedtek.³⁵⁰ „az emberi léleknek a megtisztítása, újjáépítése többé már nem lehetséges az emberi szellem, a magasabb Én, a halhatatlan önvaló közreműködése nélkül... Ez az Én, a bennünk élő második lény az, akivel a mai embernek halaszthatatlan találkája van.”³⁵¹ Az emberi megismerés legmagasabb lehetőségei mintegy csíra formájában minden emberi lélek mélyén megtalálhatók, az imagináció, az intuíció és a saját, megélt élmény, a spirituális tapasztalat lehetnek a segítői a felemelkedésben. Az emberiséget a szellemfelejtés e nehéz álmából fel kell ébreszteni. Ám ehhez rengeteg megrögzült tévhittel kell leszámolni, s nemcsak a túlzott racionalizmussal, hanem a vallás hagyományos formáival is.

---

³⁴⁸ Christopher Lasch, i. m. 24

³⁴⁹ Mund Katalin: Racionalizált spiritualitás, u.o.

³⁵⁰ Gánti Bence: Transzpeszonális pszichológia. Jegyzet

³⁵¹ Bistey, i.m. 70.

7.2.1. Valláskritika

Az ezotéria kereszténység kritikája részben a tudományos gondolkodás valláskritikájához részben a baloldali valláskritikához, részben a posztmodern tudáskritikájához kapcsolódik. Ebben a felfogásban gyakorlatilag a vallás a „nép ópiuma” érve és „nem elég erős ópium” egymásnak ellentmondó érvei találkoznak: „... a vallás is ópiumként működik. Minden vallás ellenzi a drogokat, mert ők maguk is ugyanazon a piacon üzletelnek, és ellenzik a versenytársat” – mondja a nyugat nagy guruja, Osho. Az ember kiskorú még mindig, aki elhiszi, hogy az álma valóság: „És vallásokat, isteneket, imádságokat, rituálékat teremtész az álmaidból...isteneid éppen annyira álmaid részei, mint bármi más”³⁵² A keresztény vallás értelme és célja homályos, értelmezhetetlen, és túl sokat foglalkozik a szenvedéssel. A kereszténység mazochista lelki beállítottságát Szabó Judit így írja le: „majdnem minden a szenvedésről szól, az újjászületést, a kegyelmet és a megváltást ehhez képest alig említik meg”³⁵³ Istene túl távoli, megfoghatatlan, ráadásul hittételei szemben állnak a természettudományosan megalapozott tényekkel. A keresztény vallásgyakorlatot üres formalizmusnak látják, ami nem ad választ az emberi létet érintő mélyebb kérdésekre, és csak egy dologra alkalmas, hogy általa hatalmat gyakoroljanak az ember lelke felett. De ez minden vallásra igaz: „Az egyes vallások vették az ember különböző részeit, és megbélyegezték, hogy ezen keresztül büntudatot ébresszenek benne.”³⁵⁴ Papságra egyáltalán nincs szükség, mert csak megzavarják az egyént, és elterelik az üdvösség útjáról: „Minden vallás arról szól... hogy az emberiség kapcsolatot keres valami magasabb forrással... A vallások akkor romlanak meg, amikor egyházi vezetők Isten akaratát magyarázzák az embereknek, ahelyett, hogy megmutatnák, hogyan találhatják meg az utat önmagukban.”³⁵⁵ Akadnak erőteljesebb megfogalmazások is: „Az az istenség, aki megváltja az embert, mert „tudja”, hogy az ember sosem lenne képes magát megváltani, sokkal kevesebb szeretetet tanúsít az ember iránt, mint aki a közelébe helyezi a lehetőséget, hogy törékeny természetét... istenivé csiszolja.”³⁵⁶ Az ezotéria legtöbb iskolájának a véleménye a kereszténységről ennyi: elavult. (Már a New Age egyes hirdetői is a Halak korszakát a kereszténység "lejárta korszakának" titulálták, méghozzá a hal őskeresztény szimbólumára hivatkozva.)

7.2.2. Szinkretizmus

A szinkretizmus eredetileg az egymással viszálykodó krétaiak összefogását jelentette; ma a vallástudományban a különböző vallási hiedelmek, kultuszok, istenek stb.

---

³⁵² Osho: Éberség, 9.

³⁵³ Szabó Judit, i.m. 27.

³⁵⁴ Osho: A megértés könyve, i.m. 46.

³⁵⁵ James redfield, 230.

³⁵⁶ Bistey Zsuzsa: Rudolf Steiner, i.m. 330.

egymással való elegyedésére vonatkozik: „A védikus tanítás szerint a tattvák száma 24. A mi rendszerünk kabbalisztikus kulcsszáma azonban a hetes, s ezért az ezotéria hét tattváról beszél”³⁵⁷ – írja Szepes Mária a zsidó misztikát és a hindu filozófiát egy kalap alá vonva., mely kalapban minden kulturkörből található ez az: „...vár a sugárzó, aranyló Lángleány, a Messiások Messiása, Krisztosz Szótér, Jézus, Buddha, Mózes, Hermész, Krisna, valamennyi avatár és próféta: egyek ők mind, a Megváltónk, Szabadítónk, akit Kos szigetén Isteni Gyógyítónak, Aszklépiosznak neveznek.”³⁵⁸ Az ezotéria „minden Egy” tanában nemcsak az összes vallás talál egymásra („Zarathusztra, Lao-ce, Jézus, Buddha, Baháeddin, Kabir, Nána - minden felébredett egyetlen dolgot tanít... különböző nyelven, különböző metaforákkal, de a daluk ugyanaz.”³⁵⁹), hanem a modern tudomány is: „A biológia ma már az anyagot szervező intelligens életerőről beszél, de az ember szervezete és a kozmosz analógiája is felmerült előtte új, valójában igen régi csodaként. A kabbala például a kozmoszt kitárt karú emberrel ábrázolja. Az atomfizika gyakorlatilag igazolta az alkímisták legfőbb tételeit. Az orvostudomány a jóga meglepő eredményeiről értekezik. A modernebb történelemkutatás prehisztorikus, úgynevezett mágikus kultúrákat rekonstruál, igen szellemes számításokkal. Az asztronómia kezd ráébredni a kozmikus hatások és a Föld közötti szoros összefüggésekre, s ezzel veszedelmesen közeledik immár a lemosolygott asztrológiához. A pszichológia pedig szorgalmasan gyűjtögeti egy álomszótár kulcsszavait. Itt tartunk tehát.”³⁶⁰ Az ezotéria szándéka szerint nem a valóság további rész-aspektusait szeretné feltárni, hanem a rész aspektusok mögé nézve magát a valóságot teljes egészében, mely közös alapja a nagy megosztottságnak, és melynek szerves része az a sok elmélet, irányzat, filozófia, mely eddig látszólag végelethatatlanul vitázott egymással. Ha e bizonytalanul körvonalazható mozgalmat nem ideológiai vagy üzleti, hanem vallási jelenségnek tekintjük, akkor a legszembevetőbb vonása ’tudományos’ eklekticizmusa: a mélylélektan és az asztrofizika építőkövei keverednek hitében a keleti meditáció és a nyugati „siker-etika” képzeletével, sajátos világszemléletet hozva ezáltal létre. A spiritualitás és „tudományosság” elveiből építi fel a maga rendszerét, amely egyszerre akar a régi idők és a modern világ, a keleti és a nyugati vallásbölcselet eredményeinek foglalata is lenni. Az ezoterikus irányzatok fő jellemzője, hogy közöttük a határok elmosódtak, a „hívők” meglehetősen rugalmasan, könnyedén váltogatják illetve válogatják össze a vallási elemeket aszerint, hogy igényeiknek, várankozásaiknak éppen mi a legmegfelelőbb. „Ebből kifolyólag bármiféle kategorizálás csak felszínes lehet. A valóságban ezen irányzat követői egy szinkretista rendszerben hisznek, ahol a keleti vallások nyugatizált elemei jól megférnek az indián, a

---

³⁵⁷ Szepes Mária: Az áldozat mágiája..60

³⁵⁸ Szepes, u.o.122.

³⁵⁹ Osho: Éberség, 8.

³⁶⁰ Szepes Mária: Az álom mágiája, 7-8.

kelta, az ősmagyar sámán és egyéb hagyományokkal, mindezt pedig tudományos beszédmód illetve a modern tudomány egynémely (félig felfogott, átértelmezett) eredménye fűszerezi.”³⁶¹ Ország Csilla valláskutató az ezoterikus rendezvényeket és kurzusokat vizsgálva a legkülönbözőbb irányzatokat sorolja fel: „Majdnem minden rendezvény a gyógyulás és egészség, üdv és üdvösség témakörök körül forog. Ritkán olyan kurzusokat is kínálnak – „A pénz titka” címmel –, amelyekben megígérik a résztvevőknek, hogy a „pénzt a kapcsolat tükréént saját magunknak kell felismerni”, „spiritualitást és pénzt” össze kellene kötni és meg kellene tanulni a pénzzel pozitívan és nyereségesen bánni, majd hagyni, hogy nekünk dolgozzon”. Más rendezvények olyan „védőszellemekkel, virágokkal, kristályokkal és angyalokkal” vezetnek a mesevilág birodalmába, amelyekkel kapcsolatba kellene lépni és meg kellene ismerkedni. Elterjedtek a reiki kurzusok is, amelyeket a felszentelés útjaként és „ősi gyógy,- illetve kikapcsolódó módszerként magasztaltak, majd a tarotkurzusok, amelyekben a tarotot „az élet tükréént és az önmegismerés kulcsaként” kellene feltárni. Sőt úgynevezett „kristály-szemináriumokkal” is találkozhatunk, a „kristálymunka” egy olyan ősi tudomány, amelyet számos kultúra és vallás rögzített. A szemináriumoknak abban kell segíteniük, hogy újra felfedezzék az ősi tudást a kristályok eltitkolt erejéről. Ezenkívül gazdagítják még a kínálatot: jóga, női jóga, terhességi jóga, meditációk, láb reflexzóna masszázs, metamorfózis(6), intenzív tréning. Egy Tai–Pei–Kun nevű buddhista mozgásrituálé segítségével el lehet érni a „bőséget és a szerencsét” és végül „egy eksztatikus tudatot”. Számukra a masszázs a test ellazítását és megnyitását jelenti az energia felé, az energetikus masszázs pedig: a test feltöltését jelenti friss életenergiával.”³⁶² Ezt a jelenséget Tatár György egy beszélgetésben „a hülyeség globalizációjaként” határozza meg, és csak félig ironizál, mert úgy gondolja, hogy ez valószínűleg az egyik aspektusa a globalizációnak.³⁶³

7.2.2.1. Vallási alapfogalmak használata ezoterikus szerzőknél

Megvilágosodás. „Ez könyv a kutatónak készült, aki személyesen akar tudáshoz, meggyőződéshez jutni és nem sajnálja a fáradságot érte. A világon semmit sem adnak ingyen. Minél magasabb rendű a cél, annál többet kell dolgozni és szolgálni érte. A

---

³⁶¹ Farkas Attila Márton - Mund Katalin: Az egészség és a tisztaság mint új vallási cél

³⁶² Ország Csilla: Vallás piac és vallásszabadság.

http://www.vallastudomany.hu/liminalitas/Orszag_vallaspiac

³⁶³ „Nemcsak a filmekről van szó, ahogy a tudomány és a hit megjelenik a televízióban, abban megint nincsen köszönet. Legyen bár mégoly tudományos vagy hittel teljes egy műsor, abban az információ-áradásban, amit tévéműsornak nevezünk, akarva-akaratlan kivetkőzik önmagából. A képzőn teljes összevisszaságban sodorja magával a legkülönfélébb ismerettörmelékeket, hittörmelékeket, és mindez valami hihetetlen kaotikusan és irtóztos erővel tódul a néző képébe. A szinkretizmust, a globális vallási vagy tudományos katyvaszt a televízió gyártja le nekünk. Márpedig, amit a televíziók sugallnak, az lesz a korszak „világvallása”. . mondat ugyanebben a beszélgetésben Schubert Gusztáv. Hollywood felett az ég. Beszélgetés a celluloid angyalokról. Schubert Gusztáv – Tatár György – Tillmann J. A. In: Filmvilág. 2000. XLIII. 6.

misztika az élet legnagyobb élményét: a megvilágosodás extázisát kínálja annak, aki végigjárja a kijelölt utat.”³⁶⁴

„Amikor a jógi végre elmélyül önmagába, tudatosan benne, hogy ki és mi nem Ő, mely szerepekkel azonosította magát tévesen életeken keresztül! Így vizsgálva legmélyebb énjét, végre megismeri Önvalóját, legbelsőbb lényegét.”³⁶⁵

Reinkarnáció. „Tapasztalataim szerint az előző életek feltárása, különös tekintettel a nehezebb történelmi időkre, segít a görcsök feloldásában. Amikor arra kérem a tudatalattit, hogy „menjen vissza a legutóbbi időbe, amikor még pszichikus volt”, a résztvevők majdnem a fele az Európai történelemnek abba az idejébe kerül, amikor minden téren elfogadott volt a pszichikusság üldözése. A másik fele általában olyan történés tanúja volt, ami akkora rettegéssel töltötte el, hogy képességeit lebénította. Ilyenek azok például, akik a fronton harcoltak, vagy akár azok, akik jelen voltak a keresztre feszítésnél. Ez a két típus a legelterjedtebb a pszichikusan blokkoltak között.”³⁶⁶ /A reinkarnáció alaptétele az ezoterikus gondolkodásnak, ennek tükrében ugyanis alapvetően megváltozik az ember és az isteni lények egymáshoz való viszonya, nem beszélve az ember önértékeléséről./

Új Aranykor. „Hosszú ideje kapok üzeneteket arról, hogy a legfontosabb forrásunk, a vízkészletünk helyzete nemsokára megoldódik. A környezeti változásoknak, a klimatikus átalakulásnak lesz köszönhető. A korrekció tehát bekövetkezik mindenképp, az angyalok ezt akarják tudatosítani bennünk, s szeretnék, ha felkészülnénk rá.”³⁶⁷

„Hatalmas az átalakulás, hiszen a Földön kiteljesedő Felsőbb Valóság alapjai jönnek létre elpusztíthatatlanul ITT ÉS MOST. Ennek az új alapnak meg kell lennie, hogy bármit is építhessenek rá. Persze tőlünk függ, hogy mindez megtörténik-e.”³⁶⁸

Meditáció. „A meditáció az egyetlen módszer az éberré váláshoz. Számomra a meditáció az egyetlen vallás. Minden más csak hókuszpókusz.”³⁶⁹

„A meditáció segítségével megtapasztalható a tiszta csend és a tiszta tudatosság világa. A tiszta csend világában megmutatkozik, hogy minden mindennel kölcsönösen összefügg, mindent átfogó erő hangol össze. A teremtés végső alapjainál minden mindennel összekapcsolódik.”³⁷⁰

/A meditáció és az elmélyült ima végcélja nemcsak a buddhizmusban, hanem más vallásokban is olyan állapot, amelyben minden képszerűség, különbség és forma elenyészik, és maga a személyiség is kiömlik az üdvösségbe. A Catholic Encyclopedia definíciója szerint a meditáció a „gondolatbeli imádság egyik formája, melynek során a

---

³⁶⁴ Victor Charon: Atlantiszi mágia.

³⁶⁵ V.ö.: www.onmegvalositas.hu

³⁶⁶ Interjú Doreen Virtue médiummal: http://www.ezokonyv.hu/?page_id=265

³⁶⁷ Interjú Doreen Virtue médiummal, u.o.

³⁶⁸ Solara: Belépési pont. Útleveél az új világba. Édesvíz. Bp. 2006.

³⁶⁹ Osho: Éberség, i.m. 32.

³⁷⁰ Deepak Chopra, i.m. 24.

lélek, emlékezet, képzelet, értelem és akarat erőit valamilyen misztérium, alapelv, igazság vagy tény figyelmes vizsgálatára fordítjuk”. A legközelebbi hindu megfelelője a dhyana, aminek szó szerinti jelentése ’koncentráció’³⁷¹.

7.2.3. Az ezotéria önkritikája

A populáris ezotéria egyes képviselői kritikát is képesek megfogalmazni témájukkal szemben, így legtöbbször ők is az „instant” megváltás veszélyeiről értekeznek. Az érzelmi, lelki élet nem változhat meg ötről-hatra.; látják be: Nem lehet a szorongásos, gátlásos, folytonos pénzhiánnyal küszködő állapotból néhány jóga ászana, vagy fény meditáció révén egy-két év alatt sugárzó mesterrés válni. A fanatizmussal szemben szintén megfogalmazzák az aggályaikat: „Az önpusztító típus kemény edzésprogramot ír elő magának, nagyjából így: Ébresztő hajnali fél négykor, majd rituális tisztálkodás után egy óra jóga és egy óra meditáció vagy ima következik. Ha nőről van szó, akkor munkába indulás előtt még megfőzi az ebédet és elkészíti a reggelit családja minden tagjának. Napközben ahol csak lehet – buszon, villamoson, a megállóban stb. – mantrázik. Ebéd időben – mert természetesen böjtöl – elvégez néhány lazító jóga gyakorlatot, vagy körülfutja az épületet. Munka után rohan valamilyen csoportfoglalkozásra, ahol újabb hibáját fedezi fel és irtja ki magából, majd frissen és mosolyogva ér haza este nyolckor a tévé előtt ülő családjához. Éjfélkor... boldogan hajtja álmorra a fejét, tudván, hogy álmában tovább dolgozhat sötét oldalán, vagy találkozhat égi mesterével.”³⁷² A szellemes karikatúra-tipológiát adó Szabó megemlíti még az „inkvizítor” ezoterikust is, aki ego-játszmákkal a körülötte lévőkben bűntudatot vagy kisebbségi érzetet kelt fel, és a „misszionáriust”, aki azt akarja, hogy mindenki részesedjen abból a csodából, aminek ő már a részese. Az itthoni Természetgyógyász Szövetség³⁷³ filozófiáját követve vallja: „Nem jó stratégia esküdt ellenségnek tekinteni a hagyományos orvostudományt és a gyógyszereket, hiszen a hasfal átfúródását, vagy egy méhen kívüli terhességet nem lehet gyógyteákkal és talpmasszírozással meggyógyítani.”³⁷⁴

---

³⁷¹ Vö: Coomaraswamy: A hinduizmus deszakralizációja. i.m. 128.

³⁷² Szabó Judit, i.m. 49.

³⁷³ A tenni akaró, haladást sürgető természetgyógyászok alapították 1992. júniusában a Magyar Természetgyógyászok Kamaráját, mint érdekképviseleti szervezet. A Népjóléti Minisztériummal, Orvosi Kamarával vívott külső harcok, ill. a kamarai törvények megváltozásával, valamint az elnökségen belüli dilettantizmus széthúzáshoz, majd szakadáshoz vezetett. A szétszakadást nagyban segítette, hogy a volt vezetőségi tagok egy része rosszul értelmezte a természetgyógyász hivatást, és szélhámosok, önjelölt gyógyítók felvételét támogatta. A szakadást követően új jogi szerkezetben tovább élő Magyar Természetgyógyászok Szövetsége vállalta fel, és valósítja meg jelenleg is a hazai természetgyógyászat érdekképviseletét

³⁷⁴ Szabó Judit, i.m. 72.

7.3. A vallás viszonya az ezotériához

Az Ószövetség soha, sehol nem vonja kétségbe az idegen istenek létezését, legalábbis kereken nem mondja ki, hogy nincsenek. Azt mondja, hogy „ne legyenek neked más isteneid!” Nem vonja kétségbe azt sem, hogy halottak szellemét meg lehet idézni és jóslásra lehet kényszeríteni, lásd az endori boszorkány történetét Saullal. Csak éppen mindezt tiltja, s mivel a mágia a rossz istenek kultusza, ezért erkölcstelen is. Az asztromágikus alapú ezotériát épp ezért tekinti ellenségének mind a judaizmus, mind a kereszténység: mágia nem más, mint a kinyilatkoztatás világa elleni támadás; a kinyilatkoztatás világa pedig a zsidóság és a kereszténység által kijelölt szellemi univerzum. A református magyar bibliafordítások közül Mózes harmadik könyvének 20,6 versét Félegyházi Tamás 1579-ben még így idézte: „Az mely *lélek* a varázslók után néz és ő vélek paráználkodik, az én orcámat vetem ő ellene, és az én népem közül kivágom.” Másutt arra figyelmeztette a prédikátor hallgatóságát, hogy „Az varázslókhoz ne térjetek, és az jövendőktől ne kérdezkedjete, és ő általok meg ne ferteztessetek” A Vizsolyi Bibliában (1590) így olvashatjuk Mózes harmadik könyvének 20,6. versét: „Valamelly *ember* pedig a' nézőkhöz mégyen, és az iövendő mondókhöz, hogy azokat köuetuén paráználkogyék: Annak az *embernek* ellene ki ontom az én haragomat, és el törölöm azt az ő népe közzül.” A Váradi Biblia 1661-es és az Aranyos Biblia 1685-ös, nagy példányszámot megért köteteiben a vizsolyi szöveg csekély, nem lényegi változtatással jelent meg újra. A versrész kommentárjaként Károli ezt füzte még a szöveghez: „Fenyegeti az Isten az bálvännak áldozókat, az *nezőkhöz és varaslókhöz járókat*’, szüleikhez engedetleneket, az *paráznákat*’ és az ki a természetnek és vérnek ellene, vagy barmokkal vagy férfiakkal, vagy közel való rokonokkal és sógorokkal közösülnek, és inti őket az ő parancsolatinak meg tartására.”³⁷⁵

7.3.1. Mai harcok az ezotériával

A mai keresztény egyházak felekezettől függetlenül, élesen szembeszállnak az ezotéria, az újpogányság, a New Age, az okkultizmus és még számos néven jelölt eszme és ideológia áramlatokkal. A katolikus egyházban több eligazodást segítő művet adtak ki megkülönböztetendő a jó és rossz szándékú „tanításokat”. Így például II. János Pál 1993 május 28-án az USA püspökeivel tartott megbeszélés során kifejezetten a New Age jelenségére utalt, mely „azzal, hogy sokak lelki megújulását hirdeti, a keresztény hittel össze nem egyeztethető eszméket terjeszt.” Az alábbi öt szempont jellemzi: 1. szinkretista és önmagából eredő látnokiság; 2. a vallás tantételeinek relativizálása; 3. Isten panteista felfogása; 4. a bűn fogalmának és a megváltás szükségszerűségének elvetése; 5. a test feltámadásának tagadása. Az 1994-ben kiadott *Átlépni a remény*

---

³⁷⁵ Tóth G. Péter: Egy mondat a kísértésről. Korunk. 2005. Május.

küszöbét c. kötetben³⁷⁶ ugyancsak II. János Pál a New Age alap gondolatát „az antik gnosztikus eszmék újjászületésében” jelöli meg. A New Age – írja a pápa – csak a gnózis gyakorlatának, vagyis a lélek azon magatartásának új megjelenési formája, amely egy mélységes Isten-ismeret nevében végül is az Ő szavait kiforgatva csupán emberi szavakkal helyettesíti azokat. De ugyanide sorolhatjuk a Hittani Kongregációnak a Keresztény Meditáció Egynémely Szempontjával Foglalkozó Levelének tanácsait is, melyeket azok tarthatnak hasznosnak, akik magukat kereszténynek vallva a New Age-gel összefüggésbe hozható keleti vallások és a modern pszichológia meditációs módszerei iránt fogékonyak: „A keresztény ima mindig egyidejűleg hitelesen személyes és közösségi természetű. Elkerüli a személytelen, illetve az énré összpontosított technikákat, amelyek olyan automatizmusokat képesek létrehozni, melyek következtében az imádkozó az intimista spiritualizmus foglya marad, és képtelen a transzcendens Isten felé irányuló szabad nyitottságra. Az Egyházban az új elmélkedési módszerek legitím keresésénél mindig szem előtt kell tartani, hogy a hiteles keresztény imádság lényegi tulajdonsága két szabadság találkozása, az Isten határtalan szabadságának találkozása az ember behatárolt szabadságával.”³⁷⁷

A Nemzetközi Teológiai Bizottság (CTI) ezek mellett még számos kérdésben állást foglalt: a reinkarnáció-tannal szemben állítja az emberi élet egyedüliségét és megismételhetetlenségét; az önismeret felemelését szolgáló pszichológiai technikákkal szemben a bűnbeesés és a megváltás hagyományos keresztény felfogását; a kozmikus folyamatokkal való egyesüléssel szemben pedig „az Én, a Te és a Mi új találkozását”.

A Katolikus Egyház Katekizmusa az asztrológia és a mágikus tevékenységekkel kapcsolatban félreérthetetlenül fogalmaz: „Mindenfajta jövendölés elvetendő: a Sátánhoz vagy a démonokhoz fordulás, a halott-idézés és minden más praktika, mely hamisan azt hirdeti, hogy képes „lerántani a leplet” a jövendőről. A horoszkópok, az asztrológia, a tenyérjósítás, a kártyavetés, a jelek értelmezése, a jövőbelátás, a jósokhoz (médiümokhoz) fordulás mind arra törekszik, hogy hatalma legyen az idő, a történelem és végső soron az emberek fölött; ugyanakkor kegyessé akarják tenni a titokzatos hatalmokat. Mindezek ellentmondanak a szerető félelemhez kapcsolódó tiszteletnek és imádnak, mellyel egyedül Istennek tartozunk.

A mágia és a varázslás valamennyi fajtája, melyek által úgy tesznek, mintha hatalmak lenne az okkult hatalmak fölött, mintha szolgálatukra tudnák kényszeríteni őket és természetfölötti hatalomhoz jutnának általa felebarátjuk fölött - még ha az egészségét akarnák is visszaadni -, súlyosan ellenkeznek a vallásosság erényével. Ezek a praktikák még inkább elítélendők, ha ártani akarnak a másoknak, vagy ha a démonok beavatkozásához folyamodnak. Az amulettek viselése is elvetendő. A spiritizmus

³⁷⁶ Vö: II. János Pál: Átlépni a remény küszöbén. JLX. 2005.

³⁷⁷ Hittani Kongregáció: A keresztény elmélkedés néhány szempontja. Szent István Társulat, 1991. 9. o.)

gyakran jövendőmondó vagy mágikus cselekményeket takar. Ezért az Egyház inti a híveket, hogy tartózkodjanak tőle. A hagyományos gyógy módok (természetgyógyászat) alkalmazása nem törvényesíthetik a gonosz hatalmak segítségül hívását és mások hiszékenységének kihasználását.”³⁷⁸

A „Keresztény reflexió a New Age-ről: Jézus Krisztus, az élő víz hordozója.” c. dokumentum³⁷⁹, amely szintén az egyház álláspontját tükrözi már 2003-ból származik, s elsősorban a lekipászoroknak szól. A célja már nem egyértelműen a „kiátkozás”, hanem az áramlat mögötti mozgatórugók feltárása. Arra próbálja rávenni az olvasót, hogy vessen számot azzal, ahogyan a New Age vallásosság megcélozza a mai ember spirituális éhségét. „Fel kell ismernünk — írják — a New Age vallásosság részben azért gyakorol lenyűgöző vonzást egyes keresztényekre, mert saját keresztény közösségeikben nem figyeltek eléggé azokra a témákra, amelyek pedig valójában megvannak a katolikus hit egészében, mint például az ember lelki életének fontossága és ennek az élet egészébe történő integrálása, az élet értelmének keresése, az ember és a teremtés kapcsolata, a személyes és társadalmi átalakulás utáni vágy és az emberiség racionalista és materialista szemléletének elutasítása.”

A Magyarországi reflexiók³⁸⁰ közül Gál Péter munkáját emelném ki, melyben végigveszi az itthon is jelenlévő New Age-irányzatokat, és tévelygésnek minősíti őket: „Az aktív gyakorlati mágia mindenkor monista (egységelvű) világnézet alapján áll, hiszen a kozmosz feletti uralmat bizonyos feltételezett, vélt vagy szándékolt megfelelések alapján próbálja gyakorolni. Ez a két irányulás, a monista világnézet és a mágia gyakorlása, mely az Új Korszak világnézetében újra megelevenedik ellentétes a Szentírás alapján álló hittel és világnézettel, azzal a keresztény világnézettel, amelyet az ószövetségi és újszövetségi kinyilatkoztatás hozott létre. A kinyilatkoztatás által Isten határozottan és világosan tiltja a mágia világnézetét („okkultizmus”) és gyakorlatát (a „fehér” vagy „fekete” mágiát). Nem csupán mint pogány babonát és mint bálványimádással kapcsolatos tévelygést tiltja meg az Isten szava, hanem mint olyat, amely minden kor minden közösségére nézve veszélyes és romboló.”³⁸¹

---

³⁷⁸ CCC 2115-2117

³⁷⁹ Ez a tanulmány a New Age összetett jelenségével foglalkozik, „amely a mai kultúrára több vonatkozásban is hatással van”. A tanulmány a reflexió pillanatnyi állásáról számol be, s az Új Vallási Mozgalmak Munkacsoport közös munkájának az eredménye: a Kultúra és a Vallásközi Párbeszéd Pápai Tanácsa, a Népek Evangelizációjának Kongregációja és a Keresztény Egység Pápai Tanácsa.

³⁸⁰ Egy Interneten is elérhető értekezés így kezdődik: „Miért vonzanak tömegeket a kereszténységgel össze nem egyeztethető tanítások? Ez önmagában egy teljes könyv anyaga lehetne, ezért itt röviden csak az általunk legfontosabbnak ítélt gondolatokat szeretnénk közölni. Legalapvetőbb oknak azt jelölhetjük meg, hogy az emberek többségében benne van a láthatón túli világ megismerésének vágya, a természetfeletti keresésének ösztöne, csak hogy napjaink információdzsungelében könnyű eltévedni az ilyen témájú tanítások közt. A helyes út megtalálását az emberi természet romlottsága és a Sátán zavaró tevékenysége együttesen nehezíti.”, Horváth András: Napjaink tévtanításai. Győr, 4. december 2002

³⁸¹ Gál Péter: A New Age keresztény szemmel. Art Nouveau. Pécs, 1997. 11.

7.3.1.1. Harry Potter

Egy rövid kitérő erejéig említsük meg a Harry Potter regények körül lezajlott vitát Kamarás István egyik írása alapján. A regény-sorozat sosem látott sikere, kultusza, esztétikai értéke, világszemlélete rengeteg mindenkit ingerelt vitára vagy töprengésre. A diskurzusnak része volt többek között a mágia kérdése. Keresztény részről a „hitvédők”, ezoterikus részről a „boszorkányok” képviselték a két szélsőséget. Christa Meves német pszichológus és valláspedagógus szerint a siker oka a szerző íráskészségén kívül a jelen kor (vagyis a guruk, a sarlatánok, a varázslók korának) Istentől elrugaszkodott valósága. Ebbe a vákuumba talált bele a könyv, s Rowling művében nem az igazi vallás van jelen, hanem egy szinkretista egyveleg.³⁸² Gál Péter az ó- és újszövetség nyomán a Potter-könyvek világgépét okkultistának tartja: „A bizarr, az ijesztően meghökkentő, a gonoszlélek megjelenési formái közé tartozik”³⁸³ - írja, s óva inti a szülőket a könyv megvásárlásától, mit sem törődve az ijesztően meghökkentő, amúgy a transzcendencia jegyében születő művészi alkotásokkal.³⁸⁴ Hogy ne legyen egyszerű a képlet, egy másik keresztény értelmező Bachl leszögezi, hogy nyoma sincs „ezoterikus trendnek”³⁸⁵ a Harry Potter könyvekben, amelyekben a jó és rossz áll harcban egymással; a varázslást csak a jó cél érdekében szabad használni, akárcsak a felelősség mesékben. A Christinaty Today kolumnistája, Charles Colson szerint a Potter-könyvek egyenesen okkultellenesek, „ugyanis Harry és barátai nem lépnek kapcsolatba a természetfeletti világgal, s nem művelnek olyasfajta boszorkányságot, melyet a Biblia elítél. A könyv sikerének az oka véleménye szerint a túlvilág, a transzcendencia utáni sóvárgásban keresendő.”³⁸⁶ Érdeemes megemlíteni még a „valódi boszorkányok” véleményét is: A Boszorkányok a Diszkrimináció Ellen szövetség New Hampshire-i igazgatója szerint Rowling nevetséges boszorkányvilága és az ő komoly boszorkányhitük egyszerűen nem említhető egy lapon.”³⁸⁷ Szörényi László profi módon megtervezett fejlődésregénynek tartja Rowling művét, szerinte „ebben a regényben csak hülyeségből kifolyólag látnak sátánizmust... Nincs szükség megkeresztelt Harry Potterre. Nem kell kitűzni a lakatlan szigetre a keresztet, nem kell kolonizálni.”³⁸⁸

7.3.2. Reformkísérletek

„Sajnálattal kell elismernünk (II. János Pál pápával összhangban), hogy sokszor mi, keresztények nem hirdetjük hitelesen az örömhírt se életünk példájával, se

---

³⁸² Kamarás, i.m.116.

³⁸³ Gál Péter: Harry Potter láz – kinek jó? = Új Ember, 2001. jan. 21. 10. p

³⁸⁴ Kamarás, i.m.122

³⁸⁵ Bachl, Gottfried: Harry Potter — varázslatos világ. = Egyházforum. 2001. 5. sz. 29-33. p.

³⁸⁶ Kamarás István: Egyházi áldás vagy átok Harry Potteren? 117.

³⁸⁷ Kamarás, i.m.119.

³⁸⁸ Kamarás, i.m.129.

szavainkkal” – írja egy keresztény szerző.³⁸⁹ A „keresztény” szó sokak számára politikai, erkölcsstani vagy kulturális fogalomná vált – magyarázza a szerző –, pedig a szó eredeti jelentése: „krisztusi”, azaz olyan ember, aki Jézus Krisztus tanítását követi. Ő pedig nem pusztán erkölcsstani és viselkedési normákat és legkevésbé sem politikai elveket hirdetett, hanem Isten titkaiból is kinyilatkoztatott dolgokat, parancsba adta a hit hirdetését, a bűnbánat szükségességét, az Ő testének magunkhoz vételét, „elküldte a Szentlelket, aki bennünk él és még sok egyebet is mondott és tett, amit a „keresztény országok” lakóinak túlnyomó többsége nem tart alapvető fontosságúnak, hanem megáll azon a szinten, amely a Tízparancsolat nagyjából betartását már keresztény magatartásnak gondolja.”³⁹⁰

Ilyen természetű viták közepette ülésezett - XXIII. János és VI. Pál pápák uralkodása alatt - a II. Vatikáni Zsinat, amelynek a szükséges reformok foganatosítása, a katolikus kereszténység megújítása lett a feladata. Hittani tekintetben természetesen a zsinat nem hozott, nem is hozhatott gyökeresen új határozatokat, hiszen maga a dogmatikai rendszer zárt egész. A bibliai forrásokhoz való határozott visszatérés szorgalmazásával, a teológiai rendszerek pluralizmusának tudomásulvételével mindenestre némileg fogyatkozott a hittani távolság a katolikus és protestáns keresztények között és megnyílt az út abba az irányba is, hogy a keresztény tanítás ősi elveit a legmodernebb szellemben képviselő teológiák születhessenek. A világhoz való közelítés szemszögéből ennél fontosabb, hogy némileg enyhült a katolikus egyház hierarchikus központosítottága: a püspöki kollegialitás elve, a nemzeti részegyházak lehetőségeinek gyarapodása, a helyi, templomi közösségek jelentőségének növekedése közeledést jelent a modern, plurális, demokratikus társadalom működési módjához. A zsinati határozatok igyekeztek csökkenteni a klerikusok és laikusok közötti távolságot is, módokat keresve arra, hogy az egyház életébe - sajátos feladatokkal - minden hívő ember, minden laikus bekapcsolható legyen.³⁹¹

Egyes bencés szerzetesek, például *Anselm Grün*, visszanyúltak az imádságos gyakorlatokhoz, és azokat igyekeztek a mai ember számára érhetővé tenni. Az az imádságos gyakorlat, amellyel a 3–6. század szerzeteseinél jelen volt, állítják, a pszichológiai tapasztalatok kincsésbányája. A korai szerzeteseknél a vallás és a pszichológia útja ugyanis még nem vált el élesen egymástól. Számukra az imádság az önmegismerés forrása volt, és minden olyan seb orvossága, amelyet ma pszichológiai technikával próbálnak gyógyítani: „Az önmegvalósításnak ma célul kitűzött ideáljánál az ember áll a középpontban. A szerzetesek nem önmagukat akarták megvalósítani, hanem Istent keresték. Isten megismerésére azonban csak önmagunk megismerésén át

---

³⁸⁹ Horváth András: Napjaink tévtanításai. Győr, 4. december 2002.

<http://www.fizika.sze.hu/~horvatha/Hagiosz/tevtan/tevtan.html>

³⁹⁰ u.o.

³⁹¹ V.ö.: Hotváth Pál, i.m.

juthatunk el. Az ember Isten képmása, ugyanakkor azonban eltorzult istenkép is. Fel kell ismerni méltóságát, de fel kell tárni azt is, ami ezt a képet elfedi. Az ember Isten képmásaként valósítja meg önmagát, vagy még helyesebben: Isten megvalósítja az emberben saját képmását. A korai szerzetesek számára az imádságon át vezet az út idáig.”³⁹² Egészen más, „popularizáltabb” formában tanítja imádkozni az amerikai neoprotestáns *Stormie Omartian* az olvasóit: „Szülőként mindig fontos számunkra, hogy mi történik a gyermekeinkkel, ezért sohasem szűnünk meg imádkozni értük, bármennyi idősök, és bárhol is élnek. És sosem túl késő elkezdni az értük való imádkozást. Ez a könyv akkor is hasznodra válik, ha gyermekeid már felnőttek, és korábban sohasem imádkoztál értük. Az én gyermekeim már huszonevesek, és a mai napig e könyv alapján imádkozom értük. Természetesen imádkozom más, személyre szabott dolgokért is, ahogy az olvasó is biztosan megteszi a saját gyermekei érdekében. Ez a könyv segít, mert sok témát eszembe juttat, amiért egyébként elfelejtenék imádkozni, ha épp nem aktuális probléma. Az utolsó fejezetben egyszerű imákat soroltam fel, ezek kiegészítik a fejezetek végén szereplő imádságokat; segítségükkel célirányosabban imádkozhatunk felnőtt gyermekeinkért.” A kulcsszavak az „amerikanizáció” kulcsszavai: az önbecsülés, a pragmatizmus és a haszonelvűség: „Most azonnal – akár ebben a percben is – elkezdhetjük pozitív irányba befolyásolni a gyermekünk jövőjét. Nem számít, hogy a gyermek háromnapos és tökéletes, vagy harmincéves, és alkoholproblémái miatt éppen harmadszor válik. Gyermekeink minden életszakaszukban sokat profitálnak az imáinkból. A lényeg az, hogy ne próbáljunk mindent egyedül és egyszerre véghezvinni, inkább forduljunk segítségért minden idők legtapasztaltabb szülőjéhez: az Atyaistenhez. Aztán haladjunk lépésről lépésre, imádkozzunk gyermekünk életének minden egyes területéért. Hatalmas ereje van annak, ha így teszünk – sokkal nagyobb, mint hinnénk.”³⁹³

---

³⁹² Anselm Grün OSB: *Imádság és önismeret*. Bencés Lelkiségi Sorozat 1998. 8.

³⁹³ Stormie Omartian: *A hit ereje - Ima gyermekünkért*. Alexandra Kiadó. 2007.

8. A populáris ezotéria az olvasáskutatás tükrében

Novák András, az Édesvíz Kiadó igazgatója szerint az ezoterikus irodalom olvasóközönségének nagyságát jellemzi, hogy 2004-ig Müller Péter *Kígyó és kereszt c.* könyvéből, amelyben maga Latinovits Zoltán üzen a szellemvilágból, több, mint 130 ezer példány kelt el.³⁹⁴ Az azóta megjelent *Jóskönyvből*, majd *Szerettkönyvből* 200-200 ezer példány fogyott el. Az MTA Szociológiai Kutatóintézet 2005-ben megjelent felmérése³⁹⁵ alapján a felnőtt olvasók 6%-a olvas „ezotériával kapcsolatos könyveket”.³⁹⁶ Nagy Attila becslése szerint a 2004-es hazai könyvforgalom 5-8 százalékát teszik ki az ezoterikus címek. Ebben a fejezetben nemcsak az a kérdés, hogy az ezotéria olvasás, hogyan illeszkedik az általános hazai olvasási szokások közé, hanem az, hogy egyáltalán „mi számít ezotériának” a hagyományos olvasmányosztályozási, könyvstatisztikai rendszerekben. Hisz az ezotéria kategóriáját sem az UNESCO, sem a könyvtári osztályozás nem ismer el önálló kategóriának, hanem besorolja a filozófia, a pszichológia, a vallás, a tudomány (az orvostudomány), az ismeretterjesztés alá, vagy akár a szépirodalom alá - egyedi megítéléstől függően. Mindez természetesen az ezotéria természetéből is fakad, azaz - mint ahogy egy szakozó könyvtáros magyarázta - abból, hogy az ezotéria sokkal inkább nézőpont, mint önálló tárgy. Az általam készített - az olvasók/befogadók szemszögét vizsgáló - kérdőívek illetve interjúk is abba az irányba mutatnak, hogy az ezotéria a valóság egy nézőpontja a valláshoz vagy a tudományhoz hasonlóan.

Bevezetőképp a hazai olvasáskutatás felmérései alapján megállapított a magyar társadalom olvasáskultúrájára vonatkozó legfontosabb tendenciákat sorolom fel a teljesség igénye nélkül. Ezek közül csak néhány kapcsolódik a saját felméréseimhez, ám mindenképp szükséges, hogy egy teljesebb képet kapjunk a magyarországi olvasás helyzetéről. Ezt követően három még frissebb kutatás adatait³⁹⁷ mutatom be, majd a Fővárosi Szabó Ervin könyvtárban végzett kutatásomról illetve a saját felmérésem eredményeiről számolok be.

³⁹⁴ Vö: Bogár Zsolt: A teljesség felé. Ezoterikus könyvek. In: Magyar Narancs. 2004. január 29. 27.

³⁹⁵ Olvasási szokások. Magyar Művelődési Intézet. MTA Szociológiai Kutatóintézet. 2005. január. 51.

³⁹⁶ „Ha ehhez az egyéb segédeszközöket (kártyák, szélcsengők), illetve szolgáltatásokat (jóslás, horoszkópkészítés, tanfolyamok) is hozzászámítjuk, a teljes hazai „ezopiac” 5-6 milliárd forintot is elérhet. Pontos kimutatás erről sincs: az adótörvény a természetgyógyászatot az „egyéb humán-egészségügyi ellátás”, az asztrológiai és spiritisztatevékenységeket pedig a „máshová nem sorolt egyéb szolgáltatás” szakmakódja alá helyezi, a tetoválás és a cipőpucolás közé...” Mártonffy Zsuzsa: Kamatozó kapaszkodó. Hódít az ezoterika. In: Figyelő. 2005. 49.évf. 13. 30.

³⁹⁷ Az értekezés az internetes-olvasás és az ezotéria kapcsolatával nem foglalkozik. A számítógép léte önmagában nem ellensége a hagyományosan értelmezett olvasásnak. Megítélésem szerint az ezotéria elsősorban rövid cikkek, horoszkópok, életvezető tanácsadó szolgáltatások, és a fórumok élő világában van elsősorban jelen.

8.1. Hazai olvasási tendenciák³⁹⁸

- Az írásnak főként ott (abban a társadalmi közegben) van becsülete, ahol az olvasást is sokra tarják.
- Az olvasás nem élvez primátust a kulturális tevékenységek között.
- A nem olvasók többsége (68%) 60 év fölötti idős ember, jó kétharmaduk 8 általánosnál kevesebbet végzett; 82%-uk nyugdíjas vagy háztartásbeli; 58%-uk pedig falun él.
- Az olvasáskultúra elitcsapatának is nevezhető: a 18 éven felüli népesség 18,1%-a (1,4 millió fő) sajtótermékeket és rendszeresen könyvet is olvas. Az elit fiatalabb az átlagnál: több mint fele részük 40 évesnél fiatalabb, s közel 60%-uk érettségizett.
- A hátrányos társadalmi helyzet szellemi értelemben is hat (Máté-effektus).
- Fejlett, differenciált sajtóolvasási szokások ott alakulnak ki, ahol a könyv iránti érdeklődés is intenzív.
- Már 1964 és 1978 között is kimutatható volt, hogy az olvasás gyakorisága csökkent (az olvasók köre viszont nem).
- A nők valamivel többet olvasnak a férfiaknál.
- A könyvolvasók aránya, az olvasás gyakorisága az életkor előrehaladtával csökken.
- Az iskolázottság emelkedésével a könyvolvasók aránya, gyakorisága nő.
- A település nagyságrendjével általában nő az olvasók aránya és az olvasás intenzitása.
- Északnyugatról kelet felé haladva az olvasási teljesítmények fokozatosan csökkennek.
- A változatos, színes, kreatív életvitel, még ha egyfelől el is vesz időt a kulturális tevékenységektől, ingergazdagságával erőteljes motivációt teremt – pl. az olvasásra.
- A televíziózásra fordított időmennyiség növekedett (1993-ra napi 149 perc).
- A nagyon sok TV és a nagyon kevés „árt” az olvasásnak. (A TV minőségi színvonala és az olvasás gyakorisága egyenesen arányos.)
- A család struktúrájának megcsorbulása, s az ebből eredő munkamegosztásbeli, pszichikai és egyéb problémák átlagos esetben károsan befolyásolják a család olvasási aktivitását.
- A rendszerváltozási folyamat első néhány esztendeje főként a hagyományos értékekre és a „lelkiismeretes munkavégzésre” hatott sorvasztóan; ezzel szemben növelte az individuális önérvényesítő hajlamot, a kreativitást, az anyagias szemléletet és a

---

³⁹⁸ Lásd erről: Gereben Ferenc: Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében) OSZK, Budapest, 2000. illetve Gereben Ferenc: Olvasáskultúra az ezredfordulón. In.: Tiszatáj. 2002. 2. 61-83, és Nagy Attila: Háttal a jövőnek? : Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata . Bp. Országos Széchényi Könyvtár, Gondolat K., 2003. Nagy Attila: Az olvasás mint kiváltság? Adatok és töprengés Nagy Könyv akció ürügyén. Magyar Nemzet. 2006. augusztus 5. 30-31. Andorka Rudolf: Változások és állandóságok a magyar társadalomban a rendszerváltozás óta. In: Magyar Szemle 1997.10.

racionalitást, s egyúttal az információkra és másfajta véleményekre való viszonylagos nyitottságot.

- Az aktív és minőségileg nívós olvasói magatartás egyrészt az autonóm, független, harmonikus személyiség értékeihez, másrészt bizonyos intellektuális és kreatív személyiségvonásokhoz vonzódik.

- Az erősen passzív és jobbra kommercialitásokhoz kötődő olvasói magatartás értékörnyezete nem rajzol ki koherens képet: egyrészt egy kifejezetten önérvényesítő, karrierorientált, hedonista (vagy kuporgató), anyagias magatartás értékvilága bontakozik ki előttünk; másrészt pedig egy hagyományos, önkorlátozó, sőt konform, a vallásos értékrendhez közel álló szemlélet körvonalai („lumpenburzsoá” és „gettókeresztény”).

- A meggyőződéses nem hívők aktívabb, a vallásosak gyengébb olvasók. (A vallásos értelmiség valamivel többet olvas a nem vallásosnál.)

- A felmérések olvasottsági listája a klasszikus és általában az értékes irodalom fokozatos visszaszorulását mutatják, s a könnyeden szórakoztató lektűrök és a nagy irodalom látszatát keltő bestsellerek egyre intenzívebb térhódítását jelzik. (Ide sorolható az irodalmi giccs kategóriája: a befogadása során a felismerés és a katarzisz helyére a nyugalom, az érzelgősség és a happy end kerül.)

- A szórakoztató irodalom mellett az ismeretközlő irodalom is előtérbe került.

- A nyugati országrész a posztmaterialis, humanisztikus és esztétikai töltetű értékeket preferálja (némi hedonizmus); a keleti rész keményebb, anyagelvűbb és racionálisabb értékeket (szekularizáltabb).

- A jelek szerint a felekezeti ízlés tekintetében nem a hívő/nem hívő mivolt a mérvadó, hanem inkább az a művelődéstörténeti (mentálisbeli?) képződmény, amelyet református, illetve katolikus kultúrkörnek vagy kulturális attitűdnek nevezhetünk.

- Félreérthetetlenül kirajzolódik a társadalom egyfajta kulturális kettészakadásának riasztó tendenciája.³⁹⁹

- A konkrét olvasmányok és a különböző olvasmánytípusok népszerűségének vizsgálata olvasáskultúránk legfőbb jelenségeinek a kommercializálódás és a prakticzálódás tendenciáit találta.

8.1.1. Az MTA Szociológiai Kutatóintézetének 2004-es felmérése az olvasási szokásokról

Az MTA Szociológiai Kutatóintézete 2003-ban a Nemzeti Kulturális Örökség Minisztériumától kapott megbízása alapján a 14-70 éves népesség olvasási szokásiról az alábbi „híreket” osztotta meg az érdeklődőkkel: bár tagadhatatlanul folytatódik a

---

³⁹⁹ Nagy Attila: Az olvasás mint kiváltság? Adatok és töprengés Nagy Könyv akció ürügyén. Magyar Nemzet. 2006. augusztus 5. 30-31.

televíziózás térnyerése, azért még mindig olvasónak tekinthető a népesség **73%-a**; az emberek **27%-a** viszont a saját elmondása alapján vagy egyáltalán nem szokott olvasni vagy egyszer sem vett könyvet a kezébe. Mintegy a harmada (vagy szigorúbban véve talán csak egynegyede) a teljes lakosságnak ugyanakkor rendszeres könyvolvasónak tekinthető, mivel hetente vagy havonta legalább egyszer könyvet vesz a kezébe. Ennél sokkal több rendszeres olvasó talán a rendszerváltás előtt sem volt, „még ha a mesterségesen leszorított árú könyvek korában kétségkívül nagyobb volt is az eladott könyvek példányszáma”- írja a kötet előszavában Bart István.⁴⁰⁰ Annak ellenére, hogy a könyvtárosok egyre kevesebb olvasóról számolnak be, a felnőtt lakosság **37%-a állítja magáról, hogy rendszeres könyvtárlátogató**. A kutatási eredmények szerint az egyáltalán olvasó emberek átlagosan 4-500 könyvvel rendelkeznek, de a leggyakrabban a 200-as könyvtár fordul elő. A bevezető tendenciákat megerősítő felmérés leginkább a „mit olvasnak Magyarországon” kérdésre hozott gazdag adatokat, s az olvasói típusok kidolgozásakor az internetes olvasási szokásokról is sokat elárul. Ebből úgy tetszik, hogy a könyvolvasók legnagyobb csoportját a **szakkönyvolvasók** teszik ki, akik bizonyára mást is olvasnak. „A szakkönyv nagyon széles kategória, az Európai Kiadói Szövetség (FEP) statisztikája ide érti szigorúan a szigorúan vett szakkönyvek mellett az ismeretterjesztő kiadványokat, a felsőoktatási tankönyveket, lexikonokat, szótárakat stb. is — az összehasonlíthatóság kedvéért mi is ezt tettük.”⁴⁰¹ A szakkönyvolvasók aránya Magyarországon ma kb. **egyharmad a teljes népességben és a könyvolvasók között** is. Ez az arány tükröződik a könyvforgalmi adatokban, hisz az összforgalom 46,8%-a erre a kategóriára esett, s ezzel párhuzamosan a szépirodalom kiadása (példányszámokban) ill. olvasottsága csökkent. (Ugyanez a jelenség az EU többi tagállamára is jellemző.) A prakticzálódás tendenciája egyértelműen tovább erősödik: a szélesen értelmezett szakirodalom átélést nem kíván, a gyakorlatias információkeresés mellett, ha valakinek egyéb intellektuális, érzelmi igénye van, az leginkább a tévé felé fordul, s az irodalomra „nem jut ideje”. A felmérés mindenesetre 19 könyvtípus olvasottságát vizsgálta meg: a vezető „**hobbikönyvek, hasznos tanácsok, információk a mindennapokhoz**” és az „**állatokkal, növényekkel, természettel kapcsolatos könyvek**” után azért harmadik, tehát dobogó helyen található a „klasszikus szépirodalom” is. A disszertáció szempontjából különösen fontos „**ezotériával kapcsolatos könyvek**” csoportja, mely kategóriával itt találkoztam először is **6%os** olvasottságot mutatott.

---

⁴⁰⁰ Gyenes Edina: Olvasási szokások. Magyar Művelődési Intézet. MTA Szociológiai Kutatóintézet. 2005. január. 5. (Bart István: Előszó)

⁴⁰¹ Uo. 8.

8.1.2. A KSH könyvkiadási adatainak olvasásra vonatkozó megállapításai (1997-2006)⁴⁰²

„Az elmúlt 10 évben Magyarországon összesen 117 533 mű jelent meg **422 millió** példányban, ami évente átlagban 10 ezer körüli műszámot jelent.” -kezd a tájékoztatást a kiadvány⁴⁰³. Az összes kiadott művek között az 1997. évihez képest jelentősen megnőtt a szépirodalmi és ifjúsági könyvek száma és példányszáma, valamint emelkedett az ismeretterjesztő kiadványok száma is. Legnagyobb példányszámban szépirodalmi alkotások jelennek meg, évente átlagosan 2300 mű, ami – a nemzetközi osztályozásnak megfelelően – magában foglalja mind a klasszikus mind a lektúr jellegű műveket egyaránt. Bár példányszámuk 2004-ig fokozatosan csökkent, az utóbbi 2 évben a 10,5 milliós megjelenés stabilizálódni látszik. Az elmúlt 10 évben a kiadott művek átlagos példányszáma 5175 (1997) és 3361 (2006) között hullámzott. Változatlanul jelentős az 5000 példányszám alatti kiadás, a magasabb számban megjelent művek alig több mint 15%-át adják a piacnak. Százezeren felüli példányban pedig az elmúlt 10 évben mindössze 71 művet adtak ki, az utóbbi pár évben már alig 10 darabot, szépirodalomból csak egyet-kettőt.

1997–2006 között, a művek 28%-a – átlagosan minden negyedik mű – külföldi szerzőktől származott, több mint háromnegyedük amerikai, angol és német írók tollából. A külföldi szerzők műveinek a példányszámból való részesedése 2006-ban 37% volt, a vezető amerikai auktorok műveinek példányszáma 15%-kal haladta meg az átlagost, a német és angol alkotók művei pedig az átlaghoz közeli példányban kerültek forgalomba. Az idegen szerzők alkotásaiból legnagyobb arányban, több mint 50%-kal a szépirodalom, 17%-kal az ismeretterjesztő irodalom részesedett. Az elmúlt évben a kiadott művek több mint egyharmadát tette ki az irodalom. Jelentős volt a filozófia, pszichológia, történelmi, életrajzi, valamint a természet- és nyelvtudományi témakörű művek száma is. A példányszámból kétötöd jutott az irodalmi művekre, és figyelemre méltók voltak még – több mint 30%-os részesedéssel – a természettudományi, a történelmi, az életrajzi, a nyelvészeti, a filozófia, pszichológiai és a matematikai témakörök is.

Szem előtt tartva, hogy a KSH adatgyűjtése az **UNESCO 1964-ben elfogadott könyvstatisztikai csoportosításait** alkalmazta, e munka gazdagságából engem szorosabban a kiadott művek jellege érdekelt. Jellegüket tekintve, az elmúlt tíz évben több mint **52 ezer tudományos, ismeretterjesztő és szakmai művet adtak ki**, melynek példányszáma meghaladta a **112 milliót**. A művek közel kétharmada szakirodalom, egyharmada ismeretterjesztő. A kiadott műszám 2004–2005 között 6400 felett volt, de

---

⁴⁰² Bárdosi Mónika — Ivánné Mód Ágnes — Lakatos Gyuláné: A KÖNYVKIADÁS ADATAI (1997–2006) DATA OF BOOK PRODUCTION (1997–2006)KSH. Bp. 2007.

⁴⁰³ Im. 5.

2006-ban is meghaladta a 5300-at, ami 100-zal volt több a 10 éves átlagnál. A példányszám 1998-ban volt a legmagasabb (14 millió), majd 2000-től 10,6–11 millió között ingadozott. A tudományos, ismeretterjesztő és szakirodalmi művek **57%-a társadalomtudományi, alkalmazott tudományi, illetve művészeti témakörökhöz** tartozott, példányszámból való részesedésük 56% volt. Az ismeretterjesztő művek között a **filozófiai, pszichológiai, az orvostudománnyal, a sporttal, a játékkal, a földrajzzal, a történelemmel és a háztartással kapcsolatos (barkács-, szakácskönyvek stb.)** kiadványok képviseltek jelentős arányt (kb. 60%). A szakmai művek közül a történelem, államtudományok területein jelentették meg a legtöbb kiadványt, de számottevő volt még a jog, a filozófia, a pszichológia, az orvostudomány, a nevelés- és az irodalomtudományi témakörökben megjelent alkotások száma is.

Tudományos, ismeretterjesztő és szakirodalmi művek témakör szerint, 2004

Témakör	Kiadott művek		átlagos példányszáma
	számának megoszlása, %	példányszámának megoszlása, %	
Általános	3,1	3,0	1 933
Filozófia, pszichológia	9,1	10,3	2 280
Vallás és hittudomány	0,6	0,4	1 152
Társadalomtudomány	19,2	11,4	1 191
Nyelvészet, nyelvtudomány	3,3	4,6	2 799
Természettudomány	5,3	5,6	2 124
Alkalmazott tudományok	19,5	26,8	2 759
Művészet, sport, játék	18,5	18,3	1 983
Irodalomtudomány	4,9	2,5	1 035
Földrajz, történelem	16,5	17,2	2 086
Összesen	100,0	100,0	2 008

Miért fontos mindez? Nos, mivel az ezotéria, mint ahogy azt az elméleti fejezetekben igyekeztem kimutatni, a vallás és a tudomány területein virul, így a természettudomány, az alkalmazott tudományok, a vallás, a filozófia, a pszichológia de még a sport (lásd. jóga, táj-csi stb.), a történelem (lásd. eredet kutatások, akasha-krónika stb.) vagy akár a nyelvészet („asszociatív nyelvészet”, sumerológia stb.) kategóriáira is igényt tart: ezek után nem okozna meglepetést, ha e magas arányú ismeretterjesztés egy része „ezoterikus ismeretterjesztés” lenne. Mivel hivatalos tankönyvként egyelőre nem jelenhetnek meg a könyvkiadásban, ami egyébként végső elfogadottságukat jelentené⁴⁰⁴, így „alternatív” úton, az ismeretterjesztés útján juthatnak csak el a befogadóhoz. De menjünk tovább. Amikor az ezotéria szépirodalomként jelentkezik (ez a ritkábbik eset) akkor is képes egyes esetekben szélesebb közönséghez szólni. A 30 000 példányszámon felüli, külföldi szerzőjű ifjúsági és szépirodalom 2005, 2006-ban listájából Rowling, J. K.: *A félvér hercege* 182 012, a pár éve megjelent *A da Vinci-kód* 100 000,

⁴⁰⁴ Idézzük fel ismét Feyerabend tudomány kritikáját: „Egy hatéves gyerek szülei eldönthetik, hogy a protestantizmus vagy a zsidó hit alapelveire oktatják-e a gyerekeiket, vagy egyáltalán nem részesítik vallásos nevelésben, de a tudományokkal szemben nincs meg ez a szabadságuk. Fizikát, csillagászatot, történelmet kötelező tanulni, nem lehet helyettük mágiát vagy asztrológiát tanulni, vagy legendákat tanulmányozni” Paul Feyerabend: I.m.: 154

Szepes Mária *A vörös oroszlán* c. műve 50 000, Paulo Coelho *A zarándoklat* c. műve szintén 50 000 példányszám fogyott el, s a szépirodalomként nehezebben besorolható *Szeretetkönyv* átlépte a 200 000-es határt.

Végül vegyünk egy pillantást a legjelentősebb ezoterikus kiadókra. A magyarországi könyvforgalomról a Magyar Könyvkiadók és Könyvkereskedők Országos Egyesülete (MKKE) a magyar könyvpiac jelentősebb cégei körében évente rendszeresen felmérést végez. A felmérés eredményei szerint 2006-ban a könyvforgalom 65,5 milliárd forint volt, ami a 2005. évi forgalomhoz képest 5%-os növekedést jelentett. Az adatközlő 160 kiadó együttes forgalma folyó áron az összforgalom 90%-át tette ki. Egy korábbi KSH kiadvány⁴⁰⁵ az Édesvíz és a Magyar Könyvklub adatait is felvette a táblázatába: ketten együtt a 2000-ben megjelent 9592 címből 303-at, 2001-ben 9023-ból 365-öt, 2002-ben 10207-ből 361-et, 2003-ban 9498-ból 276-ot, 2004-ben 11928-ból pedig 197-et ök adtak ki. Azaz **csak ketten** (ha többi kiadót nem számítjuk bele) **2-3%-kal** vették ki a részüket a könyvkiadásban.

8.1.3. A TÁRKI 2005-ös felmérése az olvasási szokásokról

„*A Könyvolvasási és könyvvásárlási szokások a magyar társadalomban*” címen megjelent TÁRKI-felmérés ugyancsak a felnőtt lakosság körében zajlott le 2005-ben. Az olvasási helyzetjelentésük szintén megerősíti a már megállapított tendenciákat, bár talán valamivel komorabb képet fest a korábbiaknál.

Az 1000 fős reprezentatív mintán alapuló kutatás szerint elmúlt években visszaesett a könyvolvasó felnőttek aránya és nőtt a nem olvasók részesedése: 2005-ben a lakosság negyede olvasott rendszeresen és egyharmada ritkán, míg 2002-ben még egyharmaduk olvasott rendszeresen és négytizedük ritkán, így tehát az elmúlt három évben az egyáltalán nem olvasók aránya mintegy másfélszeresére, 27%-ról 42%-ra nőtt. A nem olvasók arányának számottevő emelkedése mögötti tényezőket vizsgálva azt látjuk, hogy minden társadalmi csoport esetében nőtt a könyvet sosem olvasók aránya, főleg a középgeneráción belül (40–59 évesek), illetve a dél-dunántúliak és az észak-alföldiek körében. Egy felnőtt magyar átlagosan évi 7,6 könyvet olvas el, ezen belül **a felnőtt lakosság 15%-a** olvas el átlagosan havi 1 könyvet, azaz őket tekinthetjük valóban **rendszeres olvasóknak**. A nők, az idősek, az iskolázottabbak, illetve a közép-magyarországiak és a dél-alföldiek olvasnak a legtöbbet. A valamilyen rendszerességgel olvasók többsége egyszerre csak egy könyvet olvas, és csak egy kisebbség olvas párhuzamosan egyszerre több művet is. A könyvolvasók háromnegyedének háztartásában legfeljebb 500 kötetből áll a házikönyvtár.

---

⁴⁰⁵ Bárdosi Mónika — Ivánné Mód Ágnes: A KÖNYVKIADÁS ADATAI (2000–2004) DATA OF BOOK PRODUCTION (2000-2004)KSH. Bp. 2005.

A könyvolvasók leginkább valamilyen irodalmat olvasnak: az olvasók 38%-a olvas gyakran szépirodalmat, 31%-a szórakoztató irodalmat és **30%-a tényirodalmat** (útleírás, történelem, tudományos ismeretterjesztő munkák, politika). Ezt követik a szakkönyvek és a tankönyvek, amiket a felnőtt társadalom olvasó rétegének negyede és ötöde (25% és 19%) olvas gyakran. A legkevésbé idegen nyelvű könyveket, albumokat, művészeti köteteket illetve ifjúság és gyerekkönyveket olvasnak gyakran a válaszadók (8–12%). Az irodalom elsődleges szerepe a pihentetés, kikapcsolódás, megnyugtató és valamint a szórakoztatás, illetve szintén fontos rendeltetése, hogy tanít, tanulságos, szélesíti a látókört és az általános műveltséget.

8.2. Olvasás és ezotéria

Novák András, az Édesvíz Kiadó igazgatója szerint az ezoterikus irodalom olvasóközönségének nagyságát jellemzi, hogy 2004-ig Müller Péter *Kígyó és kereszt c.* könyvéből, amelyben maga Latinovits Zoltán üzen a szellemvilágból, több, mint 130 ezer példány kelt el. Az azóta megjelent *Jóskönyvből*, majd *Szeretetkönyvből* 200-200 ezer példány fogyott el. Az MTA Szociológiai Kutatóintézet 2005-ben megjelent felmérése alapján a felnőtt olvasók 6%-a olvas „ezotériával kapcsolatos könyveket”. Nagy Attila becslése szerint a 2004-es hazai könyvforgalom 5-8 százalékát teszik ki az ezoterikus címek. Az olvasói ízlés⁴⁰⁶ kutatása mindig kapcsolatot mutat ki a preferált művek és az olvasók csoportjai között: azok az olvasók akik hasonló műveket kedvelnek, csoportokat alkotnak, s ezek a csoportok, hasonlóan nyilatkoznak.⁴⁰⁷ Az olvasó korábbi olvasmányélményéből kiindulva perkonceptiót állít fel az elolvasandó műről, s így választ könyvet. Kamarás István szerint, amit az olvasó maga választ, az nem vált ki belőle ellenszenvet, s a világképéhez igazodik. Az eddig bemutatott könyvekkel kapcsolatos adatok között e nagy számok ellenére (a Szociológia Intézet kivételével) sem találunk semmit az ezotériáról, s bár vitathatatlanul jelen van az egész mai kultúránkban⁴⁰⁸, az empirikus kutatások még nem jutottak el hozzá. Nagy Attila úgy látja, hogy az ezotéria iránti érdeklődés főként a nőolvasókat jellemzi, s többségüket „úton lévő, kereső embernek” tartja, akik az ezotériában remélnék több érvényes tudásra szert tenni, megérteni és ennek segítségével a maguk számára rendezetté tenni a világukat. Kantot parafrázálva azonban elmondhatjuk, hogy az elméletek adatok nélkül üresek, az adatok fogalmak nélkül vakok. A következőkben az

---

⁴⁰⁶ Gondos Ernő: Olvasói ízléstípusok. Bp. 1975. Kossuth Kiadó.

⁴⁰⁷ Gere Zsuzsa: Sikerkönyvek a huszadik századi Magyarországon. Azkldolgozat, ELTE BTK, 2004.

⁴⁰⁸ Varga Lajos Márton: Mágia, meditáció, misztika, reinkarnáció. Ezoteria: a hazatérés tudása és technikája, vagy valláspótlék. In: Népszabadság, 2003. november 8. 6-7. A teljesség felé. Ezoterikus könyvek. In.: Magyar narancs. 2004. jan. 29. 26-28.; Angyal tanfolyamok dömping mennyiségben. In: HVG. 2005. dec. 24. 164-165; Mártonffy Zsuzsa: Kamatozó kapaszkodó. Hódít az ezoterika. In: Figyelő. 2005. 49.évf. 13. 30.

ezotériára vonatkozó saját magam által „beszerzett” adatokat mutatom be, majd az eredményeket visszavetítem a hazai olvasási tendenciákra.

8.2.1. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár⁴⁰⁹ ezoterikus könyvekre vonatkozó adatai és az ETO

8.2.1.1. Az ETO

Amikor a FSZEK ezoterikus könyv-kölcsönzési tapasztalatai után kutattam két dologra voltam kíváncsi. Egyrészt arra, hogy miként kezelik az ezotériát a könyvtárosok, másrészt arra, hogy miként kezelik az olvasók. A kettő persze nem is igen választható el egymástól, hisz a könyvtárosok mindig az olvasó igényeire, érdeklődésére, „vágyaitra” reagálnak⁴¹⁰, az ő gondolkodását próbálják kiszolgálni, ám saját „belső” logikájuk már jóval összetettebb. Az ezotériát területét például mindig is ismerték, ám másként „tálalták” az olvasónak, és másként rendszerezték. Az Egyetemes Tizedes Osztályozás mint a tudomány, a tudás érvényes rendszere a valóság, a léttapasztalat minden területét igyekszik lefedni. Az ő Dewey-féle tizedes osztályozás minden ismeretet tíz fő osztályba szervez, kezdve az égitől (filozófia és vallás) a földi dolgokig (történelem és földrajz), mely alól kivételt az első osztály képez (000: számítástechnika, információ és általános munkák). A felosztás Francis Bacon filozófus tudományfelosztásból ered és — módosításai ellenére — létezése máig a tudomány hegemoniájának (lásd. a *Tudomány és ezotéria viszonyrendszere* című fejezetet) bizonyítéka. Bár hierarchikus felépítését sokan megkérdőjelezzik, és a posztmodernebb tárgyszavazásra esküsznek, létjogosultságát mégis nehéz lenne tagadni. A szakozók két dolgot tartanak szem előtt: a szerző, a mű szándékát és az olvasóét; azt szeretnék, ha **az olvasó könnyen megtalálná az őt érdeklő könyveket**, de az adott tudáshierarchiát is tiszteletben kell tartaniuk. A FSZEK az ETO-felosztást (a Szabó Ervin Könyvtár szakozói, akárcsak az összes többi hazai könyvtár nem a 2000-es magyar változatát⁴¹¹ használják, hanem az 1991-eset.⁴¹²) követve az ezotéria területeit több kategória alá is besorolja, mégis leginkább az „Filozófia. Pszichológia. Etika” (1-es) főosztályába tartozóknak gondolja, ezen belül is „**A szellem filozófiája, a szellemi lét metafizikája**” (13-as), majd az „**Okkultizmus**” (133-as), végül a „**Szellemi nevelés. A megismerés útja**” (133.25-ös) csoport alá rendezik őket. Bizonyos területek, így a különböző gyógyító praktikák az „Alkalmazott tudományok” (6-os) főosztályba, azon belül is „**Gyógyítás**” (610-es) alosztályába kerülnek (613 illetve 615.8); mások pedig, mint például a meditációkkal és keleti gurukkal kapcsolatos könyvek a „Vallás” (2-es)

⁴⁰⁹ Az információk és adatok Havas Katalin, Krett Zoltán és Szilágyi Judit könyvtárosok szíves közreműködésének köszönhető.

⁴¹⁰ Vö.: Lőrincz Judit: A könyvtárak szerepváltása (1985-1996) In.: Könyvtári Figyelő. 43. év. 1997. 3.

⁴¹¹ Egyetemes Tizedes Osztályozás. 1-2. kötet. Budapest : OSZKKI, 2006. 1-3.

⁴¹² Egyetemes Tizedes Osztályozás. 1-2. kötet. Rövidített kiad. Budapest : OMIKK : OSZK-KMK, 1990-1991.

főosztályon belül az „**Általános összehasonlító vallástudomány**” (291-es) alá a „**Vallási szervezetek, szent személyek**” (291.9) csoportjában találják meg a helyüket. Más területek, mint például a „Feng-shuis könyvek” megtalálhatók a „**Lakberendezés**” (643/645) és „**Kertészet**” (490.1) csoportjában, a „Szciantológia” pedig a „**Személyiségfejlesztés**” (680) jelzetét is megkapta. Az ezotéria ezeken kívül fellelhető még az „**Áltudományos hiedelem**” (001.97), a „**Tudományosan nem bizonyított**” (001.94), illetve az „**Ezoterikus iskolák**” (141.339) 'ezotéria, ezoterika' az ETO-ban önálló kategóriaként nem létezik, mindig csak jelzőként kapcsolódik az különböző területekhez „**Ezoterikus tulajdonság**” (021.453)

8.2.1.2. A „**Böngészde**”

Bár a szakozók kerülnek a művek minősítését, s az olvasóra bízzák azt, a könyvtárosok a gyakorlatban kénytelenek az ETO-tól eltekinteni, és a minősítés életszerűbb technikáihoz nyúlni. A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár „**Böngészdeje**” a hetvenes évekbeli „családi könyvtár” hagyományait követi, amikor az „**Ezotéria**” előtt is **szabaddá teszi a polcait**. E hagyomány kialakulásának az volt elsősorban az oka, hogy kiderült, a könyvtárlátogatók elsősorban szabadidős elfoglaltságaikhoz keresnek olvasnivalót. Az a könyvtárosi törekvés, hogy minden könyvtár állománya a teljes ismeretanyagot képviselje azonban, azt eredményezte, hogy éppen azokban a mindennapi tárgykörökben, amelyek iránt pedig a legnagyobb kereslet mutatkozott, gyenge volt a kínálat: „Kezdetben mindenbe bele kívántunk szólni, világnézetbe, gondolkodásba, később már "csak" az ízlésbe. Állománnyal, feltárással, ajánlással sokat dolgoztunk azon, hogy akkor is „átsegítsük a vakot a túloldalra” – akár csapatmunkában is -, ha nem is akart átmenni. Tele voltunk jószándékkal, és a könyvkiadás ebben bennünket maximálisan segített. Vásárlásainkkal nem tévedhettünk, legfeljebb teletömtük könyvtárainkat az úgynevezett „senkinek sem kell könyvekkel”. Az első megrázkódtatás akkor ért bennünket, amikor rá kellett döbbernünk, hogy állományunk nagy része egyszerűen nem érdekli olvasóinkat.”⁴¹³ Az állomány kínálatát és a használók keresletét közelíteni kellett egymáshoz: „A szórakoztató, vagy nevezzük, aminek akarjuk, álirodalomnak, lektúrnek, stb. kiemelésével, tematikus csoportosításával legalább azt az előválogatást elvégeztük, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy ennek az irodalomnak nem kell minden sorát komolyan venni. Daniele Steel elkerül Stendhal mellől, Robin Cook nem kap meg nem érdemelt aurát Capektól, Camustól.”⁴¹⁴ Mivel a könyvtárnak nagyon erős legitimáló hatása van, a differenciálásról a könyvtárosok nem mondtak le: „Egy, az orvostudomány ETO-jában

⁴¹³ Barcsi Zsuzsa: A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár funkcióváltozásai 1985-től. Budapest, 1994. (kézirat) OSZK KMK

⁴¹⁴ Havas Katalin: A múlt és a jövő között: a jelen, Az elmúlt tíz év könyvtáros szerepei. In: Könyvtári figyelő. 2000. 46. é. 2.

eldugott obskurus természetgyógyász könyvvel inkább ártunk, mint használunk. A tudománytörténet klasszikus művelői közé sorolt áltudomány olvasóit még jobban félrevezeti.”⁴¹⁵ A minősítés FSZEK-ben a tételválasztásban jelenik meg. Bármelyik ETO-jelzetet is kapja meg egy ezoterikus könyv, csak kivételes esetekben kerül a „tudományos” könyvek vagy a „szépirodalom” második emeleti szintjére, sokkal inkább a földszinti Böngészőbe. Itt az Ezotéria kategóriája elismert, s a következő „hierarchikus” csoportokra oszlik:

- Természetgyógyászat
  - Gyógynövények
  - Alternatív gyógymódok
  - Távol-keleti orvoslás
- Emberi kapcsolatok
- Természetfeletti jelenségek
  - Jóslás, jövendölés
  - Álomfejtés
  - Asztrológia
  - Mágia, boszorkányság
  - Tarot
  - Parajelenségek
    - Régi korok üzenete
    - Bibliáról másképp
    - Daniken, Egely, Nemere
- Ezoterika
  - Távol-keleti vallások
  - Élet misztikája
  - Feng-shui
  - Szepes, Müller

A Központi Könyvtár számára írt lekérdezésből összesített adatokból kiderül, hogy évente **tízezer feletti az ezoterikus irodalom kölcsönzési száma:**

A kölcsönzés éve	A tételek száma	A kölcsönzések száma
2004	1725 db.	10.309
2005	1948 db.	11.338

---

⁴¹⁵ Havas Katalin: Politikai és gazdasági változások hatása a könyvtárakra. Budapest, 1995. (kézirat)
KMK In: Írás tegnap és holnap. Internet-folyóirat. 3. sz.

A statisztikából a 2006. évi húszas bestseller-listája sokat elárul:

Richard Bach: Semmi sem véletlen. Édesvíz Kiadó

Sri Chimnoy: Kundalaini. Mandala-Véda Kiadó

Jankovich István: Reinkarnáció: valóság-e az újjászületés? Édesvíz Kiadó

Peter Orban: A párkapcsolat forгатókönyve. Bioenergetic Kiadó

Annie Besant: Karma, újjászületés, dharma. Teozófiai Társaság.

Melita Deling: A pszichikus erők használatáról. Édesvíz Kiadó

Mac Gregor Trish: Párhoroszkóp: találjuk meg lelki társunkat. Hajja Kiadó

Michael Tamura J.: Te vagy a válasz. Édesvíz Kiadó

Thorwald Dethlefsen: Élet az élet után. A lélek halhatatlan. Magyar Könyvklub

Raymond Moody: Élet az élet után. Gondolatok a halálon túli életről. Ecclesia Szövetkezet

Thomas Fröhling: Feng-shui a lakásban. Magyar Könyvklub

James Redfield: Shambala titka: a tizenegyedik felismerés.

Robert Peterson: Testen kívüli élmények. Tapasztalatok és módszerek. Bioenergetic Kiadó

Balogh Béla: A végső valóság. Bioenergetic Kiadó

Richard Bach: Minden és mindenki egy. Édesvíz Kiadó

Erich von Daniken: Zeusz nevében. Aquila Kiadó

Egely György: Parajelenségek. Elhallgatott találmányok. K.U.K. Kiadó

Kurt Tepperwin: A szellemi törvények. Mérték Kiadó

Dan Millmann: Erre születél. Édesvíz Kiadó

Greer John Michael: Mágikus lények kalauza. Édesvíz Kiadó

Ebből a rövid felsorolásból is megismerhetjük egyrészt a vezető ezoterikus kiadókat (Bioenergetic, Édesvíz, Mandala-Véda, Magyar Könyvklub), másrészt a vezető témákat területeket: a filozófiai-életvezetési tanácsadó könyvek mellett (halál utáni élet), az asztrológiai alapú tanácsadó könyvek, az én-erősítő mentálhigiénias funkciókat ellátó könyvek és „tudományos” szemléletű művek egyaránt jelen vannak. A „Vallás” és a „Tudomány” hagyományos területihez tartozó kérdések a „populáris ezotéria” eszmerendszerében találnak válaszra.

8.2.2. A 2001-es kérdőív adatai

Mivel az ezotéria területét vizsgáló szekundér felmérésekkel 2001-ben, szakdolgozatom írásakor még nem találkoztam, ezért csak egy feltáró célzatú, reprezentativitásra nem alkalmas magánvizsgálódást végezhettem el. A kérdőíveket egyrészt bölcsészkar hallgatókkal, másrészt ezoterikus könyvesboltok látogatóival töltöttem ki, ám nem ragaszkodtam mindig ehhez, hanem ad hoc jelleggel is igyekeztem minél többet kiosztani (könyvtárosoknak, gyógypedagógusoknak, friss diplomásoknak). A felmérést a szemi-kvantitatív, kérdőíves megkérdezés módszerével készítettem el.

A kérdések (összesen 31 db.) az életkort, nemet, iskolai végzettséget, foglalkozást és családi állapotot vették tekintetbe, ezen kívül a vallásosságot is igyekeztek bevonni a vizsgálódásba. Természetesen standard olvasásszociológiai kérdéseket (olvasásgyakoriság, könyvtárlátogatás stb.) is feltettem. Nem kérdeztem azonban rá a nemzeti önszemléltre, jövőképre, identitástudatra, a nevelési értékekre és még sok minden másra, mert túlnötte volna magát a kérdőív.

Az olvasási szokások a személyi jellemzőkkel egybevetve így néznek ki. A válaszadók több mint kétharmada legalább heti kétszer-háromszor olvas könyvet (egyharmaduk naponta), egyötödük pedig hetente, és több mint háromnegyedük „jelenleg” is olvas valamilyen könyvet; az olvasás nemek szerinti megoszlása ezen belül nem releváns, mivel a kitöltők 57%-a nő volt, 43%-a pedig férfi. A nők gyakoribb olvasása mint tendencia, ezért ebből nem levonható. A válaszadók 20 és 50 év közöttiek voltak, egyik felük érettségivel rendelkezik (a válaszadók egynegyede egyetemi hallgató), másik felük diplomával; a foglalkozást tekintve a tanulókon kívül 40% alkalmazott, diplomás értelmiségiként dolgozik, 20% pedig egyéb szellemi munkát végez.

Az otthoni könyvtár helyzete azt mutatja, hogy zömében 500 és 2000db közötti könyvvel rendelkeznek a kitöltők (a saját és nem saját könyveket mégsem választottam külön), 14%-uk meg kétezer kötetnél többel.

Könyvtárba a megkérdezettek majdnem fele évi négyszer-ötször jár, egynegyedük legalább hetente, ők valószínűleg az egyetemisták lehetnek.

Megállapítható tehát, hogy ún. **elitesapattal van dolgunk**, akik könyvvel az átlagnál gyakrabban találkoznak. Mindannyian fővárosiak (itt dolgoznak, vagy itt tanulnak.) Szociális helyzetüket nem firtattam, de egészen valószínűnek tartom, hogy a **Máté-effektus**⁴¹⁶ jelensége alkalmazható rájuk.

Dolgozatom megírása előtt arra gyanakodtam, hogy az olvasói ízlés, érdeklődés egy új területtel bővült ki az utóbbi kb. tíz évben, és ez az új terület talán valamit elárulhat saját korunkról is, vagy ahogy Gereben Ferenc fogalmaz: „a sokak által preferált olvasmányok a maguk immanens és egyúttal (a befogadónak felkínálkozó) potenciális

---

⁴¹⁶ Vagyis, akinek jobbak a társadalmi körülményei, annak adatnak meg a kultúra, az olvasás áldásai; vö. Gereben, 2000.

minőségükkel vallanak az adott korszak emberének ízléséről, vágyairól, törekvéseiről, bánatáról és gyarlóságairól....Tehát, ha tételünk igaz: az olvasmányoknak is megvan a maguk sorsa, s abban a mi sorsunkat tükröztetik.”⁴¹⁷

A legkedveltebb művek stílus-jellege e kis felmérésben így néz ki (ennél a kérdésnél egy ember több választ is írhatott):

Az olvasmányok stílusa, jellege	A válaszadók száma	Az olvasók százaléka
1. szépir. (kortárs, real.)	30	63
2. szépir. (klasszik, real)	35	74
3. non-fiction	18	38
4. szórakoztató	14	29
5. ezoterikus, keleti fil.	39	83
6. vers	7	15
7. egyéb	18	29

Legmagasabb arányban **szépirodalmat és ezotériát** olvastak a válaszadók, ami annak tudható be, hogy két csoport (és két helyszín: bölcsészkar és ezoterikus boltok) között osztottam kérdőíveket. A kortárs olvasmányok és a non-fiction vagy szórakoztató könyvek aránya hasonlított némileg az országos átlagra, hisz a célszemélyek több mint fele a kedvencei közé vette fel őket. A szerzők nemzetiségének aránya kb. 40-60 a külföldiek javára. (A versolvasás aránya nem egyezik az átlaggal.)

Az aktuális olvasmányok az alábbi arányokat mutatták:

Az olvasmányok stílusa, jellege	A válaszadók száma	Az olvasók százaléka
1. szépir. (kortárs, real.)	5	10
2. szépir.(klasszik, real)	3	6
3. non-fiction	19	38
4. szórakoztató	7	11
5. ezoterikus, keleti fil.	6	12
6. egyéb	10	23

Az amerikanizálódás, kommercializálódás, prakticzálódás tendenciái azért észrevehetőek e kevés adatból is: „életünk egésze haszonelvűbb, anyagiasabb,

⁴¹⁷ Gereben, 2000, 89.

földhözragadtabb, ideológiamentesebb lett. Többet, pontosabban, haszonelvűbben, praktikusabban szeretnék tudni.”⁴¹⁸ Az amerikanizálódás leginkább az uniformizálódásban jelentkezik. (Számos országban végzett megfigyelések ugyanis már harminc éve is arra mutattak, hogy pl. az egyetemi hallgatók alapvető életfelfogásukban és felszíni hóbortjaikban egyre inkább hasonlítanak egymásra, mint saját szüleikre.) Az országos felmérések azt mutatják, hogy a szórakoztató, könnyed, kalandos, az illúziókat, menekülési reakciókat sejtető olvasmányok népszerűségének növekedése mellett erősödik az ismeretterjesztő és tudományos, a tényeket, a tudni- és tennivalókat bemutató könyvtípus.⁴¹⁹ Ám a **kommercializálódás** és **prakticizálódás** tendenciái mellett feltűnt érzékelhetően egy újabb jelenség: a **spiritualizálódás**. Hogy végképp ne legyen egyszerű a helyzet, ez a spiritualizálódás a kommercializálódással és practicizálódással együtt lépett föl, ami bizonyos szempontból az **amerikanizálódás** jelenségéhez vezethet vissza minket. Az utóbbiak vaskos kötelékeit az előbbi vékonyka cérnája szövi át. A „hogyan legyek a világban minél sikeresebb”, a „hogyan boldoguljak minél gyorsabban és egyszerűen és tét nélkül” „projektjei” kiegészülnek a „hogyan érezzem minél jobban magam a bőrömben”, a „hogyan legyek harmóniában önmagammal” örök vágyaival. A jólét jóllét után kiált. Az anyagi, világi, földi szükségletek esetleges kielégítése a lelki, szellemi, „belvilági”, égi szükségleteket érintetlenül hagyja.

A kérdőívhez kapcsoltam 2001-ben a „mennyire érdeklis az ezotéria” kérdését is. A megkérdezettek csaknem **fele komolyabb érdeklődést tanúsított a téma iránt**, 24%-uk pedig tájékozódás szintjén „foglalkozott” vele (22% utasítja el radikálisan). 80% olvasott már ezoterikus könyvet, ebből 50%-nyi tíz kötetnél is többet. (Ismétlem, a felmérés nem volt reprezentatív, de az ezotéria jelenléte a gondolkodásban, mindennapokban még e kevés adatból is figyelemre méltó.) A válaszadók közül legtöbben vagy kíváncsiságból/érdeklődésből (31%) vagy ismerőstől/rokontól (31%) értesülve vett a kezébe ezotériát. Az ezotéria „tudomásulvétele” 60%-ban 1990 és 1997 közé esik, 16% pedig már 1990 előtt is hallott róla.

A legkedvesebb ezoterikus szerzők táblázata – épp a széles kínálat miatt – nem árul el sokat, ami várható volt pl. Hamvas Béla vagy Szepes Mária közkeletűsége statisztikailag nem releváns, mindkettő 7-7%-kal szerepel – az egyetlen kiemelkedő szám, a „nincsen kedvencem” 22%-ot kapott.

A vallásosság kérdésénél nem Tomka Miklós ötfokú skáláját alkalmaztam, hanem egy négyes felosztást, még a felekezeti hovatartozást sem kértem megadni. Mivel úgy gondoltam, hogy a vallásos kifejezés egyre kevésbé egyértelmű, teret szerettem volna

---

⁴¹⁸ Nagy Attila: Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció? Változási tendenciák a hazai olvasási és könyvtárhasználati szokásokban. In: Könyvtári Figyelő 1997. 3. 480. illetve: Nagy Attila: Az olvasás változó „arca”. Új Forrás, 1994. 7. sz.

⁴¹⁹ vö: Nagy, 1997. és Gereben, 2000.

engedni a „maga módján vallásos” és a „nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok” - típusú válaszolóknak arra, hogy próbálják meg ők elmondani nagyjából a vallással kapcsolatos „érzéseiket”, „gondolataikat”. A válaszadók 58%-a nem tarja magát semmilyen felekezethez tartozónak, 22% igen. A vallást viszont 54%-nyian vallották fontosnak, illetve nagyon fontosnak életükben és csak 16 % nem túl fontosnak, 12% pedig egyáltalán nem fontosnak. Ezek az adatok megerősítik azt a tendenciát, amiről már szó volt, vagyis hogy a személyes vallásos meggyőződés függetlenedik az intézményi elköteleződéstől, s a „maga módján” vallásosak csoportja növekedőben van. „Itt – írja Tomka – nem vallás/nem-vallás kérdéséről van szó, hanem a vallásosság stílusáról.”⁴²⁰ Az ezotériának ez a helyzet kedvező. A vallás szó helyett a legtöbben a hit szót használták, a gondolkodó, kereső szavak csekély százalékban még szerepeltek.

Sokszor előkerült a film és az ezotéria kapcsolata, a kérdés az volt, vajon milyen filmeket tartanak, éreznek ezoterikusnak a megkérdezettek.

A film „jellege”	Válaszadások száma	Válaszok százaléakai
1. klasszikus sci-fi (Star Wars)	2	3, 6
2. „Harmadik típusú találkozások” (E. T., Kapcsolat)	5	8, 9
3. „paranormális” film (X-akták)	22	39, 3
4. „démon-film” (Ördögűző)	7	12, 5
5. utópiák, apokalipszis (Armageddon)	10	17, 9
6. egyéb (Stalker)	10	17, 9

Mint látható a „paranormál filmek”, azaz **a tudomány határvidékein kalandozó** (pl. X-akták, Alkonyzóna, Halálsoron) filmek és az utópiák, apokalipszis kategóriája vitte a pálmát. Ez utóbbi a Mátrix című filmnek köszönheti a helyezést, mert ezt a válaszolók majdnem 10%-a felvette a listájára. A besorolás itt is külön gond volt, hiszen az osztályok mindig átcsúsznak egymásba. A Danikan-filmeket vagy Shirley MacLaine filmjét (Ég és föld között) mint a tipikusnak mondható „popezotériát” összesen egyvalaki említette meg. A felsorolások alapján a kulcsszó megint csak a titokzatosság/misztikum.

⁴²⁰ Tomka Miklós: A vallásszociológia új útjai. Replika, 167.

8.2.3. A 2001-es válaszadók véleménye az ezotériáról

A felmérésben többek között arra is kíváncsi voltam, hogy ki, mire asszociál az ezotéria szó hallatán. Abban bíztam, hogy egy közösen szőtt konceptuális háló segítségével kihalászható az ezotéria aranyhala, aki majd elárulja a titkát. Egyébként ez nem igaz, mert nem bíztam ilyenben. A dolog nem így működik. A hálóban mindenféle hal akad, és úgy tűnik, hogy maga a háló a lényeges.

A leggyakoribb („értékelésmentes”) szó-válaszok a következők voltak:

1. Misztérium/misztika
2. Okkult/titkos
3. Mágia/varázslás – az 1. 2. 3. együtt 20%-ot tesz ki
4. Természetfeletti/ transzcendens/érzékeken túli – 21%
5. Asztrológia/reinkarnáció (kevesebbszer: alkímia, kabbala, antropozófia) – 24%
6. Lélek/sors/önismeret/harmónia – 11%
7. Beavatott/kiválsztott – 8%

Az értékelő, és érzelmi viszonyulást kifejező reakciók három csoportra oszlanak:

1. Hülyeség/kamu, svindli/butítás, szemfényvesztés/'áltudomány'
2. Önmegismerés/egészség/harmónia
3. (Az igazi ezotéria elválasztása a bővlítól, pl: beavatás és „gagyikönyvek” együtt)

A nyitott kérdések közül a 7-es számút nem kódoltam. Ebben arra kértem a résztvevőket, hogy próbálják meg pár szóban elmagyarázni, mi szerintük az ezotéria, s hogy érdemes-e ilyen könyveket olvasni. A legfontosabb, legjellemzőbb, csoportosítható válaszok a következők:

- „Segítségével megtalálod önmagad”/44./.

- „Olyan valami, ami segít megismerni és megszeretni önmagad és elfogadni, szeretni a világot”/40./.

- „Régi bölcsélet, olyan belső beavatás, mely nem mindenki számára hozzáférhető. Érdemes olvasni, feltéve, hogy óvatosan választunk, mert sok az álezoterikus mű”/43./.

- „Hagyományos tudásanyag, amely az ember és a világmindenség harmonikus egységére próbál receptet adni”/30./.

- „Hogy érdemes-e, azon múlik, mit értünk rajta és hogy foglalkozunk vele. /Ismerősömet/ óvnám a teozófiától...és az Édesvíz Kiadó témába vágó kiadványaitól. Megfontolandó alkotásokként állítanám elé a nyugati és keleti vallási irodalom misztikus klasszikusait.../A fenti kiadványok/ az irracionális hangsúlyozásával a hozzá nem értők titokra vágyó populáris igényeinek kielégítését célozzák.”/37/

- „Az élet rejtett kincsei, melyet érdemes felfedni...Olvassák csak fiam, és ne felejts el közben gondolkodni is”/20./.
- „Az ezotériának eredeti tartalma nem a New Age által felkapott terület. A nagy világvallások legmagasabb rendű és egymással megfelelő részei tartoznak ide”/19./.
- „Számomra pozitív értelemben a vallásnak azt a magját jelenti, ami csak kevés embernek szólhat. Pl. Szent Pál azt mondja kb., hogy akik nem bírják a szilárdabb eledeleket, azokat tejjel kell táplálni (ez az igazságról szól.) A keményebb eledel az ezoterikus tanítás, a puhább a vallások mitikus-csodás történetei. A populáris ezoterizmus szerintem ez utóbbi jelenléte egy szekularizált-tudományos korszakban”/12./.
- „Ami az evilági léten túl van, de még ez alatt érzékelhető, s azzá tehető avagy látható”/34./.
- „Átlagemberek kihasználása, butítása”/23./.
- „Olyasmi, mint a mennyország, pokol. Amit az emberek kitalálnak – fantáziálnak, de senki nem tud arról a bizonyos dolog mivoltáról semmit”/1./.

A kitöltők 46%-a nem válaszolta meg, hogy érdemes-e olvasni ezotériát (ennek a csoportnak a 60%-a ugyanakkor adott valamiféle meghatározást), 32%-uk határozott igennel felelt, 12%-uk óvatosságra intve tartotta érdemesnek az olvasást, míg egy másik 12% szintén határozottan elutasította. A „mi az ezotéria” kérdésre kapott válaszok alapján 2001-ben az alábbi öt csoportot állítottam fel:

1. Az ezotéria mint hülyeség, butítás, az **ostobább emberek kihasználása, üzlet.**
2. Az ezotéria mint a mélyebb önismerethez, **harmóniához, teljességhez vezető út.**
3. Az ezotéria mint igazi, valódi ezotéria (a beavatottak tudása), melyet el kell választani a populáris igényeket kielégítő ezotériától. Hogy mi ez az igazi ezotéria, arról **a hagyományos vallások misztikus vonulatai** szólnak a hozzáértőknek, beavatottaknak.
4. Az ezotéria mint minden, ami túl van a látható világon vagy a newtoni-mechanika által elképzelt világképen. (Ez a csoport a 2-essel mutat rokonságot.)
5. Az ezotéria mint projekció. Akárcsak a vallások. (Ez némileg hajaz az 1-esre.)

8.2.4. A 2007-es megkérdezések adatai

2007 őszén meglátásaimat és elméleti prekonceptióimat követve már kiterjedtebb vizsgálatba fogtam: a 2001-es kérdőívet kiegészítve 159 adatközlővel kezdtem el dolgozni, illetve 50 személlyel interjút is készítettem. A kérdőíveket egyrészt ezoterikus internetes fórumokon tettem közzé, másrészt egy ezoterikus könyvkiadó szélesebb

munkaközösségének, harmadrészt a saját ismeretségi körömben osztottam szét. Az 50 darab interjút szintén e három csoport egyes tagjaival készítettem el.

A könyvolvasás gyakorisága: Az olvasási szokások a személyi jellemzőkkel egybevetve így néznek ki. A válaszadók közel 50%-a a saját bevallása szerint naponta olvas könyvet, 35%-uk hetente vagy heti három-négy alkalommal olvas, és alig 6% olvas egészen ritkán, azaz évente pár alkalommal. Az olvasás nemek szerinti megoszlása is az általános olvasási szokásokba illeszkedik, hisz míg a férfiak 30%-a olvas naponta vagy hetente, addig a nők 73%-a rendszeres olvasó!

Milyen gyakorisággal olvas könyvet?	naponta	hetente	heti 3-4	havi 2	havi	évente 4-5	összes adatközlő
Nő	53	20	21	2	6	4	106
Ffi	25	6	10	3	3	6	53
Szum	78	26	31	5	9	10	159
százalékos arányok							összes %
Nő	68	77	68	40	67	40	
Ffi	32	23	32	60	33	60	
Szum	100	100	100	100	100	100	
összesített százalékos arány	49	16	19	3	6	6	100

Végzettség és otthoni könyvtár: A válaszadók 19 és 60 év közöttiek voltak, és 91%-uk rendelkezett diplomával, így a **Máté-effektussal** megint lehetett számolni. Az otthoni könyvtár helyzete azt mutatja, hogy 2000db fölötti könyvvel a kitöltők egyötöde (21%) rendelkezik, az 500 és 2000 db. közötti könyvvel rendelkezők tulajdonosok aránya pedig szinte !0%!

Hány könyve van otthon?	1 - 19	20 - 99	100 - 249	250 - 499	500 - 999	1000 - 1999	2000 felett	összes adatközlő
Nő	0	9	16	3	27	14	20	89
Ffi	0	1	10	20	16	10	13	70
Szum	0	10	26	23	43	24	33	159
százalékos arányok								
Nő	0	90	62	13	63	58	61	
Ffi	0	10	38	87	37	42	39	
Szum	0	100	100	100	100	100	100	
összesített százalékos arány		6	16	14	27	15	21	100

Könyvtárlátogatás: Könyvtárba a megkérdezettek majdnem a harmada évi pár alkalommal jár, havonta 23%-uk és csak alig 11%-uk jár naponta vagy hetente egynegyedük legalább hetente, ők valószínűleg az egyetemisták lehetnek, ami csak újra azt bizonyítja, hogy magasan képzettek az iskolák elhagyása után leginkább a saját könyvtárát használja.

Milyen gyakran jár könyvtárba?	naponta	hetente többször	hetente	havonta 1,2	évente párszor	nem jár	összes adatközlő
Nő	5	7	7	28	29	30	106
Ffi	5	1	6	9	18	14	53
Szum	10	8	13	37	47	44	159
Százalékos arányok							
Nő	50	88	54	76	62	68	
Ffi	50	13	46	24	38	32	
Szum	100	100	100	100	100	100	
összesített százalékos arány	6	5	8	23	30	28	100

Jelenlegi olvasmány: Legmagasabb arányban **szépirodalmat és ezotériát**⁴²¹ olvastak a válaszadók, a jelenleg is ezotériát olvasók aránya pedig közel 30% volt; a szakmai illetve ismeretterjesztő könyvet olvasók aránya meglehetősen alacsony volt (8%).

Kérdések az ezotériáról: A „mennyire érdekli az ezotéria” kérdését természetesen újra feltettem. A megkérdezettek egyharmada tanúsított intenzív érdeklődést a téma iránt, ugyanennyi ember érdekelt „csak a tájékozódás szintjén”, 26%-uk viszont teljesen elutasítja. A válaszadók közül legtöbben megint vagy kíváncsiságból/érdeklődésből (25%) vagy ismerőstől/rokontól (34%) értesülve vett a kezébe ezotériát. Az ezotéria „tudomásulvétele” 70%-ban 1990 és 1997 közé esik, 14% pedig már 1990 előtt is hallott róla.

Neme	mennyire érdekli az ezotéria					szum
	1	2	3	4	5	
Nő	23	3	5	19	12	62
Férfi	7	2	0	11	14	34
Összesen	30	5	5	30	26	

Figyelemre méltó, hogy a válaszadók közel egyharmadát (26%) egyáltalán nem érdekli az ezotéria, ám összességében csak 12% nem olvasott egyetlen ilyen könyvet sem. Ez az arány egyezik a heves érdeklődők, az „ezotéria-falók” (akik számára „nagyon fontos” vagy „fontos” a téma) arányával (22%) ami arra utal, hogy a szélsőségek mindig hasonlóak, de ennél is fontosabb, hogy a többiek, az „átlag” 55%-a életében több ezoterikus könyvvel is találkozott.

Hány ezoterikus könyvet olvasott?	1-4	5-9	10-19	20-49	50-99	100 felett	semmi	összes adatközlő
Nő	45	12	10	12	12	5	10	106

⁴²¹ A műveket magam csoportosítottam, így az ismeretterjesztő, a „tudományos” ezotériát, illetve az ezoterikus szépirodalmat is ide soroltam.

Ffi	27	4	4	3	5	1	9	53
Szum	72	16	14	15	17	6	19	159
százalékos arányok								
Nő	63	75	71	80	71	83	53	
Ffi	38	25	29	20	29	17	47	
Szum	100	100	100	100	100	100	100	
összesített százalékos arány	45	10	9	9	11	4	12	100

Vallásosság és ezotéria: A hazai vallásszociológiai felméréseknél - melyek Tomka Miklós nevéhez köthetők elsősorban - a megkérdezetteket egy olyan véleményiskálával szokták szembesíteni, amely a buzgó vallásosságtól a meggyőződéses ateizmusig terjed, s amelyből mindenki kiválaszthatja a neki tetszőt. Vallásosnak itt azok számítanak, akik a „vallásos vagyok, egyházam tanítását követem” illetve a „vallásos vagyok a magam módján” válaszokat jelölték meg. Tomka Miklós országos reprezentatív felmérése alapján⁴²² a felnőtt magyar népesség kétharmada vallásos, s ebből a „maguk módján vallásosok” aránya jelentősebb. E vallásosság tipológia mellett azonban Tomka bevezetett egy újabb vallásosság-skálát is, melynek lényege, hogy – az ideologikusságot tompítva – csak a vallásosság mértékére történik benne utalás.” E szerint ma Magyarországon a felnőtt népesség 17%-a „kifejezetten vallásos” és 37%-a „valamennyire vallásos”, s így együtt már csak 54%-ot tesznek ki. „Ez arra enged következtetni – írja Gereben Ferenc –, hogy a „maga módján” kategória olyan embereket is „vallásossá” avat, akik a vallásosság és a nem vallásosság határmezsgyéjén élnek, és akik feltehetőleg az újabb skálás többnyire a „nem is vallásos, nem is nem-vallásos” fokozatba sorolták magukat.”⁴²³ Ebből is látszik, hogy a vallási önbesorolás eredménye sokban függ a kérdés módjától és a válaszlehetőségektől.

A saját kérdőívemben a vallásosság kérdésénél nem Tomka Miklós ötfokú skáláját alkalmaztam, hanem egy négyes felosztást. A felekezet kérdését a tompább „*Saját vélekedése alapján érzi-e valamilyen felekezethez tartozónak magát?*” kérdéssel cseréltem fel. Ezekkel a kérdésekkel illetve a „*Ha a vallásos szót nem tartja megfelelőnek, mit használna helyette?*” kérdéssel teret szerettem volna engedni a „maga módján vallásos” és a „nem tudom megmondani, hogy vallásos vagyok” - típusú válaszolóknak arra, hogy próbálják meg ők elmondani a vallással kapcsolatos „érzéseiket”, „gondolataikat”. A válaszadók 77%-a nem tartotta magát semmilyen felekezethez tartozónak, 13% igen (a többi értékelhetetlen); a vallást 36%-nyian vallották nagyon fontosnak, illetve fontosnak életükben, és körülbelül ugyanilyen magas volt azoknak az aránya, akiknek az életében egyáltalán nem játszik fontos szerepet a vallás. Ezek az adatok megerősítik azt a tendenciát, mely szerint a személyes

⁴²² Tomka Miklós: Csak katolikusoknak. Corvinus. Bp. 1995. 35-36.

⁴²³ Gereben Ferenc: Vallásosság és egyházkép. Interjúk tükrében. Kerkai Jenő Egyházzociológiai Intézet. Budapest-Csíkszereda. 2004.31.

vallásos meggyőződés függetlenedik az intézményi elköteleződéstől, s a „maga módján” vallásosak csoportja növekedőben van. „Itt – írja Tomka – nem vallás/nem-vallás kérdéséről van szó, hanem a vallásosság stílusáról.”⁴²⁴ A „maga módján vallásos” típusról megállapított általános szociológiai megállapítások szerint ez csoport 15% körül mozog és jelentős az átfedésük a „világnézetileg bizonytalanokkal”: többségük nem rendszeres vallásgyakorló és nem hisz a túlvilágban sem a csodákban.. Az ezotériának ez a helyzet kedvező. A vallás szó helyett ezúttal is a legtöbben a hit szót használták, a gondolkodó, kereső szavak csekély százalékban még szerepeltek.

Mint a statisztika mutatja, több, mint a fele azoknak, akik már most sokat foglalkoznak az ezotériával (31%), illetve a jövőben szeretnék komolyan foglalkozni vele (4% és 6%) – a vallás vagy „egyáltalán nem fontos”, vagy „nem túl fontos”. Ugyanez a helyzet azokkal, akik az ezotériát negligálják (egyáltalán nem vagy csak tájékozódás szintjén érdekeli őket) – a vallás náluk sem tényező. Mindebből leginkább a „hagyományos, egyházas vallásosság” térvesztését olvashatjuk ki. Akik számára viszont a vallás „nagyon fontos” illetve „fontos” azok arány az ezotéria iránti érdeklődés szempontjából két nagy csoportra osztható: közel 60%-uk elutasítja az ezotériát, a többiek pedig ezotéria-pártiak. Mindebből a vallásosság stílusára következtethetünk, illetve arra, hogy a vallást felekezethez tartózásként felfogók számára az ezotéria – hitrendszerüknek megfelelően – elutasítandó, míg a vallást „maguk módján” megélők számára elfogadható.

Az ezotéria témakörével	A vallás				szum
	nagyon fontos	fontos	nem túl fontos	egyáltalán nem fontos	
már most sokat foglalkozom	8	14	12	16	50
komolyan a jövőben	1	1	1	3	6
egyszer majd	0	2	4	3	9
Csak tájékozódásra	7	7	13	23	50
Semennyire	6	12	10	16	44
szum	22	36	40	61	159
% (megoszlás)					
már most sokat foglalkozom	16	28	24	32	100
komolyan a jövőben	17	17	17	50	100
egyszer majd	0	22	44	33	100
Csak tájékozódásra	14	14	26	46	100
Semennyire	14	27	23	36	100
szum	14	23	25	38	100
% (megoszlás)					
már most sokat foglalkozom	36	39	30	26	31
komolyan a jövőben	5	3	3	5	4
egyszer majd	0	6	10	5	6
Csak tájékozódásra	32	19	33	38	31

⁴²⁴ Tomka Miklós: A vallásszociológia új útjai. Replika, 167.

Semennyire	27	33	25	26	28
szum	100	100	100	100	100

Az új vallási mozgalmak – Kamarás István szerint – helyet találtak nem csak a világnézetek piacán, hanem az „egóniától szenvedő emberek” szívében is. Azt, hogy a világnézetek miként férnek el az egyéneken belül, már csak mélyebb kutakodással lehet kideríteni. Az 50 személlyel elvégzett rövid interjúk erre adhatnak választ.

8.2.5. Interjú-kérdések az ezotéria a vallás és a tudomány kapcsolatáról

Az ötven interjúalanyból 21-an érveltek a vallás, az ezotéria és a tudomány összeegyeztethetőség mellett, 11-en ellene, a maradék 18 véleménye megoszlott: vagy semelyik valóság megközelítési móddal, vagy csak az egyikkel találták kompatibilisnek. A következőkben a két legradikálisabb csoportot mutatom be, mint a két végletet.

8.2.5.1. Az ezotéria sem a vallással, sem a tudománnyal nem egyeztethető össze

Az egyik harminc-negyven közötti érettségivel rendelkező férfi, aki magát szkeptikusnak mondta, és akinek az életében a vallás egyáltalán nem számít igen differenciált választ adott mindkét kérdésre: *„Ez függ az adott vallás általános tolerancia-szintjétől (a más vallásokhoz, világnézetekhez való dogmatikai viszonyától), és még inkább függ az egyén vallásos meggyőződésének szilárdságától. Minél szilárdabb az egyénnek az adott valláshoz kapcsolódó hite, annál kevésbé tűnik összeegyeztethetőnek vallása és ezoterikus érdeklődése.”* A tudománnyal kapcsolatban is igen árnyaltan fogalmazott: *„Általában a tudományos gondolkodásmódot (a filozófiai, illetve tudomány-elméleti értelemben vett tudományos gondolkodást) nem tartom összeegyeztethetőnek az ezoterikus gondolkodásmóddal. Az ezotéria éppen azokon a területeken tűnik „erősnek”, ahol nem áll rendelkezésre valamely jelenséggel kapcsolatban tudományos magyarázat, illetve tudományos bizonyítás vagy cáfolat. Ugyanakkor a tudomány igyekezhet olyan problémákat magyarázni, értelmezni, bizonyítani vagy cáfolni, amelyeket éppen az ezotéria vet fel.”*

Ennél gyakoribb volt a keresztény hit alapján történő elutasítás. Ám az elutasítás foka ilyenkor is változó. Egy főiskolás fiatal református férfi, aki az ezotériának a tudománnyal való kapcsolatáról nem tudott nyilatkozni a vallás kérdésében határozott volt: *„Nem egyeztethetőek össze; mindannyiunknak egy anyja, egy apja, egy felesége illetve férje van, csak egy focicsapatnak szurkolunk, egy „királyt” „szolgálunk” – mindezeket alternatívanélküliek.”* A tolerancia jegyében ugyanakkor hozzátette: *„Aki annyira azonosul vele, hogy az erős világnézetévé, életének betonalapzatává, „vallásává” válik, legyen boldog – mindazonáltal mégis kétségbeesett küzdelemnek, erőlködésnek, „csinálásnak” érzem, ennek oka talán a divattá válása, üzletszerű*

árusítása miatt van. Erősen elfogult vagyok, nagyon nem hiszek benne, ha valaki beszél róla, kedvesen mosolygok, de...” Egy reformátusnak született, a hitét az egyházától különválasztva élő asszony, aki ezotériát fogódzónak tartotta („Fogódzkodó azoknak, akiknek nincs jobb dolguk, más reményük, eszük. Illetve rendkívül jó kereseti lehetőség a cinikusabb fajtának.”) még toleránsabb volt: „Tiszteld mások hülyeségeit, hogy más is tisztelje a tiedet. Hiszek benne, hogyha bárkinek segít az ezotériába vetett hite, akkor rajta, csak csinálja. Mindaddig, amíg tiszteletben tartja azokat, akik nem feltétlenül értenek egyet vele és fordítva. Viszont mikor nem adnak a gyerekeiknek enni illetve megállítanak az utcán, hogy leszedjenek lére, az nem ér”. Élvezetes előadása során döbbenet számolt be az ezotéria szinkretizmusáról, az ő szóhasználatával „filozófiai-vallási egyvelegéről” is: „simán találkozom sámánokkal, akik Magyarország jövőjét Szűzmária kezébe szeretnék tenni plusz az hotzihher, hogy az ilyenek ráadásul tele van a lakása füstölőkkel, Jung könyvekkel, tarot kártyákkal meg buddha szobrokkal.” A hölgy sejtetően nem tartotta összeegyeztethetőnek a vallással, a tudománnyal szintén nem: „Objektíve: nem. Gyakorlatban: leggyakrabban igen. Szerintem azért nem, mert például aki abban hisz, hogy a rákot gyógyszerrel kell meggyógyítani, az maximum akkor fordul az angyali lényekhez meg a csimbolyafőzethez, ha már minden reményt feladott. Innentől kezdve viszont az ezotéria és a tudomány mint világnézet és/vagy interpretáció összemosódik. A két fogalom nagyon szubjektív és nem ellentetei egymásnak. Nem azért mert összeférhetetlenek, hanem azért mert a világot mozgató erők magyarázata nem redukálható egy ilyen ellentéppárra és borzasztóan nehéz az egyes ember pszichéjébe belelátni, hogy melyik milyen szerepet tölt be éppen akkor, éppen neki, éppen ott.” Egy magát felekezethez tartozónak mondó, a vallást nagyon fontosnak tartó húsz év körüli lány pótcelekvésnek nevezte az ezotériát, s tudatlanoknak a követőit: „Megtévesztő azt a látszatot kelteni, hogy titkos módszerek, beavatottság stb. segítségével lehet közelebb kerülni a transzcendeshez” - állította, s kizárta a kapcsolatát mindenféle tudománnyal: „A tudományban nincs helye a misztikának, az tényekkel dolgozzék.” A leghatározottabban az a vallásos (szintén református) nő tagadta az ezotériának bármiféle legális kapcsolatát a vallással és a tudománnyal, aki számára az ezotéria „felszínes egzisztenciális szorongásoldás”, s követői „bizonytalanságukban egy felszínes, butító dologba kapaszkodnak”. Számára az ezotéria „álvallás és áltudomány”.

8.2.5.2. Az ezotéria összeegyeztethető a vallással és a tudománnyal is

A legjellemzőbb válaszok szerint egy „nyitott gondolkodású” ember számára az ezotéria ugyanúgy a valóság egy érvényes megközelítési módja, mint vallás, és az ezotéria meglátásaival a tudománynak is foglalkoznia kell: „Igen, a vallás összeegyeztethető vele. Nem érzem magaménak a dogmákat; „nem zörög a haraszt, ha

nem fújja a szél”, ha Isten nem akarta volna az „ezotériát”, a fogalom nem létezne, ráadásul senkinek nem árt ez a felfogás, csak segít.. A tudománnyal is összefügg, de nem tudom megindokolni, nem vagyok természettudós; az biztos, hogy a tudományban is vannak megválaszolatlan kérdések” – állította érettségizett 20-30 közötti nő, aki számára a vallás ugyanakkor „egyáltalán nem fontos”.

Hasonlóan érvelt a nyitottság mellett egy másik a vallással szemben közömbös válaszadó: *„A vallás és az ezoterika összekapcsolható. Minél sokszínűbb egy gondolkodásmód, annál könnyebben alakítja ez egyén a saját értékrendjét. A veszély mindig akkor van, ha valami szélsőséges - az eklektikával nincs baj. Néhány pontban pont a tudomány támasztja alá az ezoterika létjogosultságát.”* A nyitottság, sokszínűség mellett az önálló gondolkodást, a szemellenző nélküliséget hangsúlyozta egy a vallást ugyancsak elvető fiatal érettségizett lány: *„Teljesen. A Biblia egy szent könyv. A vallási vezetők, egyházak igyekeznek a maguk javára magyarázni és fordítani. Nem a papnak kell hinni, hanem a Biblia tanításait értelmezni. De szerintem a többi nagy vallással és szent könyvvel is így van, pl. a Koránnal. A tudomány is fontos. Nyitott szívvel kell lenni. És szemellenző nélkül nézni a dolgokat. Az nem hisz, aki nem akar. Sokszor a nyitott, de nagyon racionális emberek jönnek rá a legnagyobb igazságra. A világ jól szervezetten működik. Akkor is, ha hiszünk benne és figyelünk, akkor is, ha nem. Csak így nehezebb.”* Egyes válaszadók a keleti vallások és a modern tudomány közötti párhuzamot említették meg. Egy „magát evolúció hívőnek” nevező 30-40 közötti férfi a buddhizmus és a modern filozófia kapcsolatáról beszélt, egy másik magát vallásosnak nevező férfi ezt válaszolta: *„A keleti vallásokkal és filozófiával az ezotéria különösen összefügg, de még a kereszténységgel is. Csak rugalmas gondolkodás kell hozzá. A tudománnyal pedig főként. Én leginkább azokat az elképzeléseket szeretem, melyek a tudomány által fel nem tárható lukakat valamiféle magasabb szintű magyarázatokkal töltik ki. Ilyen Héjjas István: Buddha és a részecskegyorsító című könyve.”* Egy 30-40 közötti válaszadó, aki számára a vallás egyáltalán nem fontos ezt mondta: *„Miért ne lehetne? A vallásos misztikusok tanai, már akiket nem égettek meg, hanem szentté avattak, talán nem elődei a mai ezotériának? A népszerű ezoterikus témák jóformán mindegyike nem található meg a buddhizmusban, hinduizmusban? A tudománnyal ugyanez a helyzet. Legfeljebb ezt egyik oldal sem veszi tudomásul szívesen. A tudományos látásmód éppúgy azt hiszi magáról, hogy az övé az egyetlen objektíve helyes nézőpont, mint akik hisznek a csillagjósolásban. Éljen Heizenberg...”* Akadt a válaszadók közt más is, aki evidenciaként gondolt az összeegyeztethetőségekre: *„Természetesen! A Bibliát nem szabad szó szerint értelmezni, illetve ahány ember, annyi értelmezés. Ez is nézőpont kérdése. A vallásos ember tagadja az ezotériát, az ezoterikus ember pedig vallásos. Pedig mi magunk vagyunk a teremtők, csak fel kellene ismerni a bennünk rejtőző csodákat. Valaki gyógyítónak születik, valaki autószerelőnek, a*

hajléktalan pedig nem is biztos, hogy igényli az otthon melegét, arra született, hogy a jég hátán élve, lelki/ szellemi erősítéssel a túlélésért harcoljon!” A tudomány és ezotéria kapcsolatára pedig rögtön egy felsorolást is adott: „A radiesztézia a földsugárzások mérésével, bioenergetikával foglalkozik. Az energia mérhető, mint elektromágneses hullám. A radiológia ugyanezzel foglalkozik, csak más alkalmazási területen, valamint a geográfia is használja a földsugarak bemérését – más területen, más eszközökkel. A színterápia és a kvantumfizika –kémia között nem is tudnék különbséget vonni! A fizika bebizonyítja, hogy a prizmára vetett fény hogyan, miként törhető szét, milyen hullámhosszakra bontható, mely tartományon belül hogyan érzékelhető. A színterápia, mint színeket, azaz a hullámtartományokat használja föl a gyógyításban, mint szelíd ingerterápiát. De ide tartozik a Reiki – energiaátadás: hiszen ez is elektromágneses mérőműszerrel mérhető energia. Csakúgy, mint a meridiánokban folyó energiát ezt is mérik mikroáramú ellenállás-próbával.(pl. Vol-diagnosztika). Az aura meg a C-izotópok kisugárzása, így fotózható!”

8.2.6. Egy ezoterikus könyvkiadóról

Az Édesvíz Kiadót Novák András alapította 1989-ben. Az első öt évben főként egyszemélyes kiadóként működött, döntéseit a megérzéseire hallgatva hozta meg. (Bárhogyan is ítéljük meg a kiadó értékét, egy ekkora szervezet felépítése és fenntartása tiszteletet érdemel.) A következő öt évben már csapatmunkában dolgozott, s a kiadó arculata, olvasóközönsége is ekkor kezdett karakteresebb lenni. Elmondása szerint tevékenységük mögött „tudatosság, komolyan elmélyült tervezés van.”⁴²⁵ (Az Édesvíz elnevezés egyébként nem valamiféle alkímiai alkotóelemre utal, hanem egy bengáli falu neve (Hapanya), ahol Novák Andrásnak lelki tanítója megjelent. A víz itt a tanítómester metaforája, mely átöleli, óvja, táplálja a tanítványt, a „lótuszt”). A névadás az elkötelezettségre, hivatástudatra utal. Az Édesvíznek mostanra nagyon komoly olvasótábora alakult ki. A kiadóról, a kiadói ars poeticáról egy interjú kivételével nem találtam ismertetést, és ez utóbbiban is inkább csak általánosságok szerepelnek. Könyveik nagyrészt a hagyományosan ismeretterjesztésnek nevezett kategóriába sorolhatók; sok természetgyógyászatra emlékeztető kézikönyvet és különböző ősi, „meditációs, én-erősítő” kézikönyvet adnak ki, melyek „a nyugati ember számára is könnyűszerrel elsajátítható gyakorlatokat...nyújtanak” (részlet egy fülszövegből: A Tajcsi művészete); külön műfaj volt hosszú ideig az „ufológia”; a reinkarnációról, a halálközeli élményekről vagy a halál utáni stádiumokról szóló kiadványok, vagy a népszerűsítő-kultúrtörténet/vallástörténet alá sorolható könyvek. Több feng-shui könyvet is kiadtak, melyek érzésem szerint a legsikeresebbek voltak (Pl. Teljes képes

---

⁴²⁵ „Az örök ’kalandor’”. Interjú Novák Andrásal, az Édesvíz Kiadó vezetőjével. Heti Student Expressz. 2000. 04. 19

Feng-shui; Feng-shui kézikönyv; Feng-shui a gyakorlatban; Teljes Feng-shui a kertben; Feng-shui a városban; Feng-shui a munkahelyen; 101 Feng-shui tipp stb.). Számos más irányzatot adnak még ki: így pl. angyal-kártyákat illetve angyal könyveket, melyek leginkább spiritualizált lélektani tanácsadó művekként aposztrofálhatók, s melyekben a transzcendencia leginkább ideológiai támaszként van jelen. Külön műfajt képviselnek a mágikus gyakorlatokkal és filozófiákkal foglalkozó művek, az önszugesztíóra épülő technikákat ismertető könyvek, a „lélekgyógyászattal” foglalkozó könyvek, illetve a „tudomány és spiritualitás kapcsolatát” tárgyaló művek. Hazai és külföldi bestseller szerzőkkel is bírnak, közülük a legismertebb talán Szepes Mária, Müller Péter, A. J. Christian vagy Osho. Szepes Máriának külön sorozatokat szentelnek. (Pl: A mágia-sorozat, vagy a híres Pöttyös Panni mesekönyvek.) Ezek valószínűleg komoly mennyiségben fogynak el. A kiadó egy szépirodalmi sorozatba is belekezdett. A magas irodalmi érték mellett megint elsősorban a titokzatos, borzongató témák játszották a fontos szerepet (Pl. Poe, Stevenson, Storm, Dosztojevszkij). Mindezekon kívül videó és CD kiadással is foglalkoznak. 2001-től megújult formában jelennek meg a könyvek, az eddigi puha-fedeles, rikítóan színes és olykor giccses „ponyva”-külsőt, a kemény-fedeles, konzolidált (és szerintem jóval ízlésesebb) megjelenés váltotta föl. Az említett interjúban Novák András így fejezi be a beszélgetést: „A könyv nem divatcikk, az Édesvíz kiadványait még ötven év múlva is őrzik majd a polcokon – legalábbis remélem.”

9. Befejezés

„A világ csak a titok által létezik” (Széfer ha-Zohár).

A populáris ezotéria eszmerendszere elsősorban a késő antikvitásból, a reneszánszból és a tudományos racionalizmus korából származó zömében áltudományos, és erőteljesen spirituális elemekből tevődik össze. Akad, aki „újpogányságnak”⁴²⁶, akad, aki „antispirituális” irányzatnak⁴²⁷ nevezi, megint más „modern ezotériának”⁴²⁸ vagy „modern okkultizmusnak”⁴²⁹ esetleg „New Age”-nek vagy az új vallási mozgalmak egyikének hívja.⁴³⁰ Én mégis azért választottam ezt a paradoxonnak tűnő szerkezetet, hogy az új helyzetet még jobban érzékeltessem: a titkos tan mint vallás, mint östudás, mint életmód, mint ideológia és mint árú csak a széles tömeghez eljutva válik formáló erővé. Hatása mára nehezen vitatható, jelenléte, kialakulása viszont annál inkább vita, eszmecsere tárgya kellene legyen.

Az új vallási jelenségeket vizsgálva minden elemző egyetért abban, hogy egy „halmozott próbatétel”⁴³¹ korában élünk, egy olyan korban, amelyben az ember életének nincs feltétlen mértéke. Valamikor talán ismert ilyet, „de most nem tudja, miért, miféle okból létezik, és miért van a világ”, nincs biztos támasztéka, a technikai civilizáció által kifejlesztett értékek csábítóak ugyan, de kétségesek. A modern ember – úgy tűnik – nem tartozik senkinek sem számadással, saját magára van utalva, és ezt sem fogadja kitörő örömmel. A sokat emlegetett – és sokat vádolt – tudomány/technika iránti bizalma megrendült, felfedezéseit, termékeit használja ugyan, de az áhitott Rendet nem látja mögötte. Tóth Dezső úgy véli, hogy „a mai kor embere válaszul a racionalista alapszabályokon alapuló tudományok válságára, az új apokalipszis, a Semmi előtérbe kerülésével tudományon és szabályokon túli jelenségekre, az egzotikus keleti bölcsek kinyilatkoztatására, az emberfeletti, a kiválasztott mítoszára fordítja figyelmét”⁴³². E felfogás szerint a tudományos típusú racionalitás elégtelensége idézte elő a misztikum és rossz esetben a babona felé való fordulást, ám mivel korunkban a tudomány nyelve az uralkodó, még ez is sokszor a tudományosság álcája alatt történik. (A tudomány közben tartja magát, tilt és tűr, s legtöbbször az „áltudomány” címkéjével jutalmazza e kísérleteket.) A modern okkultizmust ezért sokan elsősorban e tudomány termékének

---

⁴²⁶ Molnár Tamás, i.m.

⁴²⁷ Erdei Zoltán: Antispiritualitás és modern „ezotéria” Kvintesszencia. Debrecen é.n..

⁴²⁸ Farkas – Mund, 2002. i.m.

⁴²⁹ Ország Csilla, i.m.

⁴³⁰ Kamarás, 2003. i.m.

⁴³¹ Török, 1998. 162

⁴³² Tóth, Gond, 1992/3.

tekintik, s nem a hagyományos (keresztény) vallások kudarcának. A tudomány a világnak nem adott jelentést, az ezotéria rendszerében pedig a világ tele van jelentéssel és értelemmel. Minden mindennel összefügg. A titok rejtélyesen vár, a titokfejtő pedig reménykedik a találkozásban, a beavatottá válásban, s hogy eddig ismeretlen energiák életet majd egy új dimenzióban. Tömérdek ember él a világban, aki ezekben a dolgokban mélyen hisz, s a tudományos tiltást összeesküvésnek tekinti, mondván, hogy a tudományos intézmények ellenérdekeltségük miatt nem engedik ezeket a spirituális ihlettségű teóriákat azonos súlyú konkurensként fellépni. Számukra az adott kor tudományos paradigmája nem más, mint világ-összeesküvés: a saját világukban pedig a hajdani korok félmágikus mítoszai úgy jelennek meg, mint a valóság objektív és kutatásra váró mélyszerkezete.

Az ezotéria modern kori megjelenését mások a tradicionális hit (melyben Hit és Tudás együttesen volt jelen) megrendülésével magyarázzák, s irányzatait a szekularizáció visszahatásaként jelentkező kvázi vallásoknak gondolják. A hit, a spiritualitás és a vallásosság manapság már nem feltétlenül fonódik össze. A modern ember számára a hit nem minden esetben jár együtt a vallásgyakorlás aktív formáival, mint ahogy a vallásos életvitel sem magától értődően jelent megingathatatlan hitet. A spiritualitás, a transzcendenciába vetett hit csak nemrégiben nyerte el a vallástól függetlenül is létező kulturális jelentését. A populáris ezotéria és a New Age hinni (a remény fogalma ismeretlen) csak bizonyítékok prezentálásával képes. Tradicionális értelemben azonban hiten mindenekeelőtt azt értették, ami elvileg sem tudható, ami nem tartozik a tudás felségterületéhez. A Hit és Tudás közötti harc abból fakadt, hogy e felségterületeket kijelöljék. A populáris ezotéria részben ennek a harcnak a haszonélvezője, részben folytatója. A keresztény vallással vitázva a keleti vallásokhoz, a kereszténység előtti vallásokhoz és a tudomány új felismeréseihez menekül, a tudománnyal hadakozva pedig egy „ősi tudásra” és az ember általános vallási igényeire hivatkozik. Mindebben az általános természettudományos műveletlenség és a hittani-vallástani tájékozatlanság nagyban segíti. A keleti vallásokat (elsősorban a buddhizmust) közben pedig a modern tudományos gondolkodásnak és életmódnak megfelelően újraértelmezi („nyugatizálja”). Egy modern misztikát kínál fel: az abszolútban hinni nem lehet, azt meg kell tapasztalni. Isten nem a világgal szembenálló személyiség, Ő szellemi energia, mely a Mindenséget hatja át. A vallás: az Én egyesülése a kozmikus összességgel, a minden megosztottságon való fölülelemkedés. A megváltás: az Én felszabadítása, elmerülés az élet teljességében, visszatérés a Mindenséghez. A populáris ezotéria „értelemadó konstrukcióként” az egyén számára a világot élhetőbbé és érthetőbbé kívánja tenni, mint amilyen. A meglévő ideológiák között válogatva így válik követőivel együtt színretistává. Ebben a típusú vallásosságban tehát voltaképpen az individualitás játszik domináns szerepet: az egyén szükségleteinek, igényeinek

megfelelően válogatja össze hitét a "vallási piac" számos eleméből. A szűk körnek szóló tan a vallási könyvpiacra pedig 2-3 ezer forintokért elérhető: *„Az ezotéria mint fogalom épp napjainkban veszíti el létjogosultságát. Belső kört jelent ugyanis. Valójában évezredek óta egy szűk réteg birtokolta ezeket az ismereteket, de ma már bárki számára hozzáférhetőek, ha nyitott rájuk.”*⁴³³

---

⁴³³ Részlet egy internetes levelezésből: www.edesviz.hu

Felhasznált irodalom

- „Az örök ’kalandor’”. Interjú Novák Andrással, az Édesvíz Kiadó vezetőjével. *Heti Student Expressz*. 2000. 04. 19.
- A legolcsóbb és legveszélyesebb ideológiai robbanószer” (Interjú Michael Schmidt-Salomon filozófussal, a Giordano Bruno Alapítvány elnökével) In: *Magyar Narancs*, 2007. 09. 04.
- A mai tudományfilozófiai vitákról. A Sokol-botrány és ami mögötte van. Beszélgetés Fehér Mártával. In: *Lettre* 56. szám, 2005. Tavasz
- A. J. Christian 2006. *Talen. A válaszok könyve*. Édesvíz. Budapest.
- Almási Miklós 1988. *Panoráma a körcikkelyekben*. In: *A modern tudományok emberképe*. Gondolat. Budapest. 1988. 11-21
- Andorka Rudolf 1997. *Változások és állandóságok a magyar társadalomban a rendszerváltozás óta*. In: *Magyar Szemle* 3(10), 1011-1024.
- *Angyal tanfolyamok dömping mennyiségben*. In: *HVG*. 2005. dec. 24. 164-165
- Atzberger, Leonard 1970. *Geschichte der christlichen Eschatologie*. Freiburg
- B. Hajdu Ágnes – Babiczky Béla 1998. *Bevezetés az információkereső nyelvek elméletébe és gyakorlatába*. Universitas Kiadó. Budapest
- Bachl, Gottfried 2001. *Harry Potter – varázslatos világ*. In: *Egyházforum*. 2001: 5 29–33.
- Barczy Zsuzsa 1994. *A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár funkcióváltozásai 1985-től*. OSZK-KMK. Kézirat.
- Bárdosi Mónika – Ivánné Mód Ágnes – Lakatos Gyuláné 2007. *A könyvkiadás adatai (1997–2006) Data of book production (1997–2006)* KSH. Budapest.
- Bárdosi Mónika – Ivánné Mód Ágnes 2005. *A könyvkiadás adatai (2000–2004)) Data of book production (2000-2004)* KSH. Budapest.
- Barker, Eileen 1992. *New Religious Movement. A practical Introduction*. London. HMSO
- Barnes, Barry – Bloor, David 1998. *Relativizmus, racionalizmus és tudásszociológia*. In: *Tudományfilozófia*. Osiris. Budapest. 189-208
- Barrow, John D. 1994. *A fizika világgépe*. Akadémia. Budapest.
- Bart István 2005. *Előszó Gyenes Edina: Olvasási szokások c. könyvéhez*. Magyar Művelődési Intézet. MTA Szociológiai Kutatóintézet. Budapest.
- Békés Vera 2000. "COGITO ERGO CREDO" – hit és ész viszonya Polányi Mihály tudományfilozófiájában. In.: *Polanyiana* 9: 1–2.
- Bencze Gyula 1997. "Kiszera méra bávatag" posztmodern módra. In.: *Népszabadság* 1997. február 15.

- Bencze Gyula 1996. Fajtalan háború. Jegyzet Egely György cikkéhez. Mozgó Világ. 7.
- Benoist, Luc 1998. Az ezoterizmus. Stella Maris. Budapest.
- Berger, Peter L. – Luckman, Thomas 1998. A valóság társadalmi felépítése. Jósöveg Kiadó. Budapest.
- Beszélgetés dr. Carlos Gilly-vel, az amszterdami Hermetikus Filozófiai Könyvtár könyvtárosával. In: Pentagram 2000: 3.
- Biedermann, Hans 1989. A mágikus művészetek zseblexikona. Kentaur. Budapest.
- Bistey Zsuzsa 1991. Vízöntőkori újjászületés. Egészségforrás. Budapest.
- Blau, Joseph 1944. The Christian Interpretation of the Cabala in the Renaissance. New York.
- Bogár Zsolt 2004. A teljesség felé. Ezoterikus könyvek. In: Magyar Narancs. 2004. január 29. 27–9.
- Boll, Franz – Bezold, Karl 2005. Csillaghit és csillagfejtés. Helikon. Budapest.
- Bóna László 2007. A formáktól az erőig. Új Paradigma. Szentendre.
- Bóna László 1990. Homeopátia – a művészi gyógyítás. In: Ökotáj 20–1.
- Carlson, Maria 2004. A divatos okkultizmus. In: Rosenthal, Bernice Glatzer (ed.) Az okkult az orosz és a szovjet kultúrában. Európa. Budapest. 155–88.
- Carnap, Rudolf 1972. A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül. Altrichter Ferenc: A Bécsi Kör filozófiája. Gondolat, Budapest
- Chopra, Deepak 2003. Az élet hét törvénye. Édesvíz. Budapest.
- Collins, Theres Kathryn 2003. Feng Shui. Édesvíz. Budapest
- Comte, Auguste: Előadások a pozitív filozófiáról. Ötvenegyedik előadás. In: Felkai Gábor – Némedi Dénes – Somlai Péter (szerk.) 2000. Olvasókönyv a szociológia történetéhez I. Szociológiai irányzatok a XX. század elejéig. Új Mandátum. Budapest. 15–38.
- Coomaraswamy 2001. A hinduizmus deszakralizációja. In: Tradíció. MMII, Kvintesszencia, Debrecen
- Cupitt, Don 1997. Eltűnt istenek nyomában. A vallásosság jövője. Vince. Budapest.
- Csányi Vilmos 2007. A két kultúra mítosza. A természettudományos gondolkodásról. In: Magyar Tudomány, 2. 138-152
- Däniken, Erich von 1989. Istenek ivadékai vagyunk. Lap- és könyvkiadó Kft. Budapest.
- Dethlefsen, Thorwald 1992. A sors mint esély. Ezoterikus pszichológia. Arkánium. Budapest.
- Dr. Kássa László (évszám nélkül) A mágia XIX. századi gondolkodói. <http://www.hermit.hu/>
- Dr. Kássa László (évszám nélkül) Exotéria és ezotéria. <http://www.hermit.hu/>.

- Drury, Nevil 1994. A miszticizmus és az ezoterikus tanok lexikona. Ferenczy Kiadó. Budapest
- Eco, Umberto 1998. A tökéletes nyelv keresése. Atlantisz. Budapest.
- Eco, Umberto 1992: A Foucault-inga. Európa. Budapest
- Egely György 2000. Tiltott találmányok. Egely Kft. Budapest.
- Egyetemes Tizedes Osztályozás 1-2. Budapest: OSZK. 2006.
- Egyetemes Tizedes Osztályozás 1-2. Rövidített kiadás. Budapest: OMIKK: OSZK-KMK, 1990–91.
- Eliade, Mircea 1987. A szent és a profán. Európa. Budapest.
- Eliade, Mircea 1995. Vallási hiedelmek és eszmék története II. Osiris. Budapest.
- Eliade, Mircea 2005. Okkultizmus, boszorkányság és kulturális divatok. Osiris. Budapest.
- Emoto, Masaru 2005. A víz rejtett bölcsessége. Édesvíz. Budapest.
- Erdei Zoltán 2005. Antispiritualitás és modern ezotéria. Kvintesszencia. Debrecen.
- Farkas Attila Márton – Mund Katalin 2002. Technicizált spiritualitás. In.: Liget XV: 9. 66–94.
- Farkas Attila Márton – Mund Katalin 2002. Technicizált spiritualitás, avagy a modern okkultizmus kulturális szemantikája. Liget/8. 66-93.
- Farkas Attila Márton – Mund Katalin 2007. Naturalista evangélium. In: Liget/8
- Farkas Attila Márton 1998. Buddhizmus Magyarországon avagy az alternatív vallásosság egy típusának anatómiája. MTA Politikai Tudományok Intézete Etnoregionális Kutatóközpont Munkafüzetek 50. Budapest.
- Farkas Attila Márton 2002. Az emberi test jelentése és szimbolikája az európai alkímiában. In.: Pócs Éva (szerk.) Mikrokozmosz és makrokozmosz. Balassi Kiadó. 132-149.
- Fehér Márta 1983. A tudásszociológia mint tudományelmélet. Janus I/3.
- Feyerabend, Paul 1998. A tudomány egy szabad államban. In: Laki János (szerk.) Tudományfilozófia. Osiris. Budapest. 153–70.
- Feynman, Richard 2005. A felfedezés öröme. Accord. Budapest.
- Filoramo, Giacomo 2000. A gnoszticizmus története. Kairosz. Győr.
- Forrai Gábor – Margitay Tihamér (szerk.) 2002. Tudomány és történet. Typotex. Budapest.
- Földényi F. László 1992. Melankólia. Akadémia. Budapest.
- Földényi F. László 2004. A festészet éjszakai oldala. Kalligram Budapest
- Fridetzky Frigyes 2006. Polisz és vallás. In: Valóság XLIX: 6.
- Gábor György 1996. Csillagok fényében, császárok árnyékában. Asztrológia, kereszténység, hatalom: Firmus Maternus sorsa. In: A bárka és utasai. Orpheusz. Budapest. 72–89.

- Gábor György 2004. „Reménységnek foglyai”. In: Halmos Sándor (szerk.): A remény él. A zsidó jövő távlatai, Debrecen. Líceum. 146–58.
- Gábor György 2007. A jobboldal politikai antimodernizmusa. In: Élet és irodalom, 29 szám.
- Gadamer, Hans-Georg 1988. „Két világ polgára”. In: A modern tudományok emberképe. 232–49.
- Gadamer, Hans-Georg 2003. Igazság és módszer. Osiris. Budapest.
- Gál Péter 1997. A New Age keresztény szemmel. Art Nouveau. Pécs.
- Gál Péter 2001. Harry Potter-láz – kinek jó? In: Új Ember 2001. jan. 21. 10.
- Gánti Bence 2003. A transzperszonális pszichológia. Jegyzet.
- Gáspár Csaba László 2005. A lélek nyugtalansága. In: Vigília 2005: 11. 918-927
- Gere Zsuzsa 2004. Sikerkönyvek a huszadik századi Magyarországon. Szakdolgozat, ELTE BTK.
- Gereben Ferenc 2000. Könyv, könyvtár, közönség. (A magyar társadalom olvasáskultúrája olvasás- és könyvtárszociológiai adatok tükrében) OSZK. Budapest.
- Gereben Ferenc 2002. Olvasáskultúra az ezredfordulón. In: Tiszatáj 2002: 2. 61–83.
- Gereben Ferenc 2004. Vallásosság és egyházkép. Interjúk tükrében. Kerkai Jenő Egyházzsociológiai Intézet. Budapest–Csíkszereda.
- Geréby György 2003. Hellénisztikus és patrisztikus filozófia - Egyetemi jegyzet.
- Gondos Ernő 1975. Olvasói ízléstípusok. Kossuth. Budapest.
- Graves, Robert 1981. A görög mítoszok I–II. Európa. Budapest.
- Grolle, Johann 2002. Forródrót a mennybe? In: Valóság XLV: 7. 112–9.
- Grün, Anselm OSB 1998. Imádság és önismeret. Bencés Lelkiségi Sorozat. Bencés Kiadó és Terjesztő Kft. Pannonhalma.
- Gyenes Edina 2005. Olvasási szokások. Magyar Művelődési Intézet. MTA Szociológiai Kutatóintézet. Budapest.
- Habermas, Jürgen 2001. Hit: tudás-megnyitás. In: Nagyvilág XLVI: 12.
- Hamilton, Malcolm B. 1998. Vallás, ember, társadalom. Elméleti és összehasonlító vallásszociológia. Aduprint Budapest.
- Hanegraaff, Wouter J 1996. New Age Religion and Western Culture. Esotericism in the Mirror of Secular Thought. Leiden-New York-Köln
- Hankiss Elemér 2005. Az ezerarcú én. Osiris. Budapest.
- Havas Katalin 1995. Politikai és gazdasági változások hatása a könyvtárakra. In: Írás tegnap és holnap. Internet-folyóirat. 3. sz.
- Havas Katalin 2000. A múlt és a jövő között: a jelen. Az elmúlt tíz év könyvtáros szerepei. In: Könyvtári Figyelő 46, 2.
- Heidegger, Martin 1989. lét és idő. Gondolat. Budapest.
- Héjjas István 2004. Buddha és a részecskegyorsító. Édesvíz. Budapest.

- Hitre születtünk – vallásos agyak vizsgálata:

<http://www.origo.hu/tudomany/tarsadalom/20050329hitre.html?pIdx=1>

- Hittani Kongregáció 1991. A keresztény elmélkedés néhány szempontja. Szent István Társulat. Budapest.

- Horvát Pál (évszám nélkül): Vallástörténet. www.uniworld.hu/vt/valltort

- Horváth András 2002. Napjaink tévtanításai. Győr.

<http://www.fizika.sze.hu/~horvatha/Hagiosz/tevtan/tevtan.html>

- Horváth Pál 1999. Fides et ratio – pápai körlevél a hit és az ész kapcsolatáról. In: Vigilia 1999: 8. 651–8.

- Horváth Róbert 2001. A hermetika és az alkímia szellemi érvényéről. In: Rosarium philosophorum. Budapest. Arcticus.

- <http://www.apologia.hu/>

- <http://www.gallup-international.com>

- <http://www.globenet.hu/teozofia/>

- II. János Pál 2005. Átlépni a remény küszöbén. JLX kiadó. Budapest.

- Inger, Richard 2004. A belső energia felélesztése. Hermit Kiadó. Budapest.

- Interjú Doreen Virtue médiummal: http://www.ezokonyv.hu/?page_id=265

- Interjú Mario Biagiolival. In: Szabad Változók. Margócsy Dániel, 2007: 4.

- Jobst Ágnes 2000. Gyógyító csillagok. Balassi. Budapest.

- Johnson, Paul 2001. A kereszténység története. Európa. Budapest.

- Jonas, Hans 2000. Gnózis, egzisztencializmus és nihilizmus. In: Pro Philosophia Füzetek: 1.

- Jung, C. G. 1997. Emlékek, álmok, gondolatok. Európa. Budapest.

- Kákósy László 1974. Varázslás az ókori Egyiptomban. Akadémia. Budapest.

- Kamarás István 2003. A homo religiosus jövője. In: Kis magyar religiográfia. Pannónia. Pécs. 358-373

- Kamarás István 2003. Új vallási jelenségek. In: Kis magyar religiográfia. Pannónia. Pécs. 189-301.

- Kamarás István 2002. Egyházi áldás vagy átok Harry Potteren? In: Holmi, 6.117.

- Kamarás István: Új típusú vallási válaszok a válságra. Magyar Tudomány. 1999.5.

- Kant, Immanuel 1980. Vallás a pusztaság határain belül. Akadémia. Budapest.

- Kapitány Ágnes – Kapitány Gábor 2000. Látható és láthatatlan világok az ezredfordulón. Új Mandátum. Budapest.

- Kárpáty Ágnes 2001. Buddhizmus Magyarországon, avagy egy posztmodern szubkultúra múltja és jelene. MTA PTI. Budapest.

- Katus László 2000. Az európai kereszténység „alkonya”? Egy kis történeti-statisztikai számvetés. In.: Új Ember LVI. 46.

- Keith, Thomas 1973. Religion and the Decline of Magic. Penguin. London.

- King, Thomas M. 1999. SJ: "Jung and Catholic Spirituality". In: America 1999. április 3.14.
- Kiss Endre A posztmodern filozófia mint metafilozófia: <http://www.pointernet.pds.hu/kissendre/>
- Kiss Endre: Antiszemitizmus mint metafizika: <http://www.pointernet.pds.hu/kissendre/>
- Kiss Endre: Finomítás, sűrítés, kiterjesztés. (Mannheim Károly Marx-értelmezése) <http://www.pointernet.pds.hu/kissendre/>
- Klaniczay Tibor 1970. A reneszánsz válsága és a manierizmus. In: Irodalomtudományi Közlemények.
- Klein, George 2001. Vak akarat és önző DNS. Magvető. Budapest.
- Kovács Károly 1969. Hellenizmus, Róma, zsidóság. Útitárs. Köln–Bécs.
- Kuhn, Thomas 1984 [1970]. A tudományos forradalmak szerkezete. Gondolat. Budapest
- Kun Ákos (évszám nélkül) Az ezotéria kivitelezése. <http://vmek.oszk.hu/00100/00110/00110.rtf>
- Kun Ákos: Az ezotéria kivitelezése. <http://vmek.oszk.hu/00100/00110/00110.rtf>
- Kun András István 2005. Bevezetés a tudományos közlés elméleti alapkérdéseibe. Jegyzet.
- Kurt Seligmann 1987. Mágia és okkultizmus az európai gondolkodásban. Gondolat. Budapest.
- Laczkovich Miklós 1997. A tudomány nem világmagyarázat. Vitacikk. Magyar Tudomány, 1997: 8.
- Laki János 1998. Empirikus adatok, metodológia, gondolkodás és nyelv a XX. századi tudományfilozófiában. In: Laki János (szerk.) Tudományfilozófia. Osiris. Budapest. 7-33.
- Láng Benedek 2007. Mágia a középkorban. Typotex. Budapest.
- Lasch, Christopher 1984. Az önimádat társadalma. Európa. Budapest.
- Lőrincz Judit 1997. A könyvtárak szerepváltása (1985–1996). In.: Könyvtári Figyelő 43: 3.
- Magyar Nagylexikon. 14. kötet. Budapest., 2000. 174.
- Magyar Pax Romana - 48. kongresszus. Fides et ratio. A hétköznapiok misztikája. Budapest 2006.
- Mannheim Károly 1996. Ideológia és utópia. Atlantisz. Budapest.
- Mannheim Károly 2000. A tudásszociológia. In: Tudásszociológiai tanulmányok. Osiris. Budapest. 299–345.
- Marosán György 2003. Békétlen egymás mellett élés. In: Népszabadság, 2003. május 12. II. - János Pál Fides et ratio... kezdetű enciklikája a Katolikus Egyház püspökeihez.

- A hit és az ész kapcsolatának természetéről. 1999. Szent István társulat. Az Apostoli Szentszék. Könyvkiadója. Budapest.
- Marosán György 2005. Intelligens tervezés avagy az ész trónfosztása című írása nyomán készült. In: Beszélő 10: 12.
  - Mártonffy Zsuzsa 2005. Kamatozó kapaszkodó. Hódít az ezoterika. In: Figyelő XLIX: 13. 30-32
  - McGrath, Alister 2005. Dawkin's god: Genes, memes, and the meaning of life. Blackwell. Oxford.
  - Melton, Gordon J. (ed.) 1990. New Age Encyclopedia. Gale Research Inc. Detroit–London.
  - Melton, Gordon J. 1987. How New is New? The Flowering of the "New" Religious Consciousness since 1965. In: The Future of New Religious Movements. Macon, GA. Mercer University Press. 59–79.
  - Mérő László 1997. A játékelmélet és a racionalitás pszichológiája. Sok út vezet a nirvánába. In: Élet és tudomány: 15.
  - Mezei Balázs 2005. Ezredvégi számvetés. Attraktor. Máriabesnyő–Gödöllő.
  - Migdal, A. B. 1987. Az igazság keresése. Gondolat. Budapest.
  - Miklós Tamás 1998. Hans Peter Duerr, akit elvitt az ördög, de visszajött. Utószó. In: Hans Peter Duerr: Sem Isten – sem mérték. Atlantisz. Budapest. 195–228.
  - Miller, Elliot 1993. A crash course on the New Age Movement. Describing and Evaluating a Growing Social Force. Michigan, Baker Book House.
  - Milosz, Czeslaw 2001: Az Ulro országa. Európa. Budapest
  - Molnár Tamás 2000. A pogány kísértés. Kairosz. Budapest.
  - Monory M. András – Tillmann J. Attila 1998. Ezredvégi beszélgetések. László Ervinnel. Kijárat. Budapest.
  - Mund Katalin (évszám nélkül) Kelet istenei nyugaton c. munkájából: hps.elte.hu/~km/keletist.doc
  - Mund Katalin 2006. Racionalizált spiritualitás: a csodakeresés formái egy deszakralizált világban. In: Pócs Éva(szerk.): Áldás és Átok. Tanulmányok a transzcendensről 4. Balassi. Budapest. 152-171
  - Mund Katalin 2007. A mítosz szerepe a tudományban. In: Liget: 8.
  - Mund Katalin: Kelet istenei nyugaton, hps.elte.hu/~km/keletist.doc
  - Müller Péter 1993. Lomb és gyökér. Édesvíz. Budapest.
  - Müller Péter 2001. Kígyó és kereszt. Édesvíz. Budapest.
  - Müller Péter 2006. Szeretetkönyv. Alexandra. Pécs.
  - Nagy Attila 1994. Az olvasás változó „arca”. Új Forrás, 1994: 7.
  - Nagy Attila 1997. Modernizáció: globalizáció, amerikanizáció? Változási tendenciák a hazai olvasási és könyvtárhasználati szokásokban. In: Könyvtári Figyelő 43: 3. 480.

- Nagy Attila 2003. Háttal a jövőnek?: Középiskolások olvasás- és művelődésszociológiai vizsgálata. Országos Széchényi Könyvtár – Gondolat Kiadó. Budapest.
- Nagy Attila 2006. Az olvasás mint kiváltság? Adatok és töprengés a Nagy Könyv akció ürügyén. Magyar Nemzet. 2006. augusztus 5. 30–1.
- Novalis: Himnuszok az éjszakához. In: Novalis és a német romantika költői. Európa Könyvkiadó, 1985. 13.
- Omartian, Stormie 2007. A hit ereje - Ima gyermekünkért. Alexandra. Pécs.
- Ország Csilla 2002. Vallás piac és vallásszabadság. SZTE JGYTF Német Nyelv és Irodalom Tanszék. Szeged.
- Osho 2004. Bátorság. Édesvíz. Budapest.
- Osho 2005. Éberség. Édesvíz. Budapest.
- Osho 2006. A megértés könyve. Édesvíz. Budapest.
- Pál József 1995. A hermetikus hagyomány a reneszánsz korában. In: Pál József (szerk.) Hermetika, mágia. Ikonológia és műértelmezés 5. Ezoterikus látásmód és művészi megismerés. Szöveggyűjtemény. 25–31.
- Perez, Rafael Gomez (évszám nélkül). Az okkultizmus inváziója. Christianus–O.M.C. Budapest–Bécs.
- Peter Orban 2004. Bevezetés az ezoterikus gondolkodásba. Bioenergetic. Budapest
- R. McLaglan Wilson 1958. The Gnostic Problem. London. A. R. Mowbray and Co.
- Redfield, James 1995. Mennyei próféciák. Magyar Könyvklub. Budapest.
- Riesman, David 1996. A magányos tömeg. Polgár. Budapest.
- Róma istenei. 1975. Összeállította, az előszót, a bevezető tanulmányokat és a jegyzeteket írta: Hahn István. Gondolat. Budapest.
- Rorty, Richard 1997. Thomas Kuhn, a kövek és a fizika törvényei. In: BUKSZ 9, 3. Ősz.
- Schlegel, Friedrich: A filozófiáról. Dorotheának. In: Gond 1998/17. 148-154.
- Sebestyén György 2002. Légy az információs társadalom polgára! Budapest. ELTE Eötvös Kiadó.
- Simonyi Károly 1992. A fizika kultúrtörténete a kezdetektől a XX. század végéig. Akadémia. Budapest.
- Solara 2006. Belépési pont. Útlevel az új világba. Édesvíz. Budapest.
- Spengler, Oswald 1995. A nyugat alkonya I–II. Európa. Budapest.
- Szabados Imre (évszám nélkül) A Kepler–Fludd polémia jellemző vonásai. Matematikai poétikák a középkortól a felvilágosodásig:
<http://www.btk.elte.hu/celia/regimod/szabados.html>
- Szabó Judit 2002. Az ezotéria árnyékoldala. Bioenergetic. Budapest.
- Szabó Márton 2003. A diszkurzív politikatudomány alapjai. L'Harmattan. Budapest.

<http://www.mek.iif.hu/porta/szint/tarsad/tudtan/perleked.hun>

- Szepes Mária 1989. A vörös oroszlán. Lap-és könyvkiadó Kft. Budapest.
- Szepes Mária 2000. Az áldozat mágiája. Édesvíz. Budapest.
- Szepes Mária 2003. A mindennapi élet mágiája. Édesvíz. Budapest.
- Szepes Mária 2003. A szerelem mágiája. Édesvíz. Budapest.
- Szepes Mária 2003. Az álom mágiája. Édesvíz. Budapest.
- Szirbik Gabriella: A tudásfüggő társadalom tudása.

http://www.kodolanyi.hu/szabadpart/32/32_tarstud_szirbik.htm

- Szőnyi György Endre 1978. Titkos tudományok és babonák. A 15–17. sz. művelődés-történetének kérdéseire. Magvető. Budapest.
- Szőnyi György Endre 1995. A hermetika újkora. In: Pál József (szerk.) Hermetika, mágia. Ikonológia és műértelmezés 5. Ezoterikus látásmód és művészi megismerés. Szöveggyűjtemény. 31–9.
- Szőnyi György Endre 1998. „Exaltatio és hatalom”. Keresztény mágia és okkult szimbolizmus egy angol mágus műveiben. Ikonológia és műértelmezés 7. JATE PRESS. Szeged.
- Tarjányi Eszter 2002. A szellem örvényében. Universitas. Budapest.
- Tarr Dániel (évszám nélkül) Hermetika.

<http://www.terebess.hu/keletkultinfo/tarrdaniel4.html>

- Tasi István (szerk.) 2004. A tudomány felfedezi Istent. Intelligens tervezés – az evolúcióelmélet új riválisa. Aeternitas Irodalmi Műhely – Értelmes Tervezettség Munkacsoport. Felsőörs.
- Tatár György 1989. Az öröklét gyűrűje. Gondolat. Budapest.
- Tatár György 2006. Minden ismeret forrása. In: Holmi 1085–95.
- Tillich, Paul 1996. Rendszeres teológia. Osiris. Budapest.
- Tillmann J. Attila: Beszélgetés a celluloid angyalokról. In: Filmvilág. 2000. XLIII. 6.
- Tomka Miklós 1995. Csak katolikusoknak. Corvinus. Budapest.
- Tomka Miklós 1996. A vallászociológia új útjai. In: Replika, 21-22. sz. 163-73
- Tóth Dénes 1992. A titok filozófiája. In: Gond I: 3. 88–107.
- Tóth G. Péter 2005. Egy mondat a kísértésről. In: Korunk 2005. május.
- Török Endre 1998. Szemfényvesztések kora. Liget. Budapest.
- Vajda Mihály 2002. A kontinentális filozófia helyzete a 20. század végén. In.: Magyar Tudomány, 3. 289-293
- Varga Imre Kapisztrán 1992. A szerzetesség kiütkeresése a 14. században. In: Vigilia 1992: 2.
- Varga Lajos Márton 2003. Mágia, meditáció, misztika, reinkarnáció. Ezoteria: a hazatérés tudása és technikája, vagy valláspótlék. In: Népszabadság, 2003. november 8.

- Vassy Zoltán 2003. Igazolt tények, nyitott kérdések, illúziók és félreértések a parapszichológiában. In: Mérleg 86–97.
- Victor Charon: Atlantiszi mágia.
- Virtue, Doreen 2005. Angyali számok. Édesvíz. Budapest
- Walsch, Neale Donald 2001. Beszélgetések Istennel I–III. Édesvíz. Budapest.
- www.onmegvalositas.hu
- Yates, Francis Amelie 1968. The Hermetic Tradition in Renaissance Science. In: Art, Science and History in the Renaissance. Ch. Singleton. Baltimore.
- Zulechner, Paul M. 2004. Igen a vallásra, nem az egyházra. In: Kock, Manfred (ed.) Egyház a 21. században. Magyar Református Egyház Kálvin János Kiadója. Budapest.
- Zsolt Péter 2007. Divatszociológia. Pro Die. Budapest.

<http://www.gallup-international.com>

FÜGGELÉK 1.

Kedves Hölgyem/Uram!

Az alábbiakban az olvasási szokásaival és szabadidős tevékenységével kapcsolatos kérdéseket talál. Kérem, válaszoljon rájuk. A kérdőíveket a doktori disszertációmhoz kívánom felhasználni. A kitöltött kérdőívet kérem, küldje az alábbi ímélcímre: ezokerdoiv@gmail.com

(A beérkezett kérdőíveket megnyitás nélkül, számozva mentem el, így nem fogom tudni, hogy melyik kérdőív melyik címről érkezett.)

Köszönettel,
Domokos Áron

1. Milyen gyakorisággal olvas könyvet? (Nem újságot)

1. Naponta	4. Havi két alkalommal
2. Hetente	5. Havonta
3. Heti háromszor-négyszer	6. Évi négyszer-ötször

2. Hány saját könyve van otthon körülbelül? (1 méter polc kb. 50 db. könyv)

1. 1-20 db.	5. 500-1000 db.
2. 20-100 db.	6. 1000-2000 db.
3. 100-250 db.	7. 2000 fölött
4. 250-500 db.	

3. Milyen gyakran jár könyvtárba?

1. Naponta	4. Havonta egy-két alkalommal
2. Hetente többször	5. Évente néhány alkalommal
3. Hetente	6. Nem járok

4. Milyen könyvet olvas jelenleg?

5. Milyen módon szokott leggyakrabban kikapcsolódni, pihenni?

1. tévé/filmnézés	5. olvasás	9. hobbi
2. számítógép	6. diszkó/party	10. egyéb, éspedig:
3. mozi	7. beszélgetés/iszogatás	
4. színház	8. sport	

6. Ha az ezotéria szót hallja, milyen más szavak jutnak az eszébe?

7. Mennyire érdekli az ezotéria témaköre?

1. már most sokat foglalkozom vele
2. komolyan szeretnék vele foglalkozni a közeljövőben
3. egyszer talán komolyabban foglalkozom vele
4. csak tájékozódás szintjén érdekel
5. semennyire

8. (Ha az előző válasza 1-es.) Mi/ki motiválta, hogy foglalkozzon ezotériával?

9. Mit gondol, valamilyen filozófiával vagy tudománnyal kapcsolatban áll-e az ezotéria? (melyikkel/melyekkel?)

10. Kb. hány ezoterikus jellegű könyvet olvasott életében?

1. 1-5 db.	4. 20-50 db.
2. 5-10 db.	5. 50-100 db.
3. 10-20 db.	6. 100 fölött

11. Kitől/honnan halott először a témáról?

1. rokon/családtag	5. újság (melyik)
2. barát	6. internet
3. rádió (melyik)	7. egyéb, éspedig:
4. tévé (melyik)	

12. A környezetében mások is olvassák ezeket a könyveket?

1. szülők	5. barát
2. házastárs/élettárs	6. szomszéd/munkatárs
3. gyermek	7. nem, senki
4. testvér	

13. Milyen, az ezotériához tartozó témákat, területeket ismer?

14. Önt melyek érdeklik ezek közül?

15. Milyen ezoterikus szerzőket, könyveket ismer?

16. Kik/mik a legkedvesebb szerzői/művei közülük?

17. Mit gondol Ön, milyen szerepet tölt be az ezotéria a XXI. századi társadalomban?

18. Mi a véleménye azokról az emberekről, akik az életüket valamilyen ezoterikus tanítás szerint élik?

19. A saját vélekedése alapján érzi-e valamilyen felekezethez tartozónak magát?

20. Mennyire játszik fontos szerepet az életében a vallás?

1. Nagyon fontos	3. Nem túl fontos
2. Fontos	4. Egyáltalán nem fontos

21. Ha a vallásos szót nem tartja megfelelőnek, mit használna helyette?

22. Összeegyeztethető-e Ön szerint a vallásosság és az ezoterikus érdeklődés? Ha igen, hogyan? Ha nem, miért nem?

23. Összeegyeztethető-e Ön szerint a tudományos és az ezoterikus gondolkodásmód? Ha igen, hogyan? Ha nem, miért nem?

(Végezetül néhány személyes adat)

24. Neme?

1. nő
2. férfi

25. Életkora?

1. 20 alatti	5. 50-60
2. 20-30	6. 60-70
3. 30-40	7. 70-80
4. 40-50	8. 80 fölötti

26. Legmagasabb iskolai végzettsége?

1. 8 általános alatt	3. érettségi/technikum
2. 8 általános	5. főiskola/egyetem

27. Családi állapota?

1. hajadon/nőtlen
2. házas/élettársi kapcsolat

3 elvált/özvegy

28. Lakóhelye?

1. főváros
2. megyeszékhely/nagyváros
3. kisváros
4. kistelepülés/falu

A tudomány felosztása⁴³⁴

A társadalom minden tagja - iskolázottsága és foglalkozása szerint - valamilyen tudományhoz kapcsolódik, annak valamilyen mértékű, és minőségű művelője. Természetes, hogy tanult szakmájára, mindennapi szaktevékenységére mindenki nagyon büszke, hiszen a társadalom szövetében ennek alapján találja meg helyét és szerepét, ennek alapján nyeri el a társadalom elismerését és tiszteletét. Ugyanakkor megfigyelhető, hogy az emberek többsége nincs tisztában azzal, hogy tanult szakmájuk milyen nagyobb keretbe, vagyis melyik tudományhoz tartozik. Még kevésbé tudják, hogy tudományáguk, milyen társtudományokhoz kapcsolódik.

A feltett kérdésekre nem is olyan könnyű válaszolni, mivel egyidejűleg több tudomány-felosztási rendszer is létezik és van érvényben, hogy csak a legfontosabbakat említsük: érvényben van az ENSZ (UNESCO), a Magyar Országgyűlés, a Magyar Tudományos Akadémia (MTA) és bennünket is közelről érintően az EU általános tudomány-felosztási rendszere, tudomány-struktúrája. Ezek gyakran még köszönő viszonyban sincsenek egymással, jóllehet ugyanazon szakterületről, vagyis a tudományok osztályozásáról van szó.

Ebben a bonyolult témában kívánunk eligazító segítséget nyújtani az internetes magazinunkban megjelenő, világosságot nyújtó információ iránt nagyon kíváncsi, és fogékony olvasói számára az alábbi témakörök közelebbi bemutatásával:

A tudomány fája (ENSZ-UNESCO-felosztás)
A tudomány térképe (ENSZ-UNESCO felosztás)
A tudomány felosztása (EU-gyakorlati felosztás)
A tudomány felosztása (a magyar hivatalos felosztás)
A MTA osztályai és bizottságai (MTA-gyakorlati felosztás).
A TUDOMÁNY FÁJA
(ENSZ-UNESCO-felosztás)

Az ENSZ-UNESCO által kidolgozott és tudományos körökben elfogadott általános tudományfelosztási rendszer szerint az emberiség által művelt tudományok tudomány-főágakat, tudomány-ágakat és tudomány-alágakat foglalnak magukba, a 2004-es helyzet szerint:

Részleteiben a tudományok összessége a következő részterületekből áll:

24 db tudomány-főágból,
221 db tudomány-ágból,
1995 db tudomány-alágból.

Az UNESCO által meghatározott 24 tudomány-főágának statisztikus tartalmi összetétele a következő:

Antropológia: 5 ág, 35 alág
Csillagászat és Asztrofizika: 6 ág, 37 alág
Demográfia: 7 ág, 45 alág
Élettudomány: 20 ág, 148 alág
Etika: 4 ág, 10 alág

---

⁴³⁴ Vonatkozó Kormányrendelet, 2000. A tudomány térképe, Keraban Kiadó, 1995. MTA: Köztestületi tagok, 2003.

Filozófia: 8 ág, 35 alág
Fizika: 14 ág, 212 alág
Föld- és űrtudományok: 12 ág, 146 alág
Földrajz: 4 ág, 12 alág
Jogtudományok: 5 ág, 21 alág
Kémia: 7 ág, 133 alág
Közgazdaságtan: 12 ág, 86 alág
Logika: 5 ág, 19 alág
Matematika: 10 ág, 152 alág
Mezőgazdaság tudományok: 9 ág, 90 alág
Műszaki tudományok: 29 ág 404 alág
Művészeti és irodalomtud. : 3 ág, 17 alág
Nyelvtudományok: 5 ág, 26 alág
Orvostudományok: 14 ág, 85 alág
Pedagógia: 3 ág, 15 alág
Politikatudományok: 10 ág, 45 alág
Pszichológia: 14 ág, 79 alág
Szociológia: 11 ág, 72 alág
Történelemtudományok: 6 ág, 48 alág

A fenti adatok statisztikai elemzése érdekes képet mutat az egyes tudományok fejlődéséről és területi növekedéséről. Amíg a tudományágak főágankénti mennyisége nem haladja meg a 30-at, addig a főágankénti tudomány-alágak száma egyes esetekben több százra tehető. Azok a tudomány-főágak, ahol igen magas az alágak száma jelzik, hogy igen gyorsan fejlődő főágakról van szó, amiket érdemes állandóan figyelemmel kísérni.

A TUDOMÁNY TÉRKÉPE (ENSZ-UNESCO felosztás)

A tudomány-főágak nevesített ágak szerinti bontása (kevés kivétellel teljes ágankénti felsorolás) a következő:

ANTROPOLÓGIA

Etnográfia
Etnológia
Kultúrantropológia
Szociálantropológia

CSILLAGÁSZAT ÉS ASZTROFIZIKA

Kozmológia és kozmogónia
Csillagközi anyag
Naprendszer
Bolygók, planéták
Optikai asztronómia
Rádiócsillagászat

DEMOGRÁFIA

Módszertani irány
Népesedési elméletek
Népesedési politika
Népességi statisztika
Népesedési jövőkép
Népmozgalom
Vándorlási statisztika

ÉLETTUDOMÁNY

Állatbiológia
Antropológia (fizikai)
Biofizika
Biokémia
Biomatematika
Biometria
Etológia
Genetika
Humánbiológia
Humánfiziológia
Immunológia
Mikrobiológia
Molekuláris biológia
Növénybiológia
Paleontológia
Rovarbiológia
Sejtbiológia
Sugárbiológia
Szimbiózis
Viroológia

ETIKA

Erkölc s eredete
Cselekedet és értékelés
Értéktan
Klasszikus etika

FILÓZÓFIA

Görög filozófia
Középkori filozófia
Humanisták
Újkori filozófia
Jelenkori filozófia

FIZIKA

Elektromágnesesség-tan
Elektronika
Elméleti fizika
Fizikai egységek és állandók
Fizikai kémia
Folyadékfizika
Hangtan
Magfizika
Mechanika
Molekuláris fizika
Nukleonika
Optika
Szilárdtestfizika
Termodinamika

FÖLDRAJZ

Természetföldrajz
Társadalomföldrajz

Gazdaságföldrajz
Klimatológiai földrajz

FÖLD ÉS ÚRTUDOMÁNYOK

Földtan
Geodézia
Geofizika
Geokémia
Hidrológia
Légkörtudományok
Meteorológia
Oceanográfia
Talajtan
Űrtan

JOGTUDOMÁNYOK

Kánonjog
Jogtudomány
Római jog
Nemzetközi jog
Igazságszolgáltatási szervezet
Közigazgatási jog
Büntetőjog
Adójog
Magánjog

KÉMIA

Analitikai kémia
Biokémia
Fizikai kémia
Izotópkémia
Makromolekuláris kémia
Szerves kémia
Szervetlen kémia

KÖZGAZDASÁGTUDOMÁNY

Technológiai változások gazdaságtana
Ágazati gazdaságtan
Általános közgazdaságtan
Belföldi adópolitika
Gazdaságelmélet
Gazdasági rendszer
Gazdasági tevékenység
Ipari szervezet és közérdek
Nemzetgazdasági elszámolások
Nemzetközi gazdaságtan
Ökonometria
Vállalatok szervezése és irányítása

LOGIKA

A logika fejlődéstörténete
A logika matematikai alapjai
A logika alkalmazása
Matematikai logika
Filozófiai logika

MATEMATIKA

Algebra
Analízis és funkcionálanalízis
Geometria
Matematikai statisztika
Numerikus analízis
Operációkutatás
Számelmélet
Számítástudomány
Topológia
Valószínűség-számítás

MEZŐGAZDASÁGI TUDOMÁNYOK

Agrokémia
Agronómia
Állattenyésztés
Állatorvos-tudomány
Erdészet
Erdőgazdálkodás
Halászat
Kertészet
Mezőgazdasági gépészet
Növénypatológia
Vadgazdálkodás

MŰSZAKI TUDOMÁNYOK

Anyagtechnológia
Bányászat
Biokémia
Elektronikai technológia
Élelmiszer-technika
Építészet, építőművészet
Fémipari technológia
Fémkohászat
Gépészet
Hajózás, hajóépítés
Kémiai technológia
Kőolaj és kőszén
Környezetvédelem
Közlekedés, szállítás
Közúti járművek
Méréstechnika
Műszertechnika
Nano-technika
Nukleáris technika
Orvostechika
Számítástechnika
Távközlés
Termelő folyamatok
Textiltechnológia
Urbanisztika
Űrhajózás
Vasutak
Villamos energetika

MŰVÉSZET- ÉS IRODALOMTUDOMÁNY

Ágazati esztétika

Művészetkritika

Történeti művészettudományok

Elméleti művésztudományok

Határterületi tudományok

NYELVÉSZET

Alkalmazott nyelvtudomány

Diakron (történeti) nyelvészet

Nyelvészetelmélet

Nyelvföldrajz

Összehasonlító nyelvészet

Szinkron nyelvészet

ORVOSTUDOMÁNYOK

Elméleti orvostudomány

Kórtan

Gyógyszertan

Méregtan

Orvosi genetika

Orvosi szociológia

Orvosi magatartástudomány

Klinikai orvostudomány

Diagnosztikai tudományok

Operatív orvostudományok

Egyéb klinikai orvostudományok

Népegészségügyi tudomány

Megelőző orvostudomány

Epidemiológia (Járványtan)

PEDAGÓGIA

Nevelélmélet

Neveléstörténet

Oktatáselmélet

POLITIKATUDOMÁNY

Államelmélet és alkotmánytan

Általános politikatudomány

Politikai szociológia

Politikai antropológia

Politikai filozófia

Politikai eszmék története

Politikai pszichológia

Közigazgatás tudomány

Nemzetközi viszonyok elmélete

Összehasonlító politikatudomány

PSZICHOLÓGIA

Alaklélektan

Alkalmazott pszichológia

Mélylélektan

Viselkedés-lélektan

Kognitív pszichológia

Személyiség-lélektan
Kísérleti lélektan
Pszichofiziológia
Szociálpszichológia

SZOCIOLÓGIA

Általános szociológia
Szociológia történet
Szociológiai értelmezések
Szociológiai iskolák
Szociológiai területek
Szociológiai módszerek

TÖRTÉNELEM

A történelem segédtudományai
Általános történelem
Ország történelem
Életrajzok
Szaktudományi történelem
Történelmi korszakok.

A TUDOMÁNY FELOSZTÁSA AZ EURÓPAI UNIÓBAN (EU-gyakorlati felosztás)

Az Európai Unió tudomány-felosztási rendszere még nem tekinthet vissza hosszú múltra. Inkább a gyakorlati felhasználás által motivált felosztásról van szó, amely a későbbiek során valószínűleg továbbfejlődik és átalakul. Az EU tudományterületi felosztása 2004-ben a következő:

Agrártudományok (Agricultural Sciencies)
Egészségtudományok (Medical Sciencies)
Humántudományok (Humanities)
Műszaki és technológiai mérnöktudományok (Engineering and Technology)
Társadalomtudományok (Social Sciencies)
Természettudományok (Natural Sciencies)
A kormány és az MTA/OTKA által kiírt pályázatok egy összefoglaló jellegű példánya angol nyelven eljut Brüsszelbe, de már nem a magyar, hanem a fenti EU tudományterületi csoportosítás szerint. Az EU statisztikai hivatala (EUSTAT) a tudományos statisztikákat a fenti csoportosítás szerint rendszeresen közzé teszi.

A TUDOMÁNY MAGYAR FELOSZTÁSA (Hivatalos magyar tudomány-felosztási rendszer.)

A hivatalos magyar tudomány-felosztási rendszer tudományterületekről, ezen belül pedig tudományágakról, illetve művészeti ágakról tesz említést. A felsőoktatásról szóló 1993. évi törvény felhatalmazása alapján a Kormány 169/2000. (IX. 29.) kormányrendelettel az alábbiakban határozta meg a hivatalos magyar tudomány-felosztási struktúrát.

1. Természettudományok
  1. 1. Matematika- és számítástudományok
  1. 2. Fizikai tudományok
  1. 3. Kémiai tudományok
  1. 4. Földtudományok
  1. 5. Biológiai tudományok

1. 6. Környezettudományok
1. 7. Multidisziplináris természettudományok

2. Műszaki tudományok
  2. 1. Építőmérnöki tudományok
  2. 2. Villamosmérnöki tudományok
  2. 3. Építészmérnöki tudományok
  2. 4. Anyagtudományok és technológiák
  2. 5. Gépészeti tudományok
  2. 6. Közlekedéstudományok
  2. 7. Vegyészmérnöki tudományok
  2. 8. Informatikai tudományok
  2. 9. Agrár-műszaki tudományok
  2. 10. Katonai műszaki tudományok
  2. 11. Multidisziplináris műszaki tudományok

3. Orvostudományok
  3. 1. Elméleti orvostudományok
  3. 2. Klinikai orvostudományok
  3. 3. Egészségtudományok
  3. 4. Gyógyszertudományok
  3. 5. Multidisziplináris orvostudományok

4. Agrártudományok
  4. 1. Növénytermesztési és kertészeti tudományok
  4. 2. Állatorvosi tudományok
  4. 3. Állattenyésztési tudományok
  4. 4. Élelmiszertudományok
  4. 5. Erdészeti és vadgazdálkodási tudományok
  4. 6. Multidisziplináris agrártudományok

5. Társadalomtudományok
  5. 1. Gazdálkodás- és szervezéstudományok
  5. 2. Közgazdaságtudományok
  5. 3. Állam- és jogtudományok
  5. 4. Szociológiai tudományok
  5. 5. Politikatudományok
  5. 6. Hadtudományok
  5. 7. Multidisziplináris társadalomtudományok

6. Bölcsészettudományok
  6. 1. Történelemtudományok
  6. 2. Irodalomtudományok
  6. 3. Nyelvtudományok
  6. 4. Filozófiai tudományok
  6. 5. Nevelés és sporttudományok
  6. 6. Pszichológiai tudományok
  6. 7. Néprajz és kulturális antropológiai tudományok
  6. 8. Művészeti és művelődéstörténeti tudományok
  6. 9. Vallástudományok
  6. 10. Média- és kommunikációs tudományok
  6. 11. Multidisziplináris bölcsészettudományok

7. Művészetek
  7. 1. Építőművészet

- 7. 2. Iparművészet
- 7. 3. Képzőművészet
- 7. 4. Színházművészet
- 7. 5. Film- és videoművészet
- 7. 6. Zeneművészet
- 7. 7. Tánc- és mozdulatművészet
- 7. 8. Multimédia

8. Hittudomány

A MTA TUDOMÁNYOS OSZTÁLYAI, BIZOTTSÁGAI (Az MTA tudományos tevékenységének gyakorlata.)

A Magyar Tudományos Akadémia (MTA), mint közhasznú tudományos intézmény a magyar magas tudományos társadalom (tudományos elit társadalom) vezető szerve. Saját tudományos tevékenységét különböző témájú osztályokba szervezi, a konkrét tudományos munkát a tudományos kutatókon keresztül az MTA különböző tudományos bizottságaiban végzi.

Az MTA tudományos osztályai és bizottságai a következők:

I. Nyelv és Irodalomtudományi Osztály

Tudományos bizottságok:

Magyar Nyelvi Bizottság

Néprajzi Bizottság

Nyelvtudományi Bizottság

Irodalomtudományi Bizottság

Ókortudományi Bizottság

Klasszika-filozófiai Bizottság

Orientalisztikai Bizottság

Színház- és Filmtudományi Bizottság

Zenetudományi Bizottság

II. Filozófia és Történelemtudományi Osztály

Tudományos Bizottságok:

Filozófiai Bizottság

Ókortörténeti Bizottság

Művészettörténeti Bizottság

Pedagógiai Bizottság

Pszichológiai Bizottság

Régészeti Bizottság

Történettudományi Bizottság

Tudomány- és Technikatörténeti Bizottság

Vallástudományi Bizottság

Hittudományi Bizottság

III. Matematikai Tudományok Osztálya

Tudományos Bizottságok:

Informatikai és Számítástechnikai Bizottság

Matematikai Bizottság

Operációkutatás

IV. Agrártudományok Osztálya

Tudományos Bizottságok:

Agrártudományi Bizottság

Agrárműszaki Bizottság
Agrártörténeti és Faluszociológiai Bizottság
Állatorvos-tudományi Bizottság
Erdészeti Bizottság
Kertészeti Bizottság
Marketing Bizottság
Mezőgazdasági Biometriai-Biomatematikai Bizottság
Mezőgazdasági Biotecnikai Bizottság
Mezőgazdasági Vízgazdálkodás Bizottság
Növénynemesítési Bizottság
Növénytermesztési Bizottság
Növényvédelmi Bizottság
Talajtani és Agrokémiai Bizottság
V. Orvostudományok Osztálya
Tudományos Bizottságok:

Elméleti Orvostudományi Tudományos Bizottság
Klinikai-I (konzervatív) Tudományos Bizottság
Klinikai-II (műtéti) Tudományos Bizottság
Megelőző Orvostudományi Bizottság
Orvosi Diagnosztikai Tudományos Bizottság
VI. Műszaki Tudományok Osztálya
Tudományos Bizottságok:

Akusztikai Komplex Bizottság
Anyagtudományi és Technológiai Bizottság
Áramlási és Hőtechnikai Bizottság
Automatizálási és Számítástechnikai Bizottság
Elektronikus Eszközök és Technológiák Bizottsága
Elektrotechnikai Bizottság
Elméleti és Alkalmazott Mechanikai Bizottság
Energetikai Bizottság
Építészettörténeti és Elméleti Bizottság
Építészettudományi Bizottság
Gépszerkezettani Bizottság
Informatikai Bizottság
Közlekedéstudományi Bizottság
Metalurgiai (Fémkohászati) Bizottság
Szál- és Rosttechnológiai Bizottság
Távközlési Rendszerek Bizottsága
Településtudományi Bizottság
Vízgazdálkodási Tudományos Bizottság
VII. Kémiai Tudományok Osztálya
Tudományos Bizottságok:

Analitikai Kémiai Bizottság
Anyagtudományi és Technológiai Bizottság
Élelmiszer-tudományi Komplex Bizottság
Fizika-kémiai és Szervetlen Kémiai Bizottság
Környezeti Kémiai Bizottság
Műszaki Kémiai Komplex Bizottság
Radiokémiai Bizottság
Szerves- és Biomolekuláris Kémiai Bizottság
VIII. Biológiai Tudományok Osztálya
Tudományos Bizottságok:

Állattenyésztési Mikrobiológiai Bizottság
Antropológiai Bizottság
Biofizikai Bizottság
Biokémiai és Molekuláris Biológiai Bizottság
Botanikai Bizottság
Genetikai Bizottság
Hidrobiológiai Bizottság
Immunbiológiai Bizottság
Környezet és Egészség Bizottság
Neurológiai Bizottság
Növényélettani Bizottság
Ökológiai Bizottság
Sejt és Fejlődésvirológiai Bizottság
Természetvédelmi és Konzerváló-biológiai Bizottság
Zoológiai Bizottság
IX. Gazdaság- és Jogtudományi Osztály
Tudományos Bizottságok:

Állam és Jogtudományi Bizottság
Demográfiai Bizottság
Hadtudományi Bizottság
Ipargazdasági Bizottság
Jövő kutatási Bizottság
Közgazdaságtudományi Bizottság
Közigazgatás-tudományi Bizottság
Munkatudományi Bizottság
Nemzetközi Gazdasági és Fejlesztés-tudományi Bizottság
Nemzetközi Tanulmányok Bizottsága
Pénzügytani Bizottság
Politikatudományi Bizottság
Regionális Tudományi Bizottság
Statisztikai Bizottság
Szociológiai Bizottság
Vezetés és Szervezéstudományi Bizottság
X. Földrajztudományok Osztálya
Tudományos Bizottságok:

Bányászati Tudományos Bizottság
Társadalom-földrajzi Tudományos Bizottság
Földtani Tudományos Bizottság
Geodéziai Tudományos Bizottság
Geofizikai Tudományos Bizottság
Geokémiai Tudományos Bizottság
Ásvány és Kőzettani Tudományos Bizottság
Geonómiai Tudományos Bizottság
Hidrológiai Tudományos Bizottság
Meteorológiai Tudományos Bizottság
Paleontológiai Tudományos Bizottság
XI. Fizikai Tudományok Osztálya
Tudományos Bizottságok:

Atom- és Molekulafizikai Bizottság
Csillagászati és Űrfizikai Bizottság
Lézerfizikai és Spektroszkópiai Bizottság